

વિમલ મંત્રીનો વિજય

યાને

ગુજરાતનું ગૌરવ.

લેખક,

જગજીવન માવજી કપાશી.

પ્રકાશક,

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા

ભાવનમગ.

પીઠ નં ૨૪૫૪

દિનિશાન્તિ

વિમલ મં ૧૯૮૫

કિ રૂ. ૧-૮-૦

આભાર.

અગીયારમી સદીના એક સમર્થ જૈન ચોદ્ધાનું આ જીવનચરિત્ર અમારી વાંચનમાળાના ગ્રાહકોને બહુજ આનંદ, સંતોષ, અને અસ્મિતા પ્રેરનારું થઈ પડશે એવી અમને ઉમેદ છે.

જૈન પત્રના સંપાદક શ્રીયુત દેવચંદ દામજી શેઠે જૈન સસ્તી વાંચનમાળાના ગ્રાહકોને માટે તેમજ બીજા જ્ઞાસુઓને માટે ઓછી કિંમતે આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાનો અમને હુકક આપ્યો છે. તે બદલ તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું આ પુસ્તકની કિં. રૂ. ૨-૦-૦ હતી તે ગ્રાહકોને રૂ. ૧-૪-૦ માં આપવાનું કયું છે.

આજની જૈન કોમની નબળાઈને દુર કરવા આવા ઐતિહાસીક આલેખનોની જ આવશ્યકતા છે. અને અમને ઉમેદ છે કે આ ગ્રંથ જૈનોના ઇતિહાસ ગૌરવને તાબુ કરવામાં અને જૈન સંઘમાં ચૈતન્ય પ્રેરવામાં અતિ ઉપકારક થઈ પડશે,

લી૦ અચરતલાલ.

સ્વ. શેઠ બાલાભાઈ સાકળચંદ.

ધાંચીની યોજા—અમદાવાદ.

જન્મ.

સં. ૧૯૩૮

સ્વર્ગવાસ.

સં. ૧૯૮૪ વૈશાખ શુક્ર ૩

સ્વ૦ શેઠ બાલાભાઈ સાંકળચંદનું સક્ષિપ્ત.

જીવનચરિત્ર

અમદાવાદ ઘાઘીની પોળમા રહેતા, શેઠ નગીનદાસ
જેચરદાસ વીશાશ્રીમાજી જૈનનું પ્રતિષ્ઠિત-ખાનદાન કુટુંબ
જાણીતું છે. ધર્મપ્રેમી શેઠ નગીનદાસ ભાઈના પુત્ર સાંકળચંદ્રભાઈ
કે જેઓ ઘણા ધર્મચુસ્ત, સરળ સ્વભાવી અને સ્વામીભાઈ પરત્વે
સ્નેહાળ હતા જેઓ હુવારની પોળના ઉપાશ્રયનું કાર્ય કરતા
હતા અને તેના આગેવાન શેઠ હતા તેમને પાંચ પુત્રો અને એક
પુત્રી હતા જે પૈકી ત્રીજા પુત્ર બાલાભાઈ હતા કે જેમના જીવનની
કુટુંબી નોંધ અહીં લીધી છે.

શેઠ બાલાભાઈનો ગુજરાતી અને ધાર્મિક અભ્યાસ સારો
હોવા સાથે તેમણે અગ્રેજ મેટ્રીક સુધીનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું
સમેતશિખર શીવાય ફરેક તીર્થોની યાત્રા કરી હતી બાળપણથી જ
ધાર્મિક સંસ્કારમા ઉછરેલા બાલાભાઈનું જીવન સરળ સ્વભાવી
જ્ઞાન અને ધર્મમય હતું લગભગ ચાર વર્ષથી તબીયત નરમ
હતા ઘણા વખત ધર્મનીજ વાતો અને કાર્યોમા તેઓ ગુજગતા
હતા તેઓ પોતાની પાછળ ત્રણ પુત્રો અને એક પુત્રી મુકી ગયા
છે આવા મરણ સ્વભાવી ધર્મપ્રેમી બાલુના આત્માને અપર-
લોકમા પણ શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ એમ અતઃકરણ પૂર્વક
ઈચ્છીએ છીએ.

લી પ્રકાશક

આભાર.

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજય-
નીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના સદુપદેશથી અમદાવાદ ધાંગ્રીની
પોળના સ્વં શેઠ બાલાભાઈ સાંકળચંદની યાદગીરી નિમિત્તે
તેમના બંધુઓ શેઠ મણીલાલભાઈ તથા મોહનલાલભાઈ તરફથી
આ પુસ્તકની પ્રથમથી બરો નકલ રૂ. ૨૦૦) માં લેવામાં આવી
છે તે માટે તેમનો આભાર માનું છું. તેમજ આવાં ધાર્મિક
ઐતિહાસીક સાહિત્ય તરફ પ્રેમદર્શાવનારા શેઠ ચંદુલાલભાઈએ
પણ અમારા સાહિત્ય માટે જે ઉચ્ચ અભિપ્રાય આપી લાગણી
બતાવી છે તે માટે તેઓશ્રીનો પણ આભાર માનું છું.

લી૦ પ્રકાશક.

પ્રાત સ્મરણીય, જગતપૂજ્ય, વિશુદ્ધચારિત્રચૂડામણિ, તીર્થોદ્ધારક
પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહાગજ

જેમના મહુપદેશથી શ્રીગીરનારજીતીર્થના જીર્ણોદ્ધારમા લગભગ
૨૧૨૨ સ્નાત લાખની રકમ ખર્ચાયેલ છે
અને

જેમના મહુપદેશથી સરદત, ગુજરાતી ભાષાતરના અનેક મંથો પ્રગટ થયા છે
ધન્ય હો ! આવા શાસન હિતાચિ તક મુનિવરને !

મસ્તાવના.

વત્સાન સમયમા આપણી ગુજગતી ભાષામા દિનપ્રતિદિન અને નવન કથાઓ બહાર પડે છે, એ જો કે ખુબી થવા જોતું છે પરંતુ તેમાથી મોટીએ ચડે તેવી નવનકથાઓ વણી વોડીજ હોય કે હાનમા જે નવવકથાઓ પ્રગટ થાય છે, તે મોટે ભાગે અન્ય ભાષાઓમાથી ભાષાતર થયેલી હોય છે અને તેમા સામાજિક નવવકથાઓનું પ્રમાણુ વિશેષ જગામા આવે છે મમાજમા બનતી ઘટનાઓનું નિ પછુ રી મામાઈ નવનકથાઓ દ્વારા મનુષ્યવર્ગને તેમના ખરા કર્તવ્યનું જ્ઞાન ગમી જાય છે, પરંતુ પ્રાચીન સમયમા થઇ ગયેના વીરોદ્ધારમાણુ પુ પોના અત્યુત્તમ દુશ્મનવત્તને દર્શાવનારી અંતિહાસિક નવવકથાઓ જનમમાજના હંથોમા જે મચોટ ઠાય પાડે છે, તે જાપ સામા જી નવનકથાઓથી પાડી જાયતી નથી. આ હેતુને લક્ષ્યમા રાખી પ્રસ્તુત અંતિહાસિક નવવકથા લખાયેલી છે સામાજિક કે મનોરંજિત નવવકથા રૂપતા એ અંતિહાસિક નવવકથા નખવા માટે ઘણોજ શ્રમ હંથવો પડે છે એક મારી અંતિહાસિક નવનકથા લખવા પૂર્વ તે સમયની વસ્તુસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા માટે અને અંતિહાસિક કથાનું રાજગુપ્તવંદ વાચન કરવું પડે છે, એક છુજ નહિ પણ બની ગકે તો તે જમિના જૂના ખડેગ અને શિનાલેખોને નજરે જોવાની પણ જરૂર રહે છે

રાજસ્થાન અને અન્ય પ્રાંતોના ઇતિહાસને લગતી અને નવનકથાઓ બહાર પડી છે અને પડે છે, જ્યારે ગુજગતપ્રાંત કે જે વિસ્તીર્ણતામા, સૃષ્ટિમૌર્ધ્વમા અને વીરોદ્ધાર ભાવનામા અન્ય પ્રાંતો કરતા સરેજ પણ ઉત્તરો નથી, તે પ્રાંતના ઇતિહાસને લગતી માત્ર આગળીને ટેવે ગણાય તેટલીજ નવનકથાઓ બહાર પડેલી છે, એટલુજ નહિ પણ ગુજગતના ઇતિહાસની જે વોડીવણી નવનકથાઓ બહાર પડી છે તેમા જૈન ધર્મ અને જૈન મમાજના તે સમયના ખગ ગૌરવને ઉતારી પાડવાનો પ્રયામ કેટલેક અને રૂપમા આવેલો છે આ રીતે જૈન ધર્મ, જૈન માહિય અને જૈન સમાજના વાસ્તવિક જ્ઞાનના અભાવે વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર કર્યા વિના ઘણા લેખકોએ જૈન ધર્મના ઉત્તમ મિહાતોને જૈન સાહિત્યના ગૌરવને, જૈન સમાજના પ્રમુખને અને જૈન સાધુઓને જૂઠાજૂઠામા ચિતરવાનો અને તેને ઉતરતી પગિમા મૂકવાનો મિથ્યા પ્રયાસ કરેલો

છે, એ શોકાસ્પદ છે. એકે લખ્યું કે કુમારપાળે અમારિઘોષણા કરાવ્યાથી ગૂર્જ-
રાએ રાજ્ય ખોયું, ખીજાએ કહ્યું કે જૈન ધર્મ એ અનીશ્વરવાદી છે, ત્રીજાએ
જાહેર કર્યું કે જૈન સાહિત્ય નિર્માલ્ય છે અને ચોથાએ ઉમેર્યું કે જૈન જાતિ
જમદત્ત પણ ખતી શકે છે. એક ઐતિહાસિક નવલકથાકાર થવામાં કેટલી બધી
મુશ્કેલીઓ રહેલી હોય છે, તેનો વિચાર જો લેખકો કરતા જાય તો તેઓ કોઈ
પણ ધર્મ, સાહિત્ય કે સમાજ વિષે ભૂલ ભરેલું અનુમાન બાંધતાં પહેલાં વિચાર
કરે અને તત્સંબંધી જ્ઞાન મેળવ્યા પછીજ અભિપ્રાય જાહેર કરે, એમ અમારું
માનવું છે.

ગુજરાતમાં જૈનધર્મ તો ઘણાં લાંબા કાળથી ફેલાયેલો હતો, પણ જૈન-
ધર્મના અનુયાયીઓ તે સમયે રાજ્યકાર્યમાં ભાગ લેતા કે કેમ, એ ઇતિહાસના
અભાવે આપણે જાણી શકતા નથી. તોપણ ન્યારથી શીલગુણસૂરિ નામક જૈન
યતિએ ચાવડા વંશના પ્રથમ રાજા વનરાજનું તેની બાલ્યાવસ્થામાં રક્ષણ કર્યું
અને ચાવડા શેઠ વગેરે જૈનોએ પાટણનું રાજ્ય સ્થાપવામાં સહાય કરી, ત્યારથી
જૈનો રાજ્યકાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા ગુજરાતના ઇતિહાસમાં જોવામાં
આવ્યા છે. તે સમયે અણહિલપુર પાટણમાં અને સમસ્ત ગુજરાતમાં જૈન
ધર્મની જાહેરલાલી અપૂર્વ હતી અને અનેક શ્રીમંત જૈનો ત્યાં નિવાસ કરતા
હતા. વનરાજ કે ત્યારપછીના રાજાઓએ (કુમારપાળ સિવાય) ખાસ
કરીને જૈન ધર્મ અગીકાર કર્યો નહોતો; પરંતુ તેઓ જૈન ધર્મને માન આપતા
હતા અને પ્રસંગોપાત તેના ઉત્તમ સત્યોને આચારમાં મૂકતા હતા; તેથી
જૈન ધર્મનું અને તેના અનુયાયીઓનું તે તે સમયમાં અત્યંત પ્રાપ્ત્ય હતું
એ નિર્વિવાદ છે. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં જૈનોએ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો
હતો તથા વિમલ, મુજલ, ઉદયન અને છેવટે ચંદ્ર ગયેલા વસ્તુપાળ-તેજ-
પાળે ગુજરાતનું ગૌરવ વધારવામાં અને સાચવી રાખવામાં ભગીરથ
પ્રયાસો કર્યા હતા, એ ઇતિહાસ વાચકોથી અજાણ્ય નથી. ગુજરાતના
રાજાઓ ન્યારથી જૈન ધર્મને માન આપવા લાગ્યા અને શ્રાવકોને રાજ્યના
અધિકારો આપવાની તેમણે શરૂઆત કરવા માંડી, ત્યારથી શૈવ અને જૈનધર્મ
વચ્ચે વિશેષ પ્રમાણમાં સ્પર્ધા થવા લાગી હતી. જો કે એ બંને ધર્મો વચ્ચેની
સ્પર્ધા ઘણાં લાંબા સમયની હતી અને તેમ થવાનું ખાસ કારણ જૈનધર્મે
અહિંસાધર્મનો પ્રતિબોધ કરી માનવસમાજને સંતુલન બાન કરાવ્યું
એ હતું; પરંતુ ન્યારથી જૈનો રાજ્યકાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા
લાગ્યા ત્યારથી બંને ધર્મ વચ્ચેનો એ વિરોધ અને સ્પર્ધાએ ગંભીર રૂપ પકડ્યું
હતું. બંને ધર્મના આચાર્યો વચ્ચે ધર્મ સંબંધી વાદવિવાદ થતા અને એક
ખીજા અન્યોઅન્યને ઉતારી પાડવાનો પ્રયાસ કરતા હતા. એક તરફથી

પાટણની આ મે મુખ્ય પ્રજાઓમાં સ્પર્ધા ચાલતી હતી અને બીજી તરફથી પાટણના નાગઓને અન્ય પાડોશી રાજ્યો સાથે વેંમનસ્ય વધતું જતું હતું, તેમ જતા તેમની ખીતિ ચાતન્દ્ર પ્રમરી ગઈ હતી અને પાટણના રાજાઓની ધાડથી મોટા મોટા નાજ્યો નૃત્તા હતા, એટલું જ નહિ પણ પાટણની પ્રજાતા અને ગુજરાતના ગૌરવી અનોદિત નાનોથી અન્ય ગાંધેશ્વરો પણ આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ ગયા હતા.

ચૌહુજ્ય નગરો લીમદેવ પહેલો કે જે બાણાવળીના ઉપનામથી ઇતિહાસમાં જાણીતો થયેલો છે, તેના મમયની પ્રસ્તુત નવનક્યા છે લીમદેવ બાણાવળીએ પાટણની માદીએ બેસીને તુરતજ મિન્દેશના ગાજ હુમીંગ મુમગા ઉપર અને માળવાના રાજા ભોજ ઉપર જે મહાનુ જીતો મેળવી હતી, તે પ્રસંગને અતુનક્ષીને પ્રસ્તુત નવન થા ગયાયેલી છે આ બન્ને અગ્રનીમ જીતો મેળવવામાં વિમલ નામક એક શ્રાવડ મત્રીએ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે અને તેનાજ અપૂર્વ શૌર્ય અને હિમતથી લીમદેવ મિન્દેશ અને માળવા જેવા બે મહાનુ ગાંધેશ્વરો પામે પોતાનું આધિપત્ય હુન ડગવી રાક્યો હતો વિમલ એક જૈન હતો અને અહિસા ધર્મના મિદ્ધાતને ચુસ્તપણે માનનાર શ્રાવડ હતો, પરંતુ તેણે પ્રમગોપાત જે શૌર્ય અને જે માહમ દર્શાવ્યા છે તે અદેખર અનોદિતજ છે લીમદેવના મેનાપતિ તરીકે તેણે જે મહાનુ જીતો મેળવી હતી, તે જોધને અને તેનું વર્ણન નામીને આપણને અપૂર્વ આશ્ચર્ય થાય છે પ્રસ્તુત નવલક્યામાં વિમલનું ચગિન વિગેષ પ્રમાણમાં આજેખાયેલું છે, પરંતુ તે સંપૂર્ણ તો નથીજ વિમલ જેના મહાનુ ડગવી, ઉદાર અને ધર્મનિષ્ટ પુરુષનું મપૂર્ણ ચરિત્ર જે ઉપનબ્ધ થાય તો તેમાંથી જનમમાજને ઘણું જ શીખવાનું મળી રાકે તેમ છે વિમલના ચગિન વર્ણનનો વિમલ પ્રનધ ' નામે પડિત લાવણ્યમમયે એક અથ પ્રાકૃત લાપામાં ગયેલો છે અને તેનું લાપાતર ગ રા મણિવાય મંદારલાઇ બામે કરેલું છે ગ ગ બાસે લાપાતરની રાજઆતમાં ઉપોદ્ધાત અને પ્રસ્તાવના લખી ગુજરાતી લાપા અને વિમલ ચગિન વિષે હિલોપોહ કરી સાર અજવાણ પાડેલું છે અને તેવા ઉપયોગી અથનું લાપાતર ટી પ્રગટ કરવા માટે તેમને જેટલા ધન્યવાદ દઈએ તેટલો થોડોજ છે પડિત લાવણ્યમમયનો ' વિમલ પ્રનધ ' અથ જો કે એક પ્રશસાત્મક કાવ્યજ છે અને ઇતિહાસની ટસોટીએ ઉતરે તેવી હિન્દિત એમાં થોડીજ છે, તોપણ તેના વાચનથી તત્તમયની રિચિતિ અને જૈનધર્મની અપૂર્વ જાહોજનાલીની આપણે ટપના ટી રાકીએ તેમ છીએ વિમલના ચગિનને મેવીના ચમત્કાર સાથે ઉપર્યુક્ત અથમાં મેળવી દીધેનું દોવાથી ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ જોતા આપણને ગુચનાડો થાય છે, પરંતુ વિમલ એક વીર, ઉદાર ધર્મનિષ્ટ અને રાજ્યકુશળ મહાનુ નગ હતો, એ આપણે તેના ચગિન ઉપરથી જાણી રાકીએ છીએ.

જૈન ધર્મમાં, જૈન સમાજમાં અને જૈન સાધુવર્ગમાં અત્યારે જે નિમ્ન જતા જોવામાં આવે છે, તેવી નિર્જળતા જે સમયની અમે આ નવલકથા લખેલી છે, તે સમયે અને ત્યારપછીના કેટલાક સમય સુધી નહોતી. તે સમયે જૈન ધર્મ અને જૈન સમાજ ઉન્નત સ્થિતિએ હતો અને સુરાચાર્ય, વર્ધમાન-સુરિ અને હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા પ્રભાવક આચાર્યો તથા દિમલ, સુજલ, ઉદયન આદિ વીર શ્રાવકોથી તેની કીર્તિ ભારતવર્ષમાં ચોતરફ ગવા ॥ હતી અને જૈનોના અહિંસા ધર્મના સિદ્ધાંતનો વિજય થતો જતો હતો. જૈનધર્મ અને જૈન સમાજની ત્યારપછી શા શા કારણોથી પડતી થતી ગઈ એ એક વિસ્તૃત વાત છે, એટલે અમે અત્રે તેનો ઉલ્લેખ કરતા નથી. અહીં એટલું જ કહેવું જાય તથા કે જૈનોની એક તરફથી જ્યારે આવી રીતે ચોતરફ કીર્તિ ગવાતી હતી, ત્યારે ખીણ તરફથી તેમના સમાજમાં અને ધર્મમાં અનેક પ્રકારની શુભ ખટપટો ચાલતી હતી અને એ ખટપટો કે દુસંપથીજ તેની તુરંતમાંજ પડતી થયાનું ઇતિહાસના વાંચનથી આપણે જાણી શકીએ છીએ.

પ્રસ્તુત નવલકથામાં જૈન અને શૈવમતના અનુયાયીઓ-ખાસ કરીને રાજ્યના મંત્રીઓ વચ્ચેના દુસંપના પ્રસંગોનું વખત પરત્વે વર્ણન કરવામાં આવેલું છે. આવા પ્રકારનું ચિત્ર અ.જેખતાં તે સમયની વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર લેખકે કરેલો છે અને તે સાથે જેરસમજ ન થાય તે માટે કાળજી પણ રાખેલી છે: તેમ છતાં સત્ય અને ન્યાયની ખાતર કહેવું જોઈએ કે લેખક પોતે જૈન ધર્મનો અનુયાયી હોવાથી પોતાના મનનું મંડન કરવાનો અપવાદ આપે તો આશ્ચર્ય જેવું નથી. તો પણ એટલું તો સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ કે ઐતિહાસિક નવલ કથાઓ લખવામાં અન્ય લેખકોએ જેવો અન્યાય જૈનધર્મને આપ્યો છે, તેવો અન્યાય તો અન્ય ધર્મોને કે સમાજને અમે સહેજ પણ કરેલો નથી. જૈન ધર્મની જાહેરલાલી કે જે તે સમયે અદ્ભૂત હતી, તેને દર્શાવવા રા. રા. સુતીલાલ વર્ધમાન શાહે “ શુજરાતની ગર્જના ” નામક નવલકથા મંડનશૈલીએ લખી છે, તેવીજ શૈલીથી અમે આ નવલકથા લખવાનો પ્રયાસ કરેલો છે. અમારા ઉપર્યુકત પ્રયાસમાં અમે કેટલે અંશે સફળ થયા છીએ, એ જોવાનું કાર્ય સુઝ વાંચક બન્ધુઓનું અને વિદ્વાન વિચારકોનું હોવાથી તે સંબંધમાં અમે અત્રે વિશેષ વિવેચનમાં ઉતરવાનું યોગ્ય માનતા નથી. તો પણ અમે આ પ્રસંગે રા. રા. સુતીલાલ વ. શાહેને આગી એક અત્યુત્તમ નવલકથા લખવાને માટે ધન્યવાદ આપવાની તક લઈએ છીએ.

ઇતિહાસને લગતાં ટોડ રાજસ્થાન, ઓન. મી. એ. કે કાર્યસદૃત રાસ-માળા, સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ, રા. રા. લલુભાઈ ભીમભાઈ દેશાઈદૃત પરમાર ધારાવર્ષાદેવ, શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્યદૃત દ્વાશ્રય મહાકાવ્ય, પ્રબંધચિંતામણી

પણ લાવવપરમપદ્મ વિમલ પ્રમથ, શ્રી જ્ઞાનદર્શનચિહ્નિત વસ્તુપાજ્ય ચરિત્ર,
જેન ઇતિહાસ વિમલ મરીનો ગમ, મોમનાથનુ શિવલિંગ તથા કેટલા-કાંગી,
મરુત અને અગ્રેશ્વરથો અને તેમના ભાષાતરોનો આશ્રય લઈને આ નવનકશા
ચલામા આરી છે રૂણ ઔતહામિક ધનના માથે માથે કેટલાક કલ્પના મિશ્રિત
પ્રમગોનુ ચિત્ર જો કે આ નવનકશામા અજોખવામા આનુ છે, તો પણ તે
મમયની સ્થિતિ અને ઇતિહાસને વિગારી દઈને કંઈ પણ રૂપેન નથી તેમ જના
ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ જુઓ ચપ્પ ગયેલી જેવામા આવે તો તે લેખકને સૂચવવા
વાચક બન્ધુઓને વિનંતિ છે પ્રસ્તુત નવનકશા લખવામા અમને જે જે પ્રયોનો
આશ્રય મળ્યો છે, તે પ્રયોના મુજ લેખકો અને તેના ભાષાતરકારોનો ઉપ
દાગ માનવાનુ પણ અમે અને વિમગી જતા નથી.

જૈન ધર્મની અને જૈન મમાજની જાહોજતાલી દર્શાવવાને માટે આવી
અને- ઔતિહાસિક નવનકશાઓ બહાર પાડવાના અલગ અલગ છે જૈન
ધર્માનુયાયીના પ્રાચીન મમયમા જે ઉત્તર દશા હતી, તેમનુ જે ગૌરવ હતું,
તેમનામા જે પીરોચિત સત્યજ્ઞો હતા અને ગત્યવસ્થામા તેમની જે સાગ
વગ હતી, તે સર્વ અનીચ્છિત હતુ અને તેના ઉપર સ્પર્શ વર્ણનો વાચવાથી
આપણામા નીતન ચૈત ધનો આગિર્ભાવ થાય તો તે સ્વાભાવિક છે પ્રાચીન
સમયનો આપણી ઉત્તર સ્થિતિની સાથે વર્તમાન સમયની આપણી અવનતિની
પગાંજાએ પહોચેલી સ્થિતિની તુલના કરીએ છીએ, ત્યારે અમાર અત કશુ
જો ૧૫ છે, તેથી જૈન મમાજને તેના પૂર્વજોની નીગતાનુ-ગૌરવનુ જ્ઞાન જગવ-
વાને માટે આ નવનકશા લખવામા આરી છે, એ હેતુની આવશ્યકતા રહેતી
નથી વિરોધમા આ નવનકશાના વાચનથી જૈન મમાજ પોતાના પ્રાચીન ગૌર
વનુ સમજી શકી તે સ્થિતિએ પહોચવાને પ્રયાસ કરશે, તો અમારે શ્રમ સફળ
થયો લેખાગે જૈન લેખકો અને તેમની પ્રત્યે મહાનુભૂતિ દર્શાવનાગ અન્ય
વિદ્વાનો પ્રતિ અમારી વિનંતિ છે કે તેઓ જૈન ધર્મના ખગ ગૌરવને દર્શાવ
નારી અન્ય નવનકશાઓ પ્રગટ કરી જૈન મમાજ ઉપર ઉપનાગ કરો
પ્રસ્તુત નવનકશા પ્રગટ થવાની તક આપના માટે " જૈન " પત્રના અધિપતિ
ગ ગ દેવસદ ગમજી ગેદનો અને લેખનર્થમા વારંવાર યોગ્ય સલાહ
આપવા માટે જાણીતા જૈન લેખક ગ ગ સુશીનનો લેખક અત રજુપૂર્વક
આભાર માને છે

વાચ- બન્ધુઓની જીવતા તુલન કરવાને માટે આટલી પ્રત્યાવના લખી
અમે અમાર વખતનુ બધ કરીએ તે પહેલા અમને એટલુ હેતુની અલગ
વસ્થાપ છે કે આધુનિક મમયમાં ધર્મના, સમાજના અને મમના વિરોધોનો ધણે
અંશે નાશ થયેતો છે અને મુજાન વાગી જૈનો-દિદુઓ, મુસલમાનો અને

પારસીઓ વિગેરે સર્વ ધર્મના, સર્વ સમાજના અને સર્વ કોમના મનુષ્યો પોતાના અંગત બેદરબોને બદલી સ્વરાજ્યની પ્રતિતલાવના તળે હાથમાં હાથ મીલાવી એકત્રતાથી કાર્ય કરી રહ્યાં છે, તે અસંત આનંદનાયક છે, છેવટે અમે રા. ખજરદારની નીચેની ગરખીનું સ્મરણ કરતાં સતોપ માનીએ છીએ કે:-

“ ગુણવંતી ગુજરાત અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
 નમિયે નમિયે માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
 સંત મહત અતંત વીરોની જુહાડી અમારી માત !
 જય જય કરવા ત્હારી જગતમાં અર્પણ કરીએ વત !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી સર્વે, માત ! અમે તુજ બાળ;
 અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ”

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠા
૧	તપ્તી	૧
૨	અતિદામિત્ત પગિચિતિ	૫
૩	ગત્યાભિષેનો દરમા	૧૦
૪	એ કોણુ ?	૧૫
૫	વિમળનાદ	૧૮
	ત્રેમનો પા	૨૨
૭	વિમળ અને શ્રીદેવી	૨૭
૮	ચિતામણી	૩૧
૯	બીમદેવ અને ચિતામણીનો મેળાપ	૩૬
૧૦	દામોદર મહેના	૪૨
૧૧	માનવગણની માગા	૮૭
૧૨	બીમદેવનો હિત	૫૩
૧૩	ભોજની નિનામપ્રીતતા	૫૭
૧૪	સુગર્વાઈ	૬૩
૧૫	મહાકાશ્યના મનિમા	૭૧
૧	મિષ ઉપર સારીની તંપાગી	૭૬
૧૭	પ્રયાણુ	૮૧
૧૮	હમીર મુમંગે	૮૬
૧૯	બીમદેવની ધવળી	૯૭
૨૦	ધુદ્ધ	૧૦૦
૨૧	દાગત્રહમાયી મુખિત	૧૦૬
૨૨	કુલસદ્રનુ દાગત્ર્ય	૧૧૦
૨૩	વિવાહ	૧૧૬
૨૪	મુનોચના	૧૨૩
૨૫	ભાજનો પગા	૧૩૧
૨૬	ભોજનુ મૃત્યુ	૧૩૭
૨૭	ગી ૧૭	૧૪૮
૨૮	તમોદરની કપટમા	૧૫૪
૨૯	ગિરમાનો રોપ	૧૬૦
૩૦	વિમલનો વિજય	૧૬૬
૩૧	પશ્ચાતાપ	૧૭૧

૩૨	વિમલનું અપમાન.	૧૮૭
૩૩	ચંદ્રાવલીમાં.	૧૯૪
૩૪	અપૂર્વ ત્યાગ.	૧૯૮
૩૫	ઉપદેશ અને પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત.	૨૦૫
૩૬	રાજસૂતા પ્રળય કે પ્રજનમત ?	૨૧૦
૩૭	અદ્ભૂત ચમત્કાર અને પૃથ્વીહતિ.	

ખાસ વાંચવા લાયક

ઐતિહાસીક પુસ્તકો.

૧	વીર શીરોમણી વસ્તુપાળ ભાગ ૧ લો.	૩૧. ૨-૦-૦
૨	" ભાગ ૨ જો.	૩૧. ૨-૮-૦
૩	આણહીલપુરનો આથમતો સૂર્ય	૩૧. ૩-૦-૦
૪	ભાગ્યવિધાયક ભામાશાહ	૩૧. ૨-૦-૦
૫	વિમળમંત્રીનો વિજય	૩૧. ૨-૦-૦
૬	ધર્મજ્ઞાસુ અકબર	૩૧. ૨-૮-૦
૭	ગુર્જરેશ્વર કુમારપાળ	૩૧. ૪-૦-૦
૮	શત્રુજય પ્રહાશ અને જૈનો વિરુદ્ધ પાલીતાણા.	૩૧. ૧-૦-૦

લોટ લેનારને સારો લાલ મળશે.

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા.

રાધનપુરી બજાર

ભાવનગર.

ગુજરાતનું ગૌરવ

અવન

વિમળમંત્રીનો વિજય.

—૪૮૭—

પ્રકરણ ૧ લું.

તસ્વીર.

આપણી આ અંતિહામિ- નવવચાનો પ્રાગ્ બ વિક્રમ સવત્ ૧૦૭૮
એટલે ઇ સ ૧૦૨૨ ની વસતરતુથી થાય છે

આજે મહા સુદી પચમી અને ચુકવાગતો દિનમ હતો વસન્તનો પ્રાગ્ બ
કાળ ચાનતો હોવાથી અલુહિયપુરપાટણની ગોલા અને જનમમુદાયના હર્ષની
સીમા નહાતી રથને રથને પુરો, શ્રીઓ અને બાળકો ગુનાખી રંગના
વસ્ત્રોથી સજ્જ થયેલા દીમતા હતા માળકો અને ફેટનેક રથને યુવાન વયના
શ્રી-પુરો ગગ અને પુષ્પોથી વમનન ખેનના જોવામા આવતા હતા શહેરની
બહાર પણ નજીક આવેના ઉપવનમા નમન્તપચમીનો મેળો ભગયો હતો ન્હાની
મોટી સર્વ વયની શ્રીઓ અને પુરો ગુલાબનર્ણીય વસ્ત્રો પહેરી ઉપવનમા
આમનેમ આનંદી વિચરતાં હતા મૃત્યુસોહના મનુષ્યોમા જે કુખ, શોક
અને આધિ, વ્યાધિ ઉપાધિ આદિ કહેવામા આવે છે તે માહેતુ કશું અને
જોવામા આવતુ હોતુ કાંઈ પુ પા ગોટાથી, કાંઈ પીચકામીથી, કાંઈ દારા-

રસની વાતોથી, કાંઈ અન્યોઅન્યની મશ્કરીથી અને કોઈ જૂદા જૂદા પ્રકારની વાણંત્રથી આનંદનો અવર્ણનીય અનુભવ કરતાં હતાં. પાટણની જૂદી જૂદી જાતિની સુંદરીઓ પણ આ મેળામાં લાગ લેવાને આવી હતી; તેથી પ્રસ્તુત ઉપવન સ્વર્ગની સુરસુંદરીઓનું નિવાસસ્થાન હોય. એમ પ્રેક્ષકને લાગે થતો હતો. આ ઉપવનમાં એક જાણુ અનેક પ્રકારની મીઠાઈ, તસ્વીરો, વાણંત્રો, રમકડાં, ફલની માળાઓ અને એવીજ બીજી અસૌકિંક વસ્તુઓનું બજાર પણ ભરાયું હતું, વેચનારા મનુષ્યોને આજે વ્યાપારનો સારો તડાકો પડનાર હોવાથી આનંદથી વ્યાપાર કરતા હતાં. એક સ્થળે તસ્વીરો વેચનારની દુકાન આગળ મનુષ્યોની ઠક જમી હતી, તસ્વીરો વેચનારે મહાન ચોદાગીની અને અપૂર્વ હાવડાયક લલનાઓની તસ્વીરો દુકાનમાં એવી સરસ રીતે ગોઠવેલી હતી કે જોનારનું મન ખુશ ખુશ થઈ જતું હતું. ઘણા મનુષ્યો નહોતું નસ્ય આપીને સુંદર તસ્વીરો વેચાણ રાખતાં હતાં, દુકાનદારે જે સર્વ તસ્વીરો ગોઠવી હતી, તે સર્વની વચ્ચે જોનારાની દ્રષ્ટિ તુરતજ પડે એવી રીતે એક સુંદરીની અસૌકિંક તસ્વીર ખાસ કરીને ગોઠવી હતી. અનેક શોખીન યુવાનોનું આ તસ્વીર તરફ મન લલચાયું હતું અને તેમાંના ઘણાંએ તેને ખરીદ કરવાની પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી; પરંતુ તેની કિંમત વિશેષ હોવાથી હજી સુધી કોઈએ ખરીદ કરી નહોતી. એ તસ્વીર કઈ રૂપની સુંદરીની છે ? એવું લોકો પૂછતાં ત્યારે ઉત્તરમાં દુકાનદાર પોતાનું અંગણપાણું બતાવતો હતો. અનેક મનુષ્યો તે વિષે પૂછતાં, તેથી દુકાનદાર કંટાળી ગયો હતો અને એ તસ્વીરને ત્યાંથી લઈ એક જાણુ શુભરીતે મૂકી દેવાનો વિચાર કરતો હતો. એટલામાં સુંદર વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જત થયેલો અને માથે શુભાખી દટકો બાંધેલો એવો એક યુવાન ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આ આવનાર યુવાનનો ભવ્ય દેખાવ, તેના ચહેરાની ગભીરતા અને તેના શરીરના બાંધાથી તે કોઈ વીર પુરૂષ હોય. એમ જોનારને સ્પષ્ટ જણાતું હતું. તેણે હજી નવીજ પ્રુટેલી મુછોના આંકડા એક ચોદાને જાળે તેવી રીતે વાળીને ઉચ્ચ ચટાવ્યા હતા. તેથી તેનો ચહેરો ઘણોજ સુંદર લાગતો હતો. તે યુવાનની પચીસેક વર્ષની વય હતી, પણ વયના પ્રમાણમાં તે એક પાંત્રીસ વર્ષનો જવાંમદ પુરૂષ હોય એમ દેખાતું હતું. તેની સાથે ત્રણેક અનુચરો જેવા દેખાતા પુરૂષો હતા. આ નહાની ટોળીને દુકાન તરફ આવતી જોઈ મનુષ્યો એક જાણુ ખસી ગયા અને આવનાર યુવાનને તેઓએ માન આપ્યું. દુકાનદાર પણ ઉભો થઈ એ ત્રણ રમણીયોની સુંદર તસ્વીરો લઈ તેને દેખાડવા લાગ્યો. દુકાનદારે પેલી તસ્વીર પણ તે યુવાનને દેખાડી. યુવાને આ તસ્વીર જોઈ કે અન્ય તસ્વીરો તેણે દુકાનદારને પાછી આપી. આ તસ્વીર એક મનમોહન તરૂણીની હતી અને તેને નિહાળતાં યુવાનના મન ઉપર

જાનકા અમર યજ્ઞ તેણે ખરી દગવાની ઇચ્છાથી દુકાનનાં ગેને પૂછ્યું—“આ તસ્વીર વેચવાની છે કે ?”

દુકાનદારે નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો “કેમ નહિ વેચુ, મ્હાગ મહેરબાન” વેચવાને માટે તો અહીં દુકાન નાખી બેસે છુ આપ જેવા આહરે મળી જાય તો મ્હારા જેવા ગરીબ માણસનું ગુજરાન ચાલે ”

દુકાનદારે આપેલા આ લાગા ઉત્તર દરમ્યાન તે યુવાન તસ્વીર જોવામા એટલે બધા લીન થઈ ગયો હતો કે તેણે દુકાનદારનું બોલવું બગાડતું સાંભળ્યું પણ નહિ હોય. આ તસ્વીર એટલી વીચીર વર્ણની સુંદર નવચોવના તરફ આજ્ઞાની હતી, અને તે એટલી તો મનોહારિણી હતી કે યુવાને ગમે તે કિંમતે પણ તેને ખરીદ દગવાનો મનમા નિશ્ચય કરી લીધો.

“તસ્વીરની શું કિંમત છે ?” યુવાને પૂછ્યું

“આપ જેવા આહર પામેથી હું વધુ કિંમત લેવા ઇચ્છતો નથી, પણ જે વ્યાજબી કિંમત હશે તેજ યજ્ઞ, મ્હારા મહેરબાન, તેની વીસ સોના-મહોની કિંમત છે.” દુકાનદારે એટલી જ આપારીને જાણે તેવા શબ્દોમાં ઉત્તર આપ્યો.

યુવાને પાછળ ઉભેના પોતાના એક અનુચરને કહ્યું—“સામન્ત, દુકાન દાગને રીમ મોનામહોરો ગણી આપ.”

સામન્તે તુરતજ વીસ મોનામહોરો ગાળી દુકાનદારના હાથમા મૂકી એટલે તે યુવાન અને અનુચરે હાથે ત્યાંથી ચાલતા થયા માજ પડવાને કાંઈ ધણીવાર નહોતી, એટલે મનુષ્યો ધીમેધીમે શહેર તરફ ચાલતા થયા અને તેવીજ રીતે આપણી આ ન્હાની ટોળી પણ શહેર તરફ ગઈ યુવાન પોતાના નિરામર્યાદા આવી પડેલો અને એક સુદ્ધ ઓડામા આવી મખમલના કપડાથી આચ્છાદિત આમન ઉપર બેઠો એટલે એક સેવકે આવી તહેના કપડા ઉતારી નાખ્યા કે તુરત તે લાગો થઈને તે ગાદી ઉપર પડ્યો થોડીવાર કાંઈ આજ્ઞાની રાહ જોઈ સેવક ચાલ્યો ગયો હવે આ સુદ્ધ ઓડામા તે યુવાન અને સામન્ત ગેજ માણસોગદા સામન્ત નીચે ખીજાંબેલી ચાલુ ઉપર બેઠો હતો અને યુવાન પેલી તસ્વીર જોવામા તથીન થઈ ગયો હતો તસ્વીરમા રહેલી સુંદરીનું અનુપમ લાવણ્ય, નેનનો અર્ધ ગોળા, સ્મીરનો મુગરિત બાધો અને નામિકાની સરવતાથી યુવાનના હૃદયમા મોહ ઉત્પન્ન થયો તેણે સામન્તને ને તસ્વીર મનાવીને કહ્યું “જલ્દા સામન્ત તું બનાવાઈ કે આ તસ્વીર થાની છે ?”

સામન્તે તે તસ્વીર પોતાના હાથમા સહ મરાતમ માનપૂરક નિંદાગી

અને તેની સુંદરતા જોઈ તેનું મન પણ ખુશ થયું, પરંતુ તે તસ્વીર કોની છે એ વિષે કશો નિર્ણય તે કરી શક્યો નહિ.

યુવાને, જ્યારે સામન્તને કંઈ ઉત્તર આપતાં સાંભળ્યો નહિ, ત્યારે વિચાર નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈ કહ્યું. “કેમ સામન્ત બોલતો નથી ! આ તસ્વીર કોની—કઈ રૂપસુંદરીની છે, તે તું કહી શકશે ?”

“ના જી, આવું જીવનમોહન સ્વરૂપ આપના સેવકે અત્યાર સુધી ક્યાંય પણ જોયું કે સાંભળ્યું નથી. મ્હને લાગે છે કે આ કોઈ દેવકન્યા—નાગકન્યાની તસ્વીર હશે.” સામન્તે નમ્રતાથી અને વિનયથી પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

તે યુવાને સામન્તના હાથમાંથી તસ્વીર પાછી લઈ લીધી અને તેને એક દ્રષ્ટિએ વારંવાર જોવા માડ્યું. આ સમયે સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો અને અધ-કારનું જોર ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામતું હતું, તેથી એક સેવક ઓરડામાં આવી દીપક મૂકી ગયો. દીપકના પ્રકાશમાં તસ્વીરની શોભામાં ઘણીજ વૃદ્ધિ થઈ અને તે જોઈ યુવાન કેવળ મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયો.

સામન્તે, યુવાનને જ્યારે આવી વિપરિત સ્થિતિમાં જોયો, ત્યારે કહ્યું. “યુવરાજશ્રી, આપ ચિંતાતુર શા અર્થે થાઓ છો ? જો એ તસ્વીરમાં રહેલી સુંદરી અણહીલપુરનીજ કોઈ સુંદરી હશે, તો તેનો પત્તો હું ગમે તે જોખમે મેળવી લાવવા સમર્થ છું, માત્ર આપની આજ્ઞાનીજ હું રાહ જોઉં છું.”

“મ્હને ત્હારો વિશ્વાસ છે સામન્ત, કે તેનો પત્તો તું અવશ્ય મેળવીશ. મ્હારી આજ્ઞા છે, માટે તું આજથીજ અને અત્યારથીજ તેની તપાસ કર અને કત્તેહ મેળવી મને ખબર આપ ” તે યુવાને કાંઈકે કિતેજીત સ્વરથી સામન્તને આજ્ઞા કરી.

સામન્ત આ આજ્ઞા સાંભળતાંજ ત્વરાથી ઉઠ્યો અને યુવાનને વિનયથી પ્રણામ કરી ચાલતો થયો. સામન્તના ચાલ્યા જવા પછી ફરીથી યુવાન તે તસ્વીરમાં રહેલી સુંદરીના ધ્યાનમાં લીન થઈ ગયો. યુવાન આવી રીતે ક્યાંસુધી ધ્યાનમાં બેસી રહેત, એ કહેવું મુશ્કેલ છે, પરંતુ એક સેવકે આવી વિનયથી કહ્યું. “મહારાજ અને પિતાશ્રી આપને રાજમહાલયના ખાનગી મસલત કરવાના ઓરડામાં યાદ કરે છે.

સેવકના મુખથી ઉપરના શબ્દો સાંભળી યુવાને ત્વરાથી રૂપડાં પહેરી લીધા અને તસ્વીરને પોતાના વક્ષ સ્થળમાં અંગરખાના આગળના બધમાં છૂપાવી તે મહારાજ અને પોતાના પિતાશ્રી :જ્યા બેસા હતા, તે તરફ ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૨ બું

ઐતિહાસિક પરિસ્થિતિ.

આવડા વચના છેલ્લા રાજા મામતમિહને માગી, મળરાજા ગુજરાતની માદી ઉપર આવ્યો, ત્યારથી સૌવશી વશીય ગામજો પાટજની માદી ઉપર એમના આવ્યા હતા આપણી આ નવવધાની સદ્ગત યાય છે ત્યારે મોતકી વશતો દુર્નભરાજ ગુજરાતનું ગભ્ય હતો હતો. આમુડગજને લમને વશ થઈ પોતાની બહેન આયિશીવી માથે અનાચા એવેન હતો, તેનું પ્રાયશ્ચિત કરવા પોતાના વડા કુમાર વધભગજને ગાદીએ બેસારી પોતે કાથીની પાત્રાએ આવ્યો ગયો હતો. વધભરાજ, રાજનીતિમા કુશળ, નમ અને ગ્રવીર હતો. તે ઘાટે લીંગણો હતો, પણ પ્રમળ શુદ્ધિશાળી હતો અને પાપકર્મથી દૂર રહેતો હતો. આમુડગજને ત્રણ કુમાર હતા વધભગજ, દુર્નભરાજ અને નામગજ એવી રીતે અનુક્રમે તેમના નામ હતા આ કુમારો બાલ્યાવસ્થામા જૈનધર્મના આચાર્ય શ્રી જિનેશ્વરસુત્રિ પામે અભ્યાસ કરતા હતા અને તેથી તેઓ મહાન ધર્મનિ, હિંદુ અને જીવંધાના પ્રતિપાદક હતા. આમજ વચના મહાન ગભ વનરાજે ગુજરાતના ગભ્યની સ્થાપના કરી, ત્યારથી જૈનધર્મનું ગુજરાતમા વિરોધ પ્રાપ્ત થયું હતું એમ માનવાને આપણી પામે કારણો છે જૈન માધુ શીતશુશ્રુષ્કરિએ વનગજનું બાલ્યાવસ્થામા રક્ષણ કર્યું હતું અને ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપવામા અગ્રિમ ગેડ વિગેરે જૈનોએ વનગજને માગી મહાવ દરી હતી તેથી ક્રમે ક્રમે શ્રાવકોનું પ્રાપ્ત્ય વધતું જતું હતું તે સમયે અણહિલપુર પાટણમા અને મમસ્ત ગુજરાતમા જૈનધર્મની જાહેરાતથી અપૂર્વ હતી અને અનેક શ્રીમત શ્રાવકો આ ભાગમા નિવાસ કરતા હતા આમુડગજના ત્રણ કુમારો ખામ કરીને ક્યો ધર્મ પાળતા હતા, તે ઇતિહાસ ઉપરથી નીકળતું નથી પરંતુ તેમના સમયમા જન મધુ ૧૫નો જૈન ધર્મ એ એ-મૂખ્ય ધર્મ હતો, એ નિર્ધાર છે બૌદ્ધ અને વે ધર્મનું પણ તે સમયે અગ્નિત્વ હતું પરંતુ મૌદ્ધધર્મનો વધનીપુરના ગત ગભ ગિનાદિત્યના સમયમા જૈનધર્મના મહાન આ ચાર્યશ્રી મહાવાદીસુત્રિથી પગાલ્ય થવાથી અને વેધધર્મના અનુયાયીઓની સખ્યા પ્રમાણમા એકી દોવાથી નેમજ વનગજના સમયથી દરેક ગામજો જૈનધર્મના પક્ષપાતી હોવાથી તે અને ધર્મનું જો નહોતું મૌદ્ધધર્મનો તો તે સમયે ૧૫મજ સોપ થઈ નવા જેવું હતું આમવેદ અને જૈનધર્મ એ જ મૂખ્ય ધર્મો હતા એ પ્રમગે પ્રમગે તેઓના આચાર્યો અને અનુયાયીઓ વચ્ચે દ્વેષ થતો જેવામા આવતો હતો જૈનધર્મની તતમાન સમયમા જે સ્થિતિ છે, તેની

સાથે તે સમયની જ્ઞેનધર્મની સ્થિતિની તલના દરવાનો આ સમય નથી, તેમ એક ઐતિહાસિક નવલકથાકાર તરીકે અમારું અત્યારે એ કર્તવ્ય પણ નથી; પરંતુ ઉભય સ્થિતિની જ્યારે તુલના કરવા અમારું હૃદય લલચાવે છે. ત્યારે જ્ઞેનધર્મની વર્તમાન સ્થિતિકારક દશાથી અમને એવ થાય છે.

વલ્લભરાજ, માળવા ઉપર ચડાઈ લઈને જતાં માર્ગમાં કીતલાના રોગથી તે મૃત્યુ પામ્યા પછી દુર્લભરાજ ગાદીએ આવ્યો. દુર્લભરાજ પણ મહાન પરાક્રમી રાજા હતો. તેણે અનેક દહેરાં બંધાવ્યાં હતાં અને ઘણાં ધર્મના કામ કર્યાં હતાં. અણહિલપુર પાટણમાં તેણે એક દુર્લભ નામનું સરોવર બંધાવ્યું હતું. દુર્લભરાજ અને તેનો ન્હાનો ભાઈ નાગરાજ બન્ને મારવાડના રાજા મહેન્દ્રની બહેનો દુર્લભદેવી અને લક્ષ્મી સાથે અનુક્રમે પરણ્યા હતા, આ સમયે અંગદેશ, કાશી, અવંતી, ચેદી, કુરુ, કુણુ, મથુરા, વિંધ્ય અને આંધ્રદેશનાં મહોટાં રાજ્યો અસ્તિત્વમાં હતાં. આ મોંઢેનાં ઘણાં રાજ્યો સાથે ગુજરાતના રાજાઓને બનતું નહોતું. અને વારંવાર કારણવશાત્ બન્નેઓ અન્ય યુદ્ધો થતાં હતાં. દુર્લભરાજે જૂનાગઢના રાજા મહીપાળ પહેલા ઉપર ચડાઈ કરી, તેની રાજધાની વામનસ્થલી (વંથલી) છતી લીધું હતું, દુર્લભરાજ મહાન પરાક્રમી તેમજ ધર્મનિષ્ઠ હતો, પણ તેને કાંઈ સંતાન નહોતું. નાગરાજને એક પુત્ર થયો હતો અને તેનું નામ બીમદેવ પાડવામાં આવ્યું હતું. બીમદેવના જન્મ સમયે બન્ને ભાઈઓને ઘણો દર્પ થયો હતો અને દગ્ગારમાં મહેલો સ્થાપ કર્યો હતો.

આપણી આ નવલકથાના સમયે સૌરાષ્ટ્રનો કેટલેક ભાગ ગુજરાતના રાજાના અધિકારમાં હતો. સૌરાષ્ટ્રના કેટલાક ભાગમાં તે સમયે જૂદા જૂદા વંશના રાજપુતોનું, આહીર રાજાઓનું અને બીજા નાના મોટા રાજવંશોનું જોર હતું. તે પણ તેમાંના ઘણા રાજાઓ ગુજરાતના રાજાને ખંડણી ભરતા હતા. તે વખતે સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રબળ રાજા જો કોઈ હોય તો તે જૂનાગઢનો રાજા હતો; પરંતુ દુર્લભરાજે તેના ઉપર ચડાઈ કરી તેની રાજધાની છતી લીધી હતી. સૌરાષ્ટ્રના બીજા મોટા રાજાઓમાં અર્ધા પ્રાંતનો અધિપતિ ધ્રુમલીનો રાજા હતો, તે સિવાય ગોહીલવાડમાં કેટલાક નાના મોટા રાજાઓ હતા. સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં સૌ કરતાં પાટણના રાજાઓની ધાક વિશેષ હતી. દુર્લભરાજ પ્રારંભથીજ એક ન્યાયો રાજા હતો, તે ક્રમાં ઉચો હતો અને તેનું અંગ ગૌરવર્ણીય હતું. વૈરાગ્યવૃત્તિ તરફ તેનું ધણું વલણ હતું, તેનો ભાઈ નાગરાજ પણ ઉદાસિન વૃત્તિનો હતો. તેથી તે બન્ને બીમદેવને ગુજરાતનું રાજ્ય સોંપી એકાંત જીવન ગુજારવા માગતા હતા. બીમદેવની આ વખતે પત્નીસેક વર્ષની વય હતી, તે ધંધ્ર જેવો પ્રતાપી હતો; યુદ્ધકળામાં પ્રવીણ અને બાણ મારવામાં એવો નિપુણ હતો.

કે તેનું 'બાણુરાજી' એવું ઉપનામ પડ્યું હતું. બીમદેવ શરીર જડો અને ઉચો હતો, તેનું આખું શરીર ફાટાટાંથી ભગાયું હતું અને તેનો ચહેરો થોડો શ્યામ વર્ણનો હોનાથી બહુ દીપાયમાન હતો. તે ધણે અભિમાની અને યુદ્ધાસક્ત હતો. વાયકોને ને મમયની ઐતિહાસિક સ્થિતિનું જ્ઞાન કમવવાને પ્રસ્તાવનારૂપે આટલી હડીમ્ત સખી, આપણે નવનક્યાના પ્રવાહમાં આમજ વધીએ.

*

*

એક સુદર અને વિમાળ ઝોરડામાં ગુજરાતનો રાજા દુર્લભરાજ, તેના બાપ નાગરાજ અને મુખ્ય પ્રધાન દામોદર બેઠેલ હતા. દુર્લભરાજ તથા નાગરાજને અગમપરમ બહુ પ્રીતિ હતી, તેથી ગળ્યના સર્વ કામ તેઓ બન્ને મળીને કરતા હતા. અત્યાર તેઓ ગાંને એકઠા આસન ઉપર બેઠા હતા અને મંત્રી દામેદર જમીન ઉપર બીજાવેના ગાનીયા ઉપર મેડો હતો. દુર્લભરાજનો ચહેરો ભવ્ય હતો, પણ તે ઉપર ગાંત્યનું તેજ હોતું જોઈએ તે કરતા મોખતાનો પ્રભાવ વિગેરે હતો. નાગરાજ પણ જોવામાં માધુર્યનો જણાતો હતો. મંત્રી દામોદર જાનિનો શ્વાભણુ હતો અને તેનામાં આશુક્ષતા અને કપટકળાના ગુણો સ્વાભાવિક રીતે ઉતરી આવેલા જણાતા હતા. તેઓ ત્રણે સાતિથી વાતચિત કરતા હતા, દીપકનો પ્રકાશ આખાઝોડામાં પ્રમગી ગયો હતો અને દુર્લભરાજ તથા નાગરાજના ચહેરા ઉપર પડી તેની ગોલામાં વૃદ્ધિ કરતો હતો. આપણે તેઓ શું વાતચિત કરે છે, ને જગ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીએ.

દામોદર મંત્રીએ કહ્યું—“ મહારાજ, આપની ઇચ્છા મને તો થોડી જણાય છે. જ્યારે આપનું મન હૃદય ચિતવનમાં જોડાવાને તત્પર થયું છે તો પછી યુવરાજાની ગાંત્ય મોપી આપના અર્ધઅર્ધ પિતામીના પગન આનવાનો આપે જે નિમય ક્યો છે તે યાચ્ય છે.”

‘ મહેતા, મેં જે નિમય ક્યો છે, તે યોગ્ય છે. ક્યું છે તુમાર બીમદેવ દેવે હિમર સાયક થયેલ છે અને વળી ગાંત્ય નવાનવામાં જે મુજોની આવશ્યતા જોઈએ, તે મને મુજોનો વામ તેનામાં થયેલો માગ જોવામાં આપે છે, માટે તો મુજ મુદને યુવરાજને ગુજરાતનું ગાંત્ય મોપી ઝોનાત જીવન ગુનાવવા મગા કીનાર જ્યાં ધાર છું. પરંતુ મારે બહી એક વાત સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે કે મુજાનું ગાંત્ય મારા બહુ નાગરાજને જોઈતું હશે, તો તેને સોંપવાને પણ મને અડચણ નથી.’ દુર્લભરાજે પોતાની ઇચ્છા નમત કરી.

“ વડીલ બહુ, મને ગાંત્ય જોઈતું નથી. આપે બીમદેવને ગાંત્ય સુપ્રત કરવાનો જે નિમય ક્યો છે તે આજીવીજ છે. મારું મન પણ હૃદય ચિતવનમાં જોડાવાને આતુર થયું છે. તેથી હું પણ આપની માથે આવવાને તૈયાર છું.” નાગરાજે પોતાની ઇચ્છા કહી બતાવી.

“ ત્યારે નાગરાજનો વિચાર આવો છે, ત્યારે ભીમદેવને રાજ્ય સોંપવાને અડચણ નથી. એક સેવકને ભીમદેવને બોલાવવા મેં મોકલ્યા છે અને જે વખત જાય છે. તેમાં ભીમદેવ આવી પહોંચશે. ” દુર્લભરાજે કહ્યું.

ઉપર મુજબ તેઓ વાતચિત કરે છે, એટલામાં ભીમદેવ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે પ્રથમ રાજ્યને અને પછી નાગરાજને પ્રણામ કર્યા અને વિનમ્રથી કહ્યું: “ મહારાજ, હું હાજર છું. જે આજ્ઞા હોય તે કરાવો. ”

“ પુત્ર ! મેં. નાગરાજે તથા દમોદર મહેતા-ત્રણે મળી તને યુવરાતનું રાજ્ય અત્યારથી સોંપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. અમે જાને અંધુઓ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવા ગંગા કીનારે જવા માગીએ છીએ. અમારા આ વિચાર જણાવવા માટે અમે તને અંત્ર બોલાવેલ છે. જોયો મહારાજને પણ બોલાવવા મોકલેલ છે અને જે મુહૂર્ત પ્રથમ આવે, તેજ દિવસે અણહિલપુર પાટણની ગાદી ઉપર તારો રાજ્યાભિષેક કરવામા આવશે. ” દુર્લભરાજે ખુલાસો કર્યો.

“ મહારાજ, હજી સારામાં રાજ્યનો ભાર વહન કરવા જેટલી શક્તિ નથી, તેમ તેટલી વય પણ મારી થઈ નથી. આપ જાને ગાંધી જોશો તો પછી વડીલોની યોગ્ય સલાહ વિના રાજ્યકારભાર માગવી શી રીતે ચલાવી શકાશે ? ” ભીમદેવે કહ્યું.

“ પુત્ર ભીમદેવ ! તું એક વીગપિનાનો પુત્ર થઈ આજાં નિર્માણ વચન બોલે છે, તે યોગ્ય નથી. રાજ્યકારભાર ચલાવવા જેટલી શક્તિ તારામાં છે, એમ મેં અનુભવથી જોયું છે માટે અમે જે નિશ્ચય કર્યો છે, તેમાં કંઈપણ ફેરફાર થવાનો નથી. ” દુર્લભરાજે કહ્યું.

“ ત્યારે આપે એવો નિશ્ચય જ કર્યો છે. તો પછી જેવી આપની અને પિતાશ્રીની ઇચ્છા. ” ભીમદેવે તેમની ઇચ્છાનો સ્વીકાર કરતાં એટલા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

નાગરાજ કાંઈક બોલવા જતો હતો, ત્યાં સેવક આવી કહ્યું:—“ મહારાજ ! પ્રેમાનંદ પંડિત હાજર છે અને તે આપ હજુર આવવાની રજા માગે છે. ”

“ આવવા દે ” દુર્લભરાજે એ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા અને પ્રેમાનંદ પંડિત મહારાજ સન્મુખ આવી નમસ્કાર કરી આશિર્વાચન બોલી આજ્ઞાની રાહ જોતા હિસા રહ્યા.

દુર્લભરાજે કહ્યું:—“ પંડિતજી બેસો યુવરાજ ભીમદેવ હવે રાજ્ય ચલાવવાને લાયક થયેલા છે, માટે તેમને રાજ્ય સુપ્રત કરી અમે જાને લાઘવ્યો

ધર્મર ચિ તનમા બાળીનુ જીવન ગંગા કીનારે ખમાર કરવા ઇચ્છીએ છીએ, તો સુવરાજને ગાન્યાલિપેક કરવાનુ અને અમાગ પ્રયાણનુ મુદર્ત જીવે બોધએ.”

પડિત પ્રેમાનંદ એ પાટણનો એક વિદ્વાન પાહણુ હતો અને શુક્લ શાસ્ત્ર, સામુદ્રિક શાસ્ત્ર તથા મુદર્ત જોવાના કાર્યમા બહુ પ્રવીણ ગણાતો હતો તેણે પોતાની સાથે રાજેની પોથીમાથો પચાગ ઝાડી મુદર્ત જોતા કહ્યુ મંદા રાજે જે વિચાર કર્યો છે, તે યોગ્ય જ નથી છે સુવરાજ બીમદેવ સંન્યાસી બન્યુ અને પ્રતાપી કુમાર છે તેની ખ્યાતિ ચોતરફ પ્રસરેનો મારા સાબળ વામા આવી છે”

પડિત ધડીમા જરા મોટેથી મોતીને અને ડડીમા હોડ ફફડાવીને તથા ગણિતના આકડા ખૂનીને ઉવટે કહ્યુ, “ મહાગજ, હાનમા નજીક સમયમા કોઈ સારુ મુદર્ત બગળર ચોખ્ખુ આવતુ નથી, માટે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૨ મંગળવારે સુવરાજશ્રીને ગાન્યાલિપેક કરવાનુ દરવો અને આપના પ્રયાણને માટે પણ તેમ મુદર્ત બરામર અનુગ્રહ છે”

દુર્લભરાજે જરા ગાનીધી કહ્યુ, “ હાનમા જો કોઈ મુદર્ત બરામર ન આવતુ હોય, તો ખાસ ઉતાવળની અગત્ય નથી અત્યારે મહા માસ ચાલે છે અને જ્યેષ્ઠ માસમા તમે મુદર્ત દર્શાવો છો, તો ચાગ માસની ગહ જોયા પછી યોગ્ય અવસરે જ રાજ્યાલિપેક દરશુ, પરંતુ તેટલો વખત દરમ્યાન રાજાનુ મર્વ કાર્ય બીમદેવ જ દરજે અમજના દામો મહેતા?” ઉવટતુ વાક્ય દુર્લભ રાજે મંત્રીને કહ્યુ

“ જેવી મહાગજની ઇચ્છા” દામોદર મંત્રીએ કુડામા પતાવ્યુ કાગળુ કે બીમદેવ ગાદી ઉપર બેમે, એ વાત તેને બરામર રમતી નહોતી દામોદર મહેતા એ એક રાજ્યનો મુખ્ય મંત્રી હતો, પરંતુ તેનામા માગ ગુણોનો વાસ થોડો હતો મધી-વિગ્રહના કાર્યમા તે ચતુર હતો, પણ રાજ અને પ્રજા ઉભા પમા પ્રિય થવાની તેનામા આવડત નહોતી બીજા જ્યેષ્ઠ મંત્રીઓ અને આવ કોને તે ખુચતો હતો, કારણ કે આવકોનુ તે કોઈ પણ રીતે ઉચુ આવવા દેતો નહીં દુર્લભરાજની તેના ઉપર પ્રીતિ હતી પણ બીમદેવ તીવ્ર સ્વભાવનો અને અભિમાની હોવાનુ તે મારી રીતે બાધ્યતો હતો એટલે તેના સમયમા પોતાનુ કંઈ ચાલશે નહીં એવી તેને મર્વદા બીતિ ગહેતી હતી આ કાગળુને લઈ બીમદેવ કરતા નાગરાજને ગાદી મળે, એવા પ્રયાગમા તે હતો પરંતુ પોતાના એ મનો ગ્યમા તેને દુર્લભગજ તથા નાગરાજના નિશ્ચયથી નિષ્ફળતા મળી હતી

“ હીં ત્યાર પડિતજ, તમે કુગે આપેન કાર્ય બદલ મહેતાજી તેનો યોગ્ય

બદલો તમને આપશે. હવે તમને જવાની રજા છે.” એમ કહેતાં દુર્લભરાજ અને તેની પછવાડે નાગરાજ, દામોદર મહેતા અને પ્રેમાનંદ પંડિત સર્વ ઉભા થયા.

“ મહારાજાધિરાજનો જય થાવ.” પંડિત આશિર્વચન બોલી પ્રણામ કરી ચાલતા થયા, અને દુર્લભરાજ, નાગરાજ તથા દામોદર મહેતા ત્યાંથી જુદા પડ્યા. ભીમદેવ પણ પોતાના આવાસ તરફ ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

રાજ્યાભિષેકનો દરબાર.

ગત પ્રકરણોમાં વર્ણવેલી ઘટના પછી ચાર માસ જેટલો સમય વ્યતિત થઈ ગયો છે. આજે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧૨ મંગળવારનો શુભ દિવસ છે, કે જે દિવસે ભીમદેવને રાજ્યાભિષેક કરવાનું મુહૂર્ત પ્રેમાનંદ પંડિતે જોઈ આપેલું છે. પ્રભાતકાળનો સમય હતો. અભ્રરહિત સુંદર નિર્મળ આકાશમાં લગવાન સૂર્ય-નારાયણ પ્રકટ થઈને અણહિલપુર પાટણના અનેક નગરજનોના અંતઃકરણને પ્રકુલિત કરતા હતા. આ સમયે નિરબ્ર નલઃપ્રદેશની નીલકાન્તિની અપૂર્વ શોભા દૃશ્યમાન થતી હતી. વર્ષાઋતુની શરૂઆત થવાની હોવાથી લોકસમૂહના આનંદની સીમા નહોતી અને વિશેષમાં યુવરાજ ભીમદેવને ગાદીનશીન કરવાની ક્રિયા આજે થવાની હોઈ પાટણના નાગરિકોના હર્ષનો પાર નહોતો. રાજ્યનો ઉત્સવ એ પોતાનો જ ઉત્સવ છે, એમ ગણી લોકો સૂર્યોદય પહેલાં નિત્યકર્મમાં લાગી ગયાં હતાં. સૂર્યના દર્શન થયાં પહેલાં કદિ પધારીમાથી નહિ ઉઠનારા મનુષ્યો પણ આજે વહેલાં ઉઠ્યાં હતાં અને સુંદર વસ્ત્રભૂષણો સજીને શહેરની બજારમાં આમ તેમ ફરતા જોવામાં આવતાં હતાં.

સૂર્યનો ઉદય થયો તે સાથે જ પાટણના રાજ્ય મહાલયમાં યોધડીયાં વાગ્યાં અને શરણાધરોના મનોરંજન આલાપ સાથે ગાયકો નીચે મુજબ ગાન કરવા લાગ્યા.

“ ન્યાયી ગંભીર ધરો એકજ, ત્રણે ભૂવનમાં તુ રાજ !

વિજય ડંકા તાહરા વાગતાં કંઈ, જગો લાખેણા રાજરે.

સૂરજ તપો આલમાં, તાહરું ધરતીપર તપો રાજ્યરે,

ધન્ય શુન્નરપતિ અવતાર તારો, ધન્ય ધન્ય દુર્લભરાજ. ”

યુવરાજ ભીમદેવ, આનંદકારી પ્રભાતગાનનું શ્રવણ કરી બિચાનામાંથી જાગૃત થયો, યોધડીયાં અને શરણાધરોના ગંભીર ધ્વનિથી રાજ્યમહાલય

ગર્જના કરી ગયું હતું અને ચોકમા સેકડો જનોની આવ-જન થઈ રહી હતી. બીમદેવે શ્યાનો ત્યાગ કરી પગમાત્રાનું પવિત્ર નામ સ્મરણ કરી પછી નિત્ય-ર્થમાં પ્રવૃત્ત થયેલ મવત્યાગ, મુખશુદ્ધિ અને સ્નાનમર્દન આદિ પ્રભાતનો આવશ્યક ક્રિયાઓ કરી બીમદેવ પોતાનો પોશાક સજવા માથો બીમદેવનો સ્વામિભક્ત નોટર અને મિત્ર મામન્ટ તેની પાસે જ ઉભો હતો અને જોઈતી વસ્તુઓ બીમદેવ પામે રણ કરતો હતો. અમન સ્ત્રિય પદ્ધતિનો તગ પાપ-જામો અને હીના ગગનુ સે નેરી છુટાઓવાળું અગગળુ તેણે પહેરી લીધા. મસ્તકપર મુદ્દ જરીનો શુધાથી ગગનો નાનો ફટકો તેણે માધી લીધો. કમર ઉપર કમમના વેન છુટાવાળું શેતુ બાધ્યુ અને તે ઉપર કીકથી બરેનો પટ્ટો બાધી તેમાં મોનાની હીરાગઢિત મુકવાળી નનવાર લટકાવી દીધી. બીમદેવ આવી રીતે તૈયાર થઈ દિવાન ઉપર ટાંગેના એક મોટા આરીસામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોતો અને મુઠના આઝડ ચડાવતો ટટાર ઉભો હતો. સામન્ટ પણ પોતાની પદવીને યોગ્ય એવા વસ્ત્રો પરિધાન કરી પામેજ ઉભો હતો. આ સમયે બાગણામાથી દામોદર મહેતાનો અવાજ આવ્યો. —“ કેમ મુવરાજશ્રી, તૈયાર થયાને ? ” દામોદર મહેતા પણ મુદ્દ અને કિમતી વસ્ત્રોથી મજ્જ થઈને આવ્યા હતા. પણ તેની કપડાંનિપણ્ય મુખમુદ્દા ઉપર કાર્ષક શ્યામ-તા જણાતી હતી.

બીમદેવે નેના મામુ જોના મિત્રાજ જ જવ મ આપ્યો. —“ હા, તૈયાર છું ”

બીમદેવના આવા અપમાન બરેના વર્ણનથી દામોદર મહેતા અમકથા અને તેમના મનમાં ઉડો મેડો પામો તેમ છતાં મુખ ઉપર પરાણે હાસ્યની મુગ્ધા લાવતા તેણે કહ્યું —“ મુવરાજશ્રી, આપ હવે મુગ્ધગતના અધિપતિ થનાના છે, તેથી રાજમાં આવેલાં જે જોર વધતું જાય છે, તેને ઘટાડવાનો આપ પ્રથમ પ્રયાસ કરો. એ મારી પ્રથમ વિનંતિ છે ”

“ દામોદર મહેતા ” બીમદેવે કહ્યું —“ અત્યારે એ વાત મારી પામે મુકવાનું શું કારણ છે તે હું સમજી શકતો નથી. મહારાજ દુર્લભરાજ જે ધોણે એ મજબૂત પોતાની ગજ્યુસજતાનો ઉપયોગ કરતા આવ્યા છે, તેજ પ્રમાણે ચાનવાની મારી હમ્મજ છે એટલે મને વિરોધ સૂચનાની આવ-અપતા નથી ”

દામોદર મહેતા આ ઉત્તરથી આભાજ બની ગયા. બીમદેવના અભિમાની અભાવનો તેમને અનુભવ હતો. પણ શરૂઆતથી જ આવો રવાન તે દેખા-ડો, એમ તેમનું માનવું નહોતું. અત્યારે વિશેષ કંઈ કહેવાનો અમય નથી, એમ વિચારી તેમણે કહ્યું —“ આપ તૈયાર હો તો હું મારમાં અમર કંવા જઈ ? ”

“ભલે જીવ; પણ નું ધારું છું કે દરબારના સમયને દલુ અડધો કલાકની વાર છે.” બીમદેવે ઉત્તર આપ્યો અને તે સાથે જ દામોદર મહેતા પ્રાથામ દરી ચાલતા થયા. બીમદેવના અત્યારના વર્તનથી તેમની આશાઓના ચૂંદચૂરા થતા હોય તેમ તેને લાગવા માંડ્યું. જોન સમુદાયનું પાટણના રાજ્યમાં જોર વધતું જતું હતું, તેને ધટાડવાના અને તેને નિર્મૂળ કરવાના પ્રયાસમાં દામોદર મહેતા મથ્યા રહેતા હતા. તેમ છતાં રાજ્યના મોટા અને જોખમી હોદ્દા જોનમંત્રી-ઓને મળ્યે જતા હતા, જોનેશ્વરસ્વર, દ્રોણાચાર્ય અને સુરાચાર્ય વિગેરે સમર્થ જોન આચાર્યોનો નિવાસ તે સમયે પાટણમાં હતો અને તેમના ઉપર બીમદેવની સારી આસ્થા હતી, ધર્મની બેદણુદ્ધિના સ્વાભાવિક દુર્યુણથી દામોદર મહેતામાં જોનો પ્રતિ દ્રેષણુદ્ધિનો મહાન વાસ હતો; તેથી તે શ્રાવકોની ઉત્તરિને સહન કરી શકતા નહોતા અને કોઈ પણ પ્રશ્નરે તેમની શી રીતે પડતી થાય, તેવા પ્રયાસો કરવામાં હમેશાં મશગૂલ રહેતા હતા. તેથી બીમદેવનો સ્વાભાવિક ઉત્તર તેને વધારે કડક લાગ્યો અને તે માટે વિચાર કરતો તે દરબારગટ તરફ ગયો.

બીમદેવ તૈયાર થઈ દરબારમાં જવા પૂર્વે સામન્તને ત્યાંજ રાહ જોવાનું કહી પોતાના અંતઃપુરમાં ચાલ્યો ગયો. બીમદેવની રાણી ઉદયમતિ સોજેશ્વર-ગાર પરિધાન કરી પોતાના પ્રિયતમની રાહ જોતી પક્ષંગ ઉપર બેસી હતી. પોતાના પાંતને અંતઃપુરમાં આવતા જોઈ તે સગ્રેમ ઉડી અને સરિમત વદને બીમદેવનો હસ્ત પકડી તેને પક્ષંગ ઉપર બેસાર્યો. બીમદેવનું લગ્ન મુખ્ય અને તેણે પહેરેલાં સુંદર વસ્ત્રામૂષણને જોઈ ઉદયમતિએ કહ્યું:—“નાથ, આપે જે આ સુંદર પોષાક પરિધાન કર્યો છે, તેમાં એક ખામી છે, આજ્ઞા હોય તો તે હું પૂરી કરું.”

“સુંદરી, પ્રથમ કહો કે એ ખામી શી છે? અને પછી તે સંપૂર્ણ કરવાની આજ્ઞા અવશ્ય આપીશ.” બીમદેવે કહ્યું.

નહિ “પ્રિયતમ, હું એ ખામી કહીશ તો નહિ. પરંતુ મને તેને સંપૂર્ણ કરવાની આજ્ઞા આપો.” ઉદયમતિએ આગ્રહ કર્યો.

“તમારો એવોજ આગ્રહ છે, તો લલે તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરવાને તમે હક્રદાર છો.” એમ કહી રાણી શું કરે છે, તે જોતો બીમદેવ સ્વસ્થ થઈને બેઠો.

રાણી ઉદયમતિએ પોતાની એક દાસી પાસે કુમકુમ પાત્ર મંગાવ્યું. અને બીમદેવના વિશાળ કપાળ ઉપર ચંદ્રક કરી તેના મુખના સૌન્દર્યમાં અપૂર્વ વૃદ્ધિ કરી.

બીમદેવ જરા હસ્યો અને કહ્યું:—“પ્રિયા, તમે જાણતાજ હશે કે એ ખામી સંપૂર્ણ કરાવવાને અને તમને ભેટવાને માટેજ અત્રે હું આવ્યો છું.”

ઉદયમતિ બીમદેવના એ શબ્દોનો ઉત્તર આપવા જતી હતી, તે દરમિયાન સામંતે આવી બહારથી જ કહ્યું કે “ મહારાજ, મહાનો સમય થઇ ગયો કે માટે પધાગે.

રાજગઢ અમખ્ય મનુષ્યાના સમૂહથી ઉભરાઇ ગયો હતો. દરબારના સભામંડપની શોભા અસૂકિત હતી. સભાની મધ્યમાં આરમ પથરના ચણેલા ચોતરા ઉપર સોને મટેનું અને રત્નજડિત મિદાસન ચોભતુ હતું, તેના ઉપર મખમલની ગાદી જડી લીધેલી હતી. મુખ્ય મિદાસનની ડાબી તથા જમણી બાજુ બીજા બે આમનો ગોડવેલા હતા. તેઓની પછી ચોતરા નીચે બીજા અધિ દારીઓ, ભાયાતો અને સભાજનો માટે નાના-મોટા આમનો ગોડવવામાં આવેલા હતા. સિદાસનની પછવાડે એક સેવક છત્ર લઇને તેમજ આર સેવકો આમર લઇને ઉભા હતા, સભાખંડ ચીકારા ભરાઇ ગયો હતો. સુબોટા, ગગસીયાઓ, ગાંધીના ભાયાતો, અધિદારીઓ, રાજ્યના પડિતો, મેનાપતિઓ, સામંતો અને મંત્રીવર્ગો અર્થે કાંઈ નિર્ણિત કરેના આસનો ઉપર આવીને બેસી ગયા હતા. ચોતરાથી નજીક નીચે બારોટોનું સ્થાન હતું, ત્યાં કેટલાક બાગેગે આવી બેસી હતા. ઈમોદર મહેતા દુર્ગજરાજના આસન નજીક ચિતાતુર વડને બેસી હતા. તેની પછી બીજા જાેન મંત્રીઓના આસનો હતા. ચોતરા ઉપર એક સર્વથી જુના અને મા. આસન ઉપર જાેનમુનિ સુરાચાર્ય બે સિધ્ધો માથે બેસી હતા. દુર્ગભગજ અને નાગભગજ બન્ને ભાઈઓ માથે આવતાજ મહાના અર્થ મનુષ્યોએ ઉભા થઇને તેમને માન આપ્યું અને ચોડીવાગને માટે રાત્રિ પથરાઇ ગઈ, એટલામાં તેમણે પો. રાઈ અને ડા. વાગ્યા બીમદેવ પોતાના અગરફકો અને મામંત માથે આવી પહોંચતા “ જય પચાસગ પાર્શ્વનાથનો જય ” “ જય મોમનાથ મહાદેવનો જય ” “ જય મહાગજ બીમદેવનો જય ” ના અવાજો જોગથી ચોતરા સભાના લાગ્યા. બીમદેવ મુખ્ય મિદાસન ઉપર બેસી કે તુરંતજ ગાંધીના મુખ્ય બારોટે કવિત લલમર્થ —

“ ભૂપતિ ભૂપ દો, સ્વરૂપતિ રૂપ દો,
મુગજે ધપ લ્યો, અનૂપ તેજ ધારી દો,
અગ કે ઉત્તમ ચારો, ભાગી રત્નરગ ચારો,
શત્રુ હોત દગ ચારો, ગિરુધ મહાગી દો,
કવિ બાની જાની લેત, બાતિ પિજાની લેત,
ડગનમુદાની માની, આની રૂ વિચારી દો,
અબયતાન કાદિરો, દેન બીમગજ દો,
ગોપાનક આદિર દો, જગતમે જાદિર દો
વિઘાદિ વિદારી-બાપ વિઘાદિ વિદારી દો

આરોઢે ઉપરનુ કવિન ધણાંજ લુસ્માથી પૂરું કરતાં કરીથી એક વાર જય જયકારના ત્રણ પોકારો થયા. પુનઃ શાંતિ ફેલાઈ. દુર્લભરાજે દામોદર મહેતાને ધસારો કર્યો એટલે તેણે આસન ઉપરથી ઉઠા થઈ દુર્લભરાજ, નાગરાજ અને ભીમદેવને નમન કરી જોડવાનું કાર કર્યું:—“રાત્યના બાબાતો, રાત્યના અધિકારીઓ અને પાટણના પ્રજાજનો ! આજનો આ દરબાર શા કારણથી ભરવામાં આવ્યો છે, તેની અહીં કાજર રહેલા સર્વે મનુષ્યોને ખબર હશે; પરંતુ મ્હને પ્રતાપી મહારાજાધિરાજ દુર્લભરાજ તરફથી દુરમાન થતાં જાહેર કરવાની રજા લઉં છું કે, આપણા મહારાજા તથા તેમના બન્ધુ શુન્નરાતનું રાત્ય યુવરાજ શ્રી ભીમદેવને સોંપી, પોતાના આત્માના કલ્યાણ માટે ગંગા કિનારે જ્યાં ધારતા હોવાથી યુવરાજશ્રીને રાત્યાભિષેક કરવા માટે આ દરબાર ભરવામાં આવ્યો છે. મહારાજા દુર્લભરાજ આજા રાખે છે કે પ્રજાજનોએ રાત્યના દરેક કાર્યમાં ચોગ્ય સહાય આપી પાટણની પ્રજાતા વધારવામાં મ્હને જે સગવડતા કરી આપી છે; તદનુસાર હવેના શુન્નરાતના અધિપતિ મહારાજા ભીમદેવને સગવડતા કરી આપશે.”

દામોદર મહેતા એટલું જોલી ખેસી ગયા. આ શબ્દો જોલતી વખતે પણ તેમના મુખ ઉપર શોકની છાયા પથરાઈ ગયેલી જોવામાં આવતી હતી. ભીમદેવ એક દષ્ટિએ ગંભીર મુખમુદ્રા ધારણ કરી સભાજનો તરફ જોઈ રહ્યાં હતાં. દામોદર મહેતા ખેસી ગયા તે માથેજ સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી ગયો. સંઘપતિએ ઉભા થઈને પ્રસંગને ઘટતું ઢુંકું ભાષણ કરી ભીમદેવને રાજતીલક કરવાની માગણી કરી. દુર્લભરાજે આજ્ઞા આપતાં સંઘપતિએ ભીમદેવને તીલક કર્યું અને દામોદર મહેતાએ પુખ્તમાળા પહેરાવી. આ સમયે નોખતોના કર્ણપ્રિય સ્વરથી આખું રાજમંદિર ગાજી ઉઠ્યું, ભીમદેવના નામની નેટી પોકારવામાં આવી અને પ્રજાજનોએ જયજયકારના પોકારો કર્યા. ભીમદેવે ઉભા થઈ દુર્લભરાજ તથા નાગરાજના ચરણમાં માથું નમાવી વંદન કર્યું કે તુરંત જ દરબાર બરખાસ્ત કરવાની આજ્ઞા અપાઈ.

દરબાર બરખાસ્ત થતાં ભીમદેવે દામોદર મહેતાને કહ્યું કે, “સધ્યા સમયે મહાદેવ તથા પાર્શ્વનાથના મંદિરે દર્શન કરવા જવાનું છે, માટે તમે તથા અન્ય મંત્રીઓ અને સંઘપતિ બરાબર વખતસર હાજર રહે તેમ ગોઠવણ કરજો.” ભીમદેવ આજ્ઞા આપી રાણીવાસમાં ચાલ્યો ગયો અને ત્યાં પોતાની માતા અને દુર્લભરાજની રાણીને વંદન કરી ઉદયમતિના મહેલ તરફ ગયો.

પ્રકરણ ૪ થું

એ કાણ ?

મધ્યા મમયના રમણીય પ્રકારમા પચાસગ પાર્શ્વનાથનું સુદર અને સ્વર્ગના વિમાન જેવું મદિર ગોળી ગણુ હતું નવીન મહારાજન ભીમદેવ આજે માળે દર્શને આવનાર હાવાથી ભગવાન પાર્શ્વનાથની મહાપૂજા મોટા દાડમાડ માથે રચવામા આવી હતી હજારો નગજનો મહાપૂજની ગચના જોઇ આશ્ચર્યમુગ્ધ અને શ્રદ્ધાવાન બન્યા હતા મદિરની અદર આવેના નાના મોટા અમખ્ય સ્થભો રગમડપને એવી રીતે ધેરી રહ્યા હતા કે પ્રેક્ષકો આશ્ચર્ય અક્ષિત થઈ જતા હતા અસખ્ય મનુષ્યો સમાઈ રોકે તેવા આ રગમડપમા પાટણના પ્રજાજનોની ભીડ થઈ રહી હતી આ સમયે પૂજાવિધિ ચાલતી હોવાથી ગર્વયાઓ પોતાના મીતાગ, માગી, ઝાઝ, ૧૮ આદિ અનેક પ્રકારના વાજ-ત્રા સાથે મજા થઈ ભગવાન પાર્શ્વનાથના અનેકરિધિ મુણેતુ કીર્તન કરતા હતા આ અનૌકિકે જાનને એકચિતે અનેક સ્ત્રીઓ અને પુરુષો શ્રવણ કરતા હોતા હતા

આ સ્થળે પચાસગ પાર્શ્વનાથના મદિરની અપૂર્વ ગોભાતુ થોડું વર્ણન કરવું અનુચિત ગણાશે નહિ. જે સમયની અમે આ નવલકથા લખીએ છીએ તે સમયે આ મદિર પાટણના મધ્યભાગમા આવેતું હતું તે મજબુત પથર-રોડે અને નિપુણ રિધ્પનાસ્ત્રીઓના હાથે ગધાયેતું હતું આ મદિરને આવડાવ-વાના ગજ વન જો બધા-સુ હતું પચાસગનો ગજ જયશિખર, સ્ત્રાણના જાળ ભુવડ માથેના યુદ્ધમા મૃત્યુ પામતા જયશિખરનો સાળો સુરપાળ પોતાની ગર્ભવતી ખેડેન રૂપસુ દરીને ગર્ભના બચાવ માટે વનમા લઈ ગયા ત્યા રૂપસુ-ગીએ એક મહા સ્વરૂપવાન પુત્રને જન્મ આપ્યો આ પુત્રનું નામ વનરાજ રાખવામા આ-સુ તે સમયે શીનગુણસરિ નામના એક મહા મલાવિક જૈન આચાર્ય વિચરતા હતા, એક વખતે તેઓ દેહચિતા માટે વનમા ગયા, ત્યા એક મહા સ્વરૂપવાન તેગત્તવી અને શુભ-નક્ષણવાળો બાળક મનેનો છે, તેમ તે વૃક્ષના છાયા સૂર્ય નમી ગયેનો છતા તેના પરથી ખમની નથી. આવુ આશ્ચર્યયુક્ત દ્રશ્ય જોઇ આ બાળક કોઇ મહાન પુરૂષ થશે એટલામા ત્યા પાસે જ ઝાડોમા ગેતી તે બાળકની માતા રૂપસુ દરી આવી પહોચી અને આચાર્યને વદન દ્યું, આચાર્યે તેની પાસેથી મર્વ હક્કિત જાણી લીધી અને પછી રાહગમા ઉપાશ્રય આવી મર્વ શ્રાવકોને એકઠ કરી સર્વ વૃષ્ટાતથી તેમને વાકેફ કર્યા, અને કહ્યું કે તમે તે બાળકને તેની માતા સાથે અહીં લઈ આવે. શ્રાવકો

વનરાજને તેની માતા સહિત શહેરમાં તેડી લાગ્યા અને તેઓનું પાઝણુ-પોપણુ કરવા લાગ્યા. બાળક વનરાજ સુવાન થયો એટલે સુવરના દેશમાં લુંટકાટ કરવા લાગ્યો અને છેવટે એક આંખ નામક શ્રાવકની સહાયથી ગુજરાત દેશ કબજે કર્યો. વનરાજે પોતાના એક ગોવાળ મિત્રના સ્મરણાર્થે એક નગર વસાવી તેનું નામ અણુહિલપુર પાટણ પાડ્યું. ગળત થયા પછી પણ વનરાજ પોતાના સહાયક અને પરમોપદારી જ્ઞેન આચાર્ય શ્રીગુણગુરિનો ઉપકાર બૂઝ્યો ન હતો. આચાર્ય મહારાજના ઉપદેશથી વનરાજે પાટણમાં પંચાસરા પાર્શ્વનાથનું મહાન વિશાળ અને સુંદર દેવાલય બંધાવ્યું, આ મંદિર હજી પણ દેખાત છે. અને તેમાં વનરાજની મૂર્તિ પણ ઉભેલી છે. ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપવામાં આ પ્રસંગે જ્ઞેનોએ જે સહાય કરી હતી તેથી તેમનું પ્રાણલય દિનપ્રતિદિન વધતું જતું હતું.

પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરની કીર્તિ તે સમયે સર્વ સ્થળે પ્રસરેલી હતી અને દેશ દેશાવરથી ઘણાં યાત્રાળુઓ દર્શનાર્થે આવતાં હતાં. મંદિરનો વિસ્તાર પણ ઘણો મોટો રાખવામાં આવ્યો હતો. સંદેહ દુધ જેવાં આરસ પત્થરથી ચળકાટ મારતું તેનું ઉત્તમ શિખર અને તે ઉપર ફરકતી રાત્રી પ્વજન પાર્શ્વનાથની અપૂર્વ કીર્તિનું કથન કરતી હોયતી એમ લાગતું હતું. મંદિરની અંદરની અને બહારની અપૂર્વ અને અશ્રુત શોભા જોઈ મનને અવર્ણનીય આનંદ થતો હતો. રંગમડપના ગભારાનો મધ્યમાં સુવર્ણનું મોટું જુમ્મર લટકતું રાખવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં રાત્રીએ વિવિધ રંગના દીપકો પ્રગટાવવામાં આવતા હતા. મંદિરની અંદર ઘીના બળતા દીવાઓ અને વિવિધ પ્રકારના ધૂપોની સુવાસથી ચિત્તને અતિશય આનંદ થતો હતો અને ભગવાન પાર્શ્વનાથની નયન મનોહર પ્રતિમાના દર્શનથી હૃદય નિર્મળ બની જતું હતું.

આજે સંધ્યાસમયનું બોજન લીધા પહેલાં ભામદેવને પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં છડીસ્વારીએ દર્શન કરવા જવાનું હતું, દુર્લભરાજ અને નાગરાજ પણ દર્શન કરી ગંગા કીનારે આજ વખતે જવાના હતા. સ્વારીની બધી તૈયારીઓ થઈ ચુકી હતી. દુર્લભરાજ અને નાગરાજ તેમજ દામોદર મંત્રી તથા સઘર્પિત સર્વ હાજર હતા. ભીમદેવ આવ્યો કે તુરતજ હાથી ઉપર એકા. દુર્લભરાજ તથા નાગરાજ બન્ને એક બીજા હાથી ઉપર બેઠા અને સ્વારી રવાના થઈ. સ્વારી દેવાલય પાસે આવી અટકી. ભીમદેવ વિગેરે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. અસંખ્ય મનુષ્યની ઠૂઠ અત્યારે જામી હતી અને મંદિરમાં પેસવાને પૂરતો માર્ગ પણ મળે તેમ નહોતો ચોપદારો આગળ આલી માણુસોને દૂર કરવા લાગ્યા. ભીમદેવ, દુર્લભરાજ અને નાગરાજ મંદિરના અંદરના ભાગમાં જઈ પરમાત્માને ભાવપૂર્વક વંદન વિગેરેની ક્રિયા કરી પાછા ફર્યા. સ્વારી ત્યાંથી શિવમંદિરે

દગ ન માટે ચાની અને ત્યા પણ યથાવિધિ નમસ્કાર કર્યો પછી દુર્લભરાજ તથા નાગરાજ ત્યાથી બારેમાર ગંગા નિનારે જવા નીજના નગરની બહાર કાઢ્યો એ- કામ સુધી પણ પ્રજાજનો મત્રીઓ તથા ભીમવે જાતે તેઓ બન્નેને વળાવવા આગ્રહતા ત્યા દુર્લભરાજે ભીમવેને તથા મત્રીઓને રાજ્યકાર્યની યોગ્ય મુદત આપી તથા પ્રજાજનોને આશિર્વાદ આપી આગળ પ્રવાણ કર્યું આ મમયે પિતૃ વિયોગથી ભીમવેની આખમા આસુ આવી ગયા તથા મત્રીઓ અને પ્રજાજનો પણ ગળગળા થઇ ગયા થોડીવાર ત્યા રોકાઈ ઉદામ ચહેરે ભીમવે સ્વારી સહિત નગર બહારી વળ્યો વળતી વખત સ્વાગી નગરના મજ્જર ભાગમા થઇને ગજમહેન તરફ જવાની હતી, તેથી ભીમવે તે માગે થઇ ચાલવાનો હુકમ કર્યો પોતાના નીન રાજને પ્રેમથી નિહાળવા અનેક શ્રી-પુ પો પોતાના આરામની બાગીમા અને ગરબામા આવી બેઠા હતા ધણી શ્રીઓ ભીમવેને પુષ્પોથી વધાવની હતી. ઉત્તરમા ભીમવે પ્રજાજનો તરફ ઝિમત હામ્યથી જોઇ રહ્યો હતો આ મમયે એક આવાસની બાગીમાથી પોતાનું તેજ્જરી મુખ મહાર રાખી મને હમ્તમા પુષ્પો ધરી ઉભી રહેલી એક સુદર યુવતી ભીમવેના જોવામા આવી આ યુવતિનો સુદર ચહેરો નિહાળી તે એ-મ વિચારમા પડી ગયો અને તેના મુખમાથી “ એ કાણુ ” એવા આશ્ચર્યકારક શબ્દો નીકળી પડ્યા ભીમવેનો હાથી તે આવાસ પામે આવતા પેની યુવતિએ ભીમવેને પુષ્પોથી વધાવી લઈને તુરંતજ બાગી બધ કરી આવાસમા ચાલી ગઈ તેને કારક ચા-અ-સુ હોય તેમ તુરંતજ પોતાના વિશ્વાસુ સેનક સામન્તને દસારો કર્યો મામન્ત પણ ભીમવેના મનનો ભાવ જાણી ગયો હોય તેમ સ્વાગીથી જુગે પડી ત્યાજ ઉભો રહ્યો સ્વારી આગળ ચાની ગઇ અને નગરના મુખ્ય મુખ્ય બતામા ફરી ગજમહેલે આવી પહોચી

ભીમવે, સ્વારીમા હાજર રહેના મર્વ મનુષ્યો અને મત્રીઓને રજા દઇ અત પુરમા ગયો તે પોતાની પ્રિય રાણી હિલ્લમતિને બેટવા અને તેના પ્રીતિ ભરતા વચનો સાંભળવા આતુર બન્યો હતો ભીમવે યુવગજ મટી રાજધિ ગાજ થયો હતો એ જોઇ ગણી કેવી ખુશી થને અને તે માટે પોતાનો કેવો મ-ગ-ર-ગે, તે જોવાને તેનું મન અધિર થયુ હતુ ભીમવે અત પુરમા જવા ના-ગ-ના પગથીયા ચડ્યો ચડ્યો જગ ચ્ય-ચ્યો, અને મામન્તને જગનાર બેમવાનુ કહી તે અત પુરમા આત્યો ગયો

પ્રકરણ ૫ મું.

વિમળશાહ.

સંવત ૮૦૨ માં ગ્રાહ પ્રતાપી રાજ વનરાજે અણહિલપુર પાટણ વસાવી ત્યારથી પોતાની રાજધાની તે શહેરમાં કરી, ત્યારથી આવકોનું અને જૈન સાધુઓનું રાજ્યમાં સ્વિશેષ જોર થયેલું હતું. પાટણના રાજ્યમાં આવક ધાર-હારીઓ કરતા ધારવતા હોવાથી મારવાડ તેમ અન્ય દેશોમાંથી ધણા આવક કુટુંબો પાટણમાં આવીને વસ્યાં હતાં. વિમળના પૂર્વજો નિર્ધનતાના ધરણથી શ્રીમાળ છોડી ગાંભુમાં રહેવા આવ્યા હતા. અને ત્યાંથી વનરાજના સમયમાં પાટણમાં આવ્યા હતા. શ્રીમાળમાંથીજ ઘણેભાગે આવકો આ તરફ આવેલા છે. આ શ્રીમાળ નગરની સ્થાપના લક્ષ્મી દેવીએ કર્યાની દંતકથા સાંભળવામાં આવે છે. શ્રીમાળીઓ પોતાની ડુંગદેવી તરીકે લક્ષ્મીદેવીને માને છે. ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ જોતાં આ વાર્તામાં સત્યાંશ હશે કે કેમ, એમ શંકા થશે; પરંતુ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના સમય પહેલાં ત્યારે જ્ઞાતિઓ હાલના જેવું સ્વરૂપ પામી નહોતી અને લોકોનો સદૃહ જ્ઞાતિને બદલે ડુંગ અથવા ગોત્રને નામે ઓળખાતો હતો, તે વખતે આર્થ પ્રજ્ઞના દરેક ડુંગ અથવા ગોત્રમાં પોતાનું રક્ષણ કરનારી કોઈ એક દેવીની માન્યતા ચાલી આવતી હતી. એ સ્ત્રીકારેલી દેવીની દરેક ગોત્રવાળા પૂજા કરતાં અને તેની પ્રાર્થના તથા યજ્ઞોગાન કરતા. એ ડુંગવાળા જ્યાં જ્યાં જઈ વસ્યા ત્યાં ત્યાં તેમણે પોતાની દેવીની સ્થાપના કરી. એ દેવી ગોત્રદેવી-ડુંગદેવી કે ગામદેવી તરીકે ઓળખાઈ. ગોત્રજનો અર્થ ગોત્રને જન્મ આપનારી-ગોત્રની ડુંગ માતા એવો પણ થાય, પરંતુ આર્થ પ્રજ્ઞમાં ગોત્રની માન્યતા બહુ પ્રાચીન કાળની છે અને ડુંગદેવીની માન્યતા તો ઘણી પાછળથી જન્મ પામેલ છે એટલે ગોત્રજનો અર્થ ગોત્રની આદિ જનની એવો કરી શકાય એમ નથી. લક્ષ્મીદેવી શ્રીમાળીઓની ડુંગદેવી તરીકે પૂજાય છે તે પણ શ્રીમાળીઓની આદિ જનની તરીકે નહિ, પણ શ્રીમાળનગરની સ્થાપક-રક્ષક-દેવી તરીકે પૂજાય છે. ઓશવાળની ડુંગદેવી શચિ અને પોરવાડની ડુંગદેવી અંબાજી મનાય છે.

શ્રીમાળ નગરના તે સમયના રાજા અને તેનો કુંવર ઉત્પલદેવ બન્ને ખટ-પટ થવાથી તેણે શ્રીમાળ નગરનો ત્યાગ કરી ઉવસ-વાસ વગરનું-ઉજડ વસાવ્યું અને ભગવાન પાર્શ્વનાથની તથા શચિદેવીની સ્થાપના કરી. આ ઉવસમાં વસનારા પાછળથી ઓશવાળ તરીકે ઓળખાતા થયા. ઉત્પલદેવે શ્રીમાળ નગરનો ત્યાગ કર્યા પછી તેની પડતી દશા થઈ અને કાયર થયેલા પ્રજાજનોએ

ખલાતના ગાળની મદદ માગી, તેણે દમ હમગ યોદ્ધાઓ મોકલીને શ્રીમાળને હુટાગના ત્રાસથી મુક્ત કર્યું આ દસહમગ યોદ્ધા શ્રીમાળ નગની બહાર પૂર્વમાં વચ્ચા, તેથી તેઓ પોરવાડ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. તેઓ ત્યાં વસ્યા ત્યાં અબાજીનું સ્થાનક હતું તેથી તેઓ તેદેવીની પૂજા ભક્તિ કરવા લાગ્યા અને તેને કુળેવી સ્થાપી *

આ રીતે શ્રીમાળી, ઓશવાળ અને પોગવાડ વણિકોની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ છે મુળ તેઓ સમર્થ અને પ્રતાપી જાતિમાંથી હોતરી આવેલા છે, પરંતુ હાજીએ તેઓ પોતાનો ખરો વ્યવસાય જે મુદ્દ અને રાજકાર્ય તેને ત્યજી કેવળ આપાંગમાલોડાયા, ત્યારથી તેઓ વાણિયાના કિપનામને પામ્યા, એમ માનવાને આપણી પામે ધણી દારણો છે વિમળના પૂર્વજો પોરવાડ જાતિના હતા માણુમાંથી વિમળનો પૂર્વજ નિનગ પાટણુમાં વનરાજના મમયમાં આવીને વસ્યો હતો નિનગનો પુત્ર લહિર બહુ પ્રતાપવતો જણાવાથી વનગજો તેને દડનાપકની પદવી આપી હતી હહિર પછી કેટલીક પેઢીએ વીગ દુર્લભગજના સમયમાં થયો અને તે પશુ પાટણુનો દડનાપક હતો દુર્લભરાજો નારે રાત્તપતો ત્યાગ કરી વનમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો તે પહેલાં વીરે જૈન આચાર્ય પામે દીક્ષા લઈ લીધી હતી વીરે ત્યારે દિક્ષા લીધી, ત્યારે તેના પુત્ર વિમળની ઉમ્મર ન્હાની હતી વિમળ આ સમયે વિદ્યાભ્યાસ કરતો હતો વિમળ બાળ્યાવસ્થાથી બહુ ચાનાક, છુદ્ધિશાળી અને સ્વભાવે કાલંક અભિમાની હતો વિમળ નારે રમતો હોય અથવા ઘોડા ઉપર એમી નગમાં ફરવા નીત્તે, ત્યારે નગના લોકો તેને જોવાને મળતા હતા, એવો તે અપ્રતીમ મૌર્ધર્યમ પત્ર હતો સ્ત્રી જેવા યુનારમ માધાનો, પાતળા અને મ્હેજ ઉચો એવો વિમળકુમાર, નગરની નવયુવતિઓ અને સ્ત્રીઓના સમુદાયમાં વાતોનો વિષય થઈ પડ્યો હતો વિમળના પિતા વીગમત્રીએ ત્યારે શરૂ પામે દીક્ષા મહત્ત્વ કરી, ત્યારે તેણે વિમળને શિક્ષા આપી હતી કે “ વત્સ ! પૃથ્વી ઉપરથી અન્યાય ટાળજે, મર્ડ પાપકર્મ સી દૂર રહેજે પુરુષના કામ કરજે અને જીન ભગવાનની આજુ પાગજે-પગાવજે ” વીગમત્રીએ દીક્ષા લીધી ત્યારે વિમળની વય વનમગ પદરેક વર્ષની હતી જેમ ઉદ્યાયન ઉપર સૂર્ય ક્ષણે ક્ષણે વધારે તેજથી દીપે, તેમ વિમળ કુમાર દિનપ્રતિદિન દીપવા લાગ્યો વીરમત્રીના દીક્ષામહણથી કેટલાક બ્રાહ્મણ મત્રીઓ અને ખામ કરી દામોદર મ્હેતા ખુશી થયા હતા ઇસ્ખાનુમાર કાર્ય કરવામાં જે એક આડખીની હતી તે આવી રીતે સદગતમાં દૂર થતા તેઓ હર્ષાવમાન થયા હતા પરંતુ વિમળકુમારની છુદ્ધિ અને હોશીયારી જોઈ તથા નગજનોતો તેના પ્રયેનો પ્રેમ જોઈ તેઓ અતરમાં

બળતા હતા. અને “એક શત્રુ, બીજી વિપવલ્લી અને ત્રાજી વ્યાધિ એ ત્રણને જો ઉગતાં છેદીએ તોજ આપણા પરની પીડા દૂર થાય” એમ તેઓ માનતા હતા.

વિમળકુમાર પોતાના નિત્યના નિયમ પ્રમાણે આજે પણ સંધ્યા સમયે ઘોડે બેસી ફરવા નીકળ્યો હતો. નગરના મધ્ય ભાગે થઈને તે ઘોડાને ઘોડાગળે જતો હતો, તે વખતે સામેથી કાંઈ ઉચ્ચ કુટુંબની સ્ત્રીઓનું એક ટોળું ચાલ્યું આવતું હતું; તેને જોઈ વિમળે ઘોડાને જરા ધીમે ફરવા લગામ ખેંચી, પરંતુ ઘોડો જોરમાં આવેલો, એટલે તોફાન કરવા લાગ્યો અને પેલા ટોળાની મધ્યમાં જવા દોડ્યો, તે ટોળામાં નાસભાગ થઈ રહી, પણ સુભાગ્યે કાંઈને અડચણ આવી નહિ. બરાબર આજ સમયે દામોદર મહેતા સુખપાલમાં બેસી રાજમહાલય તરફ જતા હતા. તેમણે આ દેખાવ જોઈ વિમળને દબાવવાનો સારો અવસર જાણી તેને પાસે બોલાવી મુખને તપાવી કહ્યું:—“વિમલકુમાર, આવી રીતે રાહદારી મનુષ્યોને હરકત કરવા ખાતરજ હંમેશાં ફરવા નીકળો છો કે ? મહારાજના ડાને તમારી આ ઉદ્દતાઈની વાત પહોંચ્યા વિના રહેવાની નથી.”

“ઘોડાને કબજે રાખવા મેં ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પણ ન રહ્યો તેમાં મારો શું દોષ ? મહારાજ જો મને તેડાવશે તો ખરી હકીકત કહેતાં જરા પણ ડરવાનો નથી.” વિમળે બેપરવાઈથી જવાબ આપ્યો.

દામોદર મહેતાએ તીરસ્કારથી કહ્યું:—“વીરમંત્રીના પુત્ર જાણીનેજ હું તમને વિશેષ કહેતો નથી. જાવ ફરીથી આવી ભુલ ન થવી જોઈએ.”

વિમળ ત્યાંથી તુરતજ પાછો વળ્યો અને દામોદર મહેતા આગળ ચાલતા થયા. વિમળે ઘેર આવી પોતાની માતા વીરમતિને સર્વ હકીકત શી. વીરમતિએ પોતાના પ્રિય પુત્રને માટે અશુભ બોલાવતું પ્રથમ સાંભળ્યું હતું અને તેમાં ખાસ કરીને રાજના આહ્વાનમંત્રીઓ પોતાના પુત્ર ઉપર દેવ રાખે છે, એ હકીકત પણ તેના જાણવામાં આવી હતી. પુત્રની અત્યારની હકીકત સાંભળી તેણે વિમળ બરાબર પુખ્ત હિમરતો થાય, ત્યાં સુધી પોતાના પીયર ચાલ્યા જવાનું ઉચિત માન્યું. વિમળને તેણે પોતાનો વિચાર કહ્યો અને બંને એક વિચાર કરી પાટણ છોડીને ચાલ્યા ગયા.

વીરમતિના પિયરીઆ સાધારણ સ્થિતિનાં હતાં. પાટણથી દશેક કોશને અંતરે આવેલા એક સામાન્ય ગામમાં વીરમતિનો ભાઈ રહેતો હતો. ગામડાની રીત પ્રમાણે સાધારણ વ્યાપાર કરીને પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન તે ચલાવતો હતો. વીરમતિ પોતાની ઘણીખરી સંપત્તિ સાથે લેતી આવી હતી. તેથી તેમને આંહિ કાંઈ પ્રકારની અડચણ પડી નહિ અને સુખ-શાંતિમાં દિવસો વ્યતિત થવા લાગ્યા. આ નાના ગામમાં વિમળકુમારને જોઈ-તેનું અદ્ભુત રૂપ

જોષ-શુ સ્ત્રીઓ કે શુ પુરુષો કેવળ આશ્ચર્યમુખ બની ગયા હતા. એક ચાગ જુની નવયૌવના ઠંઠા વિમળનું અનોડું રૂપ જોષ તેના ઉપર મોહી પડી હતી વારવાર તે ચાગજુની ઠંઠા કે જેનું નામ અભિજ્ઞ હતું તે વિમલના મામાને ઘેર આવતી અને વિમળકુમાર સાથે હરેક પ્રકારે વાર્તાલાપ કરવાને ચૂકતી નહિ. શુદ્ધ હૃદયના વિમળકુમારને આ વાતની ક્ષીં ખમર નહોતી એટલે મમયે અમિ કા પોતાના ઘેર એકવી વિમલના સુદર રૂપના ધ્યાનમાં મગ્ન થઈને બેઠી હતી તેણે તે મમયે વિમળને ત્યાં થઈને જોતો જોયો કે તરતજ બહાર આવી વિમળને બોલાવ્યો વિમળ પણ તેની માથે બહુ છુટથી બોલતો એટલે “શુ તમ છે બહેન ?” એમ કહેતો તેના ઘરમાં તેની સાથે ગયો અભિજ્ઞએ તેને પોતાના ઘરના અદરના ખડમા લઈ જઈ પવન પાંચરી તે ઉપર બેસાર્યો અને મરહૂરાના રૂપમાં અનેક પ્રકારની વાતો કરવા લાગી વિમળ ઉઠવા જતો હતો ત્યારે અભિજ્ઞએ તેને તેનો સુદર હસ્ત પકડી બેમારતા કહ્યું “વિમળકુમાર, મારી એક વાત માનશો ?”

વિમલે માત્ર દુઃકોજ ઉત્તર આપ્યો—“શુ ?”

અમિમ જરા રથબી અયોગ્ય વાત કહેતા તેની હલ ન ચાલી પણ તમના આવેશમાં તેની શુદ્ધિ બહાર મારી ગઈ હતી તેણે આજ્ઞવતાથી કહ્યું—
“વિમળકુમાર, તમાગ અપૂર્વ રૂપથી હું મોહિત થઈ છું એક વખત-માત્ર એકજ વખત તમાગ દુર્લભ શરીર મમાગમનું મને સુખ આપી માગ હવનને કૃતાર્થ કરો”

વિમળ, અમિમનો મનોમાન જણી ગયો તેણે કહ્યું “બહેન અમિમ, આ શુ ? તમાગ મુખમાંથી હું આ શુ સાંભળું છું ? તમને ખમગ નથી કે મારે પગસીના નિયમ છે ? મને જવાબો-કોષ આ વાત જણશે-આમ એકાતમાં ઉભેના આપણને જોશે તો વ્યર્થ નિદા થશે.”

અમિકા વિમળનો આવો સુગ્ધ અને મીઠો ઉત્તર માલગી રાસમાં ગઈ શમ અને લગ્નથી તેનું મુખ લેવાઈ ગયું તમના આવેશમાં પોતે શુ બોલી ગઈ તેનું તેને સમજણ થતા અતીવ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો તેણે કહ્યું “બન્ધુ પુત્ર્ય વિમળ, મારી શુદ્ધિ દેશણે આવી ગઈ છે બોલેલા શબ્દો પાછા ગળી જવાતા નથી એટલે લાગ્યું છું, પણ તમારું નિર્મળ શીન જોઈ હું બહુ ખુશી થઈ છું તમારું રૂપ જોઈ માત્ર ચિત્ત ચનાપમાન થયું હતું, પરંતુ તમારા એકજ શબ્દો માગ ચિત્તની ચચનતા દૂર થઈ છે, તમેજ મને પાપપટમાં પડતી મચારી છે અમે ચાગજુઓ ક્રોધ કરીને જો કાઢીને ત્રપ આપીએ અગર પ્રમત્ત થઈને કાઢીને વર આપીએ નો અવશ્ય તે પ્રમાણેજ ચાલ છે તમાગ અપૂર્વ શીત

ને જોઈ હું અત્યંત ખુશી થઈ છું અને તમને વરદાન આપુ છું કે તમે આ જગતની સર્વ સંપત્તિના સ્વામી થોડા સમયમાં થશો અને આરામુરની દેવી અંબિકા તમને સહાય કરશે.” વિમલકુમાર તુરંતજ ચારણીઅંબિકાને નમન કરી ચાલતો થયો. અંબિકા તેના ગયા પછી પોતે કરેલ પાપી વિચારનું પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રી રીતે કરવું, તેના વિચારમાં નિમગ્ન થઈ ગઈ.

વિમલકુમાર આ પ્રસંગનો વિચાર કરતો ઘેર આવ્યો, તેના મનમાં પોતાના પિતાએ આપેલ શિખામણુ યાદ આવી કે સર્વ પાપકર્મથી દૂર રહેજે, અને તે પ્રમાણે પોતે પાપના ખાડામાં પડતો ગયો આવ્યો; તેથી પરમાત્માનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

પ્રેમનો પાઠ.

નવયુવાન સ્ત્રી-પુરૂષના હૃદયમાં પ્રથમ જે સ્નેહમયી લાવના ઉદ્ભવે છે, તે લાવનાને ધણું લેખકોએ અને કવિઓએ પ્રેમ નામાભિધાન આપેલું છે. પ્રેમની ઉત્પત્તિ ક્યારે અને કેવા સંયોગોમાં થાય છે, તે વિષે ટાંછાએ કશો નિર્ણય કરેલો નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ ઉભયના હૃદયમાં એને સ્થાન મળે છે, એ નિઃસંશય છે. પ્રેમને અનેક સમર્થ કવિઓએ અનેક રૂપે વર્ણવ્યો છે; પરંતુ બ્યારે તેના વિષે ટાંછક લખવા બેસીએ છીએ, ત્યારે નવાને નવાજ ચિત્રો અવશ્ય આજેખાય છે. પ્રેમનો મહિમા, તેની શક્તિ અને તેનું વૈચિત્ર્ય એટલાં અગાધ છે, કે તેના પાસમાં જે સપડાય છે, તેની સ્થિતિ અવશ્ય અવલોકવા જેવી થઈ પડે છે. શ્રીદેવી-અણહિલપુર પાટણના સંઘપતિ શ્રીદત્ત શેઠની એકની એક લાડકવાઈ પુત્રી-પ્રેમના પાસમાં પડવાથી તેની સ્થિતિ ત્રી કદના કરવી, એ લેખકની શક્તિની બહાર છે. શ્રીદત્ત શેઠ શ્રેષ્ઠાંત છે. પાટણના સમસ્ત સંઘના માનનીય પુરૂષ છે અને એક પ્રખ્યાત વ્યાપારી છે. રાજદરબારમાં તેમનું સાઈ માન છે. તેમણે જ ભીમદેવને રાજ્યાભિષેક સમયે તિલક કર્યું હતું. પરંતુ ધનથી, માનથી, સત્તાથી અને લાગવગથી શું પ્રેમની પીડાને દૂર કરી શકાય છે ? શ્રીદેવીની પીડાને તે શું બાણી શકે ? અને બાણે તો પણ તેને દૂર કરવાની તેમનામાં કયાં શક્તિ છે ?

શ્રીદત્ત શેઠને રહેવાનું મકાન પાટણના મધ્ય ભાગમાં હતું. મકાનની પછવાડે એક વિશાળ વાડો વાળી લીધો હતો. તે વાડામાં એક તન્દુ નાનો

બાગ બનાવેલો હતો અને બીજી તરફ ભગવાન મહાવીરનું એક ન્હાતું સુદર ગૃહમંદિર હતું. પ્રાચીન સમયમાં શ્રીમત્ લોકો ધણુ કરીને ગૃહમંદિર કરાવતા અને તેઓ હમેશા ત્યાં ત્રિકાળ પૂજા કરતા હતા. શ્રીદત્ત રોક પણ ધર્મનો બહુ ગમી હતો. જીનભગવાનની ત્રિકાળ પૂજા કરવામાં, માધુની સેવા કરવામાં અને મામાયિ - પ્રતિક્રમણાદિ ધર્મના કાર્યો કરવામાં પોતાની પાછળની અવસ્થાનો તે સદુપયોગ કરતો હતો. ગરીબ મનુષ્યોને માટે તેણે એક મદદરતશાળા બાંધી હતી અને તેમાંથી પ્રત્યેક ગરીબ મનુષ્યોને માટે પેટ પુરતું અન્ન અપાતું હતું. શેત્રે મર્વ વાતે મુખ હતું. રોકાણી પણ હોત, ડાહી અને શેત્રની મેવા કરવામાં તત્પર પતિપ્રગયણા હતી. પ્રથમ અવસ્થામાં નેકને કાંઈ સત્તાન નહોતું, પણ પાછળની અવસ્થામાં તેમને એક પુત્ર અને એક પુત્રી એમ બે રત્નો સાપડ્યા હતા. પુત્રી શ્રીવી મહાન્ ગુણવાન અને ચતુર હતી. રોક અને રોકાણી પોતાને અવી મુદ્દ અને ગુણવાન સતત સાપડવાથી પોતાને ભાગ્યવાળી માનતા હતા અને તેને લાડ લડાવવામાં પોતાનું હિત જીવન મુખેથી પમાર કરતા હતા. શ્રીદેવી તેજ વર્ષની સુદર બાળા હતી. તે જેમ અનુપમ લાવણ્યમય પત્ર હતી, તેમ તેનું મનોમગ્ન અને ભુદ્ધિ વિવક્ષણુ હતા. સ્ત્રીના જે જે રુક્ષ લક્ષણો જોઈએ તે તે બધા શ્રીદેવીમાં ભરપુર હતા. તેનો સ્વભાવ જગા દડક અને અભીમાની હતો. દરેક કાર્યમાં તે પોતાની ભુદ્ધિનો ખામ કરીને ઉપયોગ કરી જોતી અને તેને બ્યાજબી જણાય તેજ કાર્ય તે કરતી. આવી ગુણવાન અને સુદર પુત્રીને ક્યા વગવરી એ ચિંતાથી રાતજિવમ નેક ઉદ્ભવ રહેતા હતા.

એક દિવસ ભગવાન પાર્શ્વનાથના મુખ્ય દેગસરે દશન કરી પાંજ આન્યા પછી શ્રીદેવીનું ચિત્ત અસ્વસ્થ થઈ ગયું હતું. હમેશા માયદાજે શ્રીદેવી દહેરે નર્તન કરીને પાંજી આવતી ત્યારે તેનું ચિત્ત પ્રકુર દેખાતું હતું, પરંતુ એજ દિવસે તે અસ્વસ્થ કેમ જણાતી હતી તે સમજી શકાતું નહોતું. અત્યારમુધી શ્રીદેવીનું ચિત્ત ચચન હતું - તે હવે ચચવતાને ત્યજી શાત અને ગભીર મન્યુ હતું. આખો દિવસ તે હવેલીના એક ખુણામાં ખેસી નહીં નર્તન નાંઈ વિચાર કરતી હતી અને પોતાના સ્વાભાવિક આનંદી સ્વભાવ અનુમાર કાંઈ પણ પ્રાપ્ત નહોતું કરવાને બદલે શાંતિથી જોતી ઉઠતી હતી.

સંખ્યાનો ગમણીય સમય હતો. શ્રીદેવી વાઝના બાગમાં મેડી હતી તે કાંઈક ઉંડા અને ગહન વિચારમાં લીન થયેલી જોવામાં આવતી હતી. મુદ્દગી શ્રીદેવી એ અપૂર્વ લાવણ્યમયી બાના હતી. તેનું જાલયુગલ ઢેળના સ્થલ જેવું, દત્તપંક્તિ દાડમની કળી જેવી, ગાંધ લારાવદાર, આખ લાન, હોમ રાતા અને વાણી મીઠી હતી. તે પમા અપ્સરા, રાહિણી, ઉદાણી, મોહિની, દેવકુમારી, ઉર્વશી કે નાગમન્યાની ઉપમાને યોગ્ય હતી. તેનો વેશિદ્ધ વામો લટકી

રહ્યો હતો અને તેણે કાનમાં, નાકમાં અને હસ્તમાં પહેરેલાં બહુમૂલ્ય આભરણોથી રૂપને એક રાશી હોય એવી જણાતી હતી. અત્યારે શ્રીદેવીના મનમાં અનેક પ્રકારના તરંગો ઊછળી રહ્યા હતા. સુવાવસ્થા જેમ જેમ આવતી ગત્ય છે, તેમ તેમ આસ્વાદ્યસ્થાની અંચલતા દૂર થાય છે અને સંકુલ ગંભીરતા આવે છે, એમ તો શ્રીદેવીને થયું નથી તે 'ત્યાં મુધી આપણે તેના હૃદયની વાર્તા ન જાણી શકીએ, ત્યાં મુધી શુ કહી શકીએ ! બાગમાં નાના પ્રકારના અસંખ્ય પુષ્પો ખીલી રહ્યાં હતાં અને તેની સુગંધથી મગજ તર થતું હતું; પરંતુ વિવશ બનેલી શ્રીદેવીને તેનું કશું લાન નહોતું' આમ્રવક્ષ ઉપર બેઠેલી કાળી કાચલ મધુર પંચમ સ્વરથી આલાપ કરી રહી હતી. પરંતુ વિદગ્ધ થયેલી શ્રીદેવીને તેની ખબર નહોતી. નિર્સર્ગની શોભાને નિહાળવા બેઠેલું તેનું મન સ્થિર નહોતું. પ્રેમના પથે ચડેલું તેનું મન વિદગ્ધ, વિવશ અને વિવેકચૂન્ય બન્યું હતું. બહિર, ભીતર, ઉપર નીચે સર્વ સ્થળે તેને પોતાની પ્રિયમૂર્તિના દર્શન થતાં હતાં. ત્યારે કહો કે તે પોત ની પ્રિયમૂર્તિના દર્શન કરે કે પ્રકૃતિના ક્ષણસ્થાયી સૌંદર્યને નિહાળે ?

શ્રીદેવીની લાબી લલિતા ત્યાં આવી પડેાંચી. પોતાની નાની નણ દના સ્વભાવમાં, વર્તણૂકમાં, રીતભાતમાં અને હસવા બોલવામાં કેટલાક દિવસો થયા પરિવર્તન થયું હતું, તે લલિતા જાણતી હતી. પરંતુ તેને બિચારીને એ તી કટપના ક્યાંથી હોય કે ચૌતનાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતી શ્રીદેવીને પ્રેમ-ખીડાનું દર્દ વળગ્યું હશે ! લલિતા અને શ્રીદેવી લગભગ સરખી વયના હોવાથી તેઓ બંને વચ્ચે સખીભાવ જેવો સંબધ હતો. લલિતા પોતાની નણ દને આવી રીતે એકલી વિચારમાં તક્ષીન થયેલી બેઠા ધીમે ધીમે તે બેઠી હતી તે પછવાડે જઈ શ્રીદેવીની બંને આંખો પોતાના હસ્તથી દબાવી મૃદુ મૃદુ હસવા લાગી.

“ બબ્બું લાબી ! તમને તે રોજને રોજ મસ્કરી કરવી કેમ ગમે છે ? પણ હીક-હીક. તમારી રીતભાત મારા સમજવામાં આવી. આવાં આવાં નખરાં રોજ મારા લાઈ પાસે કરતા હશેને એટલે મારી પાસે પણ મસ્કરી વિના તમને ખીજું કશું ગમતું નથી. ” શ્રીદેવીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

લલિતા તેની સામે આવી અને શ્રીદેવીને બાથમાં લેતાં લેતાં બોલી—
“એ તમારું બધું ડહાપણ જવાદો ને ! થોડા સમય પછી તમને બધુંએ બતાવશું. સમજ્યાં મારાં લાડકવાયાં નણ દ ! ”

શ્રીદેવીએ કૃત્રિમ ગુસ્સો કરતાં કહ્યું :—“ એમાં ડહાપણ શાનું લાબી ? શુ મારા લાઈ પાસે આવાં ખોટાં ખોટાં નખરાં નથી કરતા વળી ! હું છાનીમાની ગુપ્તરીતે એક દિવસ તમારું રીસામણું-મનામણું બોધ ગઈ છું, હો ! ”

“ ત્યારે તમે ચોરી કરતા શીખ્યા જણાવ છો ને શું ? ગદ્ગદમારની રીતભાત શીખી લ્યો નણુદ ! તમારે હવે ડ્યા વાટ ખેતી પડે તેમ છે ? બધું તૈયારીમાં છે ” સનિતા બોલી

શ્રીદેવી જરા શરમાતાં શરમાતાં મોલી લાબી ! તમે મને રોજ એવું એવું કહીને પજવો છો તે મેં તમારું શું મગાડ્યું છે ? તમને ખમર નથી કે મારું મન દેટલોડ સમયથયા ઉદામગલા કરે છે, તેમાં તમે મહેશ્વર માગે છો એ ચાગખી નથી ”

સનિતા પોતાની નણુદને આમ દયામણુ લાવથી બોનતા જોઈ તેના સુદર મુખ ઉપર પોતાનો હાથ ફેગવતા ફેગવતા બોલી—“ બહેન, મેં તમને શું કહ્યું કે આમ દીવગીર ચાઇ ગયા ? તમાગ મનની સ્થિતિ માગ જણવામાં આવી ગઈ છે, પણ અત્યાગસુધી એવો અવમગ નહિ મળવાથી તમને પૂછી શકી નથી. ત્યારે હવે મને હેસો કે તમાગ મનમાં શું છે ? ”

શ્રીદેવીનું સુદર મુખઅમળ કરમોઇ ગયું તેની મોટી મોગી આખોમાંથી અશ્રુમિન્દુ ધીમેધીમે ટપડવા લાગ્યા તેનાથી ના બોનાય કે ના ચનાય, પોતાની નણુદની આવી સ્થિતિ જોઈ સનિતા ગભગાઇ ગઇ તેણે આતુગતાથી પૂછ્યું, બહેન બહેન ! આનું શું કાગણુ ? તમે સા કાગણુથી ગડો છો ? શું મને તમારા અતરની વાર્તા નહિ લ્હો ? ”

શ્રીદેવીએ આસુ લુગતા લુગતા કહ્યું—“ લાબી ! તમને હું એક માગી મોટી બહેન સમાન ગણુ છું તમને મર્વ હકિલ્ત લ્હીરા, પણ તે શુભ રાખવાની છે ’

“ ખુશીથી કહો બહેન, હું તે વાર્તા કોઇને—તમારા લાઇને પણ ક્હીરા નહિ ” સનિતાએ આશ્વાસન આપુ

શ્રીદેવી ધીમેધી બોલી—“ લુગો લાબી ! તે વિમે આપણે બધા પયા સગ પાર્શ્વનાયના દહેરે સાય ગ્લે દર્શન કરના ગયા હતા અને ત્યાંથી પાછા વગના સામેથી મોડો દોડાવનો એક યુવાન જનો હનો દરમ્યાન ઘોડો તોડાનમાં આવી જતા આપણા ટોગા તરફ ધસ્યો, પણ તે યુવાને લગામ ખેચો ગખી અને આપણે બચી ગયા તે યુવાનને તમે ઝોળખતા હસો તેનું સુદર રૂપ અને તેની કીતિ માલગી માગ મનમાં અચાનક અને અમણુપણે એવો નિશ્ચય થઈ ગયો છે કે જો લગ મળધ યોજવો તો તેનીજ સાથે નહિતો—’

શ્રીદેવી આગળ કાઇક બોલવા જતી હતી, પણ તેને અટકાવી સનિતા બોલી ઉગી—“ બહેન ! ત્યારે પ્રેમનો પઠલો પાઠ તમે પઢી ચૂખ્યા જણાવ છો ને શું ? ” કહ્યું ! તે પણ તમને એક ખુલખજર લ્હવાને જ આવી છું ”

“લાભી ! કહેતાં હો, તો કહી દોને ત્યારે. અત્યારસુધી મારી મસ્તરી શા સાર કરતાં હતાં ?” શ્રીદેવીએ ઉત્સુકતા દર્શાવી.

લલિતાએ કહ્યું:—“ જોન ! તમે દમણાં જે યુવાન વિષે વાત કરી તેનીજ સાથે તમારાં લગ્ન થવાની ખટપટ ચાલી રહી છે. પિતાજી અને તમારા ભાઈ આજે સવારમાજ એ વિષે વાતચિત કરતા હતા અને છેવટે બન્નેએ મળી એક વિચાર નિશ્ચિત કર્યો છે, પણ તે કાંઈ હું હવે તમને કહેવાની નથી.”

“દ્રેમ લાભી ! મોંઘા શું થાવ છો ? જે કહેવાનું હોય તે તુરત કહોને એટલે જીવને નિરાંત થાય. ” શ્રીદેવીએ કહ્યું.

“ જોન. તમે કહેનારા કહી રહ્યાં. એ વાત કાંઈ એમની એમ કહેવાય તેમ નથી. એ વાત કહેવાનું ઇનામ શું આપો છો. એ પ્રથમ નક્કી કરો. પછી વાત કહેવાશે. ” લલિતાએ સ્મિત દાસ્ય કરતાં કહ્યું.

શ્રીદેવીએ અધિરાદધી કહ્યું:—“ ઇનામ લેવું હોય તો લેજો. પણ પ્રથમ વાત કહી નાંખોને ! ”

“ વિમલકુમાર સાથે તમારા લગ્ન થવાનું નક્કી થઈ ગયું છે અને એ ત્રણ દિવસમાં તમારા ભાઈ તેમના મોસાળમાં જઈ એ મુળધમાં સર્વ વ્યવસ્થા કરી આવવાના છે. સમજ્યાં મારાં નાનાં નણુંદ ! ” લલિતાએ એમ કહીને શ્રીદેવીના સુંદર ગાલ ઉપર એક ચુંટી ખણી.

શ્રીદેવી આ શુભ સમાચારથી આનંદિત થઈ ગઈ અને તેના નેત્રો ધ્રુવ સ્મિતથી સુંદર દેખાવા લાગ્યા. તેણે લલિતાનો કામળ કર પોતાના સુંદર હાથમાં પકડી કહ્યું:—“ લાભી ! મારા મનની આશા આમ અચાનક પાર પડવાનો અવસર તુરત આવશે. એમ હું ધારતી નહોતી. પરંતુ ભગવાન પાર્શ્વનાથની કૃપાથી મારા મનના મનોરથો ફળશે એટલે હું તમને અવશ્ય ઇનામ આપીશ. ”

“ વિમળકુમાર જેવા મનગમતા પતિ મેળવી તેમની પાસેથી પ્રેમના પાક પડજો. જોન, તમને કાંઈ શીખવવું પડે તેમ નથી; પરંતુ તમે મંત્રીના પુત્રવધૂ થશો એટલે તમારા માન વધશે અને અમને વિસરશો. ” લલિતાએ કહ્યું.

નહિ. નહિ, લાભી ! તમે મને એવી નગુણી બાણશો નહિ. તમને તો હું જીવનભર કદિ પણ ભૂલીશ નહિ અને ધણો સમય તમારી પાસેની પાસેજ રહીશ. ” શ્રીદેવીએ કહ્યું.

“ હાસ્તો, એ બધું તમારૂં કહાપણું હાલ રહેવા દો. પછી જોશુ. પરંતુ પરણ્યા પછી રાત્રીના સમયે પણ મારી પાસે રહેવું પડશે. કહો કબૂલ છે ? ”

“ હું નો ગહીશ, પણ તમને આખરે પણે માગ લાઇનો વિયોગ નહિ સહન કરી શકો, સમજ્યા લાવી ! ”

“ ડીડ, ડીડ એ તો અમે મહન કરી શકતા નથી કે તમે નથી કરી શકતા એની પાછળથી ખનર પડશે. પણ ચાલો જમવાનો મમય થઈ ગયો છે માટે મૂઠમા જમએ ” લલિતા એમ બોલી શ્રીદેવીનો હાથ પકડી ચાલવા લાગી. શ્રીદેવીને ત્યાં વધારે મમય બેસી અનેક વિચારો લાવી માટે ડરવાના હતા પરંતુ અનિચ્છાએ તે લલિતા પાછળ ધસડાતી ચાલી ગઈ.

પ્રેમ મનુષ્યના હૃદય ઉપર-ખાસ કરીને સ્ત્રીના હૃદય ઉપર કેવી અસર કરે છે, એ ઉપરના પ્રમથથી સ્પષ્ટ જોઈ નક્કય છે. પરંતુ વસ્તુતઃ સત્ય અને શુદ્ધ પ્રેમ કેટલા થોડા મનુષ્યોના હૃદયમાં હોય છે, એ તો માત્ર સમાગના અનુભવીઓજ જાણી શકે છે. શ્રીદેવી એક આદર્શ સ્ત્રીજ છે અને તેના હૃદયમાં શુદ્ધ પ્રેમ હોય એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ એની શ્રીદેવીઓ અર્વાચીન સમયના મમાજમાં કેટલી છે ?

પ્રકરણ ૭ મું

વિમલ અને શ્રીદેવી.

મામાના ગામમાં માનીનો અને પ્રિય થઈ પડેલો વિમલકુમાર અનેક પ્રમારની ગમતો ગમી લેકોને ખુશ કરે છે. વિમલ હવે મોગે થયો છે થોડા ઉપર બેસી દોડાવવાની, બાણુ માગવાની, રાખનો ઉપયોગ કરવાની આદિ અનેક કળાઓનું સિક્કણ તેણે લીધું છે. બાણુ મારવાની કળામાં તે એટલો મોડો નિપુણ થયો છે કે ગુજરાતના ગાજાધિરાજ બીમંદેવ પણ તેની કીર્તિ માહાત્મી આશ્ચર્યચ્છિત થઈ ગયા છે.

શ્રીદેવ રોક પોતાના હવેલીમાં જમી પરવારી મુખવાસ ચાલતા આદી તબીએ પચા દતા તેમનો પુત્ર ચદ્ર મામે બેઠો હતો. ચદ્રે કહ્યું, “ પિતાજી ! ત્યારે અજો ૮ વિમલકુમારને મોસાજે જઈ છું અને શ્રીદેવીના વિવાહ માટે હચિત વ્યવસ્થા કરતો આવું છું ”

“ બને જ અને માથે આપણી ગાંઠના એક એ પુરૂષોને તેડનો જાજો વિમળની મા અને તેના મામાને મળી યોગ્ય વાર્તા મ્હી નકીજ કરતો આવજો, મને લાગે છે કે તેના જેવો વગ શ્રીદેવીને મળવો મુશ્કેલ છે ” શ્રીદેવ શેઠે કહ્યું.

ચંદ્ર ઉઠ્યો અને ઘોડા બેડી તૈયાર કરેલા ગથમાં બેસી રવાના થયો. સાથે બીજા બે જણને તંડતો ગયો, ગામ આવી લાગ્યું. ગામના પાધર-માંથી ચંદ્ર રથમાંથી ઉતરી નીચે ચાલવા લાગ્યો. ગામના લોકો શહેરી માણસોને જોઈ માંડોમાંડે અનેક પ્રશ્નરતી વાતો કરવા લાગ્યા. વિમલના મામાએ અને વીરમતિએ ચંદ્રને આવકાર આપ્યો. આસન આપી તેને બેસાડ્યો. આગળ મુખવાસ અને જલનો લોટો વિગેરે સ્ત્રી આગમનનું કારણ પૂછ્યું.

ચંદ્રે વિવેકથી કહ્યું:—“ જુઓ શેઠ ! વીરમંત્રીને અમે સારી રીતે ઓળખતા હતા. તેવીજ રીતે તમારા બહેન વીરમતિને પણ અમે જાણીએ છીએ. વીરમંત્રીનું કુળ ઉત્તમ ગણાય છે. અમે પણ તેવાજ કુળના અને એક જ જ્ઞાતિના છીએ. વીરમંત્રીના પુત્ર વિમલકુમારની કીર્તિ અમે બહુ સાંભળી છે; તેથી મારા પિતાજી શ્રીદત્ત શેઠની ઇચ્છા છે કે—’ વિમલકુમાર સાથે તારી બહેન શ્રીદેવીને વિવાહ કરવો. ’ આ કારણે માટે મારું આગમન થયું છે. ”

વીરમતિએ કહ્યું:—“ બહુ સારી વાત છે. શ્રીદત્ત શેઠને હું સારી પેઠે ઓળખુ છું. મારા લઈ તથા હું પણ વિમલ માટે દ્રાષ્ટા લાયક કન્યાની તજવીજ મા છીએ. ત્યારે તમે ખાસ તમારી બહેન શ્રીદેવીના વિવાહ માટે આવ્યા છો તો અમને ડાંઈ હરકત નથી. ”

આ વાર્તા ચાલતી હતી ત્યાં હાથીની જેમ મલપતો મલપતો વિમલકુમાર આવ્યો, ચંદ્ર-નેનુ રૂપ, તેની ચાલ અને તેનો રૂપાળ જોઈ અંજાઈ ગયો. વીરમતિએ અને વિમલના મામાએ વિચાર કરી નક્કી કર્યું કે કન્યાને જોયા પછી વિવાહ કરવો. વિમલના મામા ચંદ્ર સાથે પાટણ ગયા. કન્યાને-શ્રીદેવીને વિમલના મામાએ જોઈ. શ્રીદેવીનું નયનમનોહર રૂપ અને તેના વિનય આદિ સદ્ગુણો જાંઈ તે ખુશી થયો. સ્ત્રીની ચોસક પ્રશ્નરતી કલાતી જ્ઞાતા શ્રીદેવીને જોઈ કાણ ખુશી ન થાય ? વિમલનો મામા વિમલનો શ્રીદેવી સાથે વિવાહ કરી લગ્ન લઈ પાછો ગયો. તેણે આવી વીરમતિને કહ્યું:—“ બહેન, શ્રીદેવીમાં ત્રિભુવનનુ રૂપ એકદું થયું છે. તેનામાં અવગુણ એક પણ નથી. ખરેખર પાટણની ભૂમિ રત્નચોર્ન છે. જેવો વિમલ છે, તેવીજ શ્રીદેવી છે. વિનય વિવેકમાં તો સોતા જેવી છે. આપણે હવે લગ્નની તૈયારી કરવી જોઈએ. ”

લગ્ન કરવા માટે વીરમતિ પુત્રને લઈ પાટણમાં આવી. લગ્નની તૈયારી થવા લાગી. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ ઘઉં પલાળ્યા, વડી, પાપડ અને પકવાન કર્યા. ભાત, દાળ વિગેરે ધાન્ય વીણાયાં સત્તર મોટા વિશાળ મંડપ રચ્યા. રથને રથને કંઠાતરીઓ લખી મોઢલી અને સગાં સખધી અનેક પુરૂષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો એકત્ર થયાં. વિમલકુમારના મામાએ મામેરું કર્યું. લગ્નની દરેક

રીતભાત થવા માડી વિમલકુમાર ઘેડે ચલ્યો સોભાઅવતી સ્ત્રીઓ મગન ગીતો ગાવા લાગી અને મહાજનના મોટા શેડીયાઓ માથે જન ચાલી શ્રી-ત શેડે પણ હાનની અપૂર્વ તૈયારી કરી રાખી હતી તેણે જનનું સામૈયુ ક્યું અને મહેમાનોને અનેક સ્થળે ઉતારા આપ્યા. શ્રી-ત શેડે ઘેર ચોવડી ચોગી બધાવી, તે સોના રૂપાથી ઘડેલી હતી શ્રીદેવીને સ્નાન કરાવીને શયુગાગવાધી, તે બહુ શોભવા લાગી તેના સુદર નેત્રોને આજ આજ આલ્યા અને પાનેન પહેરા યુ' તેની ગુલેલી લાખી વેણી વહેણી ગઈ હતી માથે હોશથી રૂઝા વાલ રંગની રાખડી બાધી અને માથે ત્રિશૂળથી મેથો પૂર્યો હતો શ્રી દેવીના ઉજ્જવલ કપાળમા તિન્ન દીપી રહ્યું છે તેના કાનમાં મોનાની આવઝણકી રહેલી છે વળી તેણે અન્ય અનેક આભૂષણો પહેર્યા છે શ્રીદેવી મમરત શયુગાગથી સન્મુખ અરીમામા પોતાનું ભૂરનમોહનરૂપ જુએ છે અને મનમા દરખાવ છે લલિતા આદિ અન્ય મખીઓ તેની મીઠી મીઠી મસ્કરી પણ કરે છે

વિમળકુમારના માથા ઉપર જન ચામર ધરવામા આ-આ હતા, વગની બહેન વરના માથા ઉપરથી હુણુ ઉતારતી હતી, એક તરફ સ્ત્રીઓ ધવલમગન ગાય છે, બીજી તરફ વારાગનાઓ નૃત્ય કરે છે, મહુ લેકો મુઠ્ઠા કરે છે અને તર વારથી પટાનાજી ખેલે છે, માખેનાની હાગની હાગ ચાને છે અને ભાટ-ચારણો શયુગાન દરે છે આવી રીતે આસતો વરયોડો તોરણે આવી પહોંચ્યો સાસુએ પ્રેમ પૂર્વક વરને પોખ્યા પછી વર માયરામા ગયો અને ત્યાંથી શ્રીદેવી સાથે પાણિગૃહણ કર્યું, શ્રીદેવી શેડે કન્યાદાનમા અખૂટ મપતિ આપી વિમલકુમાર શ્રીદેવી મહિત ઘેર આ ચે. શ્રીદેવી માસુને પગે લાગી અને પ્રમજ થયેલી સાસુએ આલીનાંદ આપ્યો કે કથની સાથે ધરનું સુખેથી રાહ્ય દરજો અને શામનદેવની રૂપાથી જગ તમા તમારી ચડતી કળા થજો." ત્યાંપછી શ્રીદેવીએ પોતાની નથુદ અને બીજા નજીકના સગા સબધીઓને માન આપ્યું, તેમજ જનપ્રતિમા અને ગુરના ભાવથી દર્શન કર્યા વિમલકુમારે મહાગાજ બીમદેવને ખામ આમ નથુ કરી ખોતા યા હતા અને તેમના હાથથીજ ભાટ-ચારણોને દાન અપાલ્યુ હતુ બી મદેવ વિમલની આવાકી અને તેની આવડત જોઈ ખુરા થયો તેણે વિમલને તેના પિતા વીગમ ત્રીની જગ્યાએ નીચ્યો વિમલ હવેથી ગજયનો મરી થયો તેણે જયે દર્શનના શિશુકોને દાન આપ્યું સ્વજનવર્ગના સર્વને સતુટ કર્યા દરે દેવરયાનમા ભેટ મકી અને પાજરાપોજો વિગેગના જનવરાને પણ ધામ દાણો અ પી સુખી ર્યા

વિમળ અને શ્રીદેવી એતિ મળ્યા બન્ને નનકુવાન છે, બન્ને નવા વેશ મા છે, બન્ને ગાન્યમાન્ય છે બન્ને પ્રવીણ છે અને મન્ને સર્વ સુખભોગથી મપત છે પ્રથમ મીન કાણુ તોડે એ વિચારથી અ-ચોઅન્ય સ્મિત હા

સ્વથી જોતા ઉભા હતાં. અને વિમલે મૌનનો ભંગ કરી કહ્યું: “ પ્રિય દેવી ! કેમ કાંઈ બોલતાં નથી ? લગ્ન થયા પહેલાંની સર્વ વાર્તા મારા જાણવામા આવી છે. તે સમયે તો બહુ ઉતાવળાં થતા હતાં અને અત્યારે કેમ મૌન ધારણ કર્યું છે. ”

“ લગ્ન એ અમ સ્ત્રી જાતિનું આજીવણ છે. એને એકદમ ત્યજ દઈ આપની સાથે બોલતાં ક્ષોભ થતો હતો; પરંતુ આપને એ હકીકત કાણે કહી ? ” શ્રીદેવીએ મૌનનો ત્યાગ કરી કહ્યું:—

“તમારી સખી લલિતાએ મને આજેને આજેજ સર્વ હકીકત કહી છે.” વિમલે કહ્યું.

“ પ્રિય નાથ ! જે દિવસથી આપના દિદારના દર્શન મને થયાં હતાં, તે દિવસથી મારી સ્થિતિ અવર્ણનીય થઈ રહી છે દરેક પળે મને આપનું જ સ્મરણ થયા કરે છે. ભગવાન પાર્શ્વનાથની કૃપાથી મારા મનની આશા પાર પડેલી જોઈ મને બહુ આનંદ થાય છે. તે પરમ પ્રભુ ચિરકાળ સુધી આપની સેવા કરવામા મને અનુકૂળતા આપે, એજ માત્ર એક ઇચ્છા છે. ” શ્રીદેવીએ કહ્યું.

“દેવી ! તારા જેવી સદ્ગુણી સ્ત્રી, મળવાથી પરમાત્માનો હું ઉપદાર માનું છું કે પરમાત્માની કૃપાથી આપણે બન્ને ઐહિક સુખે ભોગવતાં ભોગવતા પાર-માર્થિક કાર્યો કરવા શક્તિમાન થઈએ. ” વિમલે પોતાના અંતરની ઇચ્છા કહી બતાવી.

શ્રીદેવીએ કહ્યું:—“ પ્રિયપતિ ! પરમાત્માનો મહાન્ ઉપકાર તો મારે માનવાનો છે કે આપ જેવા મનગમતા પતિ મને મળ્યા. આપની ઇચ્છામાં હું મારી સંમતિ દર્શાવું છું અને વિશેષમા ઇચ્છુ છું કે આપના દરેક કાર્યમા સહભાગી થવાનું સૌભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થાય. ”

વિમલ અને શ્રીદેવી અસ્પર્શ સ્નેહદાન આપી છુટાં પડ્યા. ત્યારપછી તેઓ પોતાના દિવસો સુખમા વ્યતિત કરે છે ઉભય વિચક્ષણ અને ગુણવંત છે. ઉભયનું પુણ્ય ઘણું પહોંચતું છે, ઉભય હસતાં હસતાં હોડ બંકે છે અને ઉભયનું રસીક અને જુગતું જોડું છે. રણિયામણા બાગ બગિચામાં અનેક પ્રકારના સુગંધી ફુલો બહોળી રહ્યા છે, ત્યાં બન્ને વિહાર કરે છે. ચંપાના ફુલના સુકુટ બનાવીને એકબીજાના માથા ઉપર પહેરાવે છે અને હોજમાં જલકીડા કરે છે. વિમલ અને શ્રીદેવીનો પરસ્પર સરખો સ્નેહ છે, ઉભયના દેહ સરખા દીપે છે. ઉભયના મનમાં જૈન ધર્મ વસ્યો છે. બન્ને યૌવનનો સદુપયોગ કરે અને બન્ને મનવાંચિત સુખ ભોગવે છે.

શ્રીદેવીનું સામગ્રવાસમાં માફ માન વધ્યું હતું વિમળની પ્રીતિ તો તેના ઉપર અખડ હતી, પરંતુ માસુ નણુદ વિગેરે અન્ય મનુષ્યો પણ તેને માન આપતા હતા, વરંતુ મર્વ કાર્ય વીરમતિ શ્રીદેવીને પૂછીને જ કરતી હતી શ્રીદેવી કાઠી અને સુલક્ષણી હતી વયમા નાની હોવા છતાં પોતાના પિતાને ઘેર ચારી ફળવણી લીધી હતી અત્યાગ પતિના ધગનો મવ ભાગ તેણે હિચ્છી લીધો હતો અને સર્વ કાર્ય તે એના તો નિયમિત રીતે કરતી કે દિવસનો ધણો ભાગ અભ્યાસ અને ધર્મ જ્ઞાનમાં વિતાવતી હતી શ્રદ્ધાસારને તેણે પોતાની ચતુરતાથી સ્વર્ગ જોવો બનાવ્યો હતો વિમળ ગાન્યના કાર્ય ઉપર જતો ત્યાગ ધગકાર્યમાથી પગવારી અભ્યાસમાં સમય પસાર કરતી હતી વિમળને મત્રીપદ મળવાથી ધણો ખરો સમય તેને ગાન્યદગ્ગામાં જ રહેવું પડતું હતું શ્રીદેવીને શ્રદ્ધાગાન્યનું મત્રીપદ મળ્યું હતું પતિ-પત્ની ઉભય મત્રી થયા હતા કહે જોવાનું એ છે કે ઉભયમાથી કાણુ રાન્ય સુચવચિત રીતે ચલાવે છે

પ્રકરણ ૮ મું

ચિંતામણી.

બીમદેવના પ્રપ્ત મહેતથી સામન્ત સ્વારીથી જૂદા પડી ગયો હતો સામન્ત ચતુર અને વિચક્ષણ હતો તે એક યોદ્ધો અને બીમદેવનો મુખ્ય અગરદાંડ હતો બીમદેવને સામન્ત ઉપર પૂરતો નિશ્વાસ હતો અને કાંઈ કાંઈ વાગ ગાન્યના કાર્યો વિશે પણ તેની મનાક કહેતો સામન્ત જાતે ક્ષત્રિય હતો માતાપરચામાં તેના માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યા હતા તેથી તે મૂળથી ગાન્યમ દાનયમાં મોટો થયો હતો તેની ચાણુક્ષતા, જુદી આદિ ગુણો જોઈ બીમદેવે તેને પોતાના અગરદાંડનો મુદ્દાગ બનાવ્યો હતો

સામન્ત વિચાર કરતો ધડીલાર ત્યાં ઉભો જોઈ બીમદેવે શા પારણથી સંકેત કર્યો, તે વિશે એમચિત્ત વિચાર કરતો આમપામ જોતો અને મૂંઝો ઉપર હાથ ફરવતો તે આમનેમ ફરતો હતો ધણો મમય એકાગ્રતાથી વિચાર કર્યા પછી તેને એ વિચાર સુઝી આવ્યો બીમદેવની ઉપર પેના મકાનમાથી એક સ્ત્રીએ પુષ્પો બે હાથથી નાખ્યા ત્યારપછી ગગનએ તેને ધસારો કર્યો હતો મોટે એમાં જ કાષ્ઠક ભેદ હશે સામન્ત એ મકાન નજીક ગયો મકાનનું મુખ્ય દાર બધ હતું સામન્તે તેને ખટખટાવ્યું એટલે અગરથી એક વૃક્ષ સ્ત્રીએ આવી દાર ઉઠાડ્યું સામન્ત અદર ગયા તો વૃક્ષ સ્ત્રીએ તેને નમન કર્યું

અને તેને અંદરના એક ઓરડામાં લઈ જઈ એક આસન ઉપર બેસવાનું કહ્યું. સામન્ત ઓરડાની શોભા અને રચના જોઈ ખુશ થઈ ગયો. તે ઓરડા સફાઈથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. સામન્ત કેટલોક સમય ત્યાં બેઠો. તે જુદી જુદી જાતિના અનેક વિચારોમાં ગુંચવાઈ ગયો હતો, તેટલામાં તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ કહ્યું :—“ મારા મહેરબાન, મ્હારી પુત્રી ઉપરના ઓરડામાં છે, ત્યાં પધારો.” સામન્ત પ્રથમ તો આ કથનથી આશ્ચર્ય પામ્યો. પરંતુ તે તુરત જ સમજી ગયો કે શું આ એક ગુણિકાનું મકાન છે ? સામન્ત ઉઠ્યો તો ખરો : પણ ઉપર જવું કે ન જવું તે વિષે ગુંચવાડામાં પડ્યો. વૃદ્ધાસ્ત્રીએ સામન્તને ગુંચવાડામાં પડેલો જોઈ કહ્યું :—“ શું વિચાર કરો છો મારા મહેરબાન ? ઉપરના ઓરડામાં પધારો—મારી પુત્રી આપની રાહ જોતી ત્યાં બેઠી છે. ”

સામન્ત નિશ્ચય કરી ઉપર ચડવા લાગ્યો. ઘટાથી પગલાં મૂકતો મૂકતો તે ઉપર ઓરડામાં ગયો. ત્યાં તેણે શું જોયું ? જે કાંઈ તેણે જોયું, તેથી તેના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. તે સુંદર શણગારેલા ઓરડામાં પર્યાંક ઉપર એક નવયૌવના સુંદર યુવતી સ્ત્રી ગાલે હાથ ટેકવી નીચી નજરે બેઠી હતી. સામન્તને અંદર આવેલો જોઈ તે સુંદરી પર્યાંક ઉપરથી ઉભી થઈ ગઈ અને ક્રોધપૂર્ણ મુખમુદ્રાથી તેના સામે એક વખત જોયું. તે યુવતી સુંદરતાનો એક નમુનો હતી. તેની કામળ દેહલતાનો વર્ણ ગૌર હતો. તેના અણીયાળા નેત્રો કમળની પાંખડી જેવાં હતા, શુકનાસીકાનું લાન કરાવે તેવી સુંદર ગોળ નાસીકા હતી, તેની ઉજ્જવલ દંતપંક્તિ દાડમની કળા જેવી હતી, તેના બન્ને હોઠ લાલ પરવાળા જેવા રાતા હતા, તેની કટિ અતિશય પાતળી હતી, તેના સોના જેવા પીળા, ઉંચા અને અમૃતના કળશ જેવા સ્તન હતા અને તેની ભરાવદાર બધી કળના સ્થલ જેવી હતી. તેણે સાદા વસ્ત્રો અને સામાન્ય આભૂષણો પહેર્યા હતા પરંતુ તેનું ભૂવનમોહન નૈસર્ગિક સૌંદર્ય અલૌકિક હતું. સામન્ત આ સુંદરીને જોઈ અંતરથી ખુશી થયો. ભીમદેવે ખરીદ કરેલી તસ્વીર માંહેની સુંદરીનો ચહેરો અને આ સુંદરીનો ચહેરો એકજ હોય એમ તેને જણાયું. ભીમદેવે પોતાને કરેલ સંકેતનું કારણ તે સમજી ગયો. સામન્તે જરા નજીક જઈ તે યુવતીને કાંઈ પૂછવાના વિચારથી તેની પાસે જવાને પગ ઉપાડ્યો કે તુરતજ તે સુંદરી આઘી ખસી અને પોતાના વસ્ત્રોમાં છુપાવી રાખેલ ન્હાની કટારી બહાર કાઢી તે સામન્તને બતાવી કહેવા લાગી : “ તમે ગમે તે હો તેની મને દરકાર નથી. જા એક પણ પગલું આગળ ભરશો તો તેજ ક્ષણે આ કટારી મારા ઉદરમાં ખેંસી દઈ તમને સ્ત્રીહત્યાનું પાપ આપીશ, માટે જેમ આવ્યા છો તેમ પાછા ચાલ્યા જાઓ. ”

મામન્ત સુદરીના હિતેષ્ઠ અને એર્નિશ્ચથી કથનથી અતરમા તેની પ્રશસા કરવા વાગ્યો. પરંતુ બહારથી આશ્ચર્ય પામી તેણે કહ્યું-“ સુદરી, તમે ગભગશો નહિ કોઈપણ પ્રકારના દુષ્ટ દેતુથી માર આગમન થયું નથી આ મગન કેવું છે તેના માવિકતુ નામ શું છે, એ કેવળ જાણી લેવાના દેતુથી અત્રે હું આ યો હું નીચેથી એક વૃદ્ધા સ્ત્રીએ મને ” તમે મહારી રાહ જુવો છો, એમ કહી ઉપર મોડ્યો છે મહારાજ બીમદેવનો હું એક સેવક છું, એમ જાણી તમે કોણ છો આ ટટાગી રાખવાનું શું પ્રયોજન છે, એ વિગેરે હમીજ સાચેસાચી મને કહી દો ” મામન્તે ઉવટના ચબ્દો કાષ્ઠક સત્તાના મિશ્રિત અવાજથી કહ્યા અને તેની અસર પેલી યુવતી ઉપર થઈ કે નહિ, તે જોવાને તે અટક્યો

“ તમે ગળના સેવક હો તો ભલે હો ” તે યુવતીએ નિર્ભયતાથી કહ્યું “ પણ હું તમે પૂછના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાને ખુશી નથી. ”

“ પણ મારે તેનો ઉત્તર જોઈએ છીએ, અને તમારે આપવો પડશે ” સામન્તે જગ ભાગ દર્શન કર્યું

“ શું તમે મને એક સ્ત્રી જાણી બળાત્કારે મારી પાસેથી ઉતર મેળવવા માગો છો ? તેમ કહી પણ થઈ શકશે નહિ ” સુદરીએ ક્રોધથી કહ્યું

મામન્તે વિચાર્યું કે સત્તાના દામથી આહી કામ દાની લેવાશે નહિ, તેથી તેણે નરમાશથી કહ્યું “ સુદરી, ક્રોધ કરવાનું કાષ્ઠ પ્રયોજન નથી તમારે ઉત્તર ન આપવા હોય તો બળત્કારે તે અપાવવા ઇચ્છો નથી. પરંતુ તમે આહી હું ખી છો હું ખના ભાગથી તમે મારામારનો વિચાર કરી શકતા નથી. હું મામાન્ય માણુમ નથી. મહારાજ બીમદેવના અગ્રક્ષેપોનો હું સગદાર છું મારી પામે તમે તમારી ખરી હકીકત કહેશો તો તેથી તમને વાલજ થશે. જો તમને આહી કોઈપણ પ્રકારનું દુષ્ટ હશે તો તે મહારાજ બીમદેવને કહી દૂર કરાવીશ હું દામા એટલું મમળ લેજો કે મારો આશય શુભ છે તમને કોઈપણ રીતે હું હેરાન કરવા ઇચ્છતો નથી. ”

મામન્તના નમ્ર અને દીવામાના વચ્ચેના સાલણી તે સુદરીએ ક્રોધનો ત્યાગ કર્યો. તેનું મુખકમળ કરમાઈ ગયું અને તેની ચમુમાથી અશ્રુખિન્દુઓની ધારા ચાલવા લાગી, મુક્તાશ્લેષ જેવા અશ્રુખિન્દુઓ સુદરીના ગુલામી માલ ઉપર ફરકતા હતા, તેની અવર્ણનીય ગોલાથી તેની મુદગતામા ઓગળી પડતી હતી પરંતુ મામન્ત એક લડવૈયો હતો તે ગંભીર નહોતો સ્ત્રીના સૌંદર્યની કિમત કરવાની તેનામા શક્તિ નહોતી સામન્તના ક્રિડિત હૃદય ઉપર કોઈ સુદરીના સાદર્યનો પ્રભાવ પડ્યો નહોતો.

“ તમારું કહેવું સત્ય છે ” તે સુંદરીએ નમ્રતાથી કહ્યું: “ હું આંહી દુઃખી છું. દુઃખના અતિશય કારણી હું હવે ઉપર આવી ગઈ છું: પરંતુ મારા દુઃખની કર્મકથા કહેવાથી શું તેને દૂર કરી શકાય તેમ છે ? મારા જેવી દુઃખીની સ્ત્રીની કથા સાંભળવાથી મહારાજ બીમદેવ દીલગીર થશે; માટે તમે બાબો, મારું દુઃખ હું જ શાંતિથી ભોગવી લઉંશ. મારાથી દુઃખ ન્યારે મુશ્કેલ નહિ થઈ શકે, ત્યારે આ કટારી તો મારી પાસે છે, તેનો ઉપયોગ કરતાં જરા પણ વાર લગાડીશ નહિ. ”

“ એમ હવે ઉપર ઉદાર થવાની કશી જરૂર નથી. મહારાજ બીમદેવ પરાપકારી અને પરદુઃખલંગન છે. તે તમારી કર્મકથા સાંભળશે એટલે અવશ્ય તમને દુઃખમાંથી મુક્ત કરશે. તમે મારી સાથે અત્યારેજ ચાલો—હું તમને સત્વર મહારાજ પાસે લઈ જઈશ. ” સામન્તે કહ્યું.

“ પરંતુ અત્યારેજ મારાથી શી રીતે અવાશે ? પેલી વૃદ્ધા મને તમારી સાથે તેનો હવે જય નો પણ આવવા દે નેવી નથી, તેનું શું કરશો ? ” સુંદરીએ ચિંતાતુર વદને કહ્યું.

સામન્ત જરા ખુશ્ખાર્યો અને બોલ્યો: મને કોઈ અટકાવી શકનાર નથી. તમે મારી સાથે ચાલો—તમારું નામ કોઈ પણ લઈ શકશે નહિ. ”

“ હું તમારી સાથે આવવાને તૈયાર છું. મારા તમારામાં વિશ્વાસ છે. પરંતુ આપણે શુભ રીતે જઈ શકીએ તેમ નથી ? ” તે સુંદરીએ પ્રશ્ન કર્યો.

સામન્તે આસપાસ જોયું અને એક ક્ષણમાં જ નિશ્ચય કરી લઈને ઉત્તર આપ્યો. “ તમે એક મજબુત દોરી લાવી શકશો ? ”

તે સુંદરી ત્યાંથી ઉતાવળા માળ ઉપરના ખીન્ન ઓરડામાં ચાલી ગઈ અને ત્યાંથી એક મજબુત લાંબી દોરી લઈ તુરંતજ પાછી ફરી. તેણે દોરી સામન્તને આપી. સામન્ત ખુશી થયો. તેણે કહ્યું. ચાલો, આ બારી પાસે આવો અને પાછળથી મારો ખભો પકડી મારી પીઠ ઉપર બેસી જાઓ. ” એમ કહી તેણે દોરી બારીના કંઠેરા સાથે બાંધી અને સુંદરીના મુખ સામું જોતો ધડીલર ઉભો રહ્યો.

તે સુંદરી સામન્તના કહેવા પ્રમાણે કરવાને અચકાતી જણાઈ. સામન્તે કહ્યું:—“ શા માટે અચકાવ છો ? મારા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો. ભગવાન સોમનાથના પવિત્ર સોગનથી કહું છું કે મારા તરફથી તમને કોઈપણ પ્રકારનું દુઃખ થશે નહિ. ”

તે યુવતી નિશ્ચિંત થઈ. તેણે તુરંત જ સામન્તે કહ્યું નેમ કહ્યું. તે સામન્તના પ્રયત્ન શરીરને પાછળથી કોમળ લતા જેમ વૃક્ષને વીટળાઈ જાય

તેમ પીટળાઈ ગઈ સામન્તે પોતાને ગજાનુત ગીતે પડી ગાજવાનું મ્હી દોગીને
 બે હાથે પકડી બારીની બહાર ઉતર્યો અને ધીમે ધીમે નીચે સરકવા માડ્યું પા
 એક દનાકમાં તે નીચે જમીન ઉપર ઉતરી પડ્યો. મુદિ ૧૨ ની ગત્રી હતી, પણ
 આકાશ કાળા વાદળથી છવાઈ ગયું હતું તેથી તેમને કાંઈ જોઈ શક્યું નહિ
 એક પ્રહર ગત્રી અતિત થઈ હતી નગરજનોનો અવગળવર ઓછો થયો નહોતો
 પરંતુ સામન્ત તો ગજામાર્ગને ત્યજી અન્ય માર્ગેથીસીધો સુદરીને લઈ રાત્ર્ય-
 મહાલયમાં આસ્યો ગયો તેને ગમે ત્યારે અને ગમે તે સમયે ગાજ્યમહાલયમાં
 જવા આવવાની છૂટ હતી તેથી તે ગજ્યમહાલયમાં ભીમદેવનો ખાનગી બેઠ
 કનો ખામ લુહો ખડ હતો ત્યાં તે સુદરીને તેડી ગયો અને તેને ત્યાં નિર્ભયતાથી
 બેસવાનું કહ્યું તે સુવતી કાંઈક ગભરાયા જેવો જણાતો હતો તેની મુખમુદ્રા
 શોભાતું હતી રખેને આહી પણ દુખજ આવે તો શું કરવું, તેલો તે વિચાર
 કરતો હતો સામન્ત તેની ગભરામણ કળા ગયો તેણે શાંતિથી કહ્યું -“ સુદરી,
 તમે કાંઈ વાતે ગભરાશો નહિ. આહી તમને કાંઈ પણ પ્રમગ્ની અડચણ થશે
 નહિ. તમે નિગતિ-શાંતિથી આહી બેસો હું મહાગજને ખનગ કરવા જઉં છું ”
 એમ કહી સામન્ત ત્યાંથી આસ્યો ગયો. પોતે ધાર્યું કાર્ય કરી શકવાથી તેની જા
 તી ગજગજ ઉજળતી હતી જે સુદરીની માન તસ્વીર જોઈ મહારાજ મોહિત
 થયા હતા અને જોને સાક્ષાત મેળવવાને અત્યંત આતુર છે, તેજ તસ્વીર
 માહેની સુદરીને જ્યારે હું સાક્ષાત તેમની પાસે રહું કરીશ, ત્યારે તેમના
 આનંદનો પાર રહેશે નહિ સ્વામીભક્ત સામન્તની ખુશાલીનું એજ એક
 મહાન કારણ હતું

આ સમયે ભીમદેવ સ્વારીના કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ પોતાની પ્રિય રાણી
 ઉદયમતિના મહેલ તરફ જતો હતો સામન્ત બરાબર તેજ સમયે ભીમદેવને
 નમન કરી તેની સન્મુખ ઉભો રહ્યો પરંતુ ભીમદેવ તેને ત્યારાહ જોવાની આજ્ઞા
 કરી મહેલમાં આસ્યો ગયો સામન્ત એટલામાં અનેક પ્રકારના વિચારો કરતો
 આમપામ કરવા લાગ્યો પજાડેથી કાઠએ આવી તેના ખભા ઉપર પોતાનો
 હાથ ધીમેથી મુક્યો સામન્ત ચમક્યો તેણે પાછા વળીને જોયું તો દામોદર
 મહેતા ઉભા હતા તેમણે કહ્યું “ સામન્તસિંહ મારે તમારું ખામ કામ છે
 તમે મને આજથી એથે દહાડ માગી હવેલીએ મળજો ” દામોદર મહેતા
 એમ કહી ત્વરાથી આસ્યા ગયા અને સામન્ત વિચારમાં ને વિચારમાં
 ત્યાજ ઉભો રહ્યો

પ્રકરણ ૯ મું.

ભીમદેવ અને ચિન્તામણીનો મેળાપ.

પોતાની પ્રિયતમા રાણી ઉદયમતિને મળવા આતુર થયેલો ભીમદેવ સ્વારોના કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ તુરંતજ તેના મહેલમાં ગયો. મહેલને અસંખ્ય દીપકો પ્રગટાવી પ્રકાશમાન દરવામાં આગ્યો હતો. મહેલનો મુખ્ય ઓરડો ઝુમ્મરમાં બળતા સુગંધી દીપકોથી સુગંધમય બની રહ્યો હતો. ઓરડામાં અનેક પ્રકારના સુદર આસનો ગોઠવી ગમેલાં દત્તાં અને તે બધાં ઉપર સફેદ ગાદી-તટ્ટીઆ બીજાવેલા હતા. ઓરડાની મધ્યમાં રૂપેરી સાંકળોથી આંધેલો હાંચકો જરા આમતેમ ચાલતો હતો; તેથી અનુમાન થતું હતું કે થોડા સમય પૂરેજ તેના ઉપર ખેસીને કાઢી લીધકતું હોય જોઈએ. ભીમદેવ ચાર ગાલુ નજર દોડાવી પશુ ત્યાં રાણી નહેાતી. તે દીવ્યક નજર ગયો તો તેના ઉપર પોતે ખરીદ કરેલી તસ્વીર ઉઘાડી પડી હતી. તેને જોઈ ભીમદેવનેજરા આશ્ચર્ય થયું. તે તસ્વીર આંકી ક્યાંથી આવી તે વીધે તે કશું અનુમાન કરી શક્યો નહિ. રાણીના જોવામાં તે ક્યાંથી આવી, એવી તેના હૃદયમાં કલ્પના થઈ આવી. તેણે તુરંતજ તસ્વીરને લઈ લીધી અને પોતે પહેરેલાં અગરખાંમાં છાતી પાસે છુપાવી દીધી. રાણીને ત્યાં નહિ જોવાથી શયનભુવન તરીકે ઓળખાતા ઓરડામાં ગયો. શયનભુવનમાં જે મોટા ઝત્રીવાળા પર્યંકો બીજાવેલા હતા. તેમાંના એક પર્યંક ઉપર તેજના અંબાર રૂપ રાણી ઉદયમાત ઉંધમાં હોય એમ પડેલી હતી. રૂપાની દીવીઓમાં કરેલા દીપકો ધીમેથી બળતા હતા અને તેની સુવાસથી આખો ઓરડો સુગંધમય થઈ રહ્યો હતો. ભીમદેવ પર્યંક પાસે છેક ગયો તોપણ ઉદયમતિ એમને એમ પડી નહી હતી. ભીમદેવ વિચાર્યું કે કદાચ તે નિદ્રાવશ થઈ ગઈ હશે, પરંતુ હમેશાં તે પોતાના સુવા પછીજ સુતી હતી અને આજે વહેલી સુઈ ગઈ, તેનું કાંઈક કારણ હોય જોઈએ, એમ વિચારતો તે પર્યંક ઉપર ખેડો. તેને શંકા થઈ કે કદાચ રાણી પ્રેમકલ્પદ આદરી બેઠી હશે; તેથી ધીમેથી પોતાનો હાથ રાણીના સુંદર મુખ્યદ્ર ઉપર મૂકીને મીઠાશથી કહ્યું. “ પ્રિયા, હવે તું પટરાણી થઈ એટલે આવી રીતે માન મેળવવાનું સુજ્યું કે શું ? ” ઉદયમતિએ પોતાના સુદર કમળ સમાન નેત્રો જરા ઉઘાડ્યાં અને પાછાં બંધ કરી દીધા, પણ કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. ભીમદેવે ક્ષિપ્ત હાસ્ય કરતાં કરતાં રાણીના સુંદર અને ગુલાબી ગાલ ઉપર જે ત્રણ વખત ચુંટી ખણી. રાણી ગુસ્સાથી ઉઠીને બેઠી થઈ ગઈ અને ભીમદેવથી જરા દૂર ખસી બેઠી. ભીમદેવ હવે વધુ વખત પોતાની અધિરતાને સાચવી શક્યો

નહિ તેણે ગણીને પોતાની તરફ ખેંચી પોતાની બાથમા લેવાનો પ્રયત્ન કયો।
પરંતુ નિષ્કુર થયેલી ગણી બળાત્કારે ભીમદેવના માડુમાંથી છુટી થતા બોલી
“ તમે હવે ગામધિગામ થયા એટલે તમને માડુ શુ પ્રયોજન છે? બીજી અને
ગણીઓ કુગો અને મને વીમરી જશે ”

ભીમદેવે પુનઃ રિમત કર્યું અને કહ્યું “ પ્રિય દેવી, મારો એવો શુ દોષ
થયો છે કે તુ બાળકથીજ-આજના માર્ગનિકલિવસથીજ મને દુઃ વેણો મળ્યા
વે છે? તને-માર્ગ પ્રિય દેવીને શુ કુ વિમરી જાય, એમ તને જણાય છે?”

ઉત્પત્તિએ રોષથી ઉત્તર આપ્યો “ગામધિરાજ, મને યોગ્ય જણાય છે
કે તમે મને વિચારી શકો। તમારે એક સમયનું પવિત્ર મન અન્ય સ્ત્રીના મોહ-
ર્ષથી અભિચારી થયું છે ગુજરાતના મદારાજ બલિચારી જોનેને દડા દેવામા
કુશળ છે, પરંતુ ખુબ મદારાજ પોતેજ બલિચારમા પ્રવૃત થવા પ્રયાસ કરે,
તો તેનો શુ દડા? તેને કાણુ દડા આપે? રક્ષક એ પોતેજ ભક્ષક બનશે તો રાજ્ય
થી રીને ચાલશે? અને એવી કુટિલ નીતિથી ગુજરાતના રાજની જે ખર્તિ
જગતમા પ્રમદેલી છે, તેના બદલે અપખર્તિ નહિ થાય કે! ”

ભીમદેવ ગણીના આ મર્મવચનો માબજી મનમુગ્ધ થઈ ગયો। તેના
સમજવામા સર્વ વાર્તા આવી ગઈ તસ્વીર સબધી વાર્તા ગણીના જણવામા
થી રીને આવી, તે વિશે તે ક્ષી કંપના કરી શક્યો નહિ.

‘પણ એક તસ્વીર જેવા માનથીજ તુ મને દોષાગ્રેષણુ કરે છે, તે આ
જાણી નથી, ” ભીમદેવ કહ્યું

“ કુ તમને એટલાજ કારણથી દોષ દેવા કમ્પની નથી, પરંતુ નમે ત
સ્વીર માટેની સુધરી ॥ મોહ્ય ઉપર મેલિત થયા છે। અને તેની તપાસ કર
વાને માટે તમે મામન્તમિદને આના પણ આપેલી છે બલે તમારો કમ્પા
નુમાર કે! કુ કુપા પુ અગિને એટલે સુરૂપા નુરિને મેળવો મુખી યાન
એજ મારી અત ની આશીય છે દેવે સગવા અર્ધી પધાની પતિવ્રતા
થનારી તમારી ગણીને મનાવગો નહિ’ એમ કહી પાણી તુ તજ પાસુ કેન્વી
પર્વ કમા પડી

‘ પ્રિયા, તે તસ્વીર માટેની સુધરીના મોહની મે પ્રશ્નમા કરી છે
અને તે વિશે તપાસ કરવાની પણ મામન્તને આજ્ઞા આપી છે, પરંતુ એજ
સંજ્ઞાથી મનમા મા। વિશે સદા લાવે છે એ ઉચિત નથી આવા નિષ્ણ
દારણુ મા આટલો જોયો મેર નવા એ આજ્ઞાથી નથી।’ ભીમદેવે સંતિથી
પ્રત્યુ

ઉદયગતિએ કાંઈ પણ ઉતર આપ્યો નહિ. તે પૂર્વવત્ પામ્મ દેરવીત પડી હતી તેમને તેમ પડી રહી. ભીમદેવ રાણીના આ અકારણુ રોપથી ગુસ્સે થયો. તેને રાણી ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો અને ક્રોધના અતિ ઉગ્ર આવેશથી તે રાવન ભૂવનમાંથી ઉતાવળો ચાલ્યો ગયો. સ્ત્રીહક અને રાવનહકનો પ્રતિયોગ થયો.

ભીમદેવ એકદમ બહાર ચાલ્યો આવ્યો. રાત્રીનો ખીલો પ્રહર ચાલતો હતો. સર્વત્ર શાંતિનું સામાન્ય પથરાઈ ગયું હતું. માત્ર ક્ષણે ક્ષણે પહેરેગોરાની અવર-જવરનો ધીમે ખખડાટ થતો હતો. ભીમદેવની આંખો ક્રોધથી લાલગ્નોળ બની ગઈ હતી. પોતાની પ્રિય રાણીએ કરેલા તિરસ્કારથી તેનું મગજ ઉદ્ગ્રસ્ત ગયું હતું. અંતઃપુરના દાદરના પગથીઆં તે ઉતરી રતાં કે તુરતજ સામન્ત તેની સામે આવી ઉભો રહ્યો. તેણે ભીમદેવને નમન કર્યું. ભીમદેવે તુરતજ તેને પુછ્યું:—“કેમ સામન્ત, શું ખબર છે?”

સામન્તે ઉતર આપ્યો:—“આપે મને જે સ્થળે ઇશારો કર્યો હતો, ત્યાં રોકાઈ તપાસ કરતાં તસ્વીર માંહેની સુંદરીને અહીં લાવ્યો છું અને તેને આપના ખાનગી બેઠકના ખંડમાં બેસારી આપની રાહ જોતાં આમતેમ કરતો હતો.

“શું એ તસ્વીર માંહેની સુંદરી પાટણુમાંજ વસનારી છે? તે જાતિએ દ્રાણુ છે?” ભીમદેવે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“મહારાજ, એ સર્વ હકીકત માગ જાણવામાં નથી. માત્ર એક ગુણુ-કાના આવાસમાંથી તેને કાઢી આવ્યો છું—એટલુંજ જાણું છું.” સામન્તે જવાબ આપ્યો.

ભીમદેવ પોતાના ખાનગી બેઠકના ખંડ તરફ ચાલ્યો, સામન્ત તેની પછ-વાડે ગયો. ભીમદેવે ખંડનું બારણું ઉઘાડ્યું. ખંડની મધ્યમાં એક મોટું ઝુમ્મર લટકાવેલું હતું અને તેમાં અસંખ્ય દીપકો બળતા હતા. સુંદરી એક આસન ઉપર નીચું મુખ રાખી વિચારમગ્ન સ્થિતિમાં બેઠી હતી. કોઈને બારણું ઉઘાડતાં સાંભળી તેણે હંચું જોયું. સુંદર વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરેલા એવો ભવ્ય મુખમુદ્રાવાળો ભીમદેવ દાખલ થતાં સુંદરી ઉભી થઈ ગઈ અને લજ્જાથી નીચું જોઈ રહી. ભીમદેવ એક આસન ઉપર ટટાર બેઠો. તેણે સ્વારીમાં પરિધાન કરેલાં વસ્ત્રો હળુ ઉતાર્યા નહોતાં. સામન્ત તેનાથી જરા દૂર ઉભો હતો. ભીમદેવની ક્રોધાયમાન મુખમુદ્રા જોઈ સામન્ત આશ્ચર્ય પામ્યો હતો. તેણે અનુમાન કર્યું કે અંતઃપુરમાં કાંઈ અવનવો બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ, પરંતુ તે વિષે ભીમદેવને તે કશું પણ પૂછી શક્યો નહિ. ભીમદેવ તે સુંદરીનું અપૂર્વ અને અલૌકિક સૌંદર્ય જોઈ મનમાં અત્યંત ખુશી થયો, તે તેના પ્રતિ એકાગ્ર ચિત્તથી જોઈ રહ્યો હતો. આવી સૌંદર્યના રાશી સમાન સ્ત્રીને જોઈને તેનો ક્રોધ ચાલ્યો ગયો.

અને તેનું હૃદય મુખ આનંદથી ચમકના લાગ્યું. સુદરી હજી નીચે જ નેતી ઉભી હતી તેને ભીમદેવે પ્રશ્ન કર્યો—“સુદરી, તને અહીં મામનતસિદ્ધ લઈ આવ્યો, તેથી દુઃખ તો નથી થયું ને ?” જે હજી પણ તારી ઇચ્છા આહીથી ચાલ્યા જવાની હોય તો મામનતસિદ્ધ તને તારા આવામે મુખી આવશે.”

“મહાગજાધિરાજ,” સુદરીએ વિનવથી કહ્યું—“પ્રથમ તો હું અહીં આવવાને અચમતી હતી, પણ પછી મારી ઇચ્છાથીજ હું અહીં આવી છું. મારા જેવી દુઃખિની સ્ત્રીને દુઃખમાંથી ઉગારી સામનતસિદ્ધ અહીં નાન્યા તે માટે આપનો અને તેમનો ઉપકાર માનું છું.”

ભીમદેવે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું “તને તારા પોતાનાજ આવસથા એવું શું દુઃખ હતું કે તું સામનતસિદ્ધ સાથે આવવાને હૃદયગતી ? તારી મર્મસ્વહૃદી-કેત હું મને કહે, હું ખુલીથી તે શ્રવણ કરીશ.”

સુદરીએ નમ્રતાથી કહ્યું “મહાગજા ? મારા જેવી દુઃખિની સ્ત્રીની કર્મકથા માલગવાથી આપને ઉદ્વેગ થશે અને આપ તેથી નારાજ થશો.”

“નહિ, નહિ. મારે તારો વૃતાંત જાણવો છે અને વૃતાંત જાણ્યા પછી તારા દુઃખને દૂર કરવાનો ઉપાય કરનામા આવશે. મારે કેાંઈ પણ જાતના મંત્રાચ વિના માથે માથી જે હકીમત હોય તે કહે મારી પ્રજ્ઞના મુખ દુઃખની વાતા જણવાને હું બહુ આતુર છું.” ભીમદેવે કહ્યું.

“ગજાધિરાજ ! આપની એવી ઇચ્છા કે, તો પછી મા વૃતાંત કહેવાને મને અડધું નથી.” એટલું કહી તે સુદરી જગવાગ ચોભી તેડું મુખ મુખ કમળ લેવાઈ ગયું. નેતી આખમાંથી આમુડાની અવિરત ધાગ આવવા ચાગી, પંજી તે તેણે પુનઃતજ નુજી નાખી અને અવસ્થ થઈને જોતું રહ્યું. “મહા ગજા ! મારું જીવન વૃતાંત કોર્ટની ચમત્કાવથી ભરૂં અને નિમ્ન નથી તે એક મામાન્ય વાર્તા માત્ર છે. ગજાધિરાજમા આવેના એ નાના ગામડામા મારો જન્મ થયો હતો. મારા પિતા એ નાના ગામડાના જગીરદાર હતા. મારો જન્મ થવા પછી મારી માતા મૃત્યુ પામી હતી તેથી મારા પિતા મને મહુજ મારા પત્નીયા અને કાળજી પૂર્વક ઉછેરતા હતા. મારી વય જ્યારે દશેક વયની થઈ ત્યારે મારા પિતા મને સાથે લઈને પુષ્કરની યાત્રા કરવા મવાહતા. યાત્રા નિમિત્તે અમે ત્યાં આરંભ દિવસ રાત્રિયા મારા પિતાની આ મમ્મયે વદાવસ્થા હતી તેથી ડેવી વખત મગતા પડેના પુષ્કરજની યાત્રા કરી લેવાય તો સારું, એમ વિચારી ત્યાં મવાહતા. અમે પુષ્કરજમા ગયા તે દરમિયાન મારા પિતાને જીજ્ઞાસુ તરે આવી ખાસી લાગુ પડી હતી. અમે પાછા અમાના ગામ તરફ આવના કૂર્ષી ત્યાં અમાની માથે એક ચાકુ હતો. વૃતાંતમા મારા પિતાને જીવ વધાર આ

બો અને તેમની તખીયત એકદમ લથડી ગઇ. 'ખીજે દિવસે રસ્તાના શ્રમથી સખત જ્યર આવ્યો. આ સમયે તે બચશે કે કેમ એવી શંકા થવા લાગી. એક સ્થળે વિશ્રામ નાંખી અમે વનમાં ઉતર્યાં. હતાં. ત્યાં સંધ્યાકાળે મારા પિતાએ સ્વર્ગવાસ કર્યો જેથી હું અતિશય રડવા લાગી. પિતાના મરણનું દુઃખ મને બહુ લાગી આવ્યું. કારણકે માતાનું સુખ તો મેં અનુભવ્યું નહોતું; પરંતુ પિતાએ મને અત્યંત લાડપૂર્વક ઉછેરી મોટી કરી હતી, તેવા આતિ વત્સલ પિતાના મરણથી હું અત્યંત શોકગ્રસ્ત થઇ ગઇ. અમારો નોકર પણ મોટેથી રોવા લાગ્યો, છેવટે તેણે મને આશ્વાસન આપી છાની રાખી. તે રાતની રાત મેં તથા નોકરે એમને એમ જાગતાં પસાર કરી. સવારમાં નોકર મને ત્યાં ખેસવાનું કહી આસપાસ લાકડાં વિગેરે લેવા ચાલ્યો. કારણકે મૃતદેહને અગ્નિસસ્કાર કરવાની આવશ્યકતા હતી. મેં કલાક થઇ, ચાર કલાક થઇ અને મધ્યાન સમય થયો, તો પણ તે પાછો આવ્યોજ નહિ. હું ચારે તરફ આસપાસ જોઇ આવી પણ તેના પત્તો લાગ્યો નહિ. છેવટે રાત્રી પણ પડી. આ સમયે વનમાં હું એકલી હતી, સવારનું કાંઈ ખાધું નહોતું. ભુખ પણ કંટકીને લાગી હતી. પરંતુ નિરૂપાયે એક પાસેના વૃક્ષ ઉપર ચડી ઉઘી ગઇ. સવાર પડતાં જાગી ઉઠી. વૃક્ષ ઉપરથી નીચે ઉતરી જોયું તો મૃતદેહ ત્યાં નહોતો. પ્રથમ તો તેને કાણ લઇ ગયું હશે, એની કશી કલ્પના કરી શકી નહિ; પરંતુ પછીથી કોઇ જંગલી જાનવરો રાત્રીમાં આવી લઇ ગયા હશે. એમ અનુમાન થતાં આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા લાગ્યાં ભુખ અને દુઃખથી ખેલાન થઇને હું ત્યાં પડી ગઇ અને એવી અવસ્થામાં ક્યાં સુધી ત્યાં પડી રહી તેની મને પ્રથમ તો કાંઈ ખબર પડી નહીં; પરંતુ ખેલાન સ્થિતિમાંથી હું જાગી ત્યારે મૃદુ એવી એક શબ્દોમાં પડેલી હતી અને એક પ્રૌઢા સ્ત્રી મારી સામે ખેડી હતી. તે પ્રૌઢા સ્ત્રીએ મને જાગૃત થયેલી જોઇને મમતા અને હાલથી કહ્યું: “ પુત્રી ! હવે તારું આરોગ્ય કેમ છે ? તું ગભરાઇશ નહિ. અહીં તને કોઇ પ્રકારની હરકત થશે નહિ ” મેં કહ્યું: “ તમે કાણ છો ? આ મકાન કોનું છે ? હું અહીં ક્યાંથી આવી ? મારા પિતાના શબનું શું થયું ? મારા ઉપર ઉપરી પ્રશ્નોના તે ઉત્તરમાં પ્રૌઢા સ્ત્રીએ પ્રેમથી મારા મુખ ઉપર હાથ ફેરવીને કહ્યું: “ પુત્રી, તું અજમેર શહેરથી થોડે દૂર આવેલા જંગલમાં ખેલાન અવસ્થામાં પડેલી હતી, તે સ્થળેથી હું મારા નાના રસાલા સાથે પુષ્કરજી જતી હતી, તારા જેવી સુકુમાર બાલિકાને નિર્જન અરણ્યમાં એકલી પડેલી જોઇ મને દયા આવી અને માન માણસો પાસે ઉપડાવી એક પાલખીમાં ખેસારી હું તને અહીં અજમેરમાં લાવી છું. તને અહીં કોઇ જાતનું દુઃખ થશે નહિ. તારા પિતાના શબની હકીકત તે મને પૂછી; પણ તેથી હું અજ્ઞાત છું. મોટે તારી જે હકીકત હોય તે મને કહે. ” મારા ઉપર આવી રીતે ઉપકાર કરનાર આ તરફ કૃતજ્ઞતાથી જોતાં જોતાં મેં મારી સર્વી-

સ્તર હકીકત હતી મારી આખોમાથી અશ્રુઓની ધાગ રહેવા લાગી તે જોઈ તે જીએ ક્યું ' પુત્રી ' રડ નહીં, તુ નિગધાર થયેલી છે તેથી તને દુઃખ પાપ એ સ્વાભાવિક છે પણ તુ દુઃખ તને માગ પેટની દીમ્પીની જેમ રાખીશ અને તાર પાપણુ-પોપણુ કરીશ હું ગુજરાત દેશની રાજધાનીના શહેર અણહિલપુર પાટણુમા રહુ છું તારી તમીયતને બરાબર મુદરતાં હજી ચાર પાપ દિવસ લાગે, ત્યાં મુધી અહીં આપણે રામશુ અને ત્યાર પછી પાટણુ જશુ " મારે જ ગેગ્ય ચાર પાપ દિવસમા ત ન મારે ચંદ્ર ગયું, તેથી અમે મર્વે પાટણુમા આવ્યા જે મકાનમાથી મામનત સિદ્ધ મને અહીં લઈ આવ્યા, ત્યાં અમે રહેતા હતા પાટણુમા આવ્યા પછી કેટલેક મહિને માગ જાણુવામાં આવ્યું કે એ સ્ત્રી એક વાગાગના-ગુણિમ હતી તે મમનમા હમેશા ગાન તાન ચતુ હતું અને શહેરના અનેક શોખીન યુવાનો ગનોએ ત્યાં આવતા હતા અને પણ તે સ્ત્રીએ મંગીત નૃત્ય આદિ કળાઓ શીખરી અને મને તેના ધધામા પડવાનો આગ્રહ કરવા લાગી મારામા રાજપૂત કુળનું અભિમાન હતું અને માગ પિતા તરફથી બાહ્યાવસ્થામા જ મને સાગી કળાવણી મળ્યાથી માગમાગનો વિચાર કરવા જે દલી શક્તિ માગમા હતી એક મમયે મે તેને સ્પષ્ટ ના દલી દીધી કે એવા નીચ ધધામા પડી હું માગ ઉત્તમ કુળને કાધ લગાડીશ નહિ આઠ દશ વર્ષ આમને આમ વહી ગયા, પરંતુ હું તે ધધામા બીવકુલ પડી નહિ. છેવટે તે જીએ મને બગાટવારે પોતાના ધધામા પાડવાનો પ્રયામ કર્યો તે રાજ મને ધમકાવતી અને વખતે ગિફા પણ કરતી હતી હું તેના અત્યાચારથી નામી ગઈ હતી પરંતુ મારે એક ઉપાય નહોતો તે રાજ મારી પામે નવા નવા યુવાનોને મોકલતી પણ તે સર્વનો હું તીરસ્કાર કરતી હવે આ દુઃખને મહન કરવા જેટલી શક્તિ મારામા રહી નહોતી, તેથી મે આત્મધાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો મારી પામે એક નાની દટારી હતી તેને ગુપ્ત ગીને હું મારા પહેરેતા વસ્ત્રોમાં છુપાવી ગાળતી હતી તે વડે આત્મધાત ઢી આ દુઃખી જીવનનો અત લાવવો એવો વિચાર કરતી હું એક રાત્રિએ માગ ઓરડામા બેડી હતી તેવામા આ સામનતમિદ્ધ ત્યાં આવી ચડ્યા અને પછી હું ચડુ તે સર્વ હનીકત તે જાણે છે મામનતમિદ્ધ જે ત્યાં ન આવ્યા હોત અને મે અહિં આવવાની શુદ્ધિ ન સુજી હોત, તો મારા જીવનનો આજ ક્યાગનોએ અત આવી ગયો હોત. મહારાજ ! આ મારા વૃત્તાત છે હું આપને શરણે છું આપને યોગ્ય લાગે તે કરે. ”

“સુન્દરી એક ઉચ્ચ કુળની રાજપૂત ગ્રામિકા છે અને ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ પોતાનું આર્થિક નિર્ભજ ગામી રાખી છે એ જાણીને બીમ્બે બહુજ પુશી

થયો. આ યુવતી જેવી સૌંદર્યસંપન્ન છે, તેવુંજ તેનું સુંદર ચારિત્ર છે: તેથી તેને ને યોગ્ય રથળે રાખવામાં નહિ આવે તો તેનું જીવન દુઃખી થશે અને છેવટે તે આત્મહત્યા પણ કરી બેસશે, એમ વિચારી ભીમદેવે પોતાના મન સાથે એક પ્રકારનો નિશ્ચય કરી લીધો. પરંતુ પોતાના એ નિશ્ચયને હાલ તુરત પ્રગટ નહિ કરતાં તેણે સુંદરીને પ્રજ્ઞુ; “પણ તારું નામ શું તે તો તેં મને ક્યું નહિ?”

સુંદરીએ વિનયથી ઉત્તર આપ્યો: “મારું નામ ચિન્તામણી.”

ભીમદેવે ક્યું: “ચિન્તામણી, ! હું તારું જીવનવૃત્તાંત સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો છું અને તું તારું ચારિત્ર ઉત્ત્વળ રાખી શકી છો એ બાબતી આનંદ પામ્યો છું; પરંતુ હવે તું તારું જીવન શી રીતે પસાર કરવા માગે છે?”

“રાજાધિરાજ.” ચિન્તામણીએ ક્યું: હું આપને શરણે છું. આપ જેમ કહેશો તેમ કરવા હું તૈયાર છું.”

“હીક, હાલ તું રાજમહાલયમાંજ રહે અને સુખમાં દિવસો વ્યતીત કર. પછી શું કરવું, તે તને યોગ્ય સમયે પુછીને તારી ઇચ્છાનુસાર ગોઠવણ કરીશ.” ભીમદેવ એમ કહી ઉઠ્યો અને સામન્તને તેની સર્વ વ્યવસ્થા કરવાનું કહી ત્યાંથી ચાલતો થયો. સામન્તે રાજમહાલયમાંજ પણ એક જુદા અને સ્વતંત્ર આવાસમાં ચિન્તામણી માટે સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરી દીધી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

દામોદર મહેતા.

દામોદર મહેતાની માનસિક અવસ્થા બહુ વિચિત્ર થઈ પડી હતી. વલ્લભરાજ અને દુર્લભરાજના સમયમાં રાજકાર્યમાં પોતાનું જે માન અને પોતાની જે સત્તા હતી, તેવુંજ માન અને તેવીજ સત્તા હવે રહેશે કે કેમ, એ શંકા ભરેલું હતું. ભીમદેવનો દૃઢ નિશ્ચય અને અભિમાની સ્વભાવ તે બાજુનો હતો અને તેથીજ તેને બહીવાનું હતું. રાજ્યાભિષેકને દિવસેજ ભીમદેવ પોતાની સાથે અકડાધધી વર્ત્યો હતો અને તેથી પોતાનું જે અપમાન થયું હતું; તે દામોદર મહેતાને કાંટા સમાન ખુંચતું હતું. રાજ્યમાં પોતાનો પ્રભાવ અને પોતાની સત્તા પ્રથમ હતો, તેને ટકાવી રાખવાના વિચારમાં તેનું મન લીન થઈ ગયું હતું. પાટણના રાજ્યનું ચક્ર જે અત્યાર સુધી તેની પાસે હતું, તે અન્યના હાથમાં-જેન મંત્રીઓના હાથમાં જશે, એવો તેને ભય થયો હતો. વીર મંત્રીએ

દીક્ષા ગૃહણ કરવાથી તેના મનને પ્રથમતો શાંતિ થઈ હતી કે એક સમર્થ શ્રાવક મંત્રી મહેજે દૂર થયો. પરંતુ વીંગ મંત્રીનો પુત્ર વિમળ તેની ચાનાખી, હોશીયારી અને તેજસ્વીતા જોઈ તે અવશ્ય પોતાના પિતાનું સ્થાન મેળવશે અને જોખાવશે એમ તેને ચિંતા થતી હતી. ભીમદેવની માતા લક્ષ્મીદેવી અને તેનો ભાઈ સત્રામસિંહ જૈનધર્મના રાગી હતા. સત્રામસિંહના મોટા ભાઈએ અને સત્રામસિંહના પુત્ર મહીપાળે જૈન દીક્ષા લીધી હતી. મહીપાળનું સાધુ પક્ષે સુરાચાર્ય અને સત્રામસિંહના મોટા ભાઈનું માધુ પક્ષે દ્રોણાચાર્ય નામ ગણવામાં આવેતું હતું. આ બન્ને આચાર્યો મહાનુવિદ્વાન, શુદ્ધિશાળી અને મમયના જાણુ હતા. ભીમદેવ તેમનું સારૂ માન માનવતો હતો. આવા અનેક કારણોને લઈ દામોદર મહેતાનું મન ગોઠાકુંડ રહેતું હતું. ભીમદેવ ઉપર તેનું મન ખિન્ન થયું હતું અને જૈન મંત્રીઓ ઉપર ચીડાયું હતું. દામોદર મહેતા કાંચો નહોતો, તે એક સમર્થ મુત્સદ્દી હતો. સત્તાને દક્ષવી રાખવા જેટલી શક્તિ તેનામાં હતી, અને તે ગમ્મિતો ઉપયોગ કરવા તે હવે તતપાપડ થઈ રહ્યો હતો.

દામોદર મહેતા સત્તાને કેમ દબાવવી તે માટે વિચાર કરતો. પોતાની બેઠકના ઓરડામાં તકીખાને અટલી ગાદી ઉપર બેસી હતો. એટલામાં તેના કાન ચમક્યા, કાંઈ આવતું હોય એવો પગવાનો અવાજ મલળાયો. થોડીવારમાં સામન્તસિંહ આવીને ઉભો રહ્યો. દામોદર મહેતાએ મુખ ઉપરથી ચિન્તા અને નિરાશાની છાયાને દૂર કરી હસતા હમતા કહ્યું — “ આવો મામન્તસિંહ ! તમે બરાબર વખતમર આવી પહોંચ્યા છો. તમારી ગાહ જોતો હું અહીં બેસી હતો બેસો ”.

સામન્તસિંહ નીચે બેસી, તે ધડીબર દામોદરના મુખ સામે જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો — ‘ મહેતાજી ! મારે શું કામ છે ? તમાગ દહેવા પ્રમાણે હું બરાબર આવ્યો છું. મારે શીજી કામ છે—મહારાજ સાથે મારે જવાનું છે. ’

‘ મહારાજ માથે મારે જવાનું છે ’ એ માલખી દામોદર મહેતા મનમાં જરા ચીડાયો. તેણે પૂછ્યું ‘ ક્યા જવું છે ? ’

“ મહારાજ આજે મધ્યાહ્ન પછી સોમેશ્વરની યાત્રાએ જનાર છે અને તેમની માથે આવવાનો મને હુકમ થયો છે. શું આ વાર્તાની તમને ખબર નથી ? ” સામન્તસિંહે ખરી હકીકત કહેતા એ પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ એ વાર્તા તો હું જાણુ છું ” દામોદર મહેતાએ ઉત્તર આપ્યો. “ પણ તમે આમ ઉતાવળા થયો, તો વાતો કરવાની મજા આવશે નહિ. મધ્યાહ્ન મમયને હજી ધણી વાર છે. મત્રામસિંહ પણ હવે આવવા જોઈએ ”.

“ સંત્રામસિંહને પણ ખોલાવ્યા છે કે શું ? સામન્તે પૂછ્યું.”

“ હા, કારણકે જે વાર્તા હું તમને કહેવાનો છું. તેમાં સંત્રામસિંહની હાજરીની પણ આવશ્યકતા છે.”

આ સંવાદ ચાલતો હતો ત્યાં સંત્રામસિંહ ઉતાવળો ઉતાવળો આવી પહોંચ્યો. તેને જોતાંજ દામોદર મહેતાએ દસીને તેને આવકાર આપ્યો. સંત્રામસિંહ ખેડો. સંત્રામસિંહ પાટણની સેનાનો મુખ્ય અધિકારી હતો. તે એક મહાન યોદ્ધો હતો અને તેની સત્તા અને બળથી રાજ્યના દરેક માણસો અને સેનાનીઓ ધૂળતા હતા. પીસ્તાળીશ વર્ષની વયનો તે એકવચની, અભિમાની અને તેજસ્વી ક્ષત્રિય હતો. તેની બન્ને આંખો એવા તો તેજથી ચમકતી હતી કે તેના સામે જોનારને અવશ્ય ક્ષોભ થતો હતો. તેણે સામન્ત તરફ જોઈને કહ્યું. “ સામન્તસિંહ પણ આવ્યા છે ને શું ? ”

“ હા, તેમને પણ મેં જ ખોલાવ્યા છે. જે વાર્તા કહેવાનો મારો ધરાદો છે, તેમાં તમારા બન્નેની આવશ્યકતા છે. ” દામોદર ખુલાસો કર્યો.

“ ભારે હવે જે કહેવું હોય તે ઝટ કહી દોને ? ” સંત્રામસિંહે પોતાના ઉતાવળાશ્વ સ્વભાવને અનુસરીને ઉતાવળ કરી.

“ તમે બન્ને ” દામોદરે સામન્તસિંહ અને સંત્રામસિંહ તરફ જોઈને ખોલવાનું શરૂ કર્યું, “ અને હું—સર્વ રાજ્યના અધિકારીઓ છીએ, આપણને મળેલા અધિકારને અંગે મહારાજને વ્યાજબી સલાહ આપવી, એ આપણો ધર્મ છે. રાજ્યની કીર્તિ અને અપકીર્તિ રાજ્યના અધિકારીઓના હાથમાં છે, અધિકારીઓ ન્યાયથી ચાલી રાજ્યોને સારી સલાહ આપી રાજ્યને સુવ્યવસ્થિત ચલાવવાને સહાય કરે તો રાજ્યની કીર્તિ જગતમાં ગવાય છે, અન્યથા અપકીર્તિ જ થાય છે. ”

“ તમારી આ વાત મત્ત છે. ” સામન્તસિંહે વચ્ચેજ પૂછ્યું, “ પણ મૂળ વાત શું છે તે કહોને ? ”

દામોદર મહેતાએ તીવ્ર દ્રષ્ટિથી સામન્તસિંહ પ્રતિ જોઈને કહ્યું. “ સામન્તસિંહ ! તમે જરા ધીરા પડો તો હું એ વાતજ હવે કહું છું. પાટણની પ્રજામાં અને રાજ્યમાં શ્રાવકાનું જોર દિનપ્રતિદિન વધતું જાય છે, અને ભવિષ્યમાં તેઓ રાજ્યને કંઈ સ્થિતિમાં મુકશે, તેની કલ્પના કરતાં પણ મારું અતઃકરણ દુઃખાય છે. સંઘપતિ અને નગરશેઠ શ્રીદત્ત જેવા ઘણા શ્રીમંત શ્રાવકો રાજ્યના અધિકારીઓને ગણકારતા પણ નથી અને પોતાની ધન્ય મુજબ રાજ્યકાર્યમાં ભાગ લેવા આગળ પડે છે. મહારાજ ભીમદેવનો રાજ્યાભિષેક કરતી વખતે શ્રીદત્ત શેઠે તિલક કરવાની માગણી કરી અને તેને મંજૂર રાખવામાં આવી,

એનું કારણ શું ? વાસ્તવિક રીતે સેનાપતિએ અગર તો મુખ્ય મંત્રીએ તિલક કરવું જોઈએ અને હક પશુ તેમનો જ છે, તેમ છતાં તે મમ્મે કાંઈએ વાધો લીધો નહિ, આ કાંઈ જેની તેવી વાત નથી પાટણના જૂતપૂર્વ રાજાએ સર્વ ધર્મધર્મી હતા અને મહારાજ બીમદેવ પશુ સોમનાથ ભગવાનના પરમોપાસક છે તેમ છતાં આવકોનું રાજ્યમા આટલું બધું જોર થતું જાય છે એ વિચારવા જેવું છે રાજ્યમા આવકોનું વધુ જોર થાય તેથી કાંઈ લાભ નથી કારણ કે રાજ્યને તેઓ અન્ય રાજ્યોની ચડાઈમાથી મુક્ત ગામી રહે તેટની તેમનામા જાતિગત શક્તિ નથી તેઓ દવાધર્મને ચુસ્તપણે પાળનારા વાણિયા છે, મારે આપણે એક યથા તેમનું જોર રાજ્યમાથી દૂર દૂરવા પ્રયાતન કરશું તોજ શુજ ગતનું રાજ્ય સુખવસ્થાપૂર્વક ચાલી શકશે ’

દામોદર મહેતા એજી ધ્યાનથી ઉપરનું લાજુ વિવેચન કરી ગયા, તે ગમ્યાન મન્ને ક્ષત્રિયો શાનિયો તેનું બોનપુ માલગી રહ્યા હતા સમામસિદ્ધ વચમા નયમાં મુઠો ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવતો, વળ દેતો હતો અને મામન્ત-સિદ્ધ કેવળ બોનનારની મામે એજી દ્રષ્ટિથી જોઈ ગયો હતો.

“ મહેતાજી ! તમારું કહેવું ખરૂં છે રાજ્યમા અને પ્રજામા આવકોનું જોર વધી ગયેનું છે તે મારા જાણવામા છે, પરંતુ તેથી રાજ્યને નુકસાન છે, એમ તમે જે માનો છો, તે તમારી માન્યતા જુલભરેલી છે ” સમામસિદ્ધે કહ્યું અને છેલ્લે સામન્ત પ્રતિ જોઈને કહ્યું ‘ કેમ મામન્તમિદ્ધ, તમારો શું અભિપ્રાય છે ? ’

“ મારો અભિપ્રાય પશુ એવોજ છે કે તેઓનું ગમે તેટલું જોર હોય તો તેથી રાજ્યને કાંઈ નુ-સાન છેજ નહિ. પ્રોંદ પ્રતાપી મહારાજ વનરાજને શુજ રાતનું રાજ્ય સ્થાપવામા આવકોએજ સહાય કરી હતી અને તે મમયથીજ આવકોની લાગવગ રાજ્યમા ચાલી આવે છે તેઓ શુદ્ધિમાન, ચતુર અને સમ યાનુસાર વર્તનારા બાળેશ તહેરીઓ છે અને તેથી તેઓ રાજ્યને લાભમર્તા છે, એમ મારું માનવું છે ” સામન્તે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

બન્ને ક્ષત્રિયોને પોતાની વિરૂદ્ધ જતા જોઈને દામોદર મનમા ચીડાયો પરંતુ પોતાનો ક્રોધ તેણે બહારજણવા દીધો નહિ તેણે કહ્યું—“ પશુ તેઓ મિથ્યાભિમાની, અદકારી અને ભગવાન સોમનાથના વિરોધી છે તેનું કેમ ? દવાધર્મના ચુસ્ત મંત્રીઓની મદાદથી શુજરાતના રાજ્ય નિર્માત્ર યથા ગયાનું ગાળવા મિદ્ધ અને એદી દેગમા કંઈ નાથ છે, તેનું કેમ ? ”

‘ શત્રુઓ ગમે તેમ બોલે, તે મામે આપણે જોવાનું નથી વડાના મે મનમા શત્રુઓની ખમર નેવામા આવશે પશુ તેઓ આવકો છે-ભગવાન

સોમનાથના વિરોધીઓ છે; તેથી તેમને દૂર કરવા પ્રયાસ કરવો. એ આજ્ઞાથી નથી. પાટણના મંત્રીઓ-પછી તે બ્રાહ્મણો હોય કે શ્રાવકો હોય-બુદ્ધિશાળી પાકા મુત્સદ્દી અને સમયના જાણુ હોવા જોઈએ.” સંત્રામસિંહે કહ્યું.

“ સંત્રામસિંહ, મૂળ તમે ‘મારવાડના વતની છો એટલે પાટણના શ્રાવકોના ખરા ભેદને સમજી શકશો નહિ. સામન્તસિંહ બધું જાણે છે. બ્રાહ્મણો અને શ્રાવકો વચ્ચે કેવા પ્રકારની ખટપટ ચાલ્યા કરે છે અને એક બીજા રાજ્યમાં પોતાનો પગપેસારો કરવા કેવો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, તે તમારા જાણવામાં નજ હોઈ શકે.” દામોદરે કહ્યું.

સંત્રામસિંહના બધાં ચડ્યાં અને ક્રોધથી તેણે પોતાનો નીચેનો હોઠ દાબ્યો. તે ઉઠવાનું કરતો હતો, પણ દામોદરની પૂરીવાર્તા સાંભળી લેવાને તે થોભ્યો.

સામન્તસિંહે કહ્યું “ ધર્મભેદની ખટપટને રાજ્યકાર્યમાં સ્થાન આપવું ઇષ્ટ નથી. બ્રાહ્મણ હોય શ્રાવક હોય, કે વણિક હોય કે ક્ષત્રિય હોય-જે હોય તેણે રાજ્યના હિતને અર્થેજ પ્રયાસ કરવો જોઈએ.”

દામોદર મહેતાએ જરા હસીને કહ્યું “ તમારી વાત સાચી છે પણ શ્રાવકો રાજ્યમાં જે અણુધટતો પગપેસારો કરી રહ્યા છે; તે વિષે મહારાજને ચેતાવવાની જરૂર છે.”

“ મહારાજ એ બધું જાણે છે અને તે સંબંધમાં તટસ્થતાથી વર્તવાની પોતાની ઇચ્છા છે, એમ પોતેજ મને એક સમયે કહ્યું હતું. નેમ છતાં તમે મહારાજને વાત કહી શકશો.” સામન્તે કહ્યું.

સંત્રામસિંહ ઉઠ્યો અને તે પછવાડે સામન્તસિંહ પણ ઉઠ્યો. બંને ચાલ્યા ગયા. દામોદર મહેતા ગાદી ઉપર હજી વિચારમાંજ પડી રહ્યા હતા. સંત્રામસિંહ ત્વરાથી સામન્તથી જુદો પડી રાજમહેલ તરફ ચાલ્યો ગયો: સામન્તનું હૃદય દામોદર મહેતાના વિચારો સાંભળી ખજળળી ઉઠ્યું હતું. શ્રાવકોનું જોર રાજ્યમાં ધણું વધી ગયું હતું, તે વિષે તે જાણતો હતો; પરંતુ તે અનિષ્ટ છે કે ઇષ્ટ છે, તે વિષે તે કલ્પના કરી શક્યો નહિ. સામન્ત પોતે શિવધર્મ ઉપાસક હતા; તેથી તેનું મન દામોદર મહેતાના વિચારને કટલેક અંશે મળતું થતું હતું. પરંતુ ખુલ્લી રીતે કાંઈ પણ કરવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી. મહારાજ ભીમદેવને તો જરૂર આ વાર્તા કહેવી, એમ તેણે નિશ્ચય કર્યો. વિચારના વમળમાં ચડેલો સામન્ત દામોદર મહેતાની હવેલીના પછવાડેના ભાગ તરફથી જતો હતો. તેણે વિચારના અતિશય દબાણથી કે પછી

અમમ્યુ રહેજ ભાવે જરા ઉચુ જોયુ, તો હવેલીના ગોખમા બેઠેલી એક તરણુ ગાનિકા પ્રતિ દષ્ટિ આકર્ષાઈ તેનુ ચિત્ત તેને જોવામા પરાનાઈ ગયુ મામન્ત એ-જ પ્વાનથી તેને જોતો ઉભો હતો, પણ તે તરણુ બાલિકાનુ પ્વાન તેના પ્રત્યે નહોતુ ક્ષણવાગ પછી બાલિકાએ પોતાની નજર ફેરવી તો સામન્ત અને તેની દષ્ટિ એક ચમ મામન્ત હસ્યો અને બાલિકાએ રિમત ડ્યું બન્ને અન્યોન્મને ઓળખતા હતા. બાનિકા તુગતજ ગોખમાથી ઉડી અદર ચાલી ગઈ સામન્ત નિરૂપાયે આગળ ચાલ્યો તેનુ મસ્તક ચક્ક ચક્ક ફરતુ હતુ શુન્યતાથી તે આગળ તો ચાલ્યો પણ તે ક્યા જાય છે, તેની તેને પોતાને પણ ખબર નહોતી સ્ત્રીના એક કટાક્ષમા-સ્ત્રીના ગ્મિત હાસ્યમા સામન્ત જોવા એક યુક્તપ્રિય પુરૂષના હૃદયને-અતિ ક્ષિતિ હૃદયને ક્ષોભ પમાડવાની શુ શક્તિ હશે ? તે અમે જાણતા નથી, પરંતુ મામન્તનુ હૃદય તો મુખ્ય થયુ હતુજ

પ્રકરણ ૧૧ મું

માતવગજની માગણી

ભીમદેવ મોમેશ્વરની યાનાએથી પાઠો પોતાની રાજધાની અણહિતપુર તરફ જતો હતો, ત્યારે તેણે માગવા મિષ્ટુ અને ચેદી એ ત્રણ દેશના નાગઓ પોતાની વિરુદ્ધ દિવચાન કરી ગયા છે એમ સાબત્યુ તે અણહિતપુર આવી પહોંચ્યો. પાટણની ગજ્યભક્ત પ્રજાએ તેનો મારી રીતે સન્કાર કર્યો. તેણે પાટણમા આવીને બીજેજ વિસે રાજ્યના મંત્રીઓની એક ખાનગી મહા મેલાવી માતવગજ-મોજનો એક પ્રધાન પાટણમા મેએક દિવસથી આવ્યો હતો આ ગુપ્ત સભામા ભીમદેવે તેને પણ બોલાવ્યો હતો.

રાજમહાસયના ખાનગી મમુક્ષત ગૃહમા આજે મંત્રીઓની સભા ભગબી હતી દામોદર મહેતા, ગજ્યગુરુ ગવિશર્મા, સધપતિ અને નગરરોઝ શ્રી તરાક, દોશાધિનગી ધર્મપાજ, ન્યાયમંત્રી કલ્યાણચંદ્ર વિમન, મેનાપતિ મમામમિદ વિગેર મુખ્ય મંત્રીઓ સભામા હાજર રહેના હતા. દામો ર મહંતાના મુખ ઉપર ખુશાલી અને આનંદના અષ્ટ ચિન્હો જણાતા હતા. માતવગજનો પ્રધાન શુ ડાગણથી આવ્યો હતો, તે તેના સમજવામા હતુ. 1. ભોજના પ્રધાને-પોતે તા ડાગણથી આ યો છે તે સર્વ દક્રીક્ત દામોજને ખી દની, જેન મંત્રીઓની આજ પૂરી ફજેતી થવાની છે, એમ તે જાણતો નો નેથી તે આનંદમા હતો અને દમી દમી રવિચર્માના ઝનમા કાષ્ટ પાન

વારંવાર કરતો હતો, રવિશર્મા એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ હતો, અને રાજ્યગુરુ તરીકે રાજ્યમાં તેનું સારૂ માન હતું. રાજ્યના ગ્રામ કાર્યોમાં તેની સલાહ લેવામાં આવતી હોવાથી આજની સભામાં હાજર રહેવાને તેને આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. દામોદર અને રવિશર્મા બન્નેનો દરેક કાર્યમાં એકજ મત હતો. કોશાધિકારી ધર્મપાળ અને ન્યાયમંત્રી કલ્યાણચંદ્ર તથા સંવત્સર શ્રીદત્તશેઠ શ્રાવકો હતા. ધર્મપાળ પચાસેક વર્ષની વયનો, પાકટ બુદ્ધિનો અને મહાન મુસદ્દી શ્રાવક મંત્રી હતો. કલ્યાણચંદ્ર હજી જુવાન હતો, પણ ન્યાયના કાર્યમાં તેની ચતુરાઈ પ્રશંસનીય હતી. શ્રીદત્ત શેઠને તો આપણે ઓળખીએ છીએ. અગાઉ તેમના સંબંધી કેટલીક હકીકત આવી ગઈ છે; તેથી ફરી અત્રે જણાવવાની આવશ્યકતા નથી. તેમ સંત્રામસિંહ વિષેની હકીકત પણ વાચકોના બહુવામાં છે. વીરમંત્રીએ દીક્ષા લીધાથી દંડનાયકની જગ્યા કાઢીને આપનામાં આવી નહોતી વીરમંત્રીના પુત્ર વિમળને જ દંડનાયક બનાવવાની ભીમદેવની ઇચ્છા હતી; પરંતુ તેની વય હજી નાની હતી એટલે હાલ તુરત પોતાની ઇચ્છાનુસાર બનવું અશક્ય છે, એમ ધારી તેણે તે સંબંધમાં મૌન ગૃહણ કર્યું હતું. વિમળની બુદ્ધિ-ચાતુરીની અનેક વાર્તાઓ તેના સાંભળવામાં આવી હતી. અને તેથી તે ખુશી થયો હતો, અને યોગ્ય અવસરે તેને તેના પિતાની ઉંચ પદવી આપવી, એમ તેણે નિશ્ચય પણ કરી લીધો હતો. સર્વે મંત્રીઓ આતુરતાથી મહારાજ ભીમદેવની રાહ જોતાં બેઠા હતા એટલામાં સામન્તસિંહ રાજ ભોજના પ્રધાનને સાથે લઈ આવી પહોંચ્યો. તેનું નામ કુળચંદ્ર હતું. દામોદર મહેતાએ તેનો આદર-સત્કાર કર્યો અને તેને યોગ્ય જગ્યાએ બેસાડ્યો. સામન્તસિંહ તુરતજ પાછો ચાલ્યો ગયો. કુળચંદ્ર સ્વસ્થતાથી અને નિર્ભયપણે બેઠો ગુજરાતના અધિકારીઓ તરફ તેણે એક વખત ધ્યાનપૂર્વક જોઈ લીધું અને તીરસ્કારથી મુખમાંજ જરા હસ્યો. ચતુર ધર્મપાળ તુરત તે કળી ગયો. તેણે રહેજ ધોળી થયેલી મુછો ઉપર હાથ ફેરવતાં અને વળ ચડાવતાં કુળચંદ્ર સામે તીવ્ર ભાવથી જોયું. કુળચંદ્રથી ધર્મપાળની આંખનું તેજ સહન કરી શકાયું નહિ. તેણે તુરતજ પોતાની દ્રષ્ટિ નીચી કરી લીધી. દામોદર અને રવિશર્મા તથા ધર્મપાળ અને શ્રીદત્તશેઠ અન્યોઅન્ય કાંઈક વાતચીત કરી રહ્યા હતા, તે સમયે અગળ પ્રતિહારી અને તે પછવાડે સત્તા અને અભિમાનનો અવતાર મહારાજ ભીમદેવ અને તે પછવાડે સામન્તસિંહ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સર્વેએ ઉભા થઈને તેને માન આપ્યું. ભીમદેવ એક મંચક ઉપર બેઠો, અને અન્ય સર્વ મંત્રીઓ સામે ખીજાવેલી રેશમી ગાદી ઉપર ગોઠવાઈને બેસી ગયા. ભીમદેવે પ્રતિહારોને દૂર જઈને ઉભા રહેવાની ઇશ્વારત કરી એટલે તે નમન કરી ત્યાંથી ચોરડા બહાર

જ્યને ઉમો બીમ્વેનો પ્રભાવ અને તેડુ તેડુ જેડ કુળયદ્ર પ્રધાન કેવળ અગ્રધ ગયો હતો. પરંતુ પોતાના મુખ ઉપર નિર્ભયતા અને સ્વમ્મતાનો દેખાવ વાગ્યું હતું તે બીમ્વેના મામે બેસો હતો. બીમ્વેએ પ્રથમ કેટલીક વાતચિત કર્યા પછી કુળયદ્રને પૂછ્યું — “કેમ મહેના, ધાગનગરી જેવું પાટણુમા રીડ પડે છે ને ? અમાગ આલ્મત્ત રમા કાંઈ ખામી તો જણાવી નથી ને ? ”

કુળયદ્રે જવાબ આપ્યો — “ના મહાગજ, ખામી રાતી ? ”

“તમા અહીં આવવાનું પ્રયોજન શું છે, તે કહો. બીમ્વે આગા કરી

“માનવાના મહાગજ બોલે આપને આપવાનો આ એક પગ લઈને મને અહીં મોડો છે ” કુળયદ્રે એક રાજેનો પત્ર પોતાના હાથમા લઈ અને બીમ્વે મમણ મુકીને કહ્યું — “અને તેનો ચોગ ઉતર આપના તરફથી જે મને તે બહો પાઠા આવવાની મને આના થયેલી છે ”

‘બહુ માઠ’ બીમ્વે કુળયદ્રને હુડામા ઉતર આપીને દામોદર મહંતો ઉદેશીને કહ્યું — “મહેનાજી પત્ર વાંચો અને માનવગજે શું લખાવ્યું છે, તે મર્વને જ્ઞી સભાગો ’

આનદના અનિશ્ચય ઉદ્ધામથી નામોરે તે-પગમીડીયામા બધ દરેનો અને માનવગજની મુદ્રિતની છાપથી અક્ષિત દરેનો-પત્ર પોતાના હાથમા લીધો તેણે અ નાતુરપણે પત્રને માલત વાંચી લીધો અને પછી કહ્યું — “મહા ગજ, માતવગજે શુભગતના ગજધિગજ અને તેમના મત્રીઓની નિદા કરવા અર્થે આ પત્ર લખ્યો જણાય છે માથગો—આ પત્રમા એક માથા લખેલી છે, જેનો અર્થ એવો છે કે ‘જેજે કણ માથમા મોટા મોટા ગજેન્દ્રના કુબરથ પોતાના હાથના પગથી ચીંગી નાખ્યા છે તેથી જગતમા મોટા પ્રતાપી ખાતો સિદ્ધગજ-તેને મૃગના મગાવે નિગવ પશુ નથી ને સંધિ પશુ નથી એને માનવાના ગજધિગજ બોજને લખવાનો એ અભિપ્રાય છે કે શુભરાતનો ગજ વિજ્ઞાન નથી અને તેની પામે જેના મત્રીઓ જીવ વા પાગનાગ બાજબાકિ વાણીયા છે માટે શુભ રાતનું ગજ લઈ લેવું એ અમારે મન કાંઈ ગણનગીમા નથી, તેમ જ્ઞા ગજ બીમ્વેમા શુદ્ધિયાતુર્થ દેવ તો મારી રાજવાનીમા પોને જાને આવી મને હેતગી જાન તો હું તેની પ્રસંદા દોગ ”

બીમ્વેના મોગી વિશ્વાસ અખો ઉપર્યુક્ત નર્વના નયનો મામળા મેવની ના ગાથી લાન થઈ ગઈ તેને એક દયે મુગેના આખા

ચડાવતાં અને બીજો હાથ કમરમાં લટકતી તલવાર ઉપર મુકતાં કહ્યું—
 “કુળચંદ્ર મહેતા, હું અત્યારસુધી જાણતો અને માનતો હતો કે માલ-
 વરાજ એક વિદ્વાન અને જ્ઞાની રાજા છે; પરંતુ તેના આ મિથ્યાભિ-
 માન ભરેલાં વચનો સાંભળી મારી ખાત્રી થઈ છે કે તેનામાં ભુક્ષિતો એક
 અંશ પણ દેખાતો નથી. ગુજરાતના માણ મહારાજા દુર્લભરાજ અને માગ
 પૂજ્ય પિતા નાગરાજને શુદ્ધતીર્થ જતાં માર્ગમાં માલવરાજે અહંકારમાં-
 આંધળા થઈ હેરાન કર્યા છે, તેનું વેર હજી તાજું જ છે અને તે હું કાંઈ ખૂલી
 ગયો નથી; તેમ છતાં દૂરીથી ગુજરાતના રાજાધિરાજને અપમાન કરવાનું જે
 સાહસ માલવરાજે અભિમાનથી કર્યું છે, તેનો બદલો તે અવશ્ય લેશે.”

કુળચંદ્ર અવનત મુખે સર્વ સાંભળી રહ્યો પ્રત્યુત્તર આપવા જેટલી
 હિમત તેનામાં નહોતી ધર્મસિંહ, કલ્યાણચંદ્ર અને શ્રીદત્ત પોતાની જાતિ
 માટે માલવરાજે જે શબ્દો લખાવ્યા હતા; તેથી ક્રોધથી બળું બળું થઈ રહ્યા
 હતા. ધર્મસિંહનો જુસ્સો દાખ્યો રહ્યો નહિ તેથી તેણે કહ્યું—“કુળચંદ્ર મહેતા,
 અમે તો જીવદયા પાળનારા અને ભાઈબાઈ વાણીયા છીએ, પણ યજ્ઞમાં નિ-
 ર્દોષ અને મુગા પ્રાણીઓ બકરા આદિને હોમનાર જીવદયાના વિરોધી તમારા
 રાજાને કહેજો કે કાગળ ઉપર મોટી મોટી મિથ્યાભિમાનચુકત ગાથાઓ લખ-
 વામા કૌશલ્ય નથી, પરંતુ યુદ્ધના મેદાનમાં આવી જીવદયા પાળનારાઓના
 હાથનો સ્વાદ ચાખવામાં જ ખરી કુશલતા છે, માટે ભવિષ્યમાં આવનારા એ
 ઉત્તમ અવસરને માટે તૈયારી કરી રાખે !”

કુળચંદ્રથી ધર્મસિંહના ઉપરના વચનો સહન થઈ શક્યાં નહિ. તેણે
 તિરસ્કારથી જરા હસીને કહ્યું—“ધર્મસિંહ શેઠ, તમારી એવી ઇચ્છા હશે તો
 એ અવસર જેમ તુરંત આવે તેમ કરવાને અમારા મહારાજાને તમારી વતી
 વિનંતિ કરીશ.”

ધર્મસિંહ એ તિરસ્કારના વચનો સાંભળી ગર્વથી ઉભો થઈ ગયો. તેની
 બંને આંખોમાંથી અગ્નિ વર્ષતો હતો. તેણે મોટેથી કહ્યું—સ્ત્રીઓના ટોળામા
 સહેલ કરનારા અને વિદ્વાસી રાજા ભોજાને કહેજો—અવશ્ય કહેજો કે રાજાધિ-
 રાજ ભીમદેવનો વાણીયો મંત્રી ધર્મસિંહ લડાઈના મેદાનમાં તમારું આતિથ્ય
 કરવાને તૈયાર થઈ રહ્યો છે; માટે એ અવસરને જેમ બને તેમ વહેલો લાવે.”

ન્યાયમંત્રી કલ્યાણચંદ્ર પણ ક્રોધથી રાતો પીળો થઈને કાંઈ બોલવા
 જતો હતો એટલામાં ભીમદેવે તેને નહિ બોલવાનું કહી પોતે જ કહ્યું—
 કુળચંદ્ર મહેતા, સામન્તસિંહ સાથે તમે તમારા મુકામે હવે જાઓ પત્રનો
 ઉત્તર આવતી કાલે આપવામાં આવશે.”

કુળચક્ર તુરતજ ઉડ્યો અને નમન કરી ચાલતો થયો. સામન્ત તેની પછવાડે ગયો. તે ગયા પછી ધડીવાગ શાંતિ પથગાઇ ગઇ દામો ર મહેતા જે અત્યાગ્રમુખી ચુપ બેઠો હતો, તેણે કહ્યું — “ મહોગજ, ગાંધ્યશુર રવિશર્મા, આવેત મનના ઉત્તરરૂપે એક ગાથા તૈયાર કરી શકશે ”

“ બીમદેવે ઉત્તર આપ્યો ” — હા, ગવિશર્મા, ન્યોતિયવેત્તા પ્રેમાનંદ પડિત, ગાંધ્યકવિ વિગેરે મર્વ વિદ્વાનો જૂદી જુદી ગાથા તૈયાર કરી કાલે પ્રભાતો વહેલા કોરોગ્રાથા, એમ ગોડવણુ કરો એને સર્વ બધીઓએ પણ મના રમા હાજર થયું ”

બીમદેવ તુરતજ ઉડ્યો અને મંત્રીઓ પણ ઉડી મહારાજને નમન કરી ચાલતા થયા. બીમદેવ કાંઈક કામ પ્રમગે અત પુગમા પોતાની માતા પાસે જતો હતો, તેને વિનયથી રોકી દામોદર મહેતાએ કહ્યું — “ મહોગજ, માનવ-ગાજના વચનો અને માગણી માલણી ને? વાણીયા મંત્રીઓ માટે તેણે કેવા શબ્દો લખ્યા છે? આવક મંત્રીઓનું ગાંધ્યમા બહુ જોગ છે, તે વિષે અન્ય દેશોમા આપણી નિંદા થાય છે આ દારણ્યી-આવક મંત્રીઓના વધી પડેના જોને ઘટાડવા મે આપને પ્રથમ નિનતિ કરી હતી ”

દામોદર મહેતાએ જરામર લાગ માધીને આ વાન-પોતાની ઇચ્છા કહી સભાગારી બીમદેવ કાંઈ ઉત્તર આપ્યા નિના શાંતિથી ઉમો હતો. સામન્ત ત્યા આની પહેલ્યે. તેને પણ આવકમંત્રીઓની વધી પડેલી મતા વિષે કહેવાનું મન હતું. તે આવો દાર આવેનો જોઈ બોલ્યો. દામોદર મહેતાનું કહેવું મે માબજુ છે, મહા-જ, તેમની વાત વિચારવા જેની તો છે ”

બીમદેવે જરા હમીને કહ્યું “ એ વિષે આપણે કાંઈ ચોચ મમયે વાત ચીત કરશું હાન તો જેમ ચાને છે, તેમ ચાનવા દો ”

બીમદેવ, સામન્ત અને દામોદર મહેતા ત્યાથી છુટા પડ્યા. દામોદર મહેતાનો પામે સવગો પડ્યો. જાણી તે બહુ ખુશી થયો હતો. બીજી તરફ ધર્મમિહ, ગાંધ્યચક્ર અને શ્રી ત રોક વિચારમા પડ્યા હતા. માલવ-ગજે આવકોનું જે અપમાન કર્યું છે, તેનો મ જો તો અવસ્થ સેવોજ જોઈએ, એમ તેમણે નિશ્ચય કર્યો. શ્રી ત રોકે કહ્યું “ મને લાગે છે કે ગવિશર્મા, ન્યોતિયવેત્તા પ્રેમાનંદ પડિત અને ગાંધ્યકવિ વિગેરે લાલણો જે ગાથા તૈયાર કરી લાવશે, એ બહુ માનવાગી હશે નહિ. આવકોના અપમાનથી અદગ્જાને તેઓ ગાજ થના હશે. માટે આપણે આપણા આચાર્ય પાસે ગાથા તૈયાર કરાવી લઈ જઈએ અગ તો રાજસભામાજ તેમને લાજ જી ગાથા તૈયાર કરાવીએ તો આપણી લાજ રહેશે ”

દુલ્યાભુત્રે કહ્યું. “ તમારી વાત ખરી છે. સુરાચાર્ય મદાન વિદાન અને બુદ્ધિશાળી છે, તેમની પાસે ગાથા તૈયાર કરાવીનેજ આપણે લઈ જવી અને મારી ખાત્રી છે કે મહારાજને તે અવશ્ય પસંદ પડશે. ”

ધર્મસિંહે કહ્યું. “ હા, હા. જો હીક છે, મારે ચાલો અત્યારેજ ઉપાશ્રયમાં જઈ મોટા આચાર્યને સર્વ વાતો નિવેદન કરીએ અને તેઓશ્રી જેમ સલાહ આપે તેમ કરીએ. ”

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી ઉપાશ્રય તરફ તેઓ ચાલ્યા. ઉપાશ્રયમાં જઈ મુખ્ય આચાર્ય દ્રોણાચાર્ય અને નાના સુરાચાર્યને વિધિપૂર્વક વંદણા કરીને બેઠા. પ્રથમ તો સઘ સંબંધમાં ફેટલીક વાતો ચાલી, તે પછી શ્રીદત્ત શેઠે અને સ્ત્રી સર્વ હકીકત દ્રોણાચાર્યને કહી સંભળાવી અને વિનંતિ કરી કે આપ અમર તો સુરાચાર્યજી માલવરાજની ગાથાના સચોટ પ્રત્યુત્તરરૂપે એક ઉત્તમ ગાથા તૈયાર કરી આપો. નહિતર આપની ઇચ્છા હોય તો મહારાજ ભીમદેવને અમે વાત કરીએ કે અમારા આચાર્ય પાસે ગાથા તૈયાર કરાવો તો તેઓશ્રી ઉત્તમ ગાથા રચી આપશે. ”

આચાર્યજીએ શ્રીદત્ત શેઠની સર્વ વાતો સાંભળી લીધા પછી કહ્યું—“તમને જેમ મુખ થાય તેમ કરી આપવાને મારી ઇચ્છા છે; મારે અંહીથી તૈયાર કરી ગાથા લઈ જવી હોય તો તેમ અને ભીમદેવ રાજાની સમક્ષમાં લઈ જઈ તૈયાર કરાવવી હોય તો તેમ પણ કરવાને અમને હરકત નથી. ”

ધર્મસિંહે વિચારીને ઉત્તર આપ્યો. “ અંહીથી તૈયાર કરી લઈ જવા કરતાં, મહારાજ ભીમદેવને કહી આપને રાજસભામાં પધારવાનું આમંત્રણ કરાવશું. ”

દ્રોણાચાર્યે કહ્યું “ તો ભલે સુરાચાર્ય ખુશીથી રાજસભામાં આવશે ”

ત્રણે વંદણા કરી ઉઠ્યા. આચાર્યશ્રીએ ધર્મસાધના કરવાનો અને સમાજસેવાનો થોડો ઉપદેશ આપેલો તે વિષે વિચાર કરતાં પોતપોતાની હલેલીએ ગયા.

પ્રકરણ ૧૨ મું

ભીમદેવનો ઉત્તર

ગાન્યમહાલયમા પ્રાત મુખના ચોવડીયા વાગી રહ્યા હતા આડવાગ્યા નો સમય હતો ગર્હ દારની જેમ આજે પણ ખાનગી બે'ના ઓગડામદ્મની ઓ અને વિદ્વાનોની સભા ભગણી હતી દામોદર મહેતાએ જે પાઠાણુ વિદ્વાનો હતા, તે સર્વને ખામ દીને બોનો યા હતા અને મર્વ પામે ગાથા તયાર દગવી હતી તેના દર્પની આજે મીમા નહોતી આરકાનું જોગ દવે અવશ્ય ધટી જગે એમ તે માનતો હતો ગાન્યગુરુ ગવિશર્મા, પડિન, ગાન્યવિ અને અન્ય પાઠાણુ વિદ્વાનો આનન્ના અતિશય ઉદામથી મુખમા હમતા હતા અને અન્યોઅન્ય મરડગીના રૂપમા મર્મ વચનો બોની આવ-મ નીચોને ચીડવવાનો પ્રયામ કરતા હતા ધમમિહ વ્હ્યાણુચદ્ર અને શ્રીદત્ત તેઓના આ મિથ્યાડ-બરને માટે તીવ્રદાર દર્શાવતા હતા તેમને ખારી હતી કે મુગચાર્ય સમાન પાઠણુમાં કોઈ વિદ્વાન નહોતું તેથી તેઓના મનમા પૂરતો સતોષ હતો માડા આડ વાગતાજ ભીમદેવ અને તેની પછવાડે સામન્તમિહ આરી પહોચ્યો મ-ભામદોએ ઉભા થઈને પોતાના ગાનને માન આપ્યું ભીમદેવ આમને મેડો કે મર્વ પોતપોતાને રથાને એમી મયા દાજગ રહેના મર્વનું તેણે અવલોકન એક વખત કરી લીધું પોતાના ગાન્યમા આજવા મધા વિદ્વાનો, વમે છે, એ જાણી તેને મતોપ થયો.

“ મહેતાજી, ” ભીમદેવ યોગ અમાત્યને કહેવા માડ્યું “ ગાથા કોણુ કોણુ તૈયાર કરી લા યુ છે ? ”

“ જી ” દામોદરે કહ્યું અહીં દાજર રહેના મર્વ વિદ્વાનો એક એક ગાથા તૈયાર કરી લાન્ધા છે, આપને જે પમદ પડે તે સ્વીકારીએ ”

“ એક પંત્રી એક એમ અનુક્રમે સર્વ ગાથા વાચી જાઓ એટલે તેમાથી દર્શ પમદ કરવી, એ પછીથી ક્ષીજ ” ભીમદેવે આજ્ઞા કરી.

દામોદર મહેતાએ એક પંત્રી એક ગાથા માડી ભીમદેવ ધ્યાન પૂર્વક તેને માસગતો હતો બધી ગાથા વચાઇ ગઈ એટલે દામોદર મહેતાએ કહ્યું મદા જા, આપને દર્શ ગાથા પમદ પડી ? મને તો ગાન્યગુરુ ગવિશર્માએ રનેતી ગાથા બહુ ઉત્તમ જણાય છે ' એમ દીને ફગીથી તે ગાથા તેણે વાચી સંભળાવી.

“હા” ભીમદેવે કહ્યું: “અન્ય ગાથાઓ કરતાં તે કીક છે; પરંતુ ખરી રીતે તેમાંથી મને એકે પસંદ પડી નથી. ભોજના દરબારમાં અનેક વિદ્વાન પડિતો છે અને તેમાં આપણી કસોટી કરવાની છે: માટે કાંઈ પણ રીતે સર્વોત્તમ ગાથા તૈયાર કરવાની અગત્ય છે. અહીં હાજર થયેલા વિદ્વાનો મિત્રાપ બીજા વિદ્વાનો નથી શું?”

“મહારાજ, અમારાં જેને સાધુ દ્રોણાચાર્ય અને સુરાચાર્ય સંમત વિદ્વાનો છે અને તેઓં ત્રી સચોટ અને ઉત્તમ ગાથા રચી આપશે, પણ તેમને આમ ત્રણે કરવામાં આવેલું નથી.” ધર્મસિંહે કહ્યું.

દામોદર મહેતા, ભીમદેવે જરા કુદ્દાખંધી કહ્યું, “દરેક વિદ્વાનોને આમ ત્રણે આપવાની આજ્ઞા આપવામાં આવેલી હોવા છતાં તેમને કેમ આમ ત્રણે આપેલું નથી? ”

“મારી ભુલ થઈ છે. તે બંને આચાર્યોને આમ ત્રણે કરવાનું હું કેવળ વીસરી ગયો છું.” દામોદર મહેતાએ પોતાની ભુલ ક્ષુલ્લ કરતાં કહ્યું.

“કલ્યાણચંદ્ર અને સામન્તસિંહ, તમ બંને અત્યારેજ ઉપાશ્રયે જાઓ અને બંને આચાર્યોને માન સહિત તેડી લાવો, જેમાંથી એક આવે તો પણ હરકત નથી.”

મહારાજની જેવી આજ્ઞા, એમ કહી કલ્યાણચંદ્ર અને સામન્ત બંને તુરંતજ ઉપાશ્રયે ગયા અને બંને આચાર્યોને વંદણા કરી ભીમદેવની ઇચ્છા કહી બતાવી અને સલામાં આવવા માટે આગ્રહ કર્યો.

“મહારાજને અમને યાદ કર્યા તે માટે બહુ ખુશી થયો છું.” દ્રોણાચાર્યે કહ્યું. “તેમણે શું કારણથી અમને તેડાવ્યા એ વિષે પણ હું જાણુ છું. સુરાચાર્ય તમારી સાથે આવે છે. તે મહારાજની ઇચ્છા પ્રમાણે ગાથા રચી આપશે.”

“જેવી આપની ઇચ્છા.” એમ કહી કલ્યાણચંદ્રે તેઓ સામન્તે સુરાચાર્યને સલામાં આવવાની વિનંતિ કરી ચૂકેલી આજ્ઞા વધુ સુરાચાર્ય રાજસલામાં આવ્યા. ભીમદેવે તેમને માન સહિત આસન આપ્યું અને વિનંતિના રૂપમાં કહ્યું. “આચાર્યજી, માળવરાજ ભોજે ગુજરાતના રાજા અને મંત્રીઓની નિંદા કરવા માટે એક ગાથા લખાવીને મોકલી છે, તેના ઉત્તરમાં અહીંથી એક ગાથા રચાવીને ભોજને મોકલવી છે. અહીં હાજર રહેલા અન્ય સર્વ વિદ્વાનો અને પડિતો ગાથા તૈયાર કરી લાવ્યા છે; પરંતુ તે સર્વમાંથી મને એક પણ પસંદ પડતી નથી. માટે આપ વિદ્વાન અને શાસ્ત્રના જ્ઞાતા છો તેથી એક સર્વો-

તમ ગાથા ગ્યી આપો " એમ કહી ભીમવે માળવનાની આવધી ગાથા મુરા ચાર્યને વાચવા માટે આપી

સુગચાર્યે માલવગાની ગાથા નાચી વીધી અને તેને ભીમવેને પાછી આપતા કહ્યું ' માનવાનો રાગ બોજ આટલો મોટો અભિમાની થઈ ગયો છે, એ કુ અત્યારેજ આપુ છું ગુજરાતના નાગ બો આન મત્રીઓની તેણે નિર્ભય રીતે ખાતરજ આ માદમ કંઈ ઠે એ ગાથાના ઉત્તરરૂપે એક ગાથા કુ તૈયાર કરી આપુ છું " એમ કહી તેણે પ્રેક્ષીવાર ગિચા કરી મનમાજ એક ગાથા તૈયાર કરી કહ્યું " ગાથા કુ બોની જાડે છું માટે તે ઉનાગી હોય "

ભીમવે દામો મહેતાને લખી લેવાને કહ્યું એટલે સુગચાર્ય બો યા ' અધિક રાગના પુત્રો પૂતરાદુગમના પુત્રો દારવાને દામરૂપે નિષ્પન્ન વેનો ભીમ મર્વ જગતમા પ્રસિદ્ધ છે જેની ગણુન રીમા તે રાગના આ પુત્રો પશુ ન આ યા એટલે દુર્યોધનાદિ મો લાભઓનો જેણે શૂંઠા કરી નાખ્યો તે ભીમને માનવાના નાગ બોજ એનાની રી ગણુનગી દોષ ' એટલે ચક્રવર્તીમા આવેલા યાદવકુળમા એક અધિક નામનુ રા કે તે રાગની રૂપરૂપમા બાજગાગ ઉત્પન્ન થયેન છે માટે તેનું જ્ઞાનરૂપ અત્યંત પુટકુ જણાય છે અને મિથ્યા અદ્વૈત થી બહાર પશુ ગરામરૂ દેખી રામ્નો નથી એમ બે પ્ર દાર અધ થયેના રાગ બોજ માત્ર અમાને દૃષાથી નિષ્ક્રમાન છે બાજ જેવા અનેક રાગઓ જેણે વરા કર્યા છે તેવા ગુજરાતના રાગધિગાને બોજ ની રી ગણુનગી કેવ નીત "

મુરાચાર્ય બોની રચા એટલે રાગ ભીમવે બહુ પ્રમજ થયો અને સુગ ચાર્યના તેણે સમામાજ બહુ પ્રમયા કરી ભીમવે બાલજી વિદ્વાનોની ગાથા પમદ ન કરી અને એક જન આચાર્યની પમદ કરી તેથી દામોરૂ મહેતા અને ગવિવર્મા અતરમા ચીડાયા, પરંતુ બહારથી રાગની દામા હા મેળવવા તેમણે સુગચાર્યની ગાથાની પ્રમયા કરી

તે ગાથામા છેવટે ઉમેગવું કે તમાગ જેવા મિથ્યાભિમાની રાગની પ્રસન્નાની ગુજરાતના રાગને કાર્ત દરકાર નથી, પરંતુ ગુજરાતના રાગમા કેટલું મામર્ય છે, તે એવખત જરૂર મનાવી આપશે ગાથા પુરી થઈ એટલે તેને એક પગમીડીયામા બધ કરી તે ઉપર પોતાની મુદ્રિખાની મદારાજપ મારી ભીમવે દામોરૂ મહેતાને કહ્યું " કુળચક્રને હવે બો લાવો અને આ પત્ર આપી તેને માનવા જવાની ના આપો "

ગુજરાત એક પ્રતિદારી માનવાના મત્રી કુળચક્રને મોનવી લાવ્યો કુળચક્ર આપ્યો તેને યોગ્ય જગ્યાએ બેમાથો પાખ્ખુના વિદ્વાનોની મમા

જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો. પાટણમાં પણ અનેક વિદ્વાનો વસે છે એમ તેને ખાતરી થઈ. દામોદરે કહ્યું. “ કુળચંદ્ર મંત્રી, અમારા મહારાજ તરફથી માલવરાજને આપવાનો ઉત્તર તૈયાર છે. હોય આ પત્ર માલવરાજને આપજો અને વિશેષમાં કહેજો કે માલવરાજને સાચવીને ભેરી રહેા. વિના કારણ સુતેલા શિવને જગાડ્યો તો તેમાં સાર નથી. ” એમ કહી દામોદરે કુળચંદ્રના હાથમાં પત્ર મુક્યો.

કુળચંદ્રે કહ્યું: “ મહારાજ, હવે મને જવાની આજ્ઞા છે ? ”

“ હા, તમને હવે રજા છે. ” ભીમદેવે આજ્ઞા આપી અને દામોદર મહેતાને કહ્યું. “ કુળચંદ્રને જવાની સર્વ પ્રકારની ગોઠવણ કરી આપજો. ”

કુળચંદ્ર નમન કરી તુરતજ ઉડ્યો અને સીધો પોતાના હિતારે ગયો. થોડીવાર અન્ય ચર્ચા ચાલી અને પછી બોજની રાજસભામાં પડિતો વિશેષ વાર્તા નીકળી. એ રીતે આડી અવળી અડધોએક કલાક વાર્તા ચાલી. તે પછી ભીમદેવની આજ્ઞાથી પ્રતિહારીએ સભા બંધાવવાની કરી. સર્વ વિદ્વાનો અને મંત્રીઓ ચાલ્યા ગયા. ભીમદેવ, દામોદર મંત્રી, સંગ્રામસિંહ અને સામન્ત એ ચાર જણ પાછળ રહ્યા હતા. રાજ્યના અનેક કાર્યો સંબંધમાં વાતો તેમના વચ્ચે ચાલતી હતી એટલામાં પ્રતિહારીએ આવીને કહ્યું: “ મહારાજ, દેશવરમાં ફરતો આપણે એકે હત આપ હજુર આવવાની આજ્ઞા મારે છે. ”

ભીમદેવે કહ્યું: “ આવવા દે. ”

હત નમન કરી સામે ઉભો રહ્યો. ભીમદેવે પૂછ્યું: “ શું ખબર છે ? ”

હતે ફરીથી નમન કરી કહ્યું. “ મહારાજ, સિંધુ અને ચેદિ દેશના રાજાઓ આપની આજ્ઞા માનતા નથી. તેઓ બન્ને આપની ક્ષતિને ધિક્કારે છે. તેઓએ ગુજરાતના મહારાજ અને મંત્રીઓની નિંદાના ગ્રંથો રચાવ્યા છે. આ રાજાઓની ધારણા જેવી મોટી છે તે પ્રમાણે તેઓ બળવાન પણ છે. સિંધુ દેશના રાજાએ ઘણાં રાજાઓને વશ કર્યા છે; તેથી તે બહુ અહંકારમાં આવ્યો છે. આ વાર્તા મહારા સાંભળવામાં આવી કે તુરતજ આપને ખબર આપવા આવ્યો છું. ”

ભીમદેવે સર્વ વાર્તા સાંભળી. તેને અતિશય ક્રોધ થયો. ક્રોધના આવેશથી તેણે સંગ્રામસિંહ સમક્ષે બોલ્યું. સંગ્રામસિંહે કહ્યું: “ મહારાજની આજ્ઞા હોય તો અત્યારેજ સિંધુ અને ચેદિ દેશ ઉપર ચડાઈ કરવાને મેંના લખને જવાને તૈયાર છું. ”

“ હા, મ્હારી ઇચ્છા પણ તેવીજ છે સિંધુ, એદિ અને માનવાના ગળએને આપણે આપણો હાથ બનાવે એવોજ, પરંતુ હાથ તુલ્ય અડાલદલ જવાની જરૂર નથી મ્હારે એક કાર્ય કરવાનું છે તે કાર્ય પડી હું જાનેજ અડાધમા આવીશ માટે આપણી મર્મ મેનાને તાલીમ આપી તથા ડગી ગણે ભીમચે પોતાની ઇચ્છા જાવના આદા આપી

હવે તારૂં જોઈ ભીમચે કહ્યું “ એક મે નિયમ રોમક તુ પાછો ત્હારા કાર્ય ઉપર આપ્યા જાજે મમત્ત્યો ને ? ”

“ આપની આના માન્ય કરે હું ” એમ કહી હવે ચાલ્યો ગયો ભીમચે અત પુરમા જવાને તથા થયો એટલે મર્મ નમન કરી ચાલતા થયા

મકરણ ૧૩ મું.

ભોજની વિલાસપ્રિયતા.

પ્રાત્ર જાના અમુખીય મમચે ધાગ નગરીનો રાજ ભોજ, પોતાની રાજસભાના પડિન ધનપાગ અને કાળીમ સાથે નગર બહાર આવેના પોતાના બાગમા હાથ્ય-વિનોની વાર્તા કરતો આનંદથી બેઠો હતો ગત્ર ભોજ મહાનુ વિદ્વાન તેમજ વિનામી પણ હતો વિદ્વાનોની તે બહુ કંઈ કરતો હતો ત્રા પછ વિદ્વાનને તે દાન આપ્યા મિલાય ગહેતો નહિ તેની કીર્તિ ચોતરફ ગવાતી હતી ભોજ પોતાનો ઘણો ખર્ચ મમચ પોતાના પડિનો માથે બાગમા ગાળતો હતો દમેલના નિયમ પ્રમણે આજે પણ તે ધનપાગ તથા કાળીમ માથે ગાગમા બેઠો હતો નાના પ્રાગના અને વૃક્ષોથી અને પુષ્પના છોડવાની બાગ ખીલી ઉત્થો હતો તેની વિશાળતા પણ અપૂર્વ હતી બાગમા જ્યાં ત્યાં બેમવાના વિગમામન ગોલેના હતા પ્રજાતનો મમર હોવાથી બાગની જોખા મનોગજ હતી કાળીમ ટાવર આમાના વૃક્ષ ઉપર બેમી પચમ અવરથી આવાપડી ગદી હતી, અને અનેકરિધ પક્ષીઓ પોત પોતાની મનોગમ લાગમા કીનકીનાટ કરી ગયા હતા આ સમયે ભોજ એક આગ્રય નીચે રેલમી ગાતી તકીઆ ઉગર અંદીને આડો પડ્યો હતો ધનપાગ અને કાળીમ માથે ખીજ ગાદી ઉપર મેલના એટલામા પ્રતિહારીએ આવી નમન કરી કહ્યું “ મહારાજ, તમીર દેશમાથી આપની કીર્તિ મામળી આવેતુ એક કુટુંબ આપની દલુગ આરનાની આગ્ર માગે છે ”

ભોજે કહ્યું: “ આવના દે. ”

પ્રતિહારી નમન કરી ચાલ્યો ગયો અને દાર પાસે ઊભા રહેલા કુટુંબને ભોજ પાસે લઇ આવ્યા. કુટુંબના સર્વે માણસોએ રાજાને નમન કર્યું અને રાજાની આજ્ઞાની રાદ જોતાં ઊભા રવા. રાજાએ તેમાંનાં મુખ્ય પુરુષને એક પદ કહ્યું. “ અસારમાંથી સાર કાઢી લેવો. ” આ પ્રદારનું રાજાનું સમસ્યા પદ સાંભળી તે મુખ્ય પુરુષે કહ્યું: “ અસાર રૂપ ધનથી દાનરૂપ સાર ઉપાર્જન કરી લેવો તેમજ વાણીથી સત્યવાનું તથા આયુષ્યથી કીર્તિ તથા ધર્મ એમજ અસાર એવા શરીરથી પદપ્રદારરૂપી સાર કાઢી લેવો.

ભોજ આ વચનો સાંભળી ખુશી થયા અને તેણે ત્યાં તે કુટુંબ માટેના ખીન્ન યુવાન પુરુષને લેવાનું બીજું તથા આયુ પદ સમસ્યા પુરવા કહ્યું. રાજાનું વચન સાંભળી તે યુવાને કહ્યું. “ મહારાજા, તમારા પ્રતાપથી અગ્નિ હિમાલય નામે પવિત્રોત્તો રાજા પાણી થઇ ગયો. આ દુઃખથી તેની અર્ધાંગના મેનકાએ પોતાનું પતિ-વિરહાગ્નિથી બળતું શરીર નવા અંદરુદ્ધત પાંદડાની રાખમાં ભરી રાખ્યું છે. ”

આ પ્રદારની સમસ્યા પુરાવા પછી રાજાએ ત્યેજ પુરુષની સ્ત્રીને સમસ્યા પૂછી કે ‘ હું તે દુધ કેને પાઉં ? ’

એ પ્રદારનું રાજાનું સમસ્યા પદ સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી. “ ત્યારે ગવણુ જ-એ ત્યારે તેનું એક શરીર ને દસ મુખ જોખને તેની જનેતા ગભરાઇ ગઇ કે હું તે હવે કયા મુખને દુધ પાઉં એટલે ધવરાવું ? ”

ભોજે ફરીથી યુવાન પુરુષની સ્ત્રીને પ્રછયુ: ‘ હવે મારે કેને ગળે વળગવું ? ’

રાજાની સમસ્યા સાંભળી તે યુવતીએ ઉત્તર આપ્યો: “ કાદ માનિની સ્ત્રીએ પોતાના વિરહ-આકુળ પતિનો નિરસ્થાન કર્યો તેથી તે બીચારો નિરાશ થઇ પાછો ગયો. ત્યારપછી એ માનિની સ્ત્રી કામાગ્નિથી બળવા લાગી અને પોતાની સખીને પૂછ્યું કે, હવે મારે કેને ગળે વળગવું એટલે મારે હવે કેને આલિંગન કરવું ? ”

રાજા તે યુવતીનાં વચનો સાંભળી અત્યંત ખુશી થયો. તે દોળામાં એક અતિ રૂપવાન પંદરેક વર્ષની બાલિકા હતી, તેના સામેજેઠ રાજા કાંઈ સમસ્યા પૂછવા ગયો પણ તેના રૂપથી મોહિત થયેલા રાજાના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળ્યો નહિ. રાજાની અવસ્થા તે બાલિકા સમજી ગઇ તેથી તે પોતેજ બોલી, “ મહારાજા, શત્રુકુળનો નાશ કરવો એ શૌર્યનો અવધિ છે, આ આયુષ્ય બ્રહ્માંડરૂપી પાત્ર ભરાઇ જાય એ યશનો અવધિ છે, સુતરનો એક તાંતણો પણ ન રાખતાં જે માણે તે આપી દેવું એ દાનનો અવધિ છે, સમુદ્ર એ પૃથ્વીનો

અવધિ કે, ઇંદ્રની એન્ડિતે લાન્ત કરી એ ત્રદાનો અવધિ કે એમ મર્ડ
નરતુનો અવધિ કે, પર તુ આપના ગુણનો અવધિ નથી "

ભોજ તે સુદ્ધ બાવિકાની ચતુરાઈ જોઈ અચત પ્રમજ થયો અને તેમને
સર્વને રહેવા ખાવા વિગેરેની સર્વ પ્રમગની ગોડનશુ કી આપવા પ્રતિહારીને
આજ્ઞા કરી તે કુટુંબના જ્યેષ્ઠ પુરુષને તેણે કહ્યું હાન તો તમે સર્વ જાણે
યોગ્ય મમથે હું તમને પાઠ મોનાવીશ " તેઓ સર્વ ચાલ્યા મથા પરી ભોજ
કાળીદાસને વિનોદથી પૂછ્યું " ઢાંગોદામ, તે સુદરી બાવિકાના આમહનની
ગોલાનો તો અવધિ જ નથી " —

કાળી એ હસીને કહ્યું " ખરે છે મહારાજ, 'સ્તનમડવની' ઉચાઈતો,
અવધિ ચિયુક પર્યંત છે, એના મલરના અવધિ હાથના મૂળ પર ત છે, એનો
વિસ્તારનો અવધિ હાથ પર્યંત છે, એની પરસ્પર મજાકડનનો અવધિ કમસના
તાતણાનો પણ એની વચ્ચે પ્રવેશ ન થાન એ છે, એના સુદ્ધ વર્ણનો અવધિ
સુવર્ણ મરખી ઉપમા આપવી એ છે, એની કલિનતાનો અવધિ વજ્રમૂર્મિની
ઉપમા આપવી એ છે, પર તુ એ સ્તનમડવના લાવણનો તો અવધિ જ નથી

કાળીદાસે કહેતું સ્તનમડવનું વર્ણન માલગી ભોજ ખૂંધખડાટ
હમી પજો તે સમયે, ગુજરાતમા ગેરો કુળચંદ્ર મત્રી આવી પહોંચે
ગજને નમન કરી તે ધનપાળ પામે બેઠો રાજાએ પૂછ્યું " કુળચંદ્ર
મહેતા, ભીમદેવની રાજમહાની શુ ખમર છે ? પત્રનો ઉત્તર ગઈ લાન્તા
છા ? નહિ ? "

કુળચંદ્રે ઉત્તર આપ્યો " મહારાજ, ભીમદેવની રાજસભા પણ
જેવી તેવી નથી તેની મહામા પણ અનેક વિદ્વાનો છે આવક મત્રીઓનું
ત્યા ધણુ જોર છે આપણા પત્રથી તેઓ ધણા ગુમ્મે થયા છે અને આપને
રહેવગન્યુ છે કે પુદ્ધની તૈયારી કરી ગયે. પરનો ઉત્તર ભીમદેવે
આપેનો છે આ રહ્યો તેનો પત્ર " એમ કહીને કુળચંદ્રે પત્ર ભોજની
સમક્ષ મૂક્યો ભોજે પોતેજ પત્ર લીધો અને તેને અથેનિ વાચી તે
આશ્ચર્ય પામ્યો તેની મુખમુદ્રા ઉપર ક્રોધનો આવિર્ભાવ જણાવા લાગ્યો
તેણે પરને ધનપાળ તરફ ફેરવીને કહ્યું " ગુજરાતના પડિનો પણ મદાગ
પડિતો ગ્રતા ઉતરે તેવા નથી પર તુ સગ્ગામધુમા ચડે તેના છે, આ
ઉત્તર ભીમદેવના કયા વિદ્વાનો ગ્યો છે, તે તમને ખમર છે, મહેતા ? "

" છ હા, " કુળચંદ્રે કહ્યું, " આવડેના સુરાચાર નામના ત્યા એક
આચાર્ય છે, તેમણે આ શ્યોક ગ્યો છે, એમ મને તમોદર મત્રીએ
કહ્યું હતું "

' જોન આચાર્યમા આટલી વિદ્વતા છે ? " ભોજે આશ્ચર્યથી કહ્યું,

“ મુરાર્યાર્યને અહીં બોલાવી તેમની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. કેમ ધનપાળ ? ”

“ મહારાજની જેવી ઇચ્છા. મુરાર્યાર્ય એક સમર્થ વિદ્વાન છે અને તેમની સામે આપણી સલાનો કોઇપણ વિદ્વાન ટક્કર લઇ શકે તેમ મને જણાતું નથી ” ધનપાળે કહ્યું.

“ જોઇ લેશું. પણ અત્યારેજ એક દૃત ગુજરાત તરફ મોકલો અને રાજા ભીમદેવને લખો કે, મુરાર્યાર્યની વિદ્વતાથી અમે બહુ ખુશી થયા છીએ અને એવા વિદ્વાન આચાર્યના દર્શન કરવા અમે આતુર છીએ, માટે અમારી વતી તેમને ધારાનગરીમાં આવવાની વિનંતિ કરજો. ” ભોજે આજ્ઞા કરી.

“ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરે છું ” એમ કહી કુળચંદ્ર મંત્રી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયા. ભોજ, ધનપાળ અને કાળીદાસ સર્વે ત્યાંથી ઉડી નગર તરફ ચાલ્યા. ભોજ પોતાના રાજ્ય મહાલયમાં ગયો. તેના અવસ્થા વિચિત્ર પ્રકારની થઇ પડી હતી. ન્યારથી તેણે પેલી કાશ્મીર દેશની રૂપવતી બાલિકાને જોઇ છે, ત્યારથી તેનું ચિત્ત પરવશ બની ગયું છે. ભોજ વિદ્વાન છે, ગુણી છે, ચતુર છે, અને માલવાનો રાજાધિરાજ છે. તેણે અનેક શત્રુ રાજાઓને વશ કર્યા છે, પરંતુ એક મહાન શત્રુને જીતી શક્યો નહોતો. મોહાંધ થઇ તેણે અનેક રૂપવતી સ્ત્રીઓથી અંતઃપુર ભરી કાઢ્યું હતું. અનગના આવેશમાં અનેક રૂપવતી અંગનાઓને તેણે ભોગિની સ્ત્રીઓ તરીકે રાખેલી હતી. રૂપ અને લાવણ્યની પિપાસા એવીજ છે. રાજા ભોજે અનેક રૂપવતી લક્ષનાઓના અનુપમ લાવણ્યનું પાન કર્યું હતું, પરંતુ તેની એ દુર્જય તૃપ્તિ હજી શાંત થઇ નહોતી.

રાજા ભોજ અત્યારે પોતાના મહાલયના એક ખંડમાં બેઠો હતો. આ ખંડને તેણે આનંદગૃહ નામ આપ્યું હતું. ખંડ બહુ મોટો નહોતો પણ તેની સુંદરતા અલૌકિક હતી. અનેક પ્રકારના સુંદર રંગોથી અને દિવાલ ઉપર દોરેલાં ચિત્રોથી તેની શોભા મનોહારી હતી. તેમાં વિવિધ જાતિના આસનો ગોઠવવામાં આવેલાં હતાં અને તેના ઉપર કીનખાખના ગાદી તકીઆ મૂકવામાં આવ્યા હતા. એક વિરામાસન ઉપર ગાલે હાથ ટેકવી ભોજ આડો પડ્યો હતો. એ સુંદર અને નવજુવાન યુવતીઓ પંખાવતી તેને પવન નાંખતી પાસે ઉભી હતી. સર્વ જાતિના ઉપભોગની વસ્તુઓ પાસે હાજર છતાં ભોજને તેના સેવનથી અત્યારે શાંતિ થાય તેમ નહોતું. તે પેલી તરૂણ રૂપવતી બાલિકાના સસર્ગ સુખને ઇચ્છતો હતો. રાજસભામાં જવાનો સમય થયો તો પણ તે ત્યાંથી ઉડ્યો નહિ. જમવાની

પણ તેણે ના હાલો દીધી મધ્યાન્હ અને ત્યાગપત્રી મધ્યાન્હ થયો તો પણ તે જોમનો તેમ જોજ સ્થળે દયાનંદ સ્થિતિમા પડ્યો હતો ધન પાળ, ઝળીતમ વિગેરે પડિનો તેની પામે આવવાને અને તેને સાત્વન આપવાનો આતુર હતા પણ કોઈને તેની પાસે આવવાને આજ્ઞા આપી નહિ આની સ્થિતિમા ગતી પડી આઝનમા ચદ્ર ખીની ઉડ્યો હતો. ચદ્રની રીતજતાથી જોજનું મન વિગેરે ખીન થયું તેનાની પોતાનું દુખ હવે સદન થઈ શકે તેમ નહોતું, તેથી તે શુભવેશ પગિધાન કરી પોતાના એક નિશ્વાસુ મેરડને સાથે આવવાનું ટ્હી ગજમદાનય બહાર નીળી પડ્યો નગચર્યા જોવા માટે ઘણીવાર જોજ આવી ગીતે ગત્રીએ ફર્યા નીળજો હતો એટલે મેરડને ડ્યુ આશ્ચર્ય થયું નહિ જોજ જ્યારે નગચર્યા જોવાને ની જતો ત્યારે નગ મા આમતેમ ચાનગ દગ્તો હતો, પણ આજ તો તે મીવો નગના દગ્તના તરફ ચાલ્યો દગ્તવાને હજી મધ થયો નહોતો તેની કોઈપણ પ્રગ્તી અચ્ચુ રિના બહાર નીળી ગયો અને બહાર આવેલી એક ધર્મશાળા (પધિ પ્રમ) તરફ ચાલ્યો જોજનો સેવક તેની પગાડે પઠનાડે ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલ્યો જતો હતો તે ગળને અત્યાગના મમયે ધર્મશાળા તરફ જતો જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો નહિ. ડાગ્યુકે ધર્મશાળામા અનેક પગદેશી આનીને ઉતરતા હતા, તેથી તેઓ ડાગ્યુ છે અને નવીન પ્રકારની શુ વાનો દરે છે તે જાણી લેવાના હેતુથી વાગ વાગ જોજ ત્યા ગત્રીના મમયે આનતો હતો, આજે પણ કોઈ એનાજ હેતુથી તે ત્યા જતો હશે, એમ માની મેવક નિશ્ચિતપણે ચાલ્યો જતો હતો ધર્મશાળામા પેમીને ગળ જોજ એક ચોક્કસ મથક તરફ ગયો ધર્મશાળા વિશાળ હતી અને તેમા પગદેશી મુસાફરો માટે ઉત્તમ પ્રકારની સમવડતા દગ્તમા આની હતી ગત્રીનો પ્રથમ પ્રકાર હતો ચદ્રનું અજવાળું પૂર બહારમા પ્રગ્તી ગયું હતું ધણાખરા પધિયા નિદ્રાધિ। થઈ ગયા હતા માન જે ચોક્કસ સ્થળ તરફ ગળ ગયો હતો ત્યા એક મુદ્દગી તરણી બાના જગતી મેડી હતી ધડીમા તે ઉડિને આમતેમ ફગતી હતી અને ધડીમા આજ્ઞામા આવેલા ચદ્ર પ્રત્યે જોઈ ડાઈડ અરપટ ગળ્યો આવતી હતી, જોજે પોતાના મેરડને ધર્મશાળાના દગ્તના ઉપર રોનવાનું ટ્હી તેણે આગળ ચાલવાનું ગર ડ્યું અને પેની તરણી બાનાને બગામર જોઈ શકાય તેમ રીતે નજીક જઈને શુભપણે તે ઉમો ગલો તે તરણી બાવાના મનની મિતિ શુ હશે અને મોડી રાત મુધી ને કેમ જામતી હશે, તે વિષે આપણે ડાઈ નપનાકરી રાખીએ તેમ નથી તે બાળા ચદ્રમામે જોઈ બોલી ઉઠી-“આ ચદ્ર, જે ઓજો પોતાના ત્રિષતમ મહત્ત ગત્રીને એક સણની પેડે નિર્ગમન કરે છે અને શાંતિ દગ્તના છે, પણ વિન્હી ઓજોને નો અગ્નિના જેવો મતાપ ઉપનરનાર છે ”

ભોજ એક ધ્યાનથી તેના પ્રત્યેક શબ્દોને સાંભળતો શુભપણે હલુ જેમને તેમ ઉભો હતો, બાલા ફરીથી બોલવા લાગી, “ અહો ! સૌંદર્યના સાગરને શું હું મેળવી શકું ? મારી કેવી દુરાશા છે ? મનને રોકવાનો હું ઘણો પ્રયાસ કરું છું, પણ મર્ડટ જેવું બનેલું મન કેમે ફરી રોકાતું નથી. તેઓ મને જોઈ મુગ્ધ થયા હોય એમ તે સમયે મને જણાતું હતું. મહારા પ્રત્યે તેઓ એક દષ્ટિએ જોઈ રહ્યા હતા, પણ તેથી શું એમ કહી શકાશે કે તેઓ મને ચાહે છે ? મહારામાં એવું શું રૂપ બળ્યું છે કે તેઓ મહારા પ્રત્યે જોઈ રહ્યા હશે ? અરે પરમાત્મા ! હે વિભુ ! મહાર્ એવું સદ્ભાવ્ય ક્યાંથી કે માલવાના અધિપતિ રાજા ભોજની હું એક દાસી પણ થઈ શકું ? ”

“ જે ખરા અંતઃકરણથી ભોજની દાસી કે સ્ત્રી થવા ઇચ્છે છે, તેને તે ને કદિ નિરાશ કરતો નથી. ” એમ કહેતો રાજા ભોજ તે બાળાની સામે આવી ઉભો રહ્યો. અન્યોઅન્ય બન્ને ઝાળખતાં હતાં. ખુદ રાજા ભોજને પોતાની સન્મુખ આવી ઉભેલો જોઈ બાળા શરમથી લજવાઈ ગઈ. તે અવનત મુખ કરીને સકાચ પામતી જરા ફર ઉભી રહી.

“ સુંદરી, શા માટે સકાચ પામે છે ? શા માટે શરમાય છે ? તારા દરેક શબ્દો મેં શુભ રીતે ઉભા રહીને સાંભળ્યા છે. હું માલવાનો અધિપતિ ભોજ તને અંતઃકરણથી ચાહું છું અને તને મહારી દાસી નહિ પણ સ્ત્રી કરીને રાખવા આતુર છું. ” બોલે ખરી હકીકત દર્શાવી.

તે બાળા અત્યંત ખુશી થઈ. જેતું એક ચિત્તથી તે ચિંતન કરતી હતી તે આમ અચાનક આવી મળશે અને પોતાનો સ્વીકાર કરશે, એમ તે સ્વપ્ને પણ માનતી નહોતી; પરંતુ કર્મની ગતિ ગહન છે. તે ગરીબને તવંગર અને તવંગરને ગરીબ કરતાં ક્ષણની પણ વાર લગાડતું નથી. તે બાળા આનંદથી બોલી : “ મહારાજ, આ ગરીબ બાળાનો આપે સ્વીકાર કરી તેને જીવિતદાન દીધું છે. મને સ્વપ્ને પણ આશા નહોતી કે આપ મને અગિયાર કરશે. ”

રાજાએ કહ્યું : “ સુંદરી, આજે સવારમાં બાગમાં મેં તને જોઈ, ત્યારથી મહાર્ મન તારા તરફ આકર્ષાયું હતું. તારા અપ્રતીમ રૂપ અને તારી વિદ્વતા જોઈ તારા ઉપર હું અત્યંત પ્રસન્ન થયો હતો. બાગમાંથી હું રાજમહાલયમાં ગયો પણ મને ક્યાંય ચેન પડતું નહોતું. આખો દિવસ તારા ચિંતનમાં વ્યતિત કર્યો છે અને રાત્રીએ કબજે નહિ રહેતાં નગરચર્યા જોવાને બહાને તારી પાસે આવવા નીકળ્યો. તારી પણ મહારા જેવી અવસ્થા જોઈ અને આમતેમ ફરતી તથા કાંઈક બોલતી સાંભળી હું થોડી વાર છાનોમાનો ઉભો રહ્યો. છેવટના તારા શબ્દો સાંભળી તને પ્રત્યક્ષ દશન આપવાને માટે તારી સન્મુખ આવીને ઉભો રહ્યો છું. બાળા, હવે શા માટે શરમાય છે ? હું તને ખરા

અતઃ કુણ્ઠયી ચાદુ કુ " એમ કહી તે બાળાનો તેણે મમળ દ્વાય પડી
પોતાના તરફ ખેંચી અને પડી-પડી ગુ ? મને અન્યોઅન્ય નાક આનિ-
ગનથી વિદ્યાર્જિના ચોડીગ પડી તેઓ છુગ પજા પશુ તેઓનું અતઃ
ગણુએનું થઈ ગયું હતું

મકરાણુ ૧૪ મું.

સુગચાર્ય

શુજાતના ગમ્મ બીમવેના મમયમા મુગચાર્યજી જ્ઞેન ધર્મના જ્ઞે
મદાન અને પ્રમ્મ વિદ્વાન આચાર્ય દના મુગચાર્યજીનું મમાગપક્ષનું
નામ મહીપાળ હતું અને તે મેનાપતિ મત્રામસિદ્ધના પુત્ર દતા એ આપણે
જાણી ચુક્યા ઠીએ મુગચાર્ય સમાગ પમમા ગમ્મ બીમવેના મામાના પુત્ર
અ ગેને ભાઈ થના દતા મત્રામસિદ્ધના નિનિ મનુની પામેથી મહીપાળે
દીક્ષા મદણુ દગે હતી મેણાચાર્ય અને સુાચાર્ય અનેક શાસ્ત્રોના પાગ
ગામી થયા દના મુગચાર્ય વાતવિવાદ દવામા પશુ અનિ કુશળ
દના વજા ગોમા તેમની વિસ્તાની ખાનિ દેવાઈ ગઈ હતી બોજ ગમ્મએ
શુજાતના પતિતોની પગીક્ષા દગા માટે પોતાની મુનિનો જ્ઞેક મોડ ગચા
વીને બીમવેના દગાગમા પોતાના જ્ઞેક મરીને તેને ચાાળીને મોન્યો દને
તે મોનાના ઉત્તરૂપે મુગચાર્યજીએ જ્ઞેક ઉત્તમ મોડ ગચા આખો દનો અને
તેને વાચીને બોજ ગમ્મ અનિ પ્રમમ થયો દનો મુગચાર્યજીની વિસ્તાની
પગીક્ષા દગવા અને પોતાની મમાનો વિદ્વાન પતિનો માવે વાવિવા દગવવા
માટે ગમ્મ બોજે તેમને બીમવેની માગ ને રિતનિ દગે ધારાનમગીમા આવ-
વાનું આમત્રણ કર્યું હતું બીમ વે મુગચાર્યજીને બોજના આમ તણની વાત
કી. ૧૨. મત્રીએએ મુગચાર્યજીને ધાગ નમગી જવાને વિનનિ દગે, તેથી
તેમણે વિચાર્યો કે બોજ ગમ્મની સમામા વજા વિદ્વાનો સભાગાર છે, માટે
તેમને નાર્તવવા મા જીતવાથી વન્ડી કીતિ થો અને જ્ઞેન શામનનો પશુ
મદિમા વધગે એમ વિચારી ગુડની આગ વધ મુગચાર્યજી ધાગ નમગી ગયા
ત્યા બોજ ગમ્મએ ઘણા આ ગમાનથી તેમનો પ્રવેશ મટે મર કોઈ

એ- વિષે બોજ ગમ્મ પોતાની મમા ભીને મેર દનો ધનપાળ
શાળામ, માધ, બાણ અને મધુગ આદિ મહાન વિદ્વાન પતિનો મમામા
મેરવા દના મુગચાર્યજી પશુ આ મમામા દાગ્ગ દના ડેટી-શાસ્ત્ર
મગધી બાડી અમગી વાનચીત ચાત્યા પડી બોજે કુંહુ " મુગચાર્યજી,

આપણા દેશમાં જૂદા જૂદા ધર્મો હોવાથી માણસોને કોયે ધર્મ સત્ય હશે એ સબ ધર્માં શકા થાય, એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જે એકજ ધર્મ હોય તો માણસો તેને નિઃસંકાયપણે યથાર્થ રીતે પાળી શકે; માટે જીએ દર્શનોનો એક મત કરી આપવાનો મારો વિચાર છે. જીએ દર્શનોના આચાર્યોને અત્યારેજ હું કેદ કરવાનો હુકમ કરું છું અને તેઓ જ્યાંમુઘી એકમત થશે નહિ, ત્યાંમુઘી તેમને મુક્ત કરીશ નહિ. ”

સુરાચાર્યજીએ સ્મિત હાસ્ય કરીને ઉત્તર આપ્યો. મહારાજ, તમારા વિચારોને અનુમોદન આપવા હું તૈયાર નથી. ડ્રમ્, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુસરી જૂદા જૂદા મનમતાંતરો પ્રસરેલા છે અને ભવિષ્યમાં હજી અનેક મનો અને તડો ઉપસ્થિત થશે મનુષ્યોની શુદ્ધિ કદિ એકજ સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણ આદરથી ગ્રહણ કરી શકતી નથી અને તેથી શુદ્ધિ અનુસાર તત્ત્વ શોધવાને જીએ દર્શનો ભલે અસ્તિત્વમાં હોય તો પણ જે મનુષ્યો વિવેકી છે, તેઓ તો ચેન કેન પ્રકારેજ સત્યનેજ શોધી કાઢી તેનાજ હિમાયતી થાય છે, માટે ધર્મનું મુળ તત્ત્વ કંઈ ભિન્ન પડી જતું નથી તો પછી આ તમારો પ્રદર્શનને એકમત કરવાનો વિચાર યોગ્ય નથી. બળરમાં જેમ સર્વ ચીજો એકજ દુકાનેથી મળે એવો બદોખસ્ત થઈ શકતો નથી, તેમ જીએ દર્શનોને એકજ માર્ગે વહેવરાવવાં અસંભવિત છે. ”

સુરાચાર્યજીનાં આવા યુક્તિવાળા વચનો સાલળી રાજા ભોજ અત્યંત ખુશી થયો અને જીએ દર્શનોને એકમત કરવાનો પોતાનો વિચાર તેણે પડતો મૂક્યો. બધા પડિતો પણ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા અને સુરાચાર્યજીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી ભોજ રાજાએ પોતે જાતે બનાવેલા વ્યાકરણનો ગ્રંથ સુરાચાર્યજીને બતાવીને કહ્યું; “ આ ગ્રંથ મેં મહા મહેનતે તૈયાર કર્યો છે અને તેને;દરેક પડિતોએ વખાણ્યો છે, માટે તમારે તે વિષે તમારો અભિપ્રાય આપવો જોઈએ. ”

સુરાચાર્યજીએ ગ્રંથ પોતાના હાથમાં લઈ પ્રથમ એકાદ પાતું વાંચી જોઈને કહ્યું.—“ મહારાજ, આ ગ્રંથનો વિસ્તારથી અભિપ્રાય આપવા જેટલો અત્યારે સમય નથી, પરંતુ તેના મંગલાચરણમાં સરસ્વતીને વધૂ ઠરાવી છે, તે આશ્ચર્યની વાત છે, કારણ કે સરસ્વતીને તો કુમારિકા કહેલી સાલળી છે. સરસ્વતીને વધૂ બનાવનારા આપ જેવા વિકાનો તો આ દેશમાંજ દેખાય છે. ”

સુરાચાર્યજીનું આવું ઉપહાસનું બોલવું સાંભળી રાજા મનમાં ખેદ પામ્યો અને પોતાની આવડી મોટી ભૂલ કોઈ પડિતોએ પોતાને કેમ જણાવી નહિ હોય તે વિષે તે વિચાર કરવા લાગ્યો. પડિતો રાજાના ખેદને જાણી ગયા તેથી ચાલતી વાતચીતને વિસારીને દેવા અને ખીજી બાજુ રાજાનું ધ્યાન લઈ જવાને તેમાંના એક આણુ નામના પડિતે કહ્યું.—“ મહારાજ, ગ્રાવકો થડ જેવા

પવિત્ર ચાર્યની પશુ ન દા રે છે અને તેનું ઉપકાર્ય કે છે, તેનું શુ યોગ્ય હશે, તે વિષે સુગચાર્યજી પાસે પુનામો કરવો તો કાઈ નરીન જાણવાનું મગરો ”

ગામઝે સુગચાર્યજીની મામે જોયું એટલે સુગચાર્યજી બોલ્યા -“ મહા રાજ, યરુને અમે માન આપીએ છીએ અને યરુ કરવાની ખાતરજ આ દીક્ષા ગ્રહણ કરેલી છે યનની અમે નિર્દા કરીએ છીએ, એ વાત ખોટી છે યરુનો અરજો અર્થ કરી તેમા પશુ હત્યા કરવામા આવે છે, તે સામે અમારો પ્રયત્ન રિગેધ છે યનમા પશુ હોમવાનું કરેનું છે, એમ કહી યરુ કરનાગઓ મનુ-જોને બમમા નામે છે યરુમા પશુની હત્યા કરી અતિ નિર્દયપણ વાપરી ને સર્ગમા જરાતુ હોય તો પરી નર્મા કાણુ જન ? યરુનો ખર્ચ અર્થ મ યરૂપી યરુ મથલ આરોપણ કરી તેમા કમ રૂપી દાઈની અહિસારૂપી આકુની આપરી એજ છે પશુઓને યરુમા હોમવાનું ને કરેવામા આવે છે, એનો અર્થ જીવતા પશુઓને મારી હોમના એનો નથી પરંતુ આપણી પશુ સમ ન પાશવ વૃત્તિઓ જેવી કે લાભ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્તમ, મદ આદિનો ત્યાગ કરવો એટલે સત્યરૂપી અગ્નિકુન્ડમા તેનો હોમ કરવો નાશ કરવો, એજ છે આવો મલ યરુ તો અમે હ મેળા કરીએ છીએ ”

સુગચાર્યજી બોલી ગયા એટલે અન્ય વિદ્વાનો નિમ્નેજ થઈ ગયા અને તેનો શુ ઉત્તર આપવો તે વિચારમા મર્મ પડી ગયા બોજગામ અત્યંત ગુસ્સે થયો એક જૈન આચાર્ય પોતાના મમાના મર્મ પડિનેને નિરૂત્તર કરી દે, એ તેનાથી સહન થઈ શક્યુ નહિ તેણે કોનને દમાવો શાંતિથી પૂછુ -“ સુરા ચાર્યજી, યરુ મળવી તમાગે માન્યતા હી છે અને તે સ મધમા આગળ ઉપર વિદ્વા કરશુ અત્યારે એક બીને પ્રશ્ન તમને પૂછુ છુ અને તેનો યોગ્ય ઉત્તર મને નહિ મળે તો તેનું પરિણામ સાર આનશે નહિ ”

ધનપાળ જેવો જૈન, વિદ્વાન ગામને ગુસ્સે થયેનો જોઈ સુગચાર્યજીને મમામાથી ઉડી ચાતના જવાની વિનનિ કરના લાગ્યો, પશુ સુગચાર્યજીએ તેને તાત ગહેરાનું કહી મોલ્યા -“ મહાગામ, તમારે જે પૂજ્ય હોન તે પૂજો, તમાગ દેવ પ્રનોના યોગ્ય ઉત્તર દેવાને હુ બવાઉ છુ ”

ગામઝે પૂછુ -“ મુજો આનશ તરુ કે કે અને રગહા પૂરીને ખો ? છે તેનું શુ દરણુ ? પ્રથમ તો મહારો સમાના પડિનોગ્જ એક પરી એક ઉત્તર આપે અને પરી તમે આપને ”

મમાના મર્મ પડિનો બોજગામ પ્રશ્નથી વિચારમા પડી ગયા અને તેનો શુ ઉત્તર આપવો, તે તેમાના કોઈને સુચ્યુ નહિ પોતાનો મમાના મ

પડિતોને આવી રીતે નિરૂત્તર જોઈને ભોજ મોટી વિભાસણમાં પડી ગયો. થોડીવાર સુધી, તેણે કાઢીને કાઢી પડિત ઉત્તર આપશે, એમ વિચારી રાહ જોઈ; પરંતુ એક પણ પડિત ઉત્તર આપવા ઉભો થયો નહિ. છેવટે ભોજે સુરાચાર્યજી સામે જોયું એટલે તે બોલ્યા. “ મહારાજ, તમારા શસ્ત્રોથી બહીને ચંદ્રમંડલમાં પોતાની જાતિના રહેલા મૃગનો આશ્રય લેવાને મૃગો આકાશ તરફ કૂદે છે, તેમજ પાતાળમાં રહેલા આદિ વરાહનો આશ્રય લેવાને વરાહો પાતાળમાં જવા પૃથ્વી ખોદે છે. ”

રાજા ભોજ સુરાચાર્યજીના ઉત્તરથી મનમાં ગુસ્સે થયો, પણ બહારથી પ્રસન્નતાનો દેખાવ ધારણ કરી તેમની તેણે પ્રશંસા કરી. સભાના સર્વ પડિતો પણ જૈન સાધુના આવાં અર્થયુક્ત વચ્ચનોથી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા અને પોતાની હાર થયેલી માની અવનત મુખ કરી બેસી રહ્યા. ભોજને અત્યારસુધી પોતાની સભાના પડિતો અતિ વિદ્વાન હોવા વિષે ગર્વ હતો અને તેઓ કાઢીથી જીતી શકાય તેવા નથી એમ તે માનતો હતો; પરંતુ તેમને સર્વને સુરાચાર્યજીથી હાર પામેલા જોઈને તે અત્યંત દીલગીર થયો. રાજા સભા ત્વસર્જન કરી પોતાના આવાસે ગયો અને સુરાચાર્યજી ઉપાશ્રયે ગયા. પડિતો અદરઅદર વાતો કરતાં વીખરાઈ ગયા. સુરાચાર્યજી ઉપાશ્રયે આવી ધર્મક્રિયામાં જોડાવાની શરૂઆત કરતા હતા, તે સમયે ધનપાળ પડિત ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે સુરાચાર્યજીને વદના કરી વિનયથી કહ્યું — “ ગુરૂદેવ, આપે સર્વ પડિતોને જીતી જૈનશાસનનો મહિમા ઘણો વધાર્યો છે, તેથી ધારાનગરીનો સર્વ સઘ અતિ હર્ષ પામ્યો છે પરંતુ રાજા ભોજ પોતાની સભાના પડિતોને જીતનારને અનેક પ્રકારે હેરાન કરે છે અને અનેક જાતિના કષ્ટો પમાડે છે. આપને જયપત્ર આપવાના બહાને ઘણું કરીને તે આપને રાજસભામાં બોલાવશે અને ત્યાંજ કેદ કરી આપને કારગૃહમાં મોકલી આપશે; તેથી સર્વ સઘ દીલગીર થઈ ગયો છે અને કાઢી પણ ઉપાયે આપનો બચાવ કરવો, એનો વિચાર કરવાને સઘ એકત્ર મળ્યો હતો. છેવટે સંઘના આગેવાનોએ એવો વિચાર કર્યો છે કે આપે ગુપ્ત રીતે અહીંથી ચાલ્યા જવું, માટે આપને હું ચેતવણી આપું ત્યારે આપે મારા ઘરે ચાલ્યા આવવું અને ત્યાંથી આપને ગુજરાત તરફ ગુપ્ત રીતે મોકલાવી દઈશ. ”

સુરાચાર્યજીએ હસીને કહ્યું :— “ ધનપાળ, સઘે જે વિચાર કર્યો છે તે યોગ્ય હશે, પણ અમારા જેવા સસારત્યાગી સાધુઓએ શા માટે મૃત્યુના અગર તો દુઃખના ભયથી ડરવું જોઈએ ? જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરવા માટે અને આત્મસાધન સાફ મેં સંસારનો ત્યાગ કરી સાધુ અવસ્થા સ્વીકારી છે, તો પછી અનેક વિધોને સહન કરવાને માટે મ્હારે તૈયાર રહેવું જોઈએ. ભગવાન

મહોપદેશ આપીએ જે મનુષ્યને ઉપમર્ગો મહન કર્યા હતા, તે ત્યાં માટે ? જોન શામનનો મદિમા વધાવવા અને આત્માનું કલ્યાણ કરવાને માટે જ માટે મધને તેમજ જલનારને કે સુગતાર્થ રાગના કે કોઈના ભયથી કરતા નથી અને રાગ તરફથી જે દુઃખ આપવામાં આવશે તેને મહન કરી જોન માધુર્યો કેવા નિંદક દોષ છે, તેનો દાખલો પૃથ્વી ઉપર બેસાડો. ”

“ શુર મહાગજ, ” ધનપાળે વિનવથી અને આગ્રહથી કહ્યું — “ જોન શામનની ઉત્તિ અર્થે અનેક આત્મજ્ઞાનો આપવાની આવશ્યકતા છે, એ હું પણ સ્વીકારું છું, પરંતુ આપ કોઈપણ પ્રકારના વાસ્તવિક દારણું વિના ગજના કોપના ભોગ થઈ પડો, એ ધારાનગીનો સવ સહન કરી શકે તેમ નથી. શુરગતમા આવકોનું પ્રયત્ન જોઈ છે, તેથી ત્યાં જો ગજ કોઈપણ પ્રકારનો જીનમ કરવા ધારે તો મવની સત્તા આગળ તેનું કંઈ જોઈ ચાલી શકે નહિ. પરંતુ અહીં આવકોનું એવું જોઈ નથી. ગજ આપને કોઈ રીતે હેંગા. દરે તો અહીંના સવ લાઈ કરી શકે તેમ નથી, માટે આપે અત્યારે તો વખત વગી ગુપ્ત રીતે આવ્યા જનુ એજ ઉત્તમ છે. મધની આ વિનવિતો આપ અવશ્ય સ્વીકાર કરો. તો ભવિષ્યમાં આપ જોનશામનની અનેક પ્રકારે ઉત્તિ કરવા શક્તિમાન થશો. ”

“ ધનપાળ, જ્યારે શ્રી સવની એવી ઇચ્છા છે તો પછી મહારે દુરાગ્રહને વશ થઈ તેનાથી વિરૂદ્ધ વર્તન કરવું જોઈએ નહિ. ” સુગતાર્થશ્રુએ સવની વિનવિતો સ્વીકાર કરતા કહ્યું “ મને જ્યારે તું ખગર આપીશ ત્યારે તમારા વરે ગુપ્ત રીતે આવ્યો આવીશ. ”

આ વાતચીત ચાલતી હતી એટલામાં ભોજરાગને પ્રવાન કુળચક્ર આવી પહોંચ્યો. ધીમેધો દંતાથી પગના ભગતો તે છે. આચાર્યની પાસે આવ્યો તેણે આચાર્યને વલ્ન કર્યું અને કહ્યું — “ આચાર્યશ્રુ, આપની વિદ્વતાથી અમાગ મહાગજ અત્યંત પ્રસન્ન થયા છે અને આપ જેવા વિદ્વાનની દગ દગવાની ખાતર આપને જનપત્ર આપવાને માટે તેઓ ઇચ્છા ધરાવે છે, તેથી આપ અત્યારે જ ગજસભામાં પધારો. ”

ધનપાળે એ સ્વચ્છ દ્રષ્ટિ આચાર્ય તરફ ફેંકી, સુગતાર્થશ્રુ તેનો ભાવાર્થ સમજી ગયા તેમણે કહ્યું — “ મહારાજને માગ જય મહાવીર સાથે દહેજો દુરાગ્રસમાભાથી દુઃખ દુઃખ જ આવ્યો છું અને આદાગપાણી પણ કરેલા નથી. તેથી આદાગપાણી અને મધાન્દ આત્મમાધનનો મમય વિત્યા, જા. ગજસભામાં આવવાનો વખત જોઈશ. વળી રાજ ભોજને દહેજો કે તમે પ્રસન્ન થયા છો તે તમારી સન્મનતા છે. પરંતુ અમે ત્યાગીને તો

આત્માના નિમિત્ત ટાળવાને જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરવી તે કર્તવ્ય ધર્મ છે એટલે જો સંન્યાસી જ્યપ્ત મેળવવાને ઇચ્છે તે અમારા ત્યાગધર્મને ઈષ્ટ નથી. ”

કુળચંદ્ર જરા મનમાં ડચ્ચાયો. તે આચાર્યને અત્યારે રાજસભામાં લઈ જવાને માટે આવ્યો હતો, પણ ઉતાવળ કરવાથી કદાચ ભેદ ખુલ્લો થઈ જશે, એમ વિચારી તેણે તુરતજ આવવાનો તેમને આગ્રહ કર્યો નહિ.

“જેવી આપની ઇચ્છા. મધ્યાહ્ન સમયે આપને લેવા માટે હું આવીશ, માટે આપ તૈયાર રહેજો. ” એમ કહીને તે ત્વરાથી ચાલ્યો ગયો.

કુળચંદ્ર ગયો. ત્યારપછી ધનપાળે કહ્યું—“ગુરુદેવ, આપને હું કહેતો હતો તેજ પ્રમાણે થયું છે, માટે આ સમયેજ આપ મહારા ઘરે પધારો. ” એમ કહી તેના મનમાં કાંઈક વિચાર આવતાં તે ઉપાશ્રયના મુખ્ય દરવાજા પાસે આવ્યો. રાજના કેટલાક માણસો ઉપાશ્રયની આસપાસ ઘેરીને ઉભા હતા. રાજાએ અત્યારથીજ સુરાચાર્યજીને નજરકેદમાં રાખવાનો હુકમ આપી દીધો જણાય છે, એમ વિચારી તે અંદર ગયો અને સુરાચાર્યજીને કહ્યું— ‘ આપને આ સાધુ વેષે બહાર નીકળવું હવે અશક્ય થઈ પડ્યું છે, કારણકે ઉપાશ્રયની આસપાસ રાજાએ પોતાના માણસોનો પહેરો મૂકી દીધો છે. માટે આપ એક શ્રાવકનો વેષ પરિધાન કરી મારી સાથે પધારો તો કાંઈ અડચણ આવશે નહિ. ’ ”

તુરતજ એક શ્રાવકનો વેષ ધનપાળે શુભ રીતે મંગાવી લીધો અને તે સુરાચાર્યજીએ પહેરી લીધો. ધનપાળ અને સુરાચાર્યજી બન્ને બહાર નીકળ્યા પણ તેમને કાંઈક અટકાવ્યા નહિ. એક મુખ્ય નાયકે સહેજ પૂછપરછ કરી પણ ધનપાળે તેનો યોગ્ય ઉત્તર આપવાથી તે પણ ચુપ થઈ ગયો. તે બન્ને ચાલ્યા ગયા ત્યારપછી નાયકે બહારથી કાંઈકે અંદર જવાનો અને અંદરથી કાંઈકે બહાર નીકળવાનો પ્રતિબંધ કર્યો. પરંતુ આ પ્રતિબંધનો અર્થ હવે કશો રહ્યો નહોતો; કારણકે સુરાચાર્યજી મુખરૂપ ધનપાળને ઘેર પહોંચી ગયા હતા. ધનપાળે તેમને પોતાની હવેલીના એક અત્યંત શુભ લોગમાં છૂપાવી દીધા અને પછી પોતે રાજસભામાં હવે શું બનાવ બને છે, તે જોવાને ત્યાં ગયો. મધ્યાહ્ન સમય થવાને હવે ઘણી વાર નહોતી. ભોજ ચિંતાતુર વદને પોતાના ખાનગી આવાસગૃહમાં બેઠો હતો, બે સુંદર નવજુવાન યુવતીઓ પાળા વતી તેને પાન નાંખતી તેના આસન પછવાડે ઉભી હતી; કુળચંદ્ર, કાળીદાસ, બાણુ આદિ તેની સન્મુખ બેઠા હતા. આ સમયે ધનપાળે રાજાની સન્મુખ જવાની આજ્ઞા મંગાવી પણ ભોજે તેને આવવાની આજ્ઞા આપી નહિ અને પ્રતિહારી મારફતે કહેવરાવ્યું કે હાલમાં પોતે રાજકાજના કાર્યમાં પડેલ છે એટલે કાંઈકે મળવાની પોતે ઇચ્છા રાખતા નથી. ધનપાળ તેનું પ્રતિવિદિ કારણ સમજી ગયો એટલે તે તુરતજ પાછો ફર્યો અને સંઘના

આગેવાનેને બનેન બીનાની સર્વ દખીન હી સલગાવી આગેવાન
આવકો વિચારમા પડ્યા કે હવ સુગતાર્થજીને ગુરુત્વ સુખરૂપ હી
રીતે પહોચાવતા કેટલાક જીવાન આવઁ તો ગમ્મ મામે થવાને પણ તૈયાર થઇ
ગયા હતા, પરંતુ વૃદ્ધ અને અનુભવી નેતાઓનો એવો અભિપ્રાય હતો કે ત્યા
સુધી શાંતિથી રાજ બનતું હોય ત્યા સુધી ઉતાવળ કરવાની કશી આવશ્યકતા
નથી કેટલોક મમય સુધી વિચાર કર્યા પછી ધનપાળે કહ્યું, “આપણા નમગ્રમાથી
કેટલાક ત મોળીઓ પાનના છડીયા લગીને ગુરુગાન તરફ વાગવા જાય
છે, એમ મહાગ જાણવામા છે હાનમા તેઓ કોઇ જનાગ દોય તો તેમની
માથે ગુપ્ત રીતે ગુરુ મહાગગને મોકલી યતરો અને હાવમા તેઓ કાંઈ ન
જવાના દોયતો પછી બીજી ગોડવણ કરશું ”

મર્મને આ વિચાર પમદ પડ્યો અને તેથી તે વિષે ગુરુત્વ ગુપ્ત રીતે
તજવીજ કરવામા આવી તો ત્રણે મવાગમા વહેવા કેટલાક ત મોળીઓ ગુરુગત
તરફ જવાના હતા તેથી મુખ્ય તંત્રોગીને સમજની તેને એઓ સોનામહોરો
આપનાનો દગવ દ્યો અને તેજે મુગતાર્થજીને પોતાના માથે વઠ જવાનું
કહ્યું કહ્યું આ પ્રમાણે મર્મ પ્રદાગની ગોડવણ કરી આગેવાનો શાંતિથી પોતાનું
રાજ દરેક તાગના ધનપાળે પોતાના આગમે જઈ ગુરુમહાગગને સર્વ દહીકત
રોશન કરી, સુગતાર્થજીએ વળી આનાદાની પછી તે નાત કહ્યું ગમી અને
પ્રાત ઢાળની ગઢ જોના મહાનીગ પ્રજુના ધ્યાનમા મગ્ન થયા

મધ્યાન્હનો મમય બ્રતિત થઈ ગયો તેમ છતા સુગતાર્થજી આત્યા
નહિ તેથી બોળે કુળયદને ઉપાશ્રમે મોખ્ખો અને કહ્યું કે અત્યારે તેમને ગમે
તે ઉપાશ્રમે પણ અહિ લઈ આવજે ગમ્મની આજ્ઞા મન્તકે ચડાવી કુળયદ
ત્વગથી ઉપાશ્રમે આગ્યો અને અદર જઈને સુગતાર્થજીની તપામ કરી તો
કાંઈ પણ સ્થળેથી તેમનો પત્તો નાઓ નહિ પહેરેગીરોને મોનારી તેણે તપસ
કરી તો માનુષ પડ્યું કે ધનપાળ પડિન અને એ-શ્રાવ-મિરાય કોઈ બહાર
ગયું નથી તેમ અગ તો કોઈ રીતે જ નથી તે જીવાન આવક કોણુ હતો એમ
તેણે ન યમને પૂછતું ત્યારે તેણે તે કોઈ આપણા નમગ્રનો દોરો જોઈએ એમ
જવામ આપ્યો કુળયદજી મગ્ન ગયો કે સુગતાર્થજી અવશ્ય ગુમ રીતે
આત્યા ગયા જણાવ છે તે જીવાન આવ-અન્ય કોઈ નહિ પણ સુગતાર્થજી
હોવા જોઈએ કુળયદ આ વિચારથી નિગમ થયો અને ગમીગ મુખે પાછો
દ્યો બોળને તેણે સર્વ દહીન હી સલગાવી ગમ્મ આ માલગી અત્યંત
ગુસ્સે થયો તેણે ક્રોધથી કુળયદને કહ્યું “કુળયદ, તમે એ-ગમીગ અને
દમા ન આપી શકા તેરી જૂન કરી છે એકદમ નમગ્રમા તપામ દરો
નમગ્રના દરેક ગુમ લાગીને જોઈ દ્યો અને ગુરુગત તરફ જવાના મામે

પત્નીસેક ઘોડેસુવ રોતે મોકલે. અને આસપાસના વનપ્રદેશમાં પણ પ્રવેશી તપાસ કરે. સુરાચાર્યજીનો પત્તો જે નદિ કાગે તો તે અદલ તમને દેડ આપવામાં આવશે. ”

કુળચંદ્ર ત્વરાથી તપાસ કરવા નીકળી પડ્યો. નગરના પ્રત્યેક ભાગની તેણે જતે તપાસ કરી પણ કોઈ દેકાણેથી સુરાચાર્યજીનો પત્તો મળ્યો નહિ. મંત્રીઓનો સમય થતાં વનમાં તપાસ કરવા ગયેલા ઘોડેસુવારો મલાન વદને પાછા આવ્યા રાજાને શું મુખ જતાવીશ, એમ ચિન્તા કરતો કુળચંદ્ર રાજા પાસે આવ્યો અને સઘળી હકીકત જણાવી. ભોજ ક્રોધથી રક્ત થયેલી આંખો ફાડતો બોલી ઉઠ્યો:—“ કુળચંદ્ર, તું પ્રધાન પદવીને લાયક નથી. એક નિશસ્ત્ર અને નિઃસહાય જૈન સાધુ આવી રીતે નારી જાય, એ ખરેખર શરમ ઉપજવનારું છે. શા માટે તે પ્રથમથીજ ઉપાસ્યમાં જવા આવવાનો પ્રતિજ્ઞ ન કર્યો ? તે ગંભીર ભૂલ કરી છે અને તેનું પરિણામ ત્યારે મળન કરવુંજ નોંદજો. જીવનપર્યંત કારાગૃહમાં રહેવાનો હું તને હુકમ કરું છું. ”

કુળચંદ્ર ભોજના હુકમથી જરા પણ આશ્ચર્ય પામ્યો નહિ. તેણે નિરૂતાથી જવાજ આપ્યો: “ મહારાજા, આપનો મહારા ઉપર અન્યાય થાય છે. એક સામાન્ય ભુક્ષની આવડી મોટી શિક્ષા ન હોય. ”

“ જે શિક્ષા કરવામાં આવી છે તેમાં હાલ કંઈ ફેરફાર થઈ શકશે નહિ. આગળ ઉપર જોઈ લેવાશે. ” બોલે એમ કહી પ્રતિહારીને આજ્ઞા આપતાં કહ્યું: “ પ્રતિહારી, અત્યારે ને અત્યારે આને કારાગૃહમાં લઈ જા અને ત્યાંના અધિકારીને મહારો હુકમ કહી સંભળાવ. ”

“ મહારાજાની જેવી આજ્ઞા. ” એમ કહી પ્રતિહારી, કુળચંદ્ર મંત્રીને કારાગૃહમાં લઈ ગયો અને કારાગૃહના અધિકારીને સોંપી બોજનો હુકમ તેને કહી સંભળાવ્યો.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે સુરાચાર્યજી તંબોળીનો વેપ લઈ તંબોળીઓ સાથે ગુજરાત તરફ રવાના થઈ ગયા અને પાટણમાં મુખરૂપ પહોંચી ગયા. ભીમદેવે તેમનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો અને ભોજના અન્યાયી કાર્યને માટે તેનો બદલો લેવા મનમાં નિશ્ચય કર્યો. સુરાચાર્યજીને પહોંચાડેલી હરકતની વાત સાંભળી જૈન મંત્રીઓ પણ ભોજ ઉપર બહુ ગુસ્સે થઈ ગયા. સુરાચાર્યજીએ દેશાંતરમાં થયેલા અતિયાચારની આલોચના લઈ પોતાના આત્માને પવિત્ર કરી તે જૈન શાસનની ઉન્નતિમાં મગ્ન રહેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મહાકાળેશ્વરના મંદિરમાં.

ધારાનગરીના કોટના દરવાજા મહાગ આવીવા મહા ગિરનારના મંદિરમાં બોજ અને ધનપાળ પડિત વાર્તાવિતોદ કરતા બેઠા હતા આજે મહારિવ-રાત્રીનો ઉત્સવ હતો નગરના અમખ્ય સ્ત્રી-પુરોહિત મહાકાળેશ્વરના દર્શનાર્થે આવતા હતા, તેથી મંદિરમાં બીડ વણી હતી મહાદેવના પૂજારીઓને આજે સારો તડકો પડનારો હોવાથી આનંદથી યાત્રાળુઓને દર્શન કરાવતા હતા ધીમે ધીમે યાત્રાળુઓની બીડ ઝોઝી ચઇ ગઇ હતી માન ટાઇ કોઇ પુરોહિત દર્શને આવતા હતા તે પછુ મધ્યાન્હ સમય વહી ગયો હોવાથી આવતા બંધ થઇ ગયા ગગન બોજ અને ધનપાળ મહાકાળેશ્વરના મંદિરની પછવાડે એક સુદર બાગ હતો ત્યાં બેઠા હતા બોજને આવી રીતે જા ત્યાં બેઠવાનો અને એકા પડિતને માથે લઇ કરવા જવાનો મદુ ગોખ હતો બોજ અને ધનપાળ બન્ને અત્યંત ગમ પૂર્વક વાનો કરતા હતા અને બે અગરહાસી દ્વારા ગાગરી મહાગ મંદિરના બીજા ભાગમાં બે હતા

“ ધનપાળ ! ” બોજે હસીને કહ્યું સુગમ્યાર્થ રાત્રીને નાસી ગયા, એ નિમે હતુ કોઇ ખગર મળ્યા નથી. મે નગરમાં ગ્રુમ ગેતે તપામ કરવાને અનેક માણસોની યોજના કરી હતી અને તેઓએ ધણીજ કાળજી પૂર્વક તપામ કરી હતી, પરંતુ કોઇપણ પ્રાગ્ધી એ બેઠા માણસોમાં આવતો નથી એવુ શુ કારણ ? ”

“ મહાગજ, એવુ તો જુ બીજુ શુ હોય ? ન્હાની સાથે જો એક આનંદ બહાર ની જો હતો તે- સુગમ્યાર્થ હોવા બેઠાએ તે ગ્રુમ વેરે પાટણુ તરફ જ આજ્ઞા ગયા હોવા બેઠાએ ” ધનપાળે ઉત્તર આપ્યો

“ એમજ હોવુ બેઠાએ બીમદેવની સમામા દવે મારી હામી થતી હો કે એક નેન સાધુને બોજ પડી ચક્રો નહિ ” બોજે નિગમ ચઇ કહ્યુ

“ મહાગજ, પ્રથમતો આપની જ જૂઝ છે આપની સલાના પડિતો તેમની પામે દાગ પાગ્યા તેથી એ- મમાગત્યાગી માધુને હેગન કરવા, એ કોઇ પણ ન્યાયી ગગને ઉચિત નથી ” ધનપાળ મત્ત હકી ત હિમતથી કહી

“ ધનપાળ, જવા દે દવે એ વાતને ’ બોજે ચાનની વાતચીતમાંથી તેવુ ખાન અન્ય વિષયમાં બેઠવાને કહ્યુ હાનમાં કોઈ પ્રવધાનિ- પ્રયત્ન

રચના કરે છે કે દેશ / સગામા નિર્ગમન ગીતે તમે દાનર રહી રાક્ષતા નથી, તેનું શું કારણ ? ”

ધનપાળે ઉત્તર આપ્યો “ મનગતન, દાનમાં એક અથની રચના છે છુ. જેને ધર્મના પ્રથમ નીર્થ કરે છે આદિનાથ ભગવાનના અસ્તિત્વ વર્ણન એ અંથમાં આવવાનું છે. પ્રત્યુત્તર અથ રચનામાં દિવસનો ધર્મ ભાગ વ્યતિત થાય છે, તેથી મળામાં નિર્ગમન દાનર રહી મરતો નથી. દરે એ અંથ પૂર્ણ થવા આવે છે એટલે પછી મળામા નિર્ગમન દાનરો આપીશ ” .

“ એ અંથમા શુ શુ દરીદ્રતા આવેલી છે એ દંડમા મને જાણવા. પ્રત્યાધારિત્ર અથા માંલજીવા અને વાવવા મને જાણુ મને છે. ” બોલે કરે.

ધનપાળે પોતાની સાક્ષરી બાપમાં અંથની અસ્તિત્વ દરીદ્રતા દંડમાં કહી દેખાડી. અંથની રચના અને દરીદ્રતા સાબળી બોલ જા : ખુશી થયો. તેણે ધનપાળને કહ્યું “ એ અંથમાં ક્યાનો નાવક મને જનાંવા, વર્તના નગરીને બહલે ધારાનગરી નામ દાખલ કરે અને રાક્ષવનાર તીર્થને દેશર મદા-કાળેશ્વર મદાદેવના તીર્થનું નામ કાંવા નો તમે જે માગો તે હું આપવાને તૈયાર છું. ”

ધનપાળ, રાક્ષના લોભના વચનો માંલજી અંતરમાં અતિ બેદ પાળો અને શુરસે પશુ થયો. તેની આળોમાંથી અંગારા વર્ષવા કાઢ્યા. બપંકર મુખમુદ્રા કરી તેણે કહ્યું.—“ મદારાક્ષ, તમે જે કે મદારા અક્ષતતા છે અને મદારે આપનો જ આશ્રય છે, પણ તેથી આપની ખોટી ખુશામત કરવાની મદારી ઇચ્છા નથી. આપ એક રાક્ષ છે, વિદ્વાન છે, ઉદાર છે અને ઉત્તમ પુરુષ છે; પરંતુ પરમપૂજ્ય ભગવાન આદિનાથ સાથે આપની વજ્જના કરવી એ તો દંવન અને કાય તથા દુષ્ટવજ્જ અને ધનુરાની વજ્જના કરવા જેવું નિરર્થક છે. મને તેટલું મને આપ દાન આપો અથવા તો આખા માક્ષવ-દેશનો અધિપતિ મને જનાંવા તોપણ એ અંથમા આપનું નામ દાખલ થઈ શકે નહિ. ”

“ વિવેકની હદનો તુ ત્યાગ કરનો જાય છે ધનપાળ, યાદ રાખ કે હું રાક્ષ છું—આખા માક્ષવદેશનો અધિપતિ છું અને તું એક હુદ બ્રાહ્મણ છે. મદારી આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર નહિ તો તારા અમુલ્ય અથનો નાશ કરીશ. ” બોલ ક્રોધના અંગારા વર્ષાવનો ભુમુટી ઉડ્યો.

“ અંથનો તો શું પરંતુ આ શરીરનો નાશ કરશો તો પણ આપની અયોગ્ય આજ્ઞાનો હું સ્વીકાર નહિ કર. ” ધનપાળે નિહરતાથી જવાબ આપ્યો.

“ કીક છે, હું જેક છું કે તુ સ્વીકાર કરે છે કે નહિ. ” એમ કહી તેણે

અગરફોને હાડ મારી અગરફો આવી પહોંચ્યા બોલે તેમાના એટલે ડ્યુ
 “ આ ધનપાળ પડિતના ગદ્દે જા અને તેણે ગ્યેનો નવો અથ વર્ષ આવ ”

ધનપાળ સ્વચ્ચતાથી અને નિર્ભયતાથી ભેરા હોયો બોજ પોતાની કોવ
 પૂર્ણ નેન ચોતર ફરવો અગરફોના આનસની ગદ્દે ભેઈ બેઠો હતો
 અગરફો દોલો આવી પહોંચ્યો અને એ-અવ ગાનની મન્મુખ મૂક્યો
 બોલે ધનપાળ મામે અર્ધસૂચ- દ્રષ્ટિપાત ટ્યો પરતુ ધનપાળ ટ્યો નહિ.
 તેણે સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યો. ‘ આ જો યો ર લાગે તે કરા, પણ આપની અયોગ્ય
 આગને માનવા હુ ત્યાગ નથી ”

બોજ અ યત ગુસ્સે થયો અને આવેશમા આવી જઈ તેણે ડાહ્યાગમા
 એ અમુત્ય અથના ફાડીને ફટકા મારી ના મ્યા

ધનપાળને ગાનના આના અમાતુરી નર્તનથી અતિ ખેદ થયો તેણે
 નિગરા, કાવ અને ઉત્પાતની લાગણીના આવેશથી ડ્યુ “ મને લાગે છે કે
 માનવાના ગાનની શુદ્ધ ફરી ગઈ છે તેનો અત હવે નજીકમા આચો
 જણાય છે ’

ધનપાળના આ વચો માલગનાજ બોલને પગથી માથા સુધી જાળ
 મળી ઉડી તેણે માનમાથી પોતાની તસવાગ મદાગ ખેચી દાંતા ડ્યુ
 “ ત્હાગ આલિનાથને યા કરા ને ધનપાળ, તારાંકે માનવાના ગાનનો અત
 આ યો છે કે તારા આ યો છે, તેનો નિર્ણય અપાગજ થયો જોડો ”

બન્ને અગરફો ગાનના આ સિમ્ત કોધથી ક્રુરતા ઉભા હતા.
 ધનપાળનો અવસ્ય નાવ થયોજ, એમ વિચારી તેઓ તેની દયા ખાતા હતા

“ મહાગાળ, ભગવાન આદિનાથ મારા હૃદયમલિમાજ વસેના છે,
 એટલે એમનુ સમજુ તમાગ જેવા અન્યાયી અને પાપી માણુમ મન્મુખ
 કરવાની ક્ષી આવગ્વત્તા નથી, ચનાવા તમારો તનનાગો અને એક
 નિર્દોષ બાહ્યના અતથી તેને એવગપૂવક નિતિ કથે ” ધનપાળે
 ઉભા થઈ જતા કહ્યુ

બોલે કહ્યુ “ સુરાચારને નમાનામા પણ ત્હારાજ હાથ ટોય, એમ
 મને હવે જણાય છે મેન ખગો હકી ત તુ છે ”

ધનપાળે સારથના ગમીને ડ્યુ ‘ મેજ મુગચાર્પણને પાગજ તરફ
 ગુપ્તપણે વિદાય ફરી દીના હતા અને એ મામે પણ હુ ગમે તેડી શિક્ષા
 મદન કરવાને ત્યાગ હુ

બાજ ધનપાળના આ તમ્બે માનશી અન્યત ગુસ્સે થયો તેણે

ધનપાળ ઉપર ધા કરવા માટે તલવાર ઉગામી. સંધ્યાનો મમય થઈ ગયો હતો અને મર્ષ અસ્તાચળ ઉપર ક્યારનોય વિનાય મળ' ગયો હતો. થોડો થોડો અંધાર ભૂમિ ઉપર પથરાતો જતો હતો. તેજ કાળે ભોજનો દાય પાછળથી કાંઈએ પડી રાખ્યો હોય એમ ધનપાલે વેંધુ. પોતાનો દાય કાંઈએ પડી રાખ્યો છે, એમ જાણી ભોજ નયગથી પાછો ફર્યો તો મોટે ભુજાની બાંધેલો એક જવામર્દ જાણુનો પુરૂષ પોતાના પ્રભે સંપ્રીયિત્વે વેંતો ઉભો હતો.

“ કાણુ છે તું ? માલવાના અધિપતિની કન્યાની આડે આવનારને શું શિક્ષા થાય છે, તેની તને ખબર છે કે ? ” ભોજે નિરુદ્ધારથી પ્રશ્ન્યું.

તેણે આવેલો પુરૂષ કાણુવાર ભોજ માથે વેંધે રહ્યો. તેનું મજાશુન શરીર, તેના લાંબા બાદુઓ, તેની તેજસ્વી અને મોટી આંખો અને તેના સૌર્યની પ્રતિમા યરંગો દેખાય વેંધે ભોજે પોતાના દોડ વેંધેથી દગાવાને કહ્યું “ જ્યાંય આપે છે કે નહિ ? એકદમ કહી દે કે તું કાણુ છે અને આમ આડે આવવાનું શું પ્રયોગન છે ? ”

“ માલવાના અધિપતિ, ” આવેના પુરૂષે શાંતિ રાખીને કહ્યું “ જરા શાંત પડો—ધીરજ રાખો. ક્ષાન્નજીને મારવાનો રાગનો ધર્મ નથી. ”

“ ત્યારે એ પંચાત કરવાની શી જરૂર છે ? ”

“ જરૂર છે. કાણુ કે એક ક્ષાન્નજીને મૃત્યુના ભયમાંથી બચાવે, એ ખરા લેનિયતું કર્તવ્ય છે. ”

ભોજે રાતાપીળા થઈ જતાં કહ્યું “ તું ખરો લેનિય છે કેમ ? ત્યારે તને મહારા દાયનો ચાન્ પહેલોજ ચખાડવો વેંધે. ” એમ કહી ભોજ તેના તરફ ધસ્યો.

પેલો જવામર્દ પુરૂષ જરા આંધો ખસી જઈને બોલ્યો “ રાગ, રહેવા દો. બળ બતાવવાનો આ સમય નથી. તમારામાં કેટલું બળ છે એ મહારાથી અજાણ્યું નથી. ”

ભોજના અંગરક્ષકો આ આકસ્મિક ઘટનાથી આશ્ચર્યચકિત થઈ એક બાણુ ઉભા હતા તેઓ પોતાના રાગ ઉપર સડટ આવેલું વેંધે પોતાની તલવારો એથી પેલા જવામર્દ પુરૂષ ઉપર ધસ્યા. પણ માત્ર એક એક ફટકો બન્નેને મારીને તેમને ધાયલ કરી તેણે નીચે પાડી દીધા. પોતાના અંગરક્ષકોની આવી દશા વેંધે ભોજનો ક્રોધ કાણુમાં રહ્યો નહિ તેણે પેલા પુરૂષ તરફ દોડી જઈને તેના ઉપર તલવારનો જોરથી ધા ફેર્યો. પેલો પુરૂષ ધા ઝીલી લેવા માટે તૈયાર હતો તેણે પોતાની મજાશુન ડાંગ

ઉપર ભોજનો ના ગ્રીવી લીવો. ભોજની તત્તવાર તેના હાથમાંથી ખણી
ખણાટ કરી નીચે દૂર જઈને પડી ભોજ તત્તવાર લેવા દેડવા જતો હતો.
તેને પેના પુરે પકડી રાખ્યો અને વ્યગ્રમાં કહ્યું “ રાજા, શાત પડો
અગત્યના માણસ ઉપર આટલો મધો ક્રોધ કરવો ઘટનો નથી તમારો
પડિને ક્ષમા આપો એટલે હું ચાલ્યો જઉં ”

ભોજનું સમસ્ત અગ ક્રોધથી કપી કંડિયું તેણે કહ્યું “ પણ મારી
ધમ્મજાની આડે આવનાર તું કાણ છે ? શામાટે જીવનું ભોખમ વહોરવા-
તંવાળ થયો છે ? ”

પેના પુરે સાતિથી ઉતાર આપ્યો “ એ નિર્ણય પાલનથી મર્યાદવા ”

તિરસ્કારથી ભોજ ભોલી ઉઠ્યો - “ પણ તું તેને બચાવનાર કાણ ”

“ હું કાણ એ તમારે જણવુંજ છે ? તમારી ધમ્મજાની આડે
આવનાર અને તમારો પડિને કાણ મર્યાદવા તમારી સન્મુખ ઉભેનો
પુરુષ તે બીજો કોઈ નહીં પણ યુજ્જગતનો રાજા ભીમંવ છે સમજ્યા ”
પેના જવાબ પુરે પકડી ઉતાર આપ્યો.

“ શું યુજ્જગતનો રાજા ભીમંવ પોને ? ” ભોજ આપ્યો કાડી તેની
મામે જોઈ રહ્યો

હા, માનવરાજ, તે હું પોતેજ તમે તમારા મનમાં કોઈ પ્રહારની
ધમ્માજ કરતા હો તો મધ ગખળે, ઘણા કે તમારો અને મારા મનની પરિ-
ક્ષા અત્યારે થઈ ગઈ છે રૂપવતી ગમણીઓના અધર-રમમાજ અથવા તો
હમેશાં નવા નવા સ્ત્રીઓ અથવા કંઈ ભોજ માણસમાં ગત્યકાર્યની
મમાપ્તિ થતી નથી યુજ્જગતના માટગાળને શુન્પતીર્થ જતા તમે જે
હેગન કર્યા છે, તેમ મને ઈ શક્તી નહિ, કાણ કે હું તેમની જેમ
એલો નથી મ્હારી માથે પાચ્યો પોડેસ્વારો છે અને જો ધમ્મા કરે
તો તમને આ વખતેજ કે જે મારોમાર યુજ્જગત લઈ જઈ શકું ”
ભીમંવે મત્તાવાહક અવાજથી કહ્યું

ધડીવાર તો શું બેલવું તે ભોજને સૂચ્યું નહિ તેણે પોતાની
સ્વચ્છતા મેળવીને કહ્યું - “ ભીમંવ, તમે એમ માનતા હસો કે હું નિ સહાય
છું તો તે તમારી જૂન છે માનવાનું અસખ્ય અને અગણિત મન્ય આ-
ગળ તમારો પાચ્યો પોડેસ્વારો શું વિમાનમાં છે ? મ્હારી સત્તા કેટલી છે,
એ તમારે જોવું છે ? ”

“ તમે મને કે જે પાચ્યો પોડેસ્વારો હો કેમ ? જૂનો હો આ મદીરની,
બહારજ મ્હારી પવનવેગી સાટણી દબી છે સમજ્યાને ? તેના ઉપર વ્યગ્ર
થતાજ તે પોડજાજ ક્યા મા યુજ્જગતની સગદરમાં લઈ જશે તે મારે મને પ

હડવાની તટલીક ઉદ્ધવશેા નહિ નગારી સત્તાની અને તમારા ગળાની ફરીથી પરિક્ષો કરવી હોય તો યુદ્ધના મેદાનમાં આવવાને માટે તૈયાર” રહેજો. ” ભીમદેવ એટલું હી ત્યાંથી ઉતાવળે પગલે ચાલવા લાગ્યો, પરંતુ ડંઢક યાદ આવતાં પાછા ફરીને કહ્યું:—“ અને આ પંડીતને” ક્ષમા આપજો.” એમ હી ત્યગથી તે ચાલ્યો ગયો.

થોડીવાર થઈ એટલે ભોજ શુદ્ધિમાં આગ્યો અને એકમદમ નગરમાં ગયો. પોતાના સેનાપતિને બોલાવી એક હજાર થોડેસ્વારોને લઈ તેને ભીમદેવની પગલાંડ જવાની આજ્ઞા દીધી. ભીમદેવ તો ડ્યારનો તેની પવનવેગી સાંટડી ઉપર બેસી ચાલ્યો ગયો હતો. માલવાનો સેનાપતિ નિરાશ વદને પાછો ફર્યો અને ભીમદેવ સુખરૂપ ચાલ્યા ગયાની વાત સાંભળી તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ ભોજને આજ્ઞા અનાવથી સખત આઘાત થયો, ને તેણે જેમ જાને તેમ તુરતમાં ગુજરાત ઉપર ચડાઈ લઈ જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સિંધ ઉપર સ્વારીની તૈયારી.

ભીમદેવને યુદ્ધ બહુ પ્રિય હતું. યુદ્ધમાં જવાને અને નવા નવા રાજાઓ સાથે યુદ્ધ કરવાને તે બહુ આતુર હતો. સિંધુ અને ચેદિ દેશ-તરફના આતમીદારોએ તેને જ્યારથી ખબર આપ્યા હતા કે તે દેશના રાજાઓ આપની આજ્ઞા માનતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ ગુજરાત ઉપર લાગ મળ્યેથી સ્વારી કરવાને પણ તૈયાર થઈ રહ્યા છે; ત્યારથી ભીમદેવ અને દેશેા ઉપર સ્વારી લઈ જવાને તૈયાર થઈ રહ્યો હતો. માળવા, ચેદિ અને સિંધુ-એ ત્રણે દેશના રાજાઓ ખાસ કરીને ગુજરાતના રાજાની આજ્ઞામા નહોતા અને તેઓ સંગવડતાએ ગુજરાત દેશ છતી લેવાને આતુર હતા, પરંતુ ભીમદેવ નિર્જળ નહોતો. તે ત્રણે દેશના રાજાઓની પોતાના વિરુદ્ધ ના વાતો સાંભળતો રહેતો. તેથી તેણે ત્રણેને એકી સાથે ડચરી નાખવાને વિચાર કર્યો હતો. સિંધુ દેશનો રાજા વધારે બળવાન અને પ્રતાપી બનતો જતો હતો; તેથી પ્રથમ તેનેજ છતવો, એમ વિચારે તેણે સિંધુ ઉપર સ્વારી તુરતમાં લઈ જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે માટે પોતાની સેનાને તૈયાર રાખવાની આજ્ઞા સેનાપતિને આપી દીધી.

આજે પાટાપુમાં અંચે અંચે ઉત્તમ ચર્ચ ગ્લો છે ડાંગણે આનતી
 અને ગુજરાનનો નાનકો નાનકો ભીમંવ પોને મેના લખને મિત્રેશ ઉપર
 નવાગે તર જવાનો હતો તેણે મેનાનોએને આજનો દિવસ પોતાના
 માતા-પિતા-પત્ની પુત્રો વિગેરે દુટ્ટીને મળવાનો અને એ ગીતે આન
 હતો ઉપભોગ કરવાને આપેલો હતો કોઈ સાર સાર જમવામાં પડ્યા
 છે, કોઈ ગાનતાનમાં ગુથાયા છે, કોઈ પોતાની પ્રિય પત્નીને રીઝવવા
 મડ્યા છે, કોઈ પોતાના દુટ્ટ બંધાને ન્યત ગમત વ વા લાગ્યા છે, કોઈ
 પોતાના મિત્રો સાથે ગ્વા નીળી પડ્યા છે, અને કોઈ તો સુદર વસ્ત્રા-
 ભૂષણો મળીને પચાસગ પાર્શ્વનાથ કે મહાદેવના મંદિરે દર્શન કરવા ની
 જ્યાં પડ્યા છે દરેક યોદ્ધાઓ નવા દેન ઉત્તવાને આતુર ચર્ચ રહ્યા છે
 ભીમંવ પોતાના કટલાક ખાસ યોદ્ધાઓ અને મંત્રીઓને સાથે લઈ દુ-
 ર્લભ સુરાવગની પાગે નિશાન-પરિક્ષા કરવા માટે આવેલો છે વિરાળ
 દુર્લભ સુરાવગની પાગ ઉપર ગળ અને મંત્રીઓ માટે શૂ. જૂ. આ-
 સનો ગોળી દોનેના હતા યોદ્ધાઓ ધનુષ-બાણ હાથમાં લઈ નિશાન
 તાંદવાને ડિલા હતા રૂ એક નિશાન માટેનું હતું તેને અનુક્રમે તાળીને
 બાણ માગવાને દરેક યોદ્ધાઓને ભીમે આગ આપી અને ધ્યુ કે જેઓ
 બગાડ નિશાન માધને તેને સાર હનામ આપવામાં આવશે યોદ્ધાઓ
 એક પછી એક બાણ માગ્યા લાગ્યા, તેમાં કોઈ નિશાન માધતા હતા
 અને કોઈ નિશાન ચૂકી જતા હતા દરેક યોદ્ધાઓ બાણ મારી ગયા ત્યા
 ર છી ભીમંવે લમોદ મહેતાને ધ્યુ ' હવે મંત્રીઓનો વાગે આ-એ
 આનો, પ્રથમ કાણુ છોડે છે ? "

દામોડ મહેતા બોલ્યા ' મન્નામંદિર ઉમે અને તમારી કુશળતાથી
 મહાગાનને પ્રમજ કરો "

" મન્નામંદિરનો વાગ પાડાથી આનમે " ભીમંવે ધ્યુ ' ધ
 મંદિર મહેતા, પહેલા તમેજ કરો '

ધર્મમંદિર હવે રહ થયો હતો, તેના માથે લોગા વાગ આગા
 હતા નેમ જતા તેનામાં હતું અત્રિતમ નગ હતું એક જુવાન અને
 જવામ ને ચગમાવુ પડે તેની રીતે વદ્ધ ધર્મમંદિર ઉમે અને ધનુષ-બાણ
 હાથમાં લઈ રૂ મહાન, હવે તો રૂ વદ્ધ થયો છું નિશાન કદિ
 ચુકુ તો ક્ષમા આપજે " એમ કહી જવ પાશ્વનાથ એમ મોટેથી બોલી
 તેણે બાણ છોડ્યું નિશાન નાગ મધાણ અને ભીમંવે પોતાની પુ
 શાલી બતાવવા જોઈ તાગી પાડી એટલે મન પ્રેક્ષકોએ પણ તાગીઓ
 પાડી. ધર્મમંદિર પછી વાણુચર, પછી મન્નામંદિર અને પછી દામોદ

મહેતા એમ અતુક્રમે સર્વેએ નિશાન માંધી ભીમદેવને ખુશ કર્યો. છેવટે એક વિમલ રહ્યો. તેની તરફ જોઈ ભીમદેવે કહ્યું: “ વિમલ, હવે તમેજ મત્ર બાકી રહ્યા છો. ”

વિમલે નમ્રતાથી કહ્યું: “ મહારાજની આજ્ઞા હોય તો હું પણ મારી કળા દર્શાવી આપું. ”

“ મહારાજની આજ્ઞા છે. ” દામોદર મહેતાએ કહ્યું.

માં મરડીને અને મૂઠ્ઠા આંખોને વિમલ બોલ્યો: “ મહેતા, અમે ગમે તેવાં તો પણ વાણીયાલાઈ ! કેશજાશથી આપણા દેહ બંધાયેલા, તેલની પળી ભરી જાણીએ અને હીંગ તોળી જાણીએ. બાણકળાને માટે તો તમારા જેવા ધીંગા માણસો જોઈએ. પરંતુ મહારાજની આજ્ઞાને માન આપી બાણકળા વિષે થોડું થણું જે જાણું છું, તે મહારે દર્શાવવું જોઈએ. ”

ભીમદેવ વિમલના મસ્કરીના વચનો સાંભળી હસતો હસતો બોલ્યો: “ વિમલ, મહારી આજ્ઞા છે, સુખેથી તમારી બાણકળા બતાવો. ”

“ મહારાજની આજ્ઞા માથે ચડાવું છું. ” વિમલે કહ્યું: “ પરંતુ સામે નિશાન રાખીને તેને સાધવામાંજ કેવળ બાણકળા આવી જતી નથી. એવી રીતે નિશાન સાધવાની કળા તો એક સામાન્ય સૈનિક પણ જાણી શકે છે. મહારી બાણકળા જોવી હોય તો જમીન ઉપર એક નાના બાણકળાને ચતુર્ સુવાડો અને તેના પેટ ઉપર એકસો આઠ પાન મુકો, એ પાન માથી કહો તેટલાં પાન બાણ મારીને વીધી બતાવું; તેમ છતાં બાણકળા શરીરને કાઈ પ્રકારની ઇજા થાય નહિ. ”

“ સામન્તસિંહ, ” ભીમદેવે સામન્ત પ્રત્યે જોઈને કહ્યું. “ વિમલ કહે છે એ પ્રમાણે ગોઠવણ કરો. ”

“ સાંભળો મહારાજ ” વિમલ બોલ્યો. “ મહારી બીજી બાણકળા જોવી હોય તો:-શ્રી વલોણું વલોવે અને હું બાણ મારીને તેના કાને ઝબકતી ઝાલને વિધું; છતાં તે શ્રીના ગાલે જરા પણ ધસારો લાગે નહિ. મારી ત્રીજી બાણકળાની પરિક્ષા કરવી હોય તો માણસ મોઢીની તપાસ કરાવશો તો આપને ખમર પડશે કે મેં છોડેલું બાણ ફેટલું દૂર જાય છે. ”

વિમલના ઉપરના વચનો દામોદર મહેતાથી શ્રવણ થઈ શક્યાં નહિ. તેનું મુખ તિરસ્કારથી સ્થામ થઈ ગયું હતું. મનનો ઉભરો મનમા નહિ સમાતાં તેણે કહ્યું: “ વિમલ, તમે જે રીતે તમારી કળા દર્શાવવાનું કહ્યું છે તે રીતે તમારાથી થઈ ન શકે તો તમે શું હારો છો ? ”

“ શું હારું છું ? ” વિમલે ગુસ્સાથી આંખો લાલચોળ કરીને કહ્યું.

“ હુ દુહુ છુ તે પ્રમાણે કરતા જો હુ સુખી જાઉં તો મ્હાડ માયુ જાય અને નહિતર મ્હાગી સાથે મ ત કરનારુ જાય । છે કોઈ મરત કરવાને તૈયાર ? ”

બીમદેવ મોઝો ‘ દામો ’ મહેના, વિમનની બાણુ-જા મે એક અપત નેહ કે તે દુહુ છે તેમ અવશ્ય કરી ગતાવગે મટે મગનની વાત જવા ગે । ”

આ વાતચીત ચાનતી હતી એટલામા માગન્તે બીમદેવી આજા પ્રમાણે જોત્રણુ કરી દાંધી દત્તી એક તાના બાળ ને નીચે જમીન ઉપર એક વસ્ત્ર પાધરી તે ઉપર ચતુ સુવાધુ, અને તેના પેટ ઉપર એકમે આડ પાન ગણીને મડ્યા બીમદેવીની આજા વધ પાર્શ્વનાથનુ પવિત્ર નામ રમણુ કરી વિમલે ધનુષ્યગણુ હાયમા લીધુ, અને મર્વના આ સ્વર્ગ વચ્ચે જોગથી ગણુ છોડયુ બીમદેવ પાચ પાન વીધવાનુ હ્યુ હતુ તે પ્રમાણે બગામ પાચ પાન વીધાઈ ગયા હતા બીમદેવ અન્યત ખુશી થયો બીજા પ્રેક્ષકો પણ અન્યત પ્રમજ થયા દામો ’ મહેના અને બીજા એક મે બાનણુ મત્રીઓના મ્હોડા ઉતરી ગયા હતા બીમદેવે વિમનને મત્રી બનાવ્યો હતો પણ વિમનમા આટલી મધી ચતુરાઈ હતી, જેમ તેના જાણવામા નહોતુ અત્રાટે ને વિમનના ઉપર બહુ પ્રસજ થયો હતો તેથી તેણે કહ્યુ “ વિમન ! તમારી આજ્ઞાની ચતુરાઈ જોઈ હુ મહુ ખુશી થયો છુ અને તમાગ જોવો એ- સમર્થ મત્રી મ્હાગી પામે છે તેની હુ પોતે અભિમાન ધગતુ છુ તમને મિથુદર ઉપર ચ્વાગી લઈ જવાના મૈન્યના મેનાપતિનો અધિાર આપુ છુ મેનાપતિને આપવાનો ઉચિત પેશા- તમને ગુરુતમા મળી જને હુ પેતે પણ ચ્વારીમા આ- નવાનો દોવાથી પગવાડે પાટણુને એકતુ મૂ ગે નહિ, માટે ધર્મમિહ અને મહેશ્વર મન્ને પાટણુને માયવા ગ્હે સગ્રામમિહ કેટનુંક મૈન્ય લઈ આપની પગવાડે પગવાડે આવે અને દામો ’ મહેના, ક પાણુચક્ર આિ મત્રીઓ મ્હારી માથે આવે, આ પ્રમાણે જોત્રણુ કરવાનો મ્હાગે નિચાર છે ”

“ મહાગજ, સગ્રામમિહ આપણી માથે- આવે તો વધારે કીક જેમ હુ માનુ છુ ” દામો ’ મહેનાએ હ્યુ વિમનને મેનાપતિનો અધિમા મગસાથી તેના ગુરુમાનો પાગ નહાનો શ્રાકોને આવી રીતે ગ જતા ગો । મોટા અધિાર મળતા હતા, તેથી તે ઉભ્ર ગ્હેનો હતો અને કાઈ પણ રીતે શ્રાકોનુ જોગ પટે એ પ્રયાગમા ગ્હેનો પગુ દર પ્રગજે નેને નિગજન ચતુ પગુ હતુ

“ મહેતા, મેં જોડવાનું કરી છે તે પાંચજ છે. ” બીમદેવે કહ્યું. “ સંઘામર્ગિદ્દ દેવકુંડ મૈન્ય લઈ આપણી પછવાડે આપ્યા આવે અને જો લાગ મળે તો ચેદિદેશ ઉપર સ્વારી લઈ જવાનો રાગ કરે. કારણકે ચેદિદેશ ખડુ વળવાન નથી, નેમ તે યુદ્ધ કરવાને પણ નેકાર નથી, એવા ખબર મને મળ્યા છે, માટે મેં જો જોડવાનું કરી છે. તે જરાગર છે. ”

આણંદગામા છત્રનારા મૈનિયા અને મર્ત્યગામે ગોળ દનામ આપવાના કાર્યની શરૂઆત થઈ. કાઠને તલવાર તો કાઠને ધનુષ્યગાણુ, કાઠને આશૂપણો તો કાઠને જરીનાં વત્તો, એમ સર્વને દનામ આપ્યા પછી જેમ બને તેમ સવારમાં વહેલા સિદ્ધિદેશ તરફ મૈન્ય લઈ જવાની આજ્ઞા વિમલને આપી અને બીજી પાંચ વ્યવસ્થા કરવાનું કામેદાર મહેતાને કહી બીમદેવ ઉડ્યો. તે પોતાની માતા લક્ષ્મીદેવી પાસે ખાસગાર ગયો મંત્રીગો અને મૈનિકા સર્વ આજ્ઞા ગયા. વિમલ સંનાયનિની પદવી મેળવી અનેક લોકો તરફથી સન્માન મેળવતો મેળવતો પોતાને ઘેર ગયા.

બીમદેવ પોતાની માતા પાસે આવ્યો. રાત્ર્યમાના લક્ષ્મીદેવી એક મંચક ઉપર બેઠા હતા. તેનો સામે ચિંતામણી હસી હસીને વાનો કરતી હતી. બીમદેવને આવેલો જોઈ ચિંતામણી હબી થઈ ગઈ અને શરમથી નીચું મુખ કરી જરા દૂર ઉભી રહી. પોતાના પરાક્રમી પુત્રને સંબોધીને લક્ષ્મીદેવી બોલ્યાં “ બીમદેવ, આ છોકરી ખડુ ડાહી છે. મને તેના ઉપર પુત્રી જેવું જ્ઞાન આવે છે. જો તે તારાથી તે કેવી શરમાય છે ? ” એમ કહી લક્ષ્મીદેવી ચિંતામણી તરફ જોઈને બોલ્યા. “ ચિંતામણી બેટા, આમ તો આવ. તું બીમદેવથી શું કામ શરમાય છે ? ”

ચિંતામણીએ કાંઈ ઉત્તર આપ્યા નહિ. પણ લક્ષ્મીદેવી સામે જોઈ જરા હસી અને પાછું નીચું મુખ કરી ઉભી હતી તેમને નેમ ઉભી રહી. બીમદેવ તેનું અપ્રતીમ લાવણ્યયુક્ત સૌંદર્ય એક ધ્યાને જોઈ રહ્યો હતો. રાજમહાલયમાં આવ્યા પછી ચિંતામણી મુખમા પડી હતી. તેથી તેનું ભૂવનમોહનસૌંદર્ય વિશેષ ખીતી ઉડ્યું હતું અને તેના પ્રત્યેક અવયવો સુગંધિત અને ઘાટીલા થયા હતા.

લક્ષ્મીદેવીએ કહ્યું “ બીમદેવ, તું અહીં આવ્યો તે પહેલાજ ચિંતામણી વાત કરતી હતી કે તું સિદ્ધિદેશ ઉપર સ્વારી લઈને જાય છે, એ વાત શું સત્ય છે ? ”

“ હા, તે વાત સત્ય છે અને સ્વારી લઈ જવા માટે તમારી આજ્ઞા અને આશિર્વાદ મેળવવાને માટે ખાસ કરીને અહીં આવ્યો છું. ” બીમદેવે કહ્યું.

“ પુત્ર ! શુભગ્ન ઉપર સ્વાગે લઇ જવી, એ શુભરાતના ગમ તરીકે ત્હારે કર્તવ્ય છે અને તે માટે ત્હારે મ્હારી આજ્ઞા મેળવવાની જરૂર નથી. જો આશિર્વાદ માગતો હો તો હું શ્રી મોમનાથ અને શ્રી પાર્શ્વનાથના પવિત્ર નામોનું સ્મરણ કરીને કહું છું કે વિજયમાળા પ્રાપ્ત કરીને તુમ જ પાટો આવજો અને ત્હારી માતાની દુખને ઉગ્ગત્તળ કરજો ” સદ્મીત્રીએ એટલું કહી બીમદેવની પામે જઈ તેના માથા ઉપર પોતાનો મુકામજ હાથ અતિ પ્રેમથી ફરવો.

“ પ્રિય માતૃશ્રી ! તમારી, ભગવાન મોમનાથ અને પાર્શ્વનાથની દૃષ્ટીથી હું અવશ્ય વિજય મેળવીશ અને પાટો તુમજ તમાગ ચણુમા આવી નમન કરીશ એમ કહી બીમદેવ ગત્યના અન્ય આવશ્યક કાર્ય માટે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. બીમદેવ જ્યાં સુધી ત્યાં ઉંમો હતો, ત્યાંસુધી ચિતામણી તેની તરફ જોઈ રહી હતી. બીમદેવનો અન્ય દેખાવ જોઈ તે મનમાને મનમાં હર્ષ પામતી હતી તે હર્ષનું કોઈ કાગળ હશે કે કેમ એ વિષે અમે કંઈ કહી શકતા નથી પણ એટલું તો અમે કહેશું કે બીમદેવના ગયા પછી જ્યારે સદ્મીત્રીએ તેના મામે જોયું ત્યારે તે ચિતાતુર વદને ઝાંઝકે વિચાર કરતી ઉભી હતી. સદ્મીત્રીએ તેને ચિતાનું કાગળ પૂછ્યું ત્યારે ચિતામણીએ હમીને વાત ઉઘરી દીધી અને જમ વાને ફેટલીવાર છે, એ નિય તપામ કરી આનું, એમ કહી ત્યાંથી અપાટાગધ ચાલી ગઈ. પ્રૌઢાવસ્થાને પામેલી સદ્મીત્રી ચિતામણીના અચળ વિચારોને કોષ્ટ પશુ રીતે જાણી રાખી નહિ, તેમ તેના એક નિર્દોષ છોકરીના વિચારો જાણવાની જરૂર પશુ તેને જણાઈ નહિ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

૮

પ્રયાણ.

“ આભ પ્રજ્ઞે, વરણી લગવમે, રાજ ! વેન ઘોરે મ ખનાદ,
હુ દુસિ ખેડે મહારાજના, હો ! સામન્તના નયનાદ,
મહારા કેસરણીના કથ હો ! સિરાવો રણવાટ ”
કવિ ન્હાનાલાલ

વર્ષાઋતુની મમાસિ અને શીતઋતુની શરૂઆત થઈ ચુકી હતી. વર્ષાઋતુમાં મારો વરસાદ થયેલો હોનાથી મનુષ્યોના મન ઉદ્ધાસમાં હતા. વર્ષામાસ એજ જોડુ જીવન છે એમ ખેડૂતોના આનન્દનો અર્થ નહોતો. પૃથ્વીરૂપી સુદરીએ

પોતાના વરસાદશી પતિના સમાગમથી લીલા રંગની સાડી પરિધાન કરેલી હતી. એટલે જ્યાં જોઈએ ત્યાં લીલાછમ જેવાં વૃક્ષો, વેલાઓ અને હોડવાઓથી સમસ્ત પૃથ્વી આચ્છાદિત થઈ ગયેલી હતી. જ્યાં જુવો ત્યાં નયનરંજક લીલો રંગ જ દૃશ્યમાન થતો હતો. પવન પણ મીઠો, મધુર અને સુગંધી વાતો હતો અને તેથી વૃક્ષોની નીચે નમી ગયેલા ડાળીઓ આમતેમ આનંદથી ઝુલતી હતી. નાના પક્ષીઓ અનેક પ્રકારના વૃક્ષો ઉપર બેસી આનંદથી ટીકટીકાટ કરી રહ્યાં હતા. ગાય, ભેંસ, બળદ આદિ જનવરો શાંતિથી મીઠું અને મુકામળ લીડું ધાસ ચરતા હતા. મનુષ્યો રમતગમતથી, મિત્રો સાથે વાર્તાલાપ કરી, કુટુંબીઓ સાથે સંપથી રહી, પ્રિય મનુષ્યોના સહવાસથી અને ગીત-વાદ્યોથી આનંદનો ઉપભોગ કરતાં હતાં હુંડામા હાડી એ તો ગુજર તદ્દશનો પ્રત્યેક આત્મા આનંદનો અનુભવ કરતો હતો.

સાયંકાળનો સમય થવા આવ્યો હતો. આઠાશમાં અનેક રંગોનું પરિવર્તન થતું હતું. થડીમાં સિંહ તો થડીમાં શિયાળ એવાં વાદળોનાં વિચિત્ર આકારો થતાં હતાં. દુર્લભ સરોવરનાં નિર્મળ જળમાં તેનું જે પ્રતિબિંબ પડતું હતું તે અલૌકિક હતું. સંખ્યાબંધ પક્ષીઓ સરોવરના છીછરા પાણીમાં જલક્રીડા કરી રહ્યા હતાં. સરોવરની પાળ ઉપર વૃક્ષોની લાંબી હાર હતી. સંખ્યાનો સમય થયેલો હોવાથી પક્ષીઓ કલરવ કરતા પોતાના માળામાં ઉડીને ભરાઈ જવાની તૈયારી કરતાં હતાં. અસ્તાચળ તરફ પ્રયાણ કરવા આતુર થયેલા દિનકરને જોઈ મનુષ્યો પણ પોતપોતાના ઉદ્યમથી પરવારી ગૃહ તરફ જવા આતુર થયાં હતાં.

રાજ્યકાર્યથી પરવારી વિમલ ઘેર આવ્યો. પોતાની પ્રિયપત્ની શ્રીદેવીને મળવા અને સિંધ ઉપર ચડાઈ લઈ જવાના સૈન્યનો પોતે સેનાપતિ થયો છે, એ શુભ સમાચાર જણાવવા તેનું મન આતુર બન્યું. હતું. આ વખતે વિમલે રાજ્ય તરફથી મળેલો નવો પોશાક ધારણ કર્યો હતો. તેનું સુંદર અને મુલાયમ શરીર નવાં પોશાકથી બહુજ દીપતું હતું. વિમલ પોતે આ નવા પહેરેલા પોશાકમાં કેવો લાગે છે તે વારંવાર જોતો અને મનમાં ને મનમાં હર્ષ પામતો પોતાના શયનગૃહમાં આવી પહોંચ્યો. વિમલનું કુટુંબ શ્રીમત હતું અને વળી તેના પૂર્વજો રાજ્યના અમાત્ય હતા; તેથી તેનું ગૃહ સુંદર, વિશાળ અને શોભીતું હતું. ઘરમાં જ્યાં ત્યાં હારબંધ આરસા બાંધેલા હતાં અને બારણે સુશોભિત તોરણો બાંધ્યા હતાં. પૂતળીઓમાં એવા યાંત્રિક કામની ગોઠવણ કરી હતી કે તે નીચી નમીને ઘરમાં આવનારાઓને સન્માન આપતી, કાંઈ પુતળી નૃત્ય કરતી તો કાંઈ વા નાંખતી. એ દૃશ્ય જોઈએ પુતળી છે કે ખરેખર સ્ત્રી છે, તે કાંઈથી તુરત સમજી શકાય તેમ નહોતું. કાચની એવી બાંધણી કરેલી હતી કે તે કાચ

જતા જોનારને પાણીના હોજ બર્થ ટોપ એમ લાગે, શયનખંડની મોઝા તેો અપ્રતીમ અને અપૂર્વ હતી દિવાલો ઉપર ચાંગે બાલુ મોટા મોટા આરમ્મા જડી લીધા હતા નીચે ખીયેરી કાચ જડવો હતો અને ઉપર ઝુમ્મરો લંટકા વેના હતા- ઝુમ્મરોમા સુગંધી દીપક બગતા હતા શયનખંડની વચ્ચે એક દીપકો બાધેવો હતો ને ઉપર એક મેડી શ્રીના અવતારરૂપ શ્રીદેવી દીપતી હતી વિમન શયનખંડના આગળમા ધડીવાગ ઉમો ગલો પગનુ શ્રીદેવીનું જ્ઞાન તેના પ્રત્યે નહોતું તે સામેના આગસામા પોતાનું સૈલ્ય જોરામા તલીન થઇ ગયેલી હતી વિમન ધીમા પગને શ્રીવી દીપતી હતી તે દીપકની પછવડે જઈને ઉમો રજો એટલે તેનું પ્રતિજિજ્ઞા પશુ આગમા પડ્યું શ્રીદેવી પોતાના પ્રિયતમને આજી શુભ ગીતે આવેલા લેઇ ચમળ અને દીપ્તિ । ઉપરથી નીચે ઉતરી વિમન પામે દોડી ગઇ વિમને રિમ્ત હાર્ય ગતા તેને પોનાની બાથમા પકડી લીધી અને શ્રીવી પછ પોતાના નાથના સુદરશગરને વેનની પેડે વળગી પડી.

નડીભગ બન્ને પતિ-પત્ની એ મિતિમા ઉભા ગયા થોડીકાં પછી વિમન શ્રીદેવીને પોતાની બાથમાથી છુગી કરી અને તેને દીપક પામે લઇ ગયો, ઉમય તે ઉપર એ । શ્રીવી પોતાના નાથને પ્રેમથી મીઠા વચનો વડે સંતોષ પમાડતી પૂજવા લાગી “ પ્રિય નાથ, આપને આ નવો પોચાક મહાગળ તરફથી મળ્યો છે કે શુ ? ”

વિમલે મિમત હાસ્ય કરીને ઉત્તર આપ્યો ‘ ‘ મવાગમાજ તમને વિગ્હા નજમા બળતી મકોને ફૂતમાગથી બધિકમ્પર એવી કાષ્ટ નરીન તરફીને વરવા જવાતો છુ અને તે માટેજ મહાગળે આ ઉત્તમ પોચાક મને અર્પણ કરેલો છે ”

શ્રીવી વિમલના મર્મયુક્ત વચનો મમજી સગી નહિ. તેણે આશ્ચર્યચકિત થઇને પૂછ્યું “ નાથ, હજુ આપણા લગ્ન થયાને કાષ્ટ ધણો મમય થયો નથી, ત્યા ખીજી વરવાની ઇચ્છા કરી એ તો બલે, પણ તે કાણ છે, ક્યાની છે અને કેવી છે તે તો મને કહો ”

વિમલે એક વખત શ્રીવીના સુદરમુખ તરફ જોયું અને પછી કહ્યું ‘ ‘ ત્હાગ કરતા તે ધણીજ સુદર, ધણીજ મોહક અને ધણીજ શુભવતી છે ’

“ ત્યારે મને તેનું નામ કેમ કહેતા નથી ? નામ આપવામા કાષ્ટ હજુ ત છે ? ” શ્રીદેવીએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ નામ મામળીને ટુ-સુ કરીશ ? ત્હાગ નામ કરતા તેનું નામ પણ ધણ સુદ છે ” વિમલે કહ્યું

“ બલે, તેનું નામ મ્હાગ સાધાગણ નામથી વધારે સુદર હોય તેમા મને શુ હન્કત છે ? આપની નવી પ્રાણુપત્ની અને મ્હારી જ્ઞાતી ખેનનું નામ સાલળીને પણ હુ નો આનંદજ પામીશ ” શ્રીવીએ કહ્યું

વિમલ હંમતાં હંસતાં ઓલ્યો. “ તેનું નામ છે યશોમતી. ”

“ યશોમતી ! વાહ નામ તો બહુ સુંદર છે હો ! ” એમ કહેતાં-કહેતાં શ્રીદેવી હસી પડી તે વિમલના મર્મવચનોને હવે સમજી ગઈ હતી, તેથી તેણે કહ્યું. “ પણ યશોમતી તો અહીંજ છે અને તેની સાથે આપ હમેશાં મુખ્યચેનમાં દિવસ વ્યતિત કરો છો; તેમ છતાં આપ તેને વરવા માટે ક્યાં જવાના છો ? ”

“ પ્રિયા, તને ખબર નથી કે હું મહારાજ સાથે સેનાપતિ થઈને સિંધ-દેશ ઉપર ચરારાઈ લઈને જઈ છું ? એ ચાર્જમાં પવન્ય મેળવીને યશોમતિ (કીર્તિ)ને વરીશ. ” વિમલે કહ્યું.

“ આપણી દાસી મને ત્રાત તો હમણાંજ કરતી હતી કે મહારાજ સિંધ ઉપર ચડાઈ લઈ જનાર છે, પણ આપ સેનાપતિ થઈને સાથે જવાના છો, એની મને ખબર નહોતી. ” શ્રીદેવીએ કાંઈક ઉદાસિનતાથી કહ્યું.

પોતાની પ્રિય પત્નીને પછવાડે એકલી મૂકીને પોતે યુદ્ધમાં જવાનો છે, એ કારણથી શ્રીદેવી ઉદાસ બની ગઈ હતી. પરંતુ તેને આશ્વાસન આપવા માટે તેણે શ્રીદેવી પ્રત્યે પ્રેમથી ઉલ્લાસતા હૃદયે કહ્યું:—“ બહાલી, તું શામાટે ઉદાસ થતી બય છે, એ હું જાણું છું. મહારા વિયોગતું દુઃખ તને સાલશે એ વિચારથી તું દીલગીર થાય છે; પરંતુ વીરપતિની પત્નીએ આવે સમયે પોતાનો શું ધર્મ છે, તે સમજવું જોઈએ. શું તું અન્ય વશિષ્ઠ કન્યાઓ અને વશિષ્ઠ વહુઓ જેવી નિર્બળ છો ? એ ખરૂં છે કે હું અને તું બન્ને વશિષ્ઠ છીએ; પરંતુ આપણાં પૂર્વજો કે શું અને કંઈ જાતિના હતા, તે શું તું નથી જાણતી ? ભગવાન પાર્શ્વનાથ, તેમનાથ અને મહાવીર પિતાના અપૂર્વ બળને અને આત્મસંયમને શું તું નથી જાણતી ? એમના જ આપણે પુત્રો છીએ અને એમનાજ ઉત્તમ સહ-યુદ્ધોનો આપણે વારસો મેળવ્યો છે; તો પછી મહારા અદ્ય સમય માટેના વિયોગથી અને મને યુદ્ધમાં જતો જોઈને તું શામાટે રડે છે ? ”

શ્રીદેવી પોતાના વીરપતિ પ્રત્યે એકજ ધ્યાનથી જોઈ રહી હતી. વિમલના વીરતાયુક્ત વચનો સાંભળી તેના મુખ ઉપરથી ઉદાસિનતા ક્યારનીએ પલાયન કરી ગઈ હતી. અને તેના બદલે પ્રસન્નતા અને દૃઢ નિશ્ચયની છાયા પથરાઈ ગઈ હતી. તેણે કહ્યું. “ નાથ, મહારા વીરપતિ, હું આપ યુદ્ધમાં જાઓ તેથી રડતી નથી. હું આપના જેવા વીરપતિની પત્ની છું તો પછી ભય શામાટે ધરું ? સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક સ્વભાવ મુજબ આપનો વિયોગ થશે, એમ જાણી હું સહેજ ઉદાસ થઈ હતી એટલુંજ. પણ આપ યુદ્ધમાં જઈ વિજય મેળવો, એ મહારાજના તઃકરણની ઈચ્છા અને આશિર્વાદ છે. ”

“ ધન્ય છે પ્રિયા તારા વિચારને અને તારી વીરતાને ! ” વિમલે એમ કહી શ્રીદેવીના સુંદર-શુદ્ધાબી ગાલ ઉપર એક ચુંબન મીઠું લીધું.

“ આપ, મ્હારી પ્રશ્નના જાણે છે કે ? પોતાના વિચારને ઉપસાધિત કરવા એ અમર સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. આપ ખુલીથી યુદ્ધમાં જાઓ અને આપનો વિચાર થશે, એની ચિંતા આપ કરશે નહિ. હું જાણું કે સિંધનો ગાળ બહુ અભિમાની થઈ ગયો છે અને આપણા દેશ ઉપર ચડાઈ લાવવા માટે તૈયારી કરે છે. આપ સત્તર જાહેરને તેનો પગપાળો કરો અને તેને બતારી આપો કે શ્રાવકોના જાવડામાં મેટુ મામરું છે બીજા બધા ગાળઓ શ્રાવકોને જીવવા પાગનાગ દહીં વગેરે છે તો નાથ, એ જીવદયા પાળનારા શ્રાવકોના હાથ શત્રુઓ માથે દેવા બગવાન છે, તે દર્શાવી આપી ધર્મોત્તમતાને વરો. ” ઈંદી જીભથી ઉપગના વચનો મોઢી તેના મુઠ્ઠા મુખક્રમણ ઉપર વીગનાનો પ્રભાવ તરી આવે દો, તેથી તેની રોજામાં આર ઇદિ થઈ હતી વિમલ તેને પોતાની બાથમાં લઈને વિશેષ ધન્યવાદ આપવા જતો દો, પણ તેને અટકાવી ઈંદી મોઢી ઉઠી “ નાથ ! આ સમય એવી પ્રેમલીલાને માટે ઉચિત નથી હું જો કાંઈ જીવે હોત અથવા મધુર પજુ ઉડીપક નુરોમાં મનોભાવને પ્રકટ કરી શકી હોત તો આ પ્રમદે પ્રેમગીતને મદદે એકદમ ગાઈ મગીત ગાઈ આપના આવશને વિશેષ ઉત્તેજિત કરત અને એ ગીતે મહર્ષિમિષ્ટીની ફળ બળવત અભેદ ! અમે માત્ર પુરોની કિંદાપુતલી મિલાય બીજા દશા ઉપયોગમાં આવી શકી નથી. પણ તે વાતને જવા ઘો હું માત્ર આપને વિદાય આપની વખતે જોડતુ જ હું હું કે ગુણમ મામના મોખરે જતા આ ગૃહિણી અને કુટુંબની તમામ ચિંતાઓને તિનાજીથી આપી માત્ર સ્વદેશ અને અધર્મની ઉત્તરિતુ જ ધ્યાન કરો. અમે સ્ત્રીઓ હવે પુરોની ગાગરશાતા પી પત્નીઓ દોષ કરતા વીરપુરોની વિધવાઓ દોષમાં વિશેષ ગૌરવ સમજાવે છીએ ” પોતાની પત્નીના આવા આવેશબર્યા અને તેનેપૂર્ણ શબ્દે સામગી વિમલ થોડીવાર નિગમ જની ગયો. પતિની નિમજ્જતાનો ભગ કરવાના ઉદ્દેશથી વિમળાએ પ્રશ્ન કર્યો - “ પ્રિયતમ ! યુદ્ધમાં જવાનું પ્રવાણ-મુદત્ત મ્હારે છે અને આપ અહીંથી ક્યારે મિલાવવાના હો ? ”

“ પ્રિય દેવી, આપની કાલે પ્રાત મગમાં વહેવા નૈન્ય લઈને જવાની મને આજા થયેલી છે. આજની રાત્રીના ત્હારા મગમાં મહેવાનો છુ, માટે મને યુદ્ધમાં જવાની ગળ અપાવે આપી દે ” વિમલે કહ્યું.

“ આપ યુદ્ધમાં જાઓ, અનેક સદા સદા કરો અને હું અહીંકેલીમાં મુખ્યનેયી રહું, એ કેવળ અમલવિત છે હું તો આપની સાથેજ આવીશ. હું એ રીતપતિની વીગમના છુ નો મુ યુદ્ધમાં આપની માથે આવી આપને મદાય ન કરી શકું ? ” ઈંદીએ પૂછ્યું.

“ પ્રિયા, ત્હારો યુદ્ધમાં આવવાનો ઉત્સાહ પ્રશસ્તીય છે, પણ કોઈપણ

મંત્રી, સેનાપતિ કે મંત્રિકો પોતાની જાતે સાથે લેવાની મદદારજની સમ્મત મના છે, વળી માતૃશ્રીનો સેવા કરવાને માટે પશુ ત્યારે અર્પણ રહેવાની જરૂર છે. ” વિમલે કહ્યું.

શ્રીદેવી ઘડીભર વિચારમાં પડી ગઈ અને શું ઉત્તર આપવો તે વિષે કશા નિર્ણય ઉપર આવી શકી નહિ. પોતાના સ્વામીનું કથન યથાર્થ હતું એમ તે સમજી ગઈ. તેણે આનંદથી કહ્યું. “ નાથ ! આપની આજ્ઞાનો હું સ્વીકાર કરું છું. પશુ તેથી આપની સેવા મારાથી યદ શકશે નહિ. ”

“ તેની કાંઈ શીકર નહિ. માતૃશ્રી વૃદ્ધ થયાં છે અને તેમની સેવા કરવાનો આ સમય છે, માટે તેમને કાંઈ પ્રકારથી દુઃખ ન લાગે તે પ્રમાણે તેમની સેવા કરજો. હું અહીં આવ્યો તે પહેલાં તેમની રજા મેં લઈ લીધી છે. ” વિમલે કહ્યું.

“ માતૃશ્રીની ચિંતા કાંઈપણ પ્રકારે કરજો નહિ. આપ ખુશીથી હૃદયમાં જાઓ અને વિવૃત્તમાળા પાંદરી સરવર પાછા પધારજો. રાત્રી ઘણી ગઈ જાય છે, માટે આપ આઢીચક્ર ઉપરજ શયન કરો અને મને મેંવા કરવાનો લાલ આપો. ” એમ કહી શ્રીદેવીએ પોતાના પ્રિયતમને પોતાના કામળ અંકમાં મુરબીઓ અને પોતે તેની ચરણસેવા કરતી બેસી.

x

x

x

x

પ્રાતઃકાળના સમયને બહુ વાર નહોતી, તે વખતે વિમલ જગૃત થયો. પોતાના ઘર દેરાસરમાં જઈ પરમાત્માનું એક ધ્યાને સ્મરણ કરી અને પોતાની માતા તથા પ્રિય પત્નીની રજા લઈ તેમને આશ્રમન આપી, પોતાને સોંપવામાં આવેલા સૈન્યને લઈ વિમલ સિંધુ દેશ તરફ રવાના થઈ ગયો. ગજ્જ ભીમદેવ પશુ પોતાના ખાસ સૈન્ય સાથે વિમલની પછાપાટે કુચ કરી ગયો:

પ્રકરણ ૧૮ મું.

હમીર સુમરો.

ઇતિહાસના સાધનોના અભાવે આપણે પૂર્વના સમયની એક પણ વાત ચોક્કસપણે કહી શકતાં નથી. ગુજરાતનો ઇતિહાસ અત્યારે જે થોડો ઘણો ઉપલબ્ધ થાય છે, તે માટે આપણે જોનસાધુઓના આભારી છીએ, પ્રાચીન સમયમાં ઇતિહાસ લખવાની પ્રથા નહોતી એમ કહીએ તો પણ ખોટું નથી. તે સમયનો વિદ્વાન વર્ગ ઘણે ભાગે ધાર્મિક અને જ્યોતિષ વિષયક ગ્રંથો લખવામાં અને ખાસ કરીને આખ્યાનો અને ચરિત્રો રચવામાં આતુર રહેતો હતો. પ્રમા-

જુમૂન ઇતિહાસ લખવાની તે કામે વૃત્તિજ નહિ હોય, એમ અનુમાન થઈ શકે છે તે મમયમા જો કે ઇતિહાસના સાધનો ધણા હતા, પણ મુમનમાનાદિ લોકોના હુમના જે વખતે ઉપગ ગપરી થતા હતા અને માલુમોને પોતાના જન-માતની જે વખતે ખામ દરોને ચિતા ગ્લા કરતી હતી તેવું વખતમા ઇતિહાસના સાધનોનું સંગોધન થાય અને પ્રમાણુચૂત ઇતિહાસ લખાય, એ અમલકિન હતું હરિઓએ ધણુ કૃત્રીને દત્તમ્યા અને ભાટચાન્હોના દોહરા ઉપરથીજ ઇતિહાસ ગ્યેનો જાણાય છે અને તેથીજ પન્નપન્ન અમલકિ રાનોમા અત્યાજ આપણને મુશ્કેલી આવે છે એવા જાગોક મમયમા પણ જ્ઞાનસાધુઓએ ગુન્ગા નનો ઇતિહાસ જોટલો વખ્યા છે, તે ઉપરથી તે મમયની ખરી મિથિતિ શું હશે, તેની આપણે ક પના કરી રહીએ છીએ અને આપણે મમયની ખાતર દ્વારા મિ વાર ગ્લા દ તા નથી કે જો સાધુઓએ ગુન્ગાતનો ઇતિહાસ લખીને સમાજની મે આરમ્ય એવા દેવી છે ગાન્ધ્યાનનો અને હિન્દુસ્થાનના અન્ય ભાગોનો ઇતિહાસ જરૂર જોટલો નો નહિ પણ આમાન્ય નીતે તે કાગની વગ્તુચિતિ મમજ ગમીએ તેટલો મળી આવે છે પગ્તુ મિધુ દેશનો ઇતિહાસ હિન્દુ ઇતિહાસ કાગેના હાથથી લખાયો મળી આવે નથી મિધુ દેશના ઇતિહાસ માટે તો આપણે મુસનમાન ઇતિહાસ ગેના વચનોમા વિશ્વાસ ગખવો પડે છે ઈ મ ૭૧૧ મા આગ્રોએ મદમદ કાસીમની મગદગી હોળા સિધ ઉપર સ્વાગી કરી તે મમય તે દેશનો ગાજ દાહિંગાય હતો પણ તે સમયમા અને ત્યાગપછી મિધની વગ્તુચિતિ કેવી હતી અને તેના ઉપર કઇ જાતના ગાજઓ ગાજ્ય દગ્તા હતા, તે વિષે આપણે ધણુ થોડું જાણીએ છીએ. મદમદ કાસીમની મગદગી મિધ દેશ પાપમાય થઇ ગયો હતો અને ત્યાના ગાજમનાઓને તેથી એટલું ખડું ગુસ્સાન થયું હતું ॥ તેઓ પાછા પમમગ થઇ વખ્યાજ નહિ. મદમદ કાસીમે મિધના ધણા ગાજમીજનો કવજ નાશ કરી નાખ્યો હતો, તેથી તે પછી મિધના ગાજઓ ફરીથી સ્વતંત્ર થઇ શક્યાજ ન હોના દાહિંગા આગ્રો સાથે લડતા તેના પોતાના મેનાપતિના કાવત્રાથી અને ખુટવણીથી મગયો, તે પછી તેના તાનાના જે ખાજિયા ગાજઓ હતા, તેમાના ધણાખગ આરબોની મતાનો મ્વોમગ દગ્ત્રાથી ટપી ગ્લા હતા દાહિંગ ગાપની નીચે ચાર વહિવટદાર ગાજઓ હતા તેઓ તેના મૃત્યુ પછી સ્વતંત્ર થયા હતા તેઓમા એક ખાજિયાનદો વહિવટદાર હતો મખકાગમા મુમરા ગાપુનોનું મિધમા જ્યાર જો થયું અને તેઓ કાઇક પમમગ થયા ત્યારે મિધની રિથિતિ મધક આશાજનક થઇ હતી પગ્તુ ગુન્ગાનના મગ્ત જીમંત મુમરા જાનિના ગાજ હમીર જીગ્તના મમયમા મિધ ઉપર ચાઇ ૮૭૮૬ મુમરા ગાપુનોનું જો પણ તોળી નાખ્યું અને ત્યાપછી

સિંધના રાજકર્તાઓ પગલાર ચાલુ રાજ્યાજ નહોતા. હમીર ખીજની રાજ્યધાની ખાલિશાખાદમાં હતી તેણે સિંધના નહાના મોટા રાજાઓ અને વહિવટદારોને પોતાને વશ કરી લીધા હતા અને કચ્છના પણ ધણોખંડો લાગ તેના અધિકાર નીચે હતા. કચ્છમાં કિરંતીગઢનો રાજા કેસર મહવાણી તે સમયે એક બેરાર રાજા હતો. તે હમીરસુમરના રાજ્યમાથી વારંવાર જનવંશ અને ઝાંઝાને ઉપાડી લાવતો હતો. અને ખીજ ધણી રીતે સિંધના રાજાને દુરાન કરતો હતો. એક વખતે કેસર રાજા હમીરના સાતસો ધોડા લઈ આવ્યો. અને ભાટ ચારણોને દાનમાં આપી દીધા. ખીજ સમયે તે હમીરના સાતસો ઉંટ ઉપાડી લાવ્યો અને તે પણ ભાટ ચારણોને વહેવી આપ્યા. આટલું કર્યાં છતાં પણ હમીર ચૂપજા બેઠો હતો. છેવટે કેસર એક વખત પોતાનું કેટલુંક લશ્કર લઈને હમીરના રાજ્ય ઉપર ચડાઈ કરવા ગયો. આ વખતે હમીરની જીંદગી અને તેની પુત્રી રથમાં બેસીને નગર બહાર બાગમાં જતાં હતાં. કેસર ગુપ્ત રીતે બાગમાં પેસી તે બંનેને તથા ખીજ કેટલીક સુમરી રજપુતાણીઓને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો. હમીર આથી બહુ ગુસ્સે થયો અને કિરંતીગઢ ઉપર પોતાના લશ્કર સાથે ચડાઈ લઈ ગયો. કેસર અને તેના લશ્કર વચ્ચે એક મોટું યુદ્ધ થયું. તેમાં કેસર મરાયો અને તે સાથે તેના કુટુંબીઓ અને સગાંઓનો ઘણો નીકળી ગયો. હમીરે કિરંતીગઢને બાળીને જમીનદોરન કરી નાંખ્યું. કેસરનો માત્ર એક નહોતો પુત્ર હરપાળ તે હત્યાકાંડમાંથી બચી ગયો અને ગુપ્ત રીતે દેશાવરમાં નીકળી પડ્યો. છેવટે ભીમદેવના પુત્ર કરણરાજાના સમયમાં તે અણહિલપુર પાટણ આવ્યો નહોતો, પણ એ વાત સાથે આપણને અત્યારે કશો સંબંધ નહિ હોવાથી તેને પડતી મુકીએ છીએ. એ હરપાળના વંશને અત્યારે જાણા રજપૂતો । નામથી ઓળખાય છે.

આપણે જે સમયની આ નવલકથા વાંચીએ છીએ, તે સમયે પ્રાચીન સિંધનો મુલક વર્તમાન સિંધ કરતાં કાંઈક વિસ્તૃત હતો. તેમાં નાના નાના ધણાં રાજાઓ, જાગીરદારો અને વહિવટદારો હતા. હમીર સુમરે નાના મોટા સર્વે રાજાઓને પોતાને વશ કરી લીધા હતા. શિવશાણુ (સીવીસ્તાન) ના રાજાને તેણે જીતી લીધો હતો. તેમજ ઘણાંએક ખીજ બેટના રાજાઓ અને ગદપતિ-

* ભાટ ચારણો આ બનાવ ગુજરાતના ઉદ્ધાર રાજા કરણ વાઘેલાના સમયમાં બન્યાનું કહે છે, પણ ઇતિહાસ તથા સમયનો વિચાર કરતાં તે વાત સત્ય જણાતી નથી. હરપાળ અને તેના ખીજ બે ભાઈઓ ભીમદેવના પુત્ર કરણ સોલકીના સમયમાં જ પાટણમાં આવ્યા હતા અને કરણ રાજાને પ્રસન્ન કરી ઘણાં ગામો દાનમાં મેળવ્યાં હતા, એમ ઘણાં ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે. અને અમે પણ તે તે અભિપ્રાય સાથે મળતા યઈએ છીએ.

એને તામે ડગી લીધા હતા હમીર ગુજરાતના ગંગા બીમવેની અપૂર્વ કીર્તિ માળખી હતી, તેથી તે બીમવે માથે યુદ્ધ મચાવના માટે આતુર થઈ રહ્યો હતો. ગુજરાત ઉપર ચડાડી લઈ જવા માટે તેણે ખામ સેન પછા તૈયાર કર્યું હતું, અને યોગ્ય અવસર મળ્યેથી ગુજરાત ઉપર ચડાગી લઈ જવાનો તે એક પગે તૈયાર થઈ રહ્યો હતો.

સિધુપતિ હમીર પોતાની રાજ્યમાના એક મુદ્દ મખમનની ગાદી ઉપર બેઠેલો હતો. આગળ બહુ વિરાગ નહોતો. હમીર પોતાની ખાનગી મખા આ આગડામા બેસી હતો. તેમા સ્ફટિક ના સ્તંભા હતા. આગડામા જમીન ઉપર મોટી જાળ પાથરેલી હતી. મધ્યમા ગંગાની ગાદી હતી અને તે બીજી આમપામ ગોવેની મર્મ ગાદીઓ ઢગતા હોયી હતી બીજી આમપામ ગોડરેની ગાંધીઓ ઉપર હમીરના મંત્રીઓ બેસી હતા. તેનો મુખ્ય મંત્રી ગમચદ્ર ગંગાની પાસેની ગાંધી ઉપર બેસી હતો. તેણે મંત્રીનની પાવડી તથા હોયી જાતિના કાપડનો વાધો પહેરેલો હતો. તેની પાંચી મીઝા મંત્રીઓ પશુ યોગ્ય વસ્ત્રો પગિધાન કરી મેંડેના હતા. હમીર સુમગની અવધા જીવાની નટારી ગઈ હતી. તેનું વય આગામે-વર્ષ હતું. તેમ જતા તેનું શરીર કમગત કરવાની ટેવથી જોગવા અને પ્રુષ્ટ હતું. તેના શરીરનો રંગ સહેજ સ્વામ હતો. શરીરે તે બહુ હોયો હતો અને પ્રમાણમા તેનું મ્હો ન્હાતું હતું. તેનું નાક જગ બેઠેનું હતું અને તેનો અકેરો જોનારને ભરત વાગે તેવો આમડી અને કોવપૂર્ણ હતો. તેની ઝીંગી આખોમા મલ જતાવ બેઠેની મ્હેતો હતી તે અવભાવે આમડી હતો, તેથી પોતે જે કામ કરવાનું વિચારતો તે અવગત કરતો. તેણે આ વખતે અતિ સુદર અને સુગોબીન પોતાના પગિધાન કર્યો હતો. માથા ઉપર મહીનની પાવડી પહેરેલી હતી, તે ઉપર હીંગ અને મોતીથી જડેલો શિશ્વેય બાધેલો હતો. વાધો માવ જગીના ભરત ભરતો હતો, અને દાસમીગે બનાવટના સુદર નેનાની બેટ જાગેની હતી. તેણે મુગવાગ પશુ માચી પડુડી હતી. આવી રીતે કાણુમાગઈ કોવધી આમપામ જોનો હમીરસુમરા બેઠેલો હતો. મંત્રીઓ અને હમીર રાજ્યમર્મ મધ્યી વાર્તાનાપ કરતા હતા, તે મખો પહેરેગીરે આવી નમન કરીને જુ "રાજગજેશ્વર" ગુજરાતના ગંગા બી મરવને એક દુત આપે છે અને તે આપના હજુર આરવા આગ્રા માગે છે "

‘ગુજરાતના ગંગાનો - ૧’ હમીર નાચી પાવના જોતા.

૨૮૬ ‘પદ-ગી’ ઉપર આ’.

‘તેને સત્વર પ્રવેન કરાવ’ હમીરે આગ્રા આગી એટલે પહેરગીર નમન કરી આપનો મગો.

“ મંત્રીશ્વર, ” હમીરે કહ્યું. “ ભીમદેવ મહારી સત્તા અને ધાકથી સલાહ કરવા તૈયાર થયો જણાય છે. ”

“ મહારાજનુ અનુમાન કદાચ ખરું હોય, પણ ભીમદેવ એકદમ સલાહ કરવાને તૈયાર હોય, એમ હું માની શકતો નથી. દૂતની આગમનનું કારણ ખીજું જ હોવું જોઈએ. ” રામચંદ્રે ચોગ્ય ઉત્તર આપ્યો.

એટલામાં દૂત રાજસભામાં આવી પહોંચ્યો અને હમીરને નમન કરી નિર્ભયતાથી ઉભો રહ્યો.

“ ગુજરાતના રાજા ભીમદેવે તને મહારી પાસે મોકલ્યો છે ? ” હમીરે પૂછ્યું.

“ જી હા. ” દૂતે ટુંકામાં જ ઉત્તર આપ્યો.

“ ભીમદેવે સુલેહ કરવાની કંઈ કંઈ સરતો લખી મોકલી છે ? સિંધુપતિની સ્વતંત્રતા તેણે કશું કરી છે કે નહિ ? ” હમીરે ગર્વથી પૂછ્યું.

દૂત હમીરના નિરર્થક ગર્વનાં વચનો સાંભળી જરા હસ્યો અને બોલ્યો. સિંધુપતિ ! અમારા મહારાજ તો સલાહ કરવાને અતુર છેજ નહિ. તે તો પોતાનું પ્રયત્ન સૈન્ય ક્ષેત્રને આપની સાથે યુદ્ધ કરવાને આવ્યા છે અને પંચનદ પાસે ધાવણી નાંખીને પડ્યા છે; માટે આપ અમારા મહારાજનું ચક્રવર્તિપત્ર સ્વીકારી એમની સેવા કરવાને તૈયાર છો કે નહિ તે જાણી લેવાને હું આવ્યો છું. અમારા જીવદયા પાળનારા વિમળ મહેતા કહે છે કે સિંધુપતિ જે સમજીને ગુજરાતના મહારાજની સેવાનો સ્વીકાર કરે તો વિના કારણ અસંખ્ય મનુષ્યોની જીવહિંસા થતી અટકે.

હમીરને દૂતનું વચન આશ્ચર્ય જેવું લાગ્યું; તેના મનમાં ચટકા લાગ્યો અને ગુસ્સાથી આંખોને લાલચોળ કરીને બોલી ઉઠ્યો. “ જા જા, ત્યારે કહેવાતો મહારાજ મહારા કશા લેખામાં પણ નથી. ત્યારે સ્વામીને લાજ નથી, તે સન્નિપાતના રોગથી બુદ્ધિશૂન્ય થઈ ગયો જણાય છે અને કાંતો મિથ્યાભિમાનથી વિવેકહિન થયો દેખાય છે. અસંખ્ય ગામોના રાજધિરાજ અને અનેક શત્રુઓનો પલકમાં નાશ કરનાર સિંધુપતિનું રાજ્ય સેવા ગાંડી ગુજરાતનો રાજા ભીમદેવ અને પેલો જીવદયાનો પ્રતિપાળ વિમલ શ્રાવક આવ્યા છે ! અનેક ખંડિયા કોકોરો જેને તાળે થઈ રહ્યા છે, સમુદ્રપરના અને પૃથ્વીપરના રાજાઓ જેની આજુ માને છે, જેની સ્વારીમાં અનેકવિધ વાહનો શાબી રહ્યા છે, તેના સિંધુપતિ આગળ ત્યારે રાજા ભીમદેવ તુચ્છ જેવો છે. સુતા સિંહને જગાડવાથી ત્યારે સ્વામી શું લાલ કરશે ? હવે એના દહાડા નમતા આવ્યા લાગે છે.

હવે તુ એન્ડ્રમ મ્હાગ રાજ્યની સીમા ડોડીને ચાલ્યો જ અને ત્હાગ સ્વામીને
જોને કહે કે મિધુરતિ મુદ્દમા આવવાને તૈયાર છે ત્હાગ ગર્વના વચનો
માલગી તને મારી નાખવેજ નોઈએ, પણ દૂત જાણી જવા દઉં છું ”

દૂત ત્વગથી હમીરને નમન કર્યા મિવાય એન્ડ્રમ રાજસભામાંથી ચાલ્યો
ગયો મ નીજો અત્યાગ મુધી ચૂપ જેની ગલા હતા અને હમીર તથા દૂતનો
મવા સાલગી બોલવાને માટે આણુર થઈ ગલા હતા, પરંતુ હમીરનો ક્ષેપ
અત્યારે, મમાતો નહોતો અને શુન્સામા તે કેવી આગા આપશે, એ નહિ સમજી
શમ્વાથી તેઓ કાંઈ પણ મોટ્યા વિના ચૂપ બેઠા હતા હમીર ધડીવાગ વિચાર
કરી પછી બોલ્યો “ રામચદ્ર ! બીમદેવ આવી રીને અચાનક ચ્વાગી લઈ ધમી
આવશે, એમ હું માનતો નહોતો પરંતુ દૂતના કહેવાથી જણાય છે કે તે
વજો નજીક આવી પુગ્યો છે બીમદેવને મ્હારો હાથ બતાવવાનો અને સિંધુ
દેશના ઉત્તમ યે દાઓ ! શૌર્યનો રમ ચખાડવાનો આ ઉત્તમ અવસર આવેનો
છે, માટે આપણુ સૈન્ય તૈયાર કરો અને મુદ્દમિ તરફ જેમ અને તેમ તુર-
તમાં જવાય એની ગોડવણુ ડોલ આપણા શુભચરોને બીમનુ સૈન્ય ફેટતુ છે
અને તેની શી ધારણા છે, તે જાણી લેવાને માટે આજે તે આજે અને
અત્યારેજ ગવાના કરો ”

રામચદ્ર બોલ્યો, “ મહા ! જની આગા પ્રમાણે મર્દ અવસ્થા કરે છું ”

“ હા, અત્યારેજ જઈ મર્દ અવસ્થા કરી મ્હને ખમર આપો ” એમ
કહી હમીરે સેનાપતિ તરફ જોઈને કહ્યું “ જયમિદ તમે પણ મત્રીશ્વર માથે
જઈ સૈન્યને એન્ડ્રમ તૈયાર કરો ”

સેનાપતિ જયમિદ, હમીરની આગા માથે ચડાવી ચાલતો થયો બીજા
મત્રીઓને પણ અમુ- કાર્યો કરવાની આગા આપી રાણીવામ તરફ જતાં
જતા હમીરે રામચદ્રને કહ્યું “ મને લાગે છે કે લડાઈ ચાલે ત્યાં મુધી આપણુ
મુખમ પળમમા આપણો જે મજબુત કીલો છે, ત્યાજ ગાખતુ, કેમકે પચ-
નક ઓળગીને બીમદેવને ત્યાં આવવુ મુશ્કેલ થઈ પડશે બાહ્યજાનાત્માં તો
તે તુરતજ આવી શકશે, માટે આજેને આજે રાજધાની પળમના કીલ્લામા
ફેરવી નાખવાની પણ અવસ્થા તાકીદે કરો કાને પ્રભાત સમયે હું ફેટલાક
સૈન્ય સાથે ત્યાં આવવા રવાના થઈશ ”

રામચદ્ર મત્રી ‘ જેવી મહાગજની આગા ’ એમ કહી નમન કરી ચા-
લ્યો ગયો

મકરાણુ ૧૯ મું.

ભીમદેવની છાવણી.

એ પ્રદર જેટલી રાત્રી વીતી ગઈ હતી. પચનદના તીરપ્રદેશમાં પોતાના સમગ્ર સૈન્યની છાવણી નાખી ભીમદેવ પડ્યો હતો. શુભગનના સૈન્યની છાવણી ઘણીજ વિશાળ હતી, તેથી દિવસ એક ન્હાના શહેર જેવો દેખાવ લાગતો હતો. છાવણી માંહેના અંધારા દુઝાનદાને પોતાની ગવડીમાં ઉંઘી ગયા હતા. ઘણા સૈનિકો પણ નિદ્રાધિન અવસ્થામાં પડ્યા હતા. ફેટલાક તો રોળું વળી તાપાણું સળગાવતે એકા એક પાનના ગપાટા મારતા હતા. કોઈ કોઈ સ્થળે રાવડીઓમાં ઝીણા દીપકો જળતા હતા અને સૈનિકો એકત્ર થઈ પૂર્વના ધુ-હોની કથાઓ વાંચતા હતા. અસખ્ય રાવડીઓની મધ્યમાં ભીમદેવનો વિ-શાળ અને સંકેદ દૃઢ જેવો તણુ આવી રહ્યો હતો. ભીમદેવના તંબુની નજીક વિમલ સેનાપતિ અને બીજા સરદારો અને મંત્રીઓના ન્હાના ન્હાના તંબુઓ આવેલા હતા. તંબુઓ આગળ અને છાવણી કરતા પહેરેગોરા પહેરે ભરતા હતા. આમાવાસ્યાની રાત્રી હોવાથી અંધાર અરે બાલુ પ્રસરી ગયો હતો. ગાદ અંધારમાં પોતાના શરીરનો કોઈ પણ ભાગ કાળી શય તેવું નહોતું. આકાશમાં તારાઓ પ્રકાશી રહ્યા હતા, પણ તેમનું જાંબુ નેજ પૃથ્વીપ્રદેશને પ્રકાશમાન કરી શકતું નહોતું. આખી છાવણીમાં શાંતિનું સામ્રાજ્ય પથરાઈ ગયું હતું. તમરાઓનો ગણગણાટ અને પહેરેગોરાના અવાજોથી કવચિત શાંતિનો ભંગ થતો હતો. નેમ કોઈ કોઈ વખતે પચનદના જળચર પ્રાણીઓનો ખળભળાટ અને શિયાળીઆના કર્ણકોર સ્વરો પણ સંભળાતા હતા. આસપાસ આવેલાં વૃક્ષો રાત્રીના અંધારમાં વિશેષ ભયાનક દેખાતાં હતાં અને પચનદના જળ-ધોધનો થતો ભયકર અવાજ બીડે મનુષ્યોના હૃદયને કમ્પાવતો હતો. અમાવાસ્યાની રાત્રી એટલે અંધારનું તો ભેર હોયજ, તેમાં વળી નિર્જન જંગલ એટલે પ્રકૃતિની ભયકરતાની કોઈ પણ પ્રકારની હાજ નહોતી. પવન પણ ભેરથી વાવા લાગ્યો અને ઝાડની ડાળીઓ પવનના સુસવાટથી ઝુલતી હતી. શાંતિનું સામ્રાજ્ય જે અત્યાર મુઠી પથરાયલું હતું તેના બંધે ચોતરફ પવ-નના અતિ ભેરથી અને વૃક્ષોની ડાળીઓના અવાજથી ભયકરતામાં વધારો થતો હતો. અને પ્રકૃતિએ જાણે વિશાળ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હોય નહિ, એમ જણાતું હતું આવા ભયાનક વખતે પચનદના તીર ઉપર એક સૈનિક જેવો જણાતો પુરૂષ આમ તેમ ફરતો હતો. તેણે કાળાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં અને મ્હોડે છુટાની બાંધી લીધી હતી તેના એક હાથમાં ધનુષ્યાણુ અને બીજા હાથમાં એક મજ-

હુત ડાગ હતી તેની રૂબરૂ એક તાગ પણ વટકેતી । ઠી આની અધારી
ગરીએ અને આવા ભય હો મમ્મે નિર્ભયતાથી ફરના પુરુષની દિ મતના
નખાણુ કર્યા મિવાય કે ઇથી ગદી શકાય નહિ. તે અહીં શુ મનવળથી ફરતો
હો અને કોણુ હો એ ઠી કહવાના કરી અગત્ય હતી એ શુ કે અધારુ
જો એટલુ બહુ ગાંઠ હતુ કે તેનુ મુખ જગ પણ દેખાતુ નહોતુ તેમ તે
અહીં શુ મતનમથી આવ્યો હો અને આમતેમ ફરતો ફરતો એકદમ અને એવિતો
ઉભો રહી ગયો કોર્મના પગવાનો અવાજ તેના કાને આવતો હતો તેણે પો
તાની અતિ તોક્ષણુ આખોએ જોઈ લીધુ કે મામેથી એ આકૃતિઓ પોતાના
તરફ ચાલી આવતી હતી તે બન્ને આકૃતિઓને નજીક આવેલી જોઈ પેનો પુરુષ
એ- જુલના થડની એથે છુપાઈ ગયો બન્ને આકૃતિઓ અત્યંત નજીક આવી
પહોચી અને પોને જે જુલ પછવાડે છુપાયો હતો તેને વટાવીને આગળ ચાલતી
થઈ, તે નખને મન્ને આકૃતિએ કાંઈ મૈનિકાની હોય એમ તેણે ટુગતજ જોઈ
લીધુ તે બન્ને મૈનિકા જાવણીના કાંઈ પહેરેગીરો હો, એમ પ્રથમ તેણે
અનુમાન કર્યું, પછુ તેઓએ પહેરેયો પોશાક અપરિચિત જણાતા તેને
આશ્ચર્ય થયુ અને તેઓ જગ દૂર ગયા એટલે ધીમેથી તેમની પછવાડે
પછવાડે તે જગ લાગ્યો પેના મન્ને મૈનિક જેવા જણાતા પુરુષો ધીમથી
અને અરપટતાથી વાતો કરતા હતા, એમ તે જણી શક્યો પછુ તેઓ શુ
વાત કરતા હતા, તે સાંભળી શક્યો નાહ તે મન્ને નવા જણાતા મૈનિક
કોને એક તરફ જણાતો મૈનિક મામો મળ્યો બન્ને મૈનિકા તે તરફ
મૈનિકને મામે આવતો જોઈ જગ એકબાજુ ખસી જઈને ઉભા રહ્યા પ્રથ
મનો પુરુષ પણ જગ દૂર ઉભો રહ્યો મામેથી આવતો તરફ મૈનિક નજીક
આવી, પહોંચ્યો અને જગ દૂર એ વ્યક્તિઓને ઉભેલી જોઈ તેણે પ્રજ્ય
‘કાણુ છે એ ?’

તેઓ મન્ને કાંઈ પણ ઉત્તર નહિ આપતા ચૂપજ ઉભા રહ્યા પોતાના
પ્રશ્નો ઉત્તર નાહ મળવાથી ને પેલી બન્ને વ્યક્તિઓ પામે ગયો અને
પૂછ્યુ “કેમ ઉત્તર આપતા નથી ? કાણુ છે તમે ?”

તે મન્નેમાથી એન્જલુ તિરમ્મથી બોલી ઉઠ્યો “હુ ગમે તે છુ,
નેનુ જાનુ શુ પ્રયોજન છે ?”

“શુ પ્રયોજન છે ?” તરફ મૈનિકે મુઝાથી કહ્યું “મહારાજ
બીમ્બેવનો હુ અગત્યક છુ, તેથી ગમે તે મનુષ્યને ગમે તે સમયે ગમે
નેવો પ્રશ્ન પૂછવાનો મને અધિકાર છે”

“ તારા આધકારની અમને દરકાર નથી.” ઉત્તર મળ્યો.

“ હું જોઉં છું કે દરકાર છે કે નહિ.” એમ કહી તરણે પોતાની તરવાર આનમાંથી ખેંચી કાઢી. પિજળીના ચમકારાનો જોશ તે ચમકી ઉઠી.

તરણુ સૈનિક તલવાર ખતાવી કાંઈક કહેવા જતો હતો, તેટલામાં તેણે જે હાથે તલવાર પકડી હતી તે હાથ ઉપર ડાંગનો એક ફટકો નેરથી પડ્યો. તલવાર તરણુના હાથમાંથી દૂર જઈ પડી અને હાથે કળ ચડી આવતાં તરણુ જમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યો. તરણુને ડાંગ મારનાર પેલા એ સૈનિકો માંહેનો એક હતો. તેણે તરણુને નીચે બેશુદ્ધપણે પડ્યો જોઈ પોતાની તલવારે એવી તરણુ ઉપર ઘા કરવા ઉગામી. એટલામાં પગલાડેથી તેના માથા ઉપર ડાંગનો એક સામ્પત ફટકો લાગ્યો અને તે જમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યો. બીજો સૈનિક પોતાના સાથીની આ સ્થિતિ જોઈ કંઈ કંઈ કહીને નાસી ગયો. આ સમયે રાત્રીનો ચતુર્થ પ્રહર ચાલતો હતો અને અમાવાસ્યાનો પાછલી રાત્રે તારાગણ પ્રકાશી રહેતો હતો, તેના પ્રકાશથી પેલા સૈનિકને મારી નાંખનાર પુરૂષ આસપાસ જોઈ તે પેલો તરણુ સૈનિક બેશુદ્ધ અવસ્થામાં પાસેજ પડેલો હતો. તેને બીજો ઘા વાગ્યો છે કે નહિ તે જોવાને તેના શરીર ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવવા લાગ્યો. તરણુ સૈનિકની છાતી ઉપર હાથ પડતાં તે ચમક્યો અને જરા દૂર ખસી વિચારવા લાગ્યો. આ પુરૂષ તે પ્રથમનો કાળા વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થયેલો અને ગહેડે છુદ્ધની બાંધેલો પુરૂષ હતો તે કહેવાની આવશ્યકતા નથી. તે પુરૂષ પેલા તરણુની છાતી ઉપર હાથ મુકતાં વેંતજ પ્રથમ તો ચમક્યો, પણ પછી સમયસૂચકતા વાપરી પંચનદમાંથી કંડુ જળ પોતાના બે હાથના બાજામાં લઈ આવ્યો અને તરણુના માથા અને કપાળ ઉપર ધીમેથી છાંટવા લાગ્યો. તરણુના જમણા હાથમાંથી ડાંગનો ઘા વાગવાથી થોડું થોડું લોહી નીકળતું હતું, તે ફેકાણે પોતાની પાસેના એક વસ્ત્રનો છેડો ફાડી તેને જળમાં ભીંજવી તેનો પાટો તરણુના હાથે બાંધી દીધો. કંડા જળના છંટકાવથી અને પ્રાતઃકાળના શીતળ પવનથી પણ તરણુને શુદ્ધિ આવી નહિ, તેથી પેલો પુરૂષ જરા ચિંતાતુર થયો. ક્ષણવાર તેણે કાંઈક વિચાર કર્યો અને પછી પોતાના મ્હોડામાં બે હોડ વચ્ચે પોતાના હાથની આંગળીઓ દબાવી બે ત્રણ વખત કાંઈક વિચિત્ર પ્રકારનો અવાજ કર્યો. તુરંતજ બે સૈનિકો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને પેલા પુરૂષ સામે જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને તહેને નમન કરી ઉભા રહ્યા. પેલા પુરૂષે જાને સૈનિકોને સમજણ પાડીને સર્વ વાત કહી અને તેમને કાંઈક આજ્ઞા કરી, એટલે તેઓ તરણુને ધીમેથી અને શાંતિથી ઉપાડી ત્યાંથી લઈ ગયા. પેલો પુરૂષ વિચારના વમળમાં ગોચાં ખાતો તેમની

પછાડે પળાડે ગોા એન્દાના તણુમા તે ગયો અને પેના બન્ને તણુને લઈ અદર આવવાની નિશાની કરી તેઓ અદર ગયા પેના પુરુષ તણુની અદર એક બાનુએ પાથરેલા બીજના ઉપર પેના તણુને ધીમેથી મુલ પાવાની મંનિકાને આજ્ઞા કરી મંનિકાએ તણુને મીઝાના ઉપર લાખો કરોને મુલાજો પ્રાપ્ત કરીને ઝાખો પ્રાપ્ત પૃથ્વી ઉપર પ્રમગી ગયો હતો, આ વખતે તાગઓ અસ્ત પામી ગયા હતા, અને જાવણીમા ચાંચે માણુ મોચા યદ્ય ગ્હો હતો પેનો પુત્ર તણુની અદર આવેલા એક ખડમા ગયો અને ધાગણુ દરેનો મર્વ પોશાક ઢાઢી નાખી તેણે પોતાનો અમન પોશાક પહેરી લીધો તેણે પ્રાત કાળની મર્વ નિધિ કરી લીધી અને પડી બન્ને મૈનિકાને તણુની માગવામા રોકવાનું હી તે જાવણીના મુખ્ય તણુ તરફ આ ગો આ શુભ વેપધારી પ્રદ્ય વિમળ મેનાપતિ પોને જ હતો ગરીના મમયે પહેંગીરો અને મૈનિકા બગામ માનધ છે કે નહિ તેની છેવટે તથામ કવવાને તે શુભ વેપે ક્રિયા નીજ્યો હતો જાવણીની આતમક કરી પચન ના તીંગ ઉપર આમતેમ કરતો હતો, તે વખતે ઉપરનો મનાવ બન્ને હતો, એ અપહતાની ખાતર વાચકોને જણાવવાની આવશ્યકતા છે સેનાપતિ વિમન જ્યાર બીમવેના તણુ પામે આવી પહોંચ્યો, ત્યારે બીમવે પ્રાત ળાની આવડા ક્રિયાએને મમામ કરી સામન્ત માથે વાતચીત કરતો બોલેો હતો બીમવેને નમન કરી વિમલ મોજ્ય જન્મ્યાએ બેરો મિન્ધુગજ તન્ મોહલેલે દત મધ ઢાલે પાઠો આવેલો હતો અને દતને હમીરે જે ઉદ્ધત ઉત્તર આપેલા હતો, તે નિરે ચર્ચા આની હી હતી, એટલામા દામોદર મહેતા અને કે પાણુઅમની તા આવી પહોંચ્યા રનાગી મબધની કેટલી વાતચીત થયા પડી હમીને તૈયાર થવાનો વખત મગે તે પહેલા ચઢાઈ મધ જનાનો નિવધ કરી બીમવે જન્મવાનો વખત થવાથી ઉદ્યો સર્વ મર્વોમા પણ પોતપોતાના તણુએ ગયા વિમન પોતાના તાજાના મગરો અને અધિ નીઓને આજ્ઞા થાય કે તુગતજ અદરી રામય એરી ગીને મન્વને તૈયાર ગળવાનો દુઝમ આપી પોતાના તણુએ આજ્યો જન્મવાની વેળા થયેલી હોવાથી સેરે આવી તેને જન્મવા બેસવાનું કથુ, પછુ તેનો ઘાઠ પ્રત્યુત્તર નહિ આપના તે સીવો પેલા તણુની ખમર લેવા ગયો નોકરોની મબામની માગવા અને ઢાળજથી તે તણુની મન્વ તુગતજ વળી મધ હતી અને અત્યારે તે માવચેતીથી પથારી ઉપર બેઠો હતો તેના દાય ઉપર પોતાની કડીઆગી ડામનો મન્થુન ફટકો વાગેનો હોવાથી લોહી તો થોડુ થોડુ નીમળતુ હતુ, પણ બહુ નહુ થતુ નહોતુ વિમને વા આરોનો મેલ તે તણુ જગ મરચનાથી મેલો અને

કાંઈક નિરાશા અને કાંઈક આતુરતાના દ્વિધાલાવથી વિમલના સામે તેણે જોયું. વિમલે તરૂણ પ્રત્યે જોઈને પૂછ્યું “હવે તમને આરામ છે ને ?”

તરૂણે તેનો કંઈપણ ઉત્તર આપ્યો નહિ, તેથી નોકરે જ જવાગ આપ્યો. “હા હાં. જો કે હથ ઉપર વાગેલા થામાંથી લે.હી તો નીકળેજ છે, પણ પીડા ધીમે ધીમે ઝાંટી થતી જાય છે અને થોડા સમયમાં લોહી તદ્દન બંધ થઈ જશે, એવી આશા છે.”

“લાગેલા થા ઉપર કાંઈ ઔપધ લગાવ્યું છે ?” વિમલે પૂછ્યું

“હા હા, ઔપધ લગાવ્યા પછી લોહી ઘણું ઝાંટું નીકળે છે.” નોકરે ઉત્તર આપ્યો.

સારવારમાં રોકાયેલા બંને સેવકોને વિમલે બહાર જવાની નિશાની કરી એટલે તેઓ ચાલ્યા ગયા હવે વિમલ અને તે તરૂણ યુવક એજ માત્ર ત્યાં રહ્યા. તરૂણ કેવળ નીચી દૃષ્ટિ રાખીનેજ બેસી રહ્યો હતો. તે ઉંડા ગહન વિચારમાં હોય એમ જણાતું હતું. તરૂણને આવી રીતે શરમાતો જોઈને વિમલે કહ્યું. “તરૂણ યુવક, તું શા માટે શરમાય છે ? તને અહીં કોઈ પ્રકારનું દુઃખ તો નથી ને ?”

તરૂણે એક વખત વિમલના મુખ સામે જોઈને કહ્યું. “ના, મને અહીં કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ નથી; પરંતુ મહારા આટલા જીવન દરમ્યાન કોઈ વખત અનુભવ્યું ન હોય, એવું મુખ આ સમયે હું અનુભવું છું.”

“તો પછી તું શા માટે નિરાશ દેખાય છે ? તને કાંઈ દુઃખ હોયું જોઈએ, એમ હું કલ્પના કરી શકું છું. ત્હારી ખરી હકીકત જે હોય તે મને કહે: કારણ કે ત્હારો ચહેરો મેં અગાઉ જોયો હોય એમ જણાય છે.” વિમલે કહ્યું.

“હું એક સૈનિક છું—મહારાજા ભીમદેવના અંગરક્ષક સૈન્ય માંહેનો એક છું, એ શું આપ નથી જાણતા ?” તરૂણે પૂછ્યું.

“એ તો ત્હારો પોપાજી કહી આપે છે, કે તું મહારાજા ભીમદેવનો અંગરક્ષક સૈનિક છો, પણ તેથી તું વાસ્તવિક રીતે કાણ છો ને હું શી રીતે જાણી શકું ? પ્રથમ તો તું પુરૂષ છો કે સ્ત્રી છો, એજ મને શકા છે ?” વિમલે પોતાની શકા કહી બતાવી.

તરૂણ તે સાંભળી સહેજ ચમક્યો, પણ તેણે પોતાનો ગભરાટ જણાવવા દીધો નહિ તેણે શાંતિથી મ્હોડું કાઢકું રાખીને પૂછ્યું. “હું સ્ત્રી છું એમ આપ શા ઉપરથી કહો છો ?”

“ એનું કાગણુ છે ” વિમલે કહ્યું “ તું જ્યારે ધાવન થઈને પડ્યો હતો, ત્યારે નને ખીન ધા પડેલા છે કે નહિ, તે જેવાની ખાતર ત્હારા રાગી ઉપર હાથ ફેરવના મ્હારો હાથ ત્હારી અતી ઉપર અચાનક પડા ગયો હતો અને તુરંતજ મેં મ્હારા હાથ ખેંચી લીધો હતો ”

‘ મને અગાઉ જ્યેન હોય તો શું આપ હવે મને ઓળખી રાહત નથી ? ’ એમ કહી તે તરણુ પથાગીમાથી ઉભો થઈ એક માણુ ઉભો ગયો તેણે પોતાના માથા ઉપરથી ફટકો ઢાંઢી નાખ્યો અને રાશીર ઉપર ગો મીલે મનિન્નો પોશાક પણ કાઢી નાખી તરણે પૂજ્યુ “ હવે તો મને-આ અભાગિની અમળાને આપ ઓળખી રાહતો ને ? ”

મનિન્ના પોશાકમા સજ્જ થયેન એક તરણુ સુવકના મદને એક સર્વગમુદર નવપાવના બાળાને પોતાના પ્રત્યે અનિમેષ નયને જોતી ઉમેલી જોઈ, વિમલને ગત પ્રમગની ધટના યાદ આવી તેણે આશ્ચર્યચકિત થતા કહ્યું “ કેણુ અમિત ? ”

‘ વિમલકુમાર અરે ! હવ તો મહાગાળ બીમદેવના માનીના વિમલ મેનાપતિ ! હા, હું તેજ અભાગિની અભિમ છું, કે જેના પ્રેમનો આપે તિરસ્કાર કર્યો છે અને જેના જીવનાનહો આપે નિર્દયતાથી નાશ કર્યો છે ”

“ અમિત, શું હજી તમે તમારી વાસનાનો જય કરી રાહતા નથી ? શું હજી તમાગ ચચગ ચિત્તને તમે સ્થિત બનાવી રાહતા નથી ? ” વિમલે પૂછ્યું

“ વિમલકુમાર, વામનાનો જય કરવા જોટલી મ્હાગમા શકિતજ નથી, તો પછી તેનો જય હું રી ગીતે કરી શકું ? તમાગ એક વખતના ઉપદેશથી મ્હાગ ચચગ ચિત્તને દમગ કરી રાહીર, એમ મને લાગતુ હતુ પરંતુ ને ધણે પ્રયાસ કર્યો-મનને રો વા અને અન્ય વિષયમા જોડવા ધણે પ્રયત્ન કર્યો છે અને હજી પણ છું જતા દીનગીર છું કે હું મક્કળ નિરહી રાહી નથી-મ્હારી વામનાને હું રાખી રાહી નથી. આપ મેસા જથી પાટણુ મયા, પરણ્યા, ગત્યના મત્રાં ચા અને હેવટે મેનાપતિ થયા, એ મુર્વ હું જાણતી હતી અને તેથીજ-આપની કાર્તિ દિનપ્રતિદિન સાબગવાથીજ મ્હારી ચિત્તર્થિત પાછી એક દિવસે એકદમ જાગૃત થઈ મહાગાળ બીમદેવ સિધુર ઉપર સ્વાગી લઈને જાય છે અને આપ સેના પતિ થઈને સાથે જાઓ ઝે, એમ માનગા ધેગથી જાની ગીને હું નાચી

છુટી અનેક યત્નો કરી સૈન્યમાં જોડાઈ. મહારો વિચાર એવો હતો કે ભવિષ્યમાં થનારા યુદ્ધમાં કાંઈ અસાધારણ કાર્ય કરીને આપનો પ્રેમ મેળવું, ત્યાંસુધી શુભ રીતે સૈનિકતા વેપમાળ રહીશ, પરંતુ દૈવયોગે આપની સાથે અચાનક આવી રીતે મેળાપ થઈ ગયો. હવે મહારી વિનંતિનો સ્વીકાર કરો. ચાલુ જાતિની સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ બહુ ઉગ્ર હોય છે. માટે આપને સર્વ વાત સ્પષ્ટ કરી દીધી છે. મને આપના ચરણની દામી બનાવો અને આપના ત્રિલોકસુદર સૌંદર્યના સયોગનો મને લાભ લેવા દો.” અગ્નિકાંઠે આવેશથી સર્વ હકીકત કહી દીધી.

વિમલ એકધ્યાને અગ્નિકાંઠા પ્રત્યેક વચનો સાંભળી રહ્યો હતો. છતાં તેણે કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહિ. અગ્નિકાંઠા કરીથી બોલી:—“ વિમલકુમાર. શું વિચાર કરો છો ? આપના માટે મહારા હૃદયમાં કેટલો પ્રેમ છે, તેની આપને શું શક છે ? તે માટે શું આપ વિચાર કરો છો ? મહારા પ્રેમની પરીક્ષા કરવી હોય તો મારા પ્રત્યેક અવયવને તત્તવારથી કાપી કાપીને જુઓ અને મહારી જાતીમાં કરારી ભાંડી દબને જુઓ કે શરીરના પ્રત્યેક ભાગમાં આપની સુંદર જગી રહેલી છે કે નહિ ? મહારા માયાના પ્રત્યેક વાળે જાણે સાચાં મોતી પરોન્નાં ન હોય, તેમ આપનું પવિત્ર નામ પ્રત્યેક વાળે પરોવાઈ ગયેલું જોશે, આપ જરા પરીક્ષા તો કરો.”

વિમળથી હવે રહી શકાયું નહિ. અગ્નિકાંઠા ખરા હૃદયના વચનો તેનાથી સહી શકાયા નહિ તેણે કહ્યું “ અગ્નિકાંઠા મહારા જેવા એક સામાન્ય મનુષ્યને માટે તમે આટલો પ્રેમ ધરાવો છો. તે કરતાં તમે તમારો અરધો પ્રેમ જો દેવાધિદેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને સમર્પો અને મહારા જેવા એક મનુષ્યનો મેવા કરતાં કરતાં તે પરમ પિતાની સેવા કરવા તૈયાર થાઓ, તો તમે તુરંતજ જીવનમુક્ત થઈ પરમપદને પ્રાપ્ત કરી શકશો.”

“ વિમલકુમાર, ” અગ્નિકાંઠે કહ્યું “ મહારે તમારો એ ઉપદેશ સાંભળવો નથી. મહારે તો તમારા ચરણકમળની સેવા કરીને જીવનમુક્ત થવું છે, તેથી હા કે નાનો ઉત્તરજ મહારે આપની પાસેથી જોઈએ છીએ. ઉત્તર આપતાં બહુ વિચાર કરજો કે હું કોણ છું ? હું એક ચારણકન્યા અગ્નિકાંઠા છું, એમજ આર્ષ સંમત્તે છે. પરંતુ મહારે કહેવું જોઈએ કે હું ચારણકન્યા તો છું, પણ સાક્ષાત્ શ્રી જગદંબા અંબાજીદેવીનો અવતાર છું. મહારામાં દેવી શ્રી અંબાજીનો અંશ છે. હું તેનું જ સ્વરૂપ છું. કહો હવે આપ શું કહો છો ? ”

પરમ જ્ઞાનવતી અને સન્માની અગ્નિકાંઠા આવેશયુક્ત સાદર્ય જો-

મને મને તેઓ વિગતો પુરૂષ પણ ચલાયમાન થઈ જાય, પણ ખરો તો વિમલ રચમાન પણ હોયો નહિ તેણે કહ્યું “ અમિત, હું પરજીયા, પન્થી, પદારા, પરીયા પરજીયા વિગેરેનો ત્યાગી અને સ્વદાગ મતોથી હું પડી ચાહે તે મોટી રાજગણી હોય કે જગત્પરી હોય, મને તેની દગ્ગર નથી તમે તમને પોતાને જગદગ્નાના અડપ તરીકે ‘ઓળખાવી પોતાનાજ પુત્ર પામે અયોગ્ય માગણી કરે છે એ શું ઇચ્છે ? ”

‘ એક સ્ત્રી કે એક દેવી એક બે, કે હજારો, લાખોની માતા હોય, પણ એટલી તો તે સ્ત્રી-પત્ની હોવી જોઈએ ને / એ રીતે હું આપની પત્ની થવા દમ્મ છું ” અમિતએ એક ગભીર સવાન ગુણ કહ્યો.

‘ તમે દેવી સ્વરૂપ છો તો પછી મને તમારો પતિ કહતા પુનઃ થવા તોજ લાભ આપે તો કેવું ઉત્તમ ? મ્હાગ ઉપર એટલી કૃપા કરો તો કેવું સારું ? ” વિમલે પણ તેવોજ ઉત્તર આપ્યો. “ તમારા જેવી સુદૃઢ સ્ત્રી મ્હારી પત્ની કરતા મ્હાગે માતા થાય તેમ હું હૃદયથી ઇચ્છુ છું ”

અમિત, વિમલના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકી નહિ. તે બીજાર વિચારમાં પડી ગઈ છેવટે તેણે કહ્યું “ વિમલકુમાર, તમારા છેવટના પ્રશ્નનો ઉત્તર મ્હાગથી આપી શકાય તેમ નથી ઠીક છે, અસારે તો હું જાઉં છું અને મ્હારાથી બનશે તો વામનાને રાક્ષસો પ્રયત્ન કરીશ, પ ‘ ગુપ્ત યા’ રાખજો કે એ- દિવસે તો આપને મ્હાગ પ્રેમનો સ્વીકાર કરવો પડશેજ ” એમ કહી અમિતએ મૈનિકનો વેષ ત્વગથી પહેરી લીધો અને વિમલના સુદૃઢ મુખપ્રમુખને તે વખતે મગન અવાનપૂર્વક જોઈ ત્યાંથી ચાલતી થઈ

“ હું એકબત્તીજીતધાગે અને સ્વદાગ સતોપી આવક છું પ્રાણાન્તે પણ મ્હાગ વત્તને હું સુખીશ નહિ ’ વિમલના આ વચ્ચેના અમિતએ સાબળ્યા કે નહિ, તે અમે કહી શકતા નથી અમિત ત્વરાથી વિજળી વેગે ચાલી અને વિમલ વિચારમાં ને વિચારમાં ત્યાજી ઉભો થઈ ગયો

પ્રકરણ ૨૦ મું.

યુદ્ધ.

સૂર્યનારાયણનો ઉદય થયો તે સમયેજ ગુજરાતી સૈનિકો તૈયાર થઈ ગયા. સિંધની જોડાજોડ પંચળ છે, ત્યાંથી પાંચ નદીઓ જેકમ, ચિનાબ, રાવી, બિંયાસ અને સતલજનું પાણી એકઠું મળી સિંધુ નદીને મળે છે, અને એક ન્હાના સરખા સમુદ્રનો દેખાવ થઈ રહે છે. સિંધુ નદીને પાંચ નદીઓ મળતી હોવાથી તેનું નામ પંચનદ પશ્ચ કહેવાય છે. આ પંચનદના તટ પ્રદેશમાં બીમદેવનું મૈન્ય આવીને પડયું હતું, તે આપણે વાચી ગયા છીએ. પ્રાતઃકાલના સોનેરી કીરણો પંચનદના સુંદર સંદેહ જલ સાથે સમિશ્રણ થઈ વિવિધ દ્રવ્યો ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. પંચનદનું જલ, તરંગોથી આકાશને અડતું, અતિ વિસ્તાર પામતું અને તટ ઉપર આવેલાં તરંગોને પાડતું વહેતું હતું. પંચનદ ઉપર પુલ બાંધીને પેલે પાર ગુજરાતના સૈન્યને જવાનું હતું. તેથી પર્વતોને તોડી તોડીને તેના મોટા પથ્થરોથી, મોટા મોટા વૃક્ષોથી અને વિશાળ શિલાઓથી પંચનદ ઉપર પુલ બાંધાવા માગ્યો. સૈનિકોએ સતત આઠ દિવસ તનતોડ મહેનત કરી પુલનું કામ પૂરું કર્યું એટલે જેમ અગ્નિ ઉપર મોકલું દ્રવ્ય ઉભરાઈ જાય છે, તેમ પ્રવાહના પાણીના ભાગ પડી ગયા અને તે બીજે દેશણે વહેવા લાગ્યું. આ જોઈ બીમદેવ અત્યંત ખુશી થયો અને સૈનિકોને ઇનામ આદિ આપી રાહ કર્યા. બીમદેવની આજ્ઞા મળે એટલે તુરતજ પુલ ઉપર થઈને સૈનિકોને જવાનું હોવાથી પ્રાતઃકાળથીજ તેઓ સર્વ તૈયાર થઈ રહ્યા હતા. સેનાપતિ વિમલ અને અન્ય સરદારો ઝપાટાબંધ સૈન્યની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. સૈનિકોએ ભાલોડાંના ભાયા બર્યા, સગણી, શીંગણી, પાલી, પટા, કટારી, કાતર, કરકટી, ગદા, ગોળા, ગોદણ, ભાલા, હળ, મૂશળ, મોગરી, ચક્ર, વાંકી અને ગાંડાવાળી ગેડી, શંખ, શક્તિ, તોમર, તલવાર, તમ્બ્યા, નારાય, ખાડાં, ધણુ, ધુધરા, બંસી, છાપર, છરા, ફરસી, હડખડી અને ત્રિશુળ વિગેરે વેરોના માથાને બેદનારાં અનેક હથીયારો લીધાં અને પોતાને બંધ બેસતાં સુંદર ટોપ પહેરી લીધા. અને દુશ્મનને દાહ દેવા મજબુત જીવરખી શરીરે પહેરી. પર્વત જેવા મોટા હાથી કે જે બળવાન, શરીરે કાળા, યુદ્ધમાં આનંદ પામનારા અને ક્રોધથી ફરનારા છે, તેમને પશુ અનેક પ્રકારે શણગારી તેના ઉપર દક્ષ માવતો અને વીર નાયકોને બેસારવામાં આવ્યા. તીખા અને ચંચળ ઘોડાને મોતીના હાર પહેરાવી અને તેમના ઉપર કીમતી લીલા હોડા નાંખી ઘોડેસ્વારો તૈયાર થઈ રહ્યા છે. આવી રીતે પ્રત્યેક મૈનિક, ઘોડેસ્વાર અને સરદાર તૈયાર થઈ રહ્યા કે તુરતજ પુલ ઓ-

જાની આગળ નવરાત્રીનો મહત્વની આગ્રાથ । ગુરુતત્તુ વિનાજ મન્ય નવા
વાચ્યુ ગ્યના મડગડાટથી ધગતી ધ્રુજ ઉડી, ગજુવાઘના ગર્જનરવથી દિરાઓ
ગાજી ઉડી અને દાધીઓ મોડાઓ, માદણીઓ આગ્નિજનનરા અને મૈનિકાના
ચાલવાથી ધુળના ગોટેગોટા આકાશમા ઉડવા લાગ્યા યુદ્ધભૂમિ તરીકે જ
છીતી થયેતી એક વિશાળ જગ્યાએ મન્યને ઘોમવાની આગ્રાથ થઈ કાગ
છીકે હમીગનુ મન્ય પણ મામેથી ચાલ્યુ આવતુ હતુ યુદ્ધમા કુરાગ અને
નિશાન મા વામા પાસઘા એવા મખ્યામધ પાળા અને ખામ ચુટી
દોડેવા એ મગસોડા લઈ, તેમજ ગ્ય, દાધી અને ઘોડા ઉપર પલાણુ નાખી
મિધુગજ હમીર ધર્યો આવનો હતો સિધુગજની સ્ત્રીઓ હમીરના સન્યને
ગજુભૂમિ તરફ જતુ જોઈને જો આ તહારો સંગો ચાલ્યો, આ મહારો
અમુક સંગો નીકળ્યો, જો આ મહાર પતિ, આનુ નામ તે દાધી એમ
પરસ્પર વાતો કરતી હતી એક જી બોલી, મે તો ક્યુ કે પ્રિય । તમે
મહાર ઉપર પ્રેમ આણ્યો નહિ તેમ ધગનો મોદા ખગો નહિ છવતા-
મરતા મદા કુ તમાગી મગાને કુ દેરનોખા જઈ ત્યાની શોભા વધા
ગીથુ ખીજી સ્ત્રીએ કુ મે તો એમ ક્યુ કે કથ । મહારા નયનમાણુ
તમે મહન કરી શન્તા નહોતા, તો યુદ્ધમા સત્રના માણુ થી ગીતે સહી
સકો ? એકની માનાએ ક્યુ, મહારુ બેટા । ગજુમાં એવી રીતે લડજે
કે જેથી તહારા બાપને નીચુ જોવુ પડે નહિ 'વીર જનની' એ પ વી મને
મગે અને પૃથ્વી ઉપર કુ વિખ્યાત થાકે સિધુગજ તથા તેના મૈનિકા
પોતાના દેશની સ્ત્રીઓની ઉપર્યુક્ત વાતાઓ માખગીને યુદ્ધમા વિજય મે
જાવવા અત્યંત આગુ થઈ ગયા હતા

ગજુભૂમિ ઉપર જન્ને મૈન્યો માખમામે ગોવાઈ ગયા હતા મખ્યાજ સમય
થરાને કાંઈ ધણી વાગ નહોતી મૈન્યના પ્રચડ આતાપથી અને પ્રસ્વેદથી
મૈનિકા રેબજેબ થઈ ગરા હતા જગત મખ્યાજ સમય થતા યુદ્ધ શરૂ
કરવાની આત્તારૂપે વાગિત્રો વાગવા લાગ્યા મૈનિકા મૈનિકા માથે ગથીઓ
ગથીઓ સાથે, મોડેગ્વારો ઘોડેગ્વ મે માથે તુગતજ પોતાના અનુક્ર બળથી
લડવા લાગ્યા ગજુવાઘો જોરથી વાગવા લાગ્યા અને લાટ ચારણો મૈનિકાને
જુરસો ચડાવવા નિરદાવથી બોનવા નાના મહારીર યોદ્ધાઓ ઉત્તેજીત
થઈને ક્રોધથી સત્રજો ઉપર ધમતા જાય છે અને અન્યોઅન્યને મારવા
પોતાના અસ્ત્ર શસ્ત્રો ઉપયાગ કરે છે અણી ૧૦ ભયકર ભાલાના વા
ગવાથી યડવવાઓ ચિત્તકુ ૨ છે માણુના વાગવાથી યોદ્ધાઓના શરીરો
ચાળણી જેવા થવા લાગ્યા તલવાગથી એક ખીજના શરીરો કપાવા
લાગ્યા મોખગીઓ અને ધણથી એકખીજના મગતકોમાથી લોહીની ધા

રાજો વાંઘવા લાગી. મોઝાનમત લાધીઓ ગર્જના કરતાં શબ્દસર ઉપર તુટી પડવા લાગ્યા. અમખ્ય ગાણોથી વીંધાઈને ઝડકેયાઓ અંધિ ઉપર ટપો-ટપ પડવા લાગ્યા. કેટલાક જંગલમાં નામી જવા લાગ્યા. સરળીઓ અને ગીધોના ટોળોટોળાં મૃત ચોદાઓના શરીરોમાંથી માંસ તોડી લેવા આસપાસથી હડીને એકત્ર થવા લાગ્યા. આકાશમાં અદૃશ્યપણે અનેક અપ્સરાઓ વિવલ્લની માળાઓ લઈ વીર સૈનિકાના કંઈમાં પહેરાવવાં એકત્ર થઈ હતી. ધ્રુવેલા ઘોડેસ્વાર વીરોના દેહો તાપમાં તરકડવા લાગ્યા. રણજવાળા વધીને જ્વાનરૂપ થયેલા ગર્ભ અને તેથી અનેક સૈનિકા ગળવા લાગ્યા. હોઝારા અને ગર્જનાથી આખો પ્રદેશ ભયંકર રીતે ગાજી ઉઠ્યો હતો. રણવાલોનો ધોર એટલો તો ભયંકર રીતે થતો હતો કે જેના સાક્ષ્યવા માનથી ધ્રુવની જતા હતા. અને સૈન્યમાંથી અમખ્ય મનુષ્યોનો ધાબુ નીકળી ગયો હતો. સિંધુ દેશનું સૈન્ય ઘણીજ ગાદાદુરીથી લડતું હતું. ગુન્દરાતનું સૈન્ય ધણું દિવસના શ્રમ અને મહેનતથી ઘાટી ગયું હતું અને ધીમે ધીમે પાછળ હટતું હતું. તેને આરામની જરૂર હતી. સેનાપાત્ર ભ્રમણ સૈન્યની ખરી સ્થિતિ જાણી ગયો; તેથી તે યુદ્ધ બંધ રાખવાને દૃઢજનો હતો. યોદ્ધા સમયમાં સૂર્યનો અસ્ત થયો. મનુષ્યોની એકત્રીજ પ્રત્યેની લિપણ ક્રિયા જોઈ સૂર્યનારાયણ ક્રોધથી રકનમુખ કરી પદ્માવન કરી ગયા. મમસ્ત પૃથ્વી ઉપર એકદમ અંધકારનું સામ્રાજ્ય પથરાઈ ગયું. આવા અંધકારમાં તીક્ષ્ણ હથિયારો ચમકવા લાગ્યા. ચોદાઓ પણ ભયંકર રૂપ કરી અતિ વેગથી લડવા લાગ્યા. એટલામાં જન્ને તરફથી યુદ્ધ બંધ કરવાના વાલો વાગ્યા. સર્વ સૈનિકા પોતપોતાની છાવણી તરફ ચાલ્યા ગયા.

રાત્રીનો અંધકાર ધીમે ધીમે શુદ્ધ પામતો હતો. ચંદ્રનો થોડો વાર ઉદય રહી તુરંતજ અસ્ત થઈ ગયો. સર્વજ ભયંકર અંધકારનું સામ્રાજ્ય અધિકાર ભોગવી રહ્યું હતું. આકાશમાં ચમકતા નારાઓ જાણે દેવોના નેત્રો હોય તેમ જાણાતું હતું, અને પોતાના એ નેત્રો દ્વારાએ યુદ્ધભૂમિની ભયંકરતાને જોઈ દેવો દીક્રગીર થતાં હોય, એવી રૂપના કરવાને મન લલચાતું હતું યુદ્ધભૂમિના વિરાળ મેદાન ઉપર અમખ્ય મનુષ્યોના મૃતદેહો પડેલા હતા ધાયલ મનુષ્યોના ચિત્કારથી આખું મેદાન ગાજી રહ્યું હતું. લોહીની નદીઓ ચાલી રહેલી હતી. શિયાળીઆ અને અન્ય હિંસક પ્રાણીઓને આજે મનુષ્યના લોહી માંસની ઉજાણી મળેલી હોવાથી આનંદમાં આવી મૃત મનુષ્યોના દેહને ખાઈ જતા હતા. આવા ભયાનક સમયે બન્ને છાવણીઓમાં ઝાખા દીપકો બળતા હતા, સૈનિકા આરામલેવાને આડે પડખે પડેલા હતા, સેનાપતિ

અને મગદાગે બીજા દિવસના યુદ્ધની ગ્યના કરવામા ચુકાયા હતા એક તરફ દમીગ પોતાના મગદાગેને એક જ દીને યુદ્ધની ચર્ચા કરતો હતો અને બીજી તરફ ભીમચેન અને વિમન પોતાના મૈન્યની થયેલી ખુવાગી માટે વિચાર કરતા હતા બીજા દિવસનું પ્રભાત ક્રુ ઉગશે અને ફોની હાલ-હત થશે, તે કંઈ જાણતું નરોત્તુ જાત નગ થયા કે તુરંતજ મને મૈન્યો મજા થા મામમામા જારાને ખા થરા યુદ્ધના વાનિના વાન્યા અને મૈનિના નકરાને નૈયાગ થઈ ગયા મજા મમય મુધી તો આગના દિવસની માફક મૈનિના નવ્ય કાપાડાથી ચાલી રહી આરી રીને હમેશા ચાલ્યા દર તો યુદ્ધનો અત તુરંત આગે નહિ, એમ વિચારી મેનાપતિ વિમન ભીમચેનની આજ્ઞા વધ પોતાના ચુનત પાચ હગર ધોડેસ્વાગ નઈ યુદ્ધશ્રમિમા ઉનગી આવ્યો વિમનના અગરખાની તાપ્પીને માધેની એ નડાતક તુરંત વાગી તેનું સુગ મુખમગ ક્રોધથી વાત થઈ ગયું હતું મર્જના કર્નો અને સૈનિકો ઉનેજીત કર્નો વિમનને આવેનો જેઠ શુગતી મૈનિના નેમમા આવી ગયા અને ઉનેજીત થઈને લજ્જા વાન્યા વિમન તથા તેના મોડસ્વાગ એકમ યનુ મૈન્ય ઉપર ધસી ગયા મિધી મૈન આ નના આક્રમણથી લય પામ્યું અને અચાનક મારા સહન ન કરી રાડવાથી પાડુ હજ્જા વાનુ વિમનના ધોડેસ્વાગે બજેય અને અજીત હતા તેમના દુમનાથી મિધી મૈન્યના અનેક યોદ્ધાઓ મગજને નરણુ થયા, આ તેમા જમાણુ પડતા માડ્યુ હમીગ પોતાના મૈન્યના દુર્દના જોડ એકમ જાને ધોડા ઉપર જેમી શુશ્રમિમા આરી પડાઓ પોતાના મૈન્યને નાખી જતુ જેઠ તેને શુગતનના વચ્ચેની ઉનેજીત કરવા લાગ્યો પોતાના ગમને આવેનો જેઠ સિંધી મૈન્ય માવધ થઈ લજ્જા લાનુ, પરંતુ વિમનના મોડસ્વારા આગળ તેનું રંજુ નેગ ચાનુ નહિ હમીગ પોતે પણ એક નગ ગમ્ય હનો, તેનાથી પોતાના મૈન્યની ખુવાગી સહન થઈ શકી નહિ તે પોતાનો વોડો મોડાવતો એ દમ વિમનના માગે આવી ઉભો રહ્યો અને ગર્વથી મેલી ઉઘ્યો મેનાપતિ ! નિર્ભય મૈનિકાને મારામા તમાની બહાદુરી નથા તમા ગમા બળ અને હિમત હોય તો મારી મારે આવી જાઓ "

વિમન હમીગના ગર્વ ભગવા વચ્ચે સાબળો મોયો ગમજી ! બળ અને હિમત તમાનામાજ છે અમે તો અવધાના પાગલ આવક ' અમાનામા ગમ કયાથી હોય ' "

ભિગના મગદાગીના વચ્ચે માગગી દમી એકમ આગળ ધમી

આવ્યો. તેણે ભાલાનો વિમલ ઉપર જોરથી ઘા કર્યો. વિમલ આવધન દત્તો. તેણે નીચે નમી જઈ પોતાના અચાપ કરી લીધો. દર્મીરે કરોચી ઘા કર્યો પણ વિમલની સાવચેતીથી તે પણ અર્થ ગયા. દત્તે વિમલે કરોચી આંખે દર્મીર સામું જોયું અને મોં મરડીને ગર્વપૂર્વક એ ઉપર હાથ નાંખ્યા; જોરથી ઘાત કર્યો અને પોતાની નસવાર આનમાંથી અદાર કરી દર્મીર ઉપર ઘસી જઈને જોરથી ઘા કર્યો. દર્મીરે તેને ટાલથી ઝીલ્યા લીધો અને પશુ દાસના ચૂરેચૂર થઈ ગયા અને તેના દાસના આગળા ઘપાઈ ગયા. દલુ તે દર્મીર સાવચેત થાય છે એટલામાં વિમલે દર્મીરના ઘોડાને જોરથી બાલો માર્યો. ઘોડા જોરથી ફરી દર્મીરને નીચે પાડી નાંખી ગયો. પછાડ લાગવાથી દર્મીર એકદમ ચર્મ ગયો હતો. ગુજરાતી ઘોડેચારો અને સૈનિકો તેને જીવથી મારી નાખવા ઘસી આવ્યા, પરંતુ ઉનાર દીસના વિમલે તેમ કરતાં તેમને સર્વને અટકાવ્યા. દર્મીરને તેણે કેદ કરી પોતાની છાવણીમાં મોકલાવી દીધો. સિંધી સૈન્ય પોતાના રાજાને રણજીમમાં પડેલો જાણી આનંદ નાસવા લાગ્યું. ગુજરાતી સૈનિકો તેની પાછળ પડી તેમનો કચરવાણ વાગવા લાગ્યા. વિમલે એકદમ યુદ્ધ બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો અને નાસી જતા સૈનિકોને નહિ મારવાની આજ્ઞા ફેરવાવી દીધી. ગુજરાતી છાવણીમાં જીતનાં વાઘો વાગવા લાગ્યા. મહારાજ ભીમદેવ ઓ સેનાપતિ વિમલનો જયજયકાર બોલાવે. વિમલે સમસ્ત સિંધુદેશ ઉપર મહારાજ ભીમદેવની આજ્ઞા વર્તાવી દીધી. દર્મીરના ખંડીઆ રાજાઓ ભીમદેવ અને વિમલના શરણે આવ્યા. તેમને સર્વને અભયદાન દીધું અને તેમનાં રાજ્યો તેમને પાછાં મોંપ્યાં. સર્વ પ્રકારનો અદોષરત કરી, મિથમાં પુનઃ શાંતિ સ્થાપી. ભીમદેવ અને વિમલ સૈન્ય સહિત પાછા ફર્યા. હાલ તુરત સિંધુદેશની વ્યવસ્થા કરવાને કલ્યાણચંદને તેના દંડનાયક બનાવ્યો અને સર્વ સત્તા તેને આપવામાં આવી. ગુજરાતી સૈન્ય પંચનદને આગળે આ તરફ આવ્યું અને ધીમે ધીમે અંદિશ તરફ ચાલવા લાગ્યું. સૈન્યને પુરતો આરામ મળે તે ખાતર ધીમે ધીમે ચાલવાનો હુકમ સેનાપતિએ કર્યો હતો. વિમલની આ મહાન જીતથી ભીમદેવ તેના ઉપર અત્યુ પુશી થયો હતો અને તેને મ્હોટાં મ્હોટાં ધનામો આપી નવાલ્યો હતો. દર્મીરને બંદીવાન તરીકે સાથે લેવામાં આવ્યો. તે જો કે હારી ગયો હતો અને ભીમદેવનો કેદી હતો, તોપણ તેને પુરતા માનમર્ત્યાથી લઈ જવામાં આવતો હતો. તે એક રાત્ર છે એમ જાણીનેજ તેના પ્રત્યે સર્વ વર્તન કરતા હતા. દર્મીર પણ પોતાનો ગર્વ ભૂલી ગયો હતો અને શાંત સ્વભાવનો થઈને રહેતો હતો. ગુજરાતી સૈન્ય એંદિશની સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યું ને વળતે બરાબર

સત્રામમિદ પશુ પોતાનુ મૈન્ય વધતે ત્તા આરી પહાચ્ચો ચેદિ દેગ તગ્દ જતા
ગ્સ્તામા જે જે દેશ આ-આ તે મર્વના ગમ્મઓને વિમવ સેનાપતિની કુનેદથી
ભીમદેવ તામે કર્તો ગયો. ચેન્નરાજ દર્ણે ભીમદેવને વિશાળ મના સહિત પાસે
આવતો સાલળ્યો એટલે તેણે પદાડી અને જગલી લેખાની મેના એકરી કરી
પગુ ચેદિ નરેશ દર્ણે ગુર ગતના ગમ્મ ભીમદેવ અને તેના મેનાપતિ વિમવ
તથા સત્રામમિદના અતૂનનીય બજા વિષે માલમ્મુ હતુ, અને તેને લાગ્યુ કે
ભીમદેવને જીતવો એ સહેનુ નથી તેથી તેની માથે વડવાનો વિચાર તેણે માડી
વાળ્યો અને ઠાપપણુ રીતે ભીમદેવની માથે મવાદુ ડંગવાનો વિચાર કર્યો ભીમ
દેવનુ મૈન્ય જો કે વિશાળ હતુ પણ મિધુગજ સામે થયેલી લડાઇમા ધણુ મૈનિકા
કપાઇ ગયા હતા અને બાળીના ચાકેના હતા, તેથી તે પશુ નડાઇ ડંગવા કરતા
મનાદથી ચેન્નરાજ વડ થાય તો મારે એમ ઇચ્છતા હતા આ વિચાર ભીમ
દેવે પોતાના મત્રીઓની મલા ભગી તેણે દહી જતા-ચો મર્વેએ તેના વિચારને
અનુમો ન આપ્યુ, અને લમોદર મહતાને ચેન્નરાજ પામે મોદનવાનો નિશ્ચય
કર્યો બીજે દિવસે લમોદર મહેતા મુખ્ય મત્રિને બજે તેવા દાડમાડથી ચેન્ન
રાજ પાસે જવા નીડળ્યો, અને બે તથુ વિષે ચેદિદેવની ગજધાનીમા પહો
ચો ચેન્નરાજે તેનો મારો મત્કાર કર્યો લમોદર મહેતાએ ચેન્નરાજ દર્ણને
કહ્યુ કે અમાગ રાગધિરાજે દશાર્ણવ, ગજમધ, નનગ, અયોધ્યા, ગાર્,
સિધુ આદિ અનેક મોટા રેશના ગમ્મઓને હગવાને જીત મેગરી કે હમણા
સિધુરેશ જીત્યાની વાત તો તમે માલગી દગે તેના ગમ્મ હમીગને કેદ કરી
અમારી સાથે લીધેનો છે, મારે તમે અમાગ ગમ્મધિગજનુ આધિપત્ય કસુન
કરી ખડગી આપો તો નાહ-મૈનિકાના પ્રાણુ શુભાવગવવાનો અમાગે વિચાર
નથી. દર્ણગજને કેટલીક ધડમાજ દગી ભીમદેવના કરારો માન્ય રાખ્યા અને
દામો રની સાથે મોનુ, હાથીઓ, પવનવેગી મોડા અને બીજા મૂલ્યવાન પા
થોનુ નગરાલ મોન્યુ તેમ માગવાના ગમ્મ ભોજ પામેથી મોનાની પાનખો
હીધી હતી, તે પશુ મોદની દામો ગ આ મધી એટ વધ ભીમદેવ પામે આ-ચો.
ભીમદેવે મર્વ બેટ કસુન રાખી અને 'ચેન્નરાજને ભીમદેવ દેવેથી પોતાના એક
મિત્ર ગણુમે,' એમ ચેન્ના આવેન ગજપુરો માથે દહાવી મોદ યુ આવી
રીતે બે મોટા રાગ્મઓ ઉપર જીત મેગરી ભીમદેવ ગુજગન તરફ પાછે કર્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

કારાગૃહમાંથી મુક્તિ.

પોતાના અતિ પ્રિય મિત્ર ચંદ્રને પ્રકરણવાનો અવકાશ આપવા પદોપકારી સૂર્યનારાયણ પશ્ચિમ દિશા તરફ પલાયન કરી ગયા હતા. સૂર્યનારાયણની પ્રિય પત્ની સંધ્યાસુંદરી આજો દિવસ સનત કામ કરી પરિશ્રમિત થયેલા પોતાના પતિનો શ્રમ ઉતારવા માટે ચંચળા નારીની જેમ સતત જીભ લાવે વિશ્રાંતિમંદિરના દ્વારે આતુર હૃદયે ઉભેલી હતી. રાત્રીના ભયંકર અંધકારથી ત્રાસી ગયેલાં પશુ-પક્ષીઓ પોતાના પિતા સૂર્યનો અસ્ત થવાનો હોષ પોતાના નિવાસસ્થાન તિ વહેલાં પ્રયાણ કરી ગયાં હતાં. કમળનાં પુ'પોએ પોતાને છૂવન અર્પનાર 'પોપકારી પ્રુષ્પને અદૃશ્ય થતા જોઈને પોતાના કામળ દેહને અતિ શોષથી દુર્બળ બનાવી દીધા હતા. ધારાનગરીના પ્રજાનો રાત્રીનો અંધકાર ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામતો જોઈને પોતાના ગૃહ તરફ આંધ્યા જતા હતા. પશુરક્ષક ગોવાળો પોતાના બદલા પશુઓને પોતાના નિવાસસ્થાન તરફ લાંકીને લઈ ગયા હતા. હોંશીલી અને રસિકા યુવાન સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રિયતમને જમાડી-રમાડી અને તેમની ચરણસેવા કરી તેમના પરિશ્રમને દૂર કરતી હતી. સકળ વિશ્વ ઉપર શાંતિનું સામ્રાજ્ય પથરાઈ ગયું હતું. ભક્તજનો પરમાત્મા મહાવીરનું પવિત્ર નામ રમરણ કરતાં અનિવાર્ય કાળની ગતિનો સદુપયોગ કરતાં હતાં, આત્મધ્યાની પુરૂષો અધ્યત્મરસનું પાન કરતા અને ચંદ્રની શીતળતાને ઉપાસન આપતાં સુંદર સફેદ શય્યામાં આરામથી નિદ્રા લેવાને બદલે આમતેમ આજો-ટતા હતા. સમસ્ત ધારાનગરી ચંદ્રના કંપેરી અજવાળામાં નહાઈ રહી હતી અને નગરજનોના આવાસ કૃત્રિમ દીપકોથી દીપાયમાન લાગતા હતા. માત્ર ધારાનગરીનું કારાગૃહ ભીષણ અંધકારથી ભયંકર લાગતું હતું. કાળા પથ્થરની મ્હોટી મ્હોટી દિવાલોથી તેની ભયંકરતામાં ઓર વૃદ્ધિ થતી હતી. ધારાનગરીમાં સર્વ મનુષ્યો અને પશુ-પક્ષીઓ પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુઓથી સંતોષ ધારણ કરી શાંતિનો અનુભવ કરતાં શય્યાધિન થયેલાં હતાં; ત્યારે આ ભયાનક કારાગૃહમાં એક દુઃખી અને હંમેશની ચિંતાથી દુર્બળ થઈ ગયેલો એવો પુરૂષ એક કાંટેલી ચટાઈ ઉપર બેઠેલો હતો. મધ્ય-રાત્રીનો સમય થયેલો હોવા છતાં નિદ્રાદેવીએ તેના ઉપર કૃપા કરેલી નહોતી. ગાલ ઉપર પોતાના હાથ ટેકાવી ચિંતાના ઓગળથી દગાયેલા મનુષ્યને જોઈ કોને-કયા સહૃદયી મનુષ્યને દયા ન ઉત્પન્ન થાય ? પણ એ કારાગૃહમાં તેની દયા ખાનાર કોઈ હાજર નહોતું. કારાગૃહના દરવાજા ઉપર એ પહેરેગીરો સાવ-

ચેનીથી પહેરો ભગતા હના કાગઝદમા લે કે ગાઢ અધિકાર હતો, તો પણ એક લેખક કે કવિને ત્યાની રિચિતિ જોવાને કશી અડચણ પડતી નહોતી, દારણુકે તે જગતના મર્વ રચજો અને જગતની મર્વ ઘટનાઓને જોઈ અને જાણી શકે છે ગાળઓના ગણીવામમા, ગુપ્ત આવગોમા અને મનુષ્ય માત્રના—શ્રીઓ કે પુરૂષો ઉભયના હૃદયમદિરોમા પણ લેખક કે કવિ નિઃકોચભાવે પ્રવેશ કરી શકે છે લેખક અને કવિનો સન્નિ અગાધ છે અને જો તેનો સુદુપયોગ કરવામા આવે તો જનમમાજ ઉપર તેઓ અનેક ઉપદાર કરી શકે છે કાગઝદમા ફેદી થયેના પુરૂષના મનના ઉભયઓ તથા ગોહના ઉદગારો આપણે માલગવાનો પ્રયામ કરીએ

“ અતિશય શુગ્ધીગ્ધણાનુ ગોલા રૂપી ખડગ ધારણુ કરી અનેક નિર્દોષ મનુષ્યોનો વિના કાગણુ નાત કરવામા અને અધિકારના મદમા અનેક અપદૃત્યો કરવામા મે અત્યાગ સુધી મ્હારો જન્મ વૃથા ગુમાવી નાખ્યો છે ગાળની એક નિદાથી મેવા કરી તેનુ કુ આ રૂળ ભોગવુ છુ હીરાદેવીનો મ્હાગ ઉપર અત્યત પ્રેમ છે, એમ કુ પ્રથમ માનતો હતો, પરંતુ સાશ્વતરો કહે છે તેમ શ્રીઓ ખરો પ્રેમ કેવો પણ ઉપર ગાળની નથી હીરાદેવી જો ધારે તો પોતાના પિતાને સમજાવી મને અદ્વીથી છુટો ન કરાવી શકે ? આટલા દિવસો સુધી તેણે મ્હારી મભાજ મરખી પણ લીધી નહિ અને મને આશ્વામનનો સંદેશ પણ મોકલ્યો નહિ, તો પછી તેનો પ્રેમ કેવો મમજ્વલો ? શ્રીઓ કૃત્રિમ પ્રેમનેજ ધારણુ કરનારી હોય છે, એમ અનુભવથી મને હવે સમજાય છે શ્રીઓની હીક્ષ્યાત, તેઓની વાનચિત, તેઓના હાવશાવ, તેઓનુ હમણુ અને તેઓની રીતભાત સર્વમા કૃત્રિમતાજ જોવામા આવે છે શ્રીઓ એકને પ્રેમ દેખાડે છે, ખીજની સાથે હમે છે, ત્રીજની સાથે વાર્તાનાપ કરે છે અને ચોથાની માથે સમઘ બાધે છે, એવી તેમની ન સમજી સમય તેવી ગહન ગતિ છે હીરાદેવી સાવચળનો ભડાર છે તેના રૂપથી મોહિત થઈ કુ તેનો પૂજારી બન્યો હતો, પણ તેણે મ્હાગ પ્રેમનો બદનો કેવી રીતે આપ્યો, તેનો વિચાર અત્યારેજ મને સુગ્રી આવે છે શ્રીઓના વિશ્વાસે જે પુરૂષો પોતાનુ જીવન ગુમરે છે, તેઓ ઉચટે નાસીપાસ થાય છે ” આ પ્રમાણે તે ડુખી પુરૂષ શ્રીગતિને ઉપાલબ આપતો અનેક પ્રમગના વિચારો કરતો હતો એટલામા કાગઝદનુ દાર ઉચડ્યુ અને દોષના પગલાનો અવાજ મલગાયો તે ડુખી પુરૂષે એક પ્રકારના ખમધી કંપુ, જે હોય તે ખુશીથી આવે અને મદાગાળએ જે પ્રમાણે હુકમ આપ્યો તેાય તે પ્રમાણે મ્હારા નાશ કરે ”

કાગઝદમા આવનાર અસ્થિતને પોતાની પામે નજીક આવેલી જોઈ ને પુરૂષ તેને બગબગ ધ્યાનપૂર્વક નિદાગવા લાગ્યો. તે અભિએ પહેરેલા સુદર

ઉજ્જવલ વસ્ત્રો અને તેના સ્વાભાવિક સૌંદર્યથી દારાગૃહમાં ઝાંખો પ્રદાશ પ્રસરી ગયો હતો. તે પુષ્પે આવનાર વ્યક્તિને ઝાળખી લીધી હતી અને તેથી તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહોતો. તે વ્યક્તિએ પોતાના વસ્ત્રોમાં છુપાવી રાખેલી ખત્તી બહાર દાઢી અને તેને જમીન ઉપર મૂકતાં આખું દારાગૃહ પ્રદાશમાન થઈ રહ્યું. બન્ને અન્યોઅન્યને ઝાળખતા હતા, પણ પ્રથમ મૌનનો ભંગ કાણ કરે એ સવાલ હતો. ધડીભર ઉભય એમને એમ એકબીજા પ્રતિ સ્થિર દ્રષ્ટિથી જોતાં ઉભાં રહ્યાં. છેવટે તે દુઃખી પુરુષે મૌનનો ત્યાગ કરી કહ્યું. “રાજકુમારી, તમે અહીં ક્યાંથી ? શું આ દુઃખી જીવાત્માના દુઃખનો અનુભવ લેવા આવ્યાં છો ?”

આવનાર વ્યક્તિ કે જે રાજકુમારી હીરાદેવી હતી, તેણે ઉત્તર આપ્યો. “મંત્રીશ્વર કુળચંદ્ર, કેવા અસહ્ય દુઃખોને તમારે સહન કરવાં પડ્યાં છે, એ તો હું સારી પેઠે જાણું છું; એટલે હવે તેનો અનુભવ લેવાની જરૂરીઆત નથી. ‘તમે અહીં ક્યાંથી,’ એ તમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મારે કહેવું જોઈએ કે તમને આ દારાગૃહમાંથી મુક્ત કરવાને મારેજ મ્હાઈ અહીં આવવું થયું છે.”

“હીરાદેવી ! મને માફ કરજો. પણ મ્હારે કહેવું જોઈએ કે તમે મને મુક્ત કરવા આવ્યા છો, એ સખધમાં મને શંકા રહે છે; કારણ કે તમારા હૃદયમાં મને મુક્ત કરાવવાનો વિચાર આવ્યો હોત તો આટલો લાંબો વખત મારે કરાગૃહનાં દુઃખો સહન કરવા પડત નહિ.” કુળચંદ્રે પોતાનો મનોભાવ કહી બતાવ્યો.

હીરાદેવીએ સંતોષ હૃદયથી કહ્યું. “કુળચંદ્ર ! કદાચ તમારું મગજ દુઃખના અસહ્ય ઓળખી અમિત થયેલું હશે, એમ જણાય છે; નહિ તો તમે મ્હારાં વચનોમાં શંકા લાવત નહિ તમે શાંતિયિત્તે વિચાર કરો તો તમને સમજશે કે આવી ભયંકર મધ્યરાત્રીએ દારાગૃહમાંથી તમને મુક્ત કરવા સિવાય ખીજું શું પ્રયોજન હોય ?”

કુળચંદ્રે ઉત્તર આપ્યો. “શ્રીઓનાં અને તેમાંએ વળી એક રાજકુમારીનાં વચનોમાં વિશ્વાસ રાખવો, એ કેવળ મુર્ખતા છે, એમ અનુભવથી હવે મને સમજાય છે, માટે જેમ આવ્યા છો તેમ પાછાં ચાલ્યાં જાઓ. આ કરાગૃહજ મ્હાઈ જીવનપર્યંતલું નિવાસસ્થાન છે અને તેમાંથી મુક્ત થઈ અન્ય માનસિક ઉપાધિઓમા પડવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી.”

હીરાદેવી, કુળચંદ્રના આવા લુખા ઉત્તરથી નિરાશ થઈ ગઈ. તેના સુંદર કપોલ પ્રેશ ઉપર પ્રસ્વેદનાં બિંદુઓ ઝાઝી ગયાં હતાં. તેણે પોતાના અંતઃકરણની ઉર્મિઓથી ધીમા અવાજે કહ્યું. “મંત્રીશ્વર, તમને આ શું થયું ? શ્રીઓ માટે તમારો આવો હલકો વિચાર શાથી થઈ ગયો ? મ્હારા પ્રત્યેનો

તમાગ પ્રેમભાવ ત્યાં રા. ગો. ગો. ? મદાગજે? ગના મદિગમા તપ્પો પ્રથમ થયેના સમાગમ અને આપણે એટલી નએ અન્યોઅન્યને આપે । વચનો એ સર્વ શુ તમે વિમગી ગયા હો ? અરં મદાગ મદાગના આગી આવમમા આપણા હમણાજ થયેના સમાગમને પણ શુ તમે જૂની ગયા ' '

“ ગાગૃમાગી ! જૂન-ગાગી અર્વ ઘટના મદાગ સમગ્રમા છે તમાગ ઉપગનો પ્રેમભાવ ત્યારે મને યાદ આવે છે, ત્યારે મદાર હૃદય ધડીભગ કોમળ અને છે પરંતુ અત્યારે હવે એ સમય નથી તમે મને યાદતા હતા એ સત્ય છે, પણ તમાગી એ યાદના કેવા પ્રમાણની હતી, એ હુ અત્યારેજ મમજી શમ્યો છુ મદાગ ઉપગનો તમાગે પ્રેમ જો મલજ હોત, તો તમે મદાગગતને મને તે ઉપાયે મમજની મને તુરતજ મુક્ત ત્યો હોન મદાગ જેવા એ સ્ત્રી માન્ય માણ્ય ઉપગ માનવાના મદાગગતની અતિ નદાવી પુનીનો પ્રેમભાવ કાયમ ટપી ગહે, એનુ મદાર સ જાગન ડ્યાથી દાર ' ' ગુણ્ય હયાના અતિ વગથી ઉતર આવેલ.

ગુણ્યના આના આવગયુ ન વચો માનગી ગાગૃમાગી હીગરેવીનુ કોમળ નવ અતિ ન જી થયુ તેના કમવમમાન નેરામાથી અદુની ધાન વહવા સાગી પણ તેને ગુપ્ત ને વચના પાવથી ની નાખીને તેણે વ્યામણા અવાગથી ક્યુ “ ગુણ્યદ ' હ માવગગતની અતિ માનિની અને અતિ નદાવી પુની છુ પણ પ્રેમભાવે તમાગી તો દાસી છુ મદાગે પ્રેમ જેવો હતો તેવો ને તેવોજ છે અો મદાગ ખા અત કજીથી કુ છુ કે તે જેવો છે તેવો કાયમ ગરોજ મદાગગતને મે વગીવાગ સમગ્રના પણ કાલ ગેને તે મમજના નહિ તેથી ઉવટે નદા । જીવના નેખમે પણ તમને આ જનક ગાગૃહમાધી મુક્ત કરવા અને હુ આવેલી છુ માટે મદાગ હયાના આધાર ' તમારી દાસી મનેલી માવવાની ગાગૃમાગીના વચનમા વિવામ ગખી તેની માથે આ કાગૃહમાધી મુક્ત થવા તૈયાર થાઓ '

“ ગાગૃમાગી, મદાગ અપગવને ક્ષમા કરો તમાગ માટે અત્યાર પહેલા મજા ખગલ વિચારો મે બાધ્યા હતા, પણ હવે મને તે માટે અતિ પગતાવો થાય છે અત્યારે પણ મે તમને અપમાન કરવામા કશી પણ મજા ગમેલી નથી તમાગ ખગ પ્રેમો હુ બોળખી લક્યો નહિ માટે હુ નહુ દીનગી છુ યાનો તમારી માથે । મે તે ગયે અને તમે જાન નહ જાઓ ત્યાં આરવાો તૈયાર છુ ' ગુણ્ય ખગ અત કજીથી ક્યુ હીગરેવીનો અવિચળ પ્રેમ જોઇ તેનો જમ કો થઇ ગયો અને પડેનાની જમ તેના તરફ માનજુદિ ઉ પત્ર થઇ

હીગરેવીએ ક્યુ ' મત્રીધર ! હુ ખમા મનુષમાનની જુદિમા જમ થાય

છે, માટે તેમાં તમારો દોષ નથી. તમારો અપરાધજ થયો નથી એટલે ક્ષમાની વાતજ રહેતી નથી.”

કુળચંદ્રે કહ્યું. “ હીરાદેવી ! તમે સ્ત્રીઓમાં એક રત્ન સમાન છો. મ્હારા જેવા એક સામાન્ય અને કેદી થયેલા પુરૂષ ઉપર પણ તમે ખરો પ્રેમ નિભાવી રાખો છો, તે માટે તમને જેટલો ધન્યવાદ આપું તેટલો થોડો છે. પ્રિય રાજકુમારી, તમારી પાસે હું એક પામર આત્મા છું. ”

“ મનના ઉભરાઓને ખાલી કરવાનો ખીજો ધણો સમય મળશે, માટે અત્યારે તો એ વાત પડતી નહોતી. મધ્યરાત્રી વીતી ગઈ છે, તેથી જેમ ધારેલા સ્થળે પહોંચી જવાય તેમ ઉત્તમ છે. મ્હારી પછવાડે નિર્ભયતાથી ચાલ્યા આવો.” હીરાદેવીએ જરા હસીને કહ્યું.

“ પણ પહેરેગીરો આપણને અટકાવશે નહિ ? ”

“ એ સંબંધી આપને કશી ચિંતા કરવાની અગત્ય નથી. સર્વ વ્યવસ્થા પ્રથમથીજ મેં કરી રાખેલી છે, એટલે આપણું નામ પણ કાઢ લે તેમ નથી. ”

હીરાદેવી અને પછવાડે કુળચંદ્ર કારાગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યાં. હીરાદેવીએ પોતાની પાસે જે બત્તી હતી તે વસ્ત્રમાં છુપાવી દીધી. કારાગૃહના મુખ્ય દ્વારે એ પહેરેગીરો હથિયારબંધ ઉભા હતા પણ કોઈએ તેમને અટકાવ્યા નહિ. કારાગૃહના કીલ્લાની બહાર ખીજા એ મનુષ્યો ઉભા હતા તેમને હીરાદેવી મળી અને તેમના કાનમાં કાંઈક ગુપ્ત વાત કરી, કુળચંદ્રને તેમની સાથે જવાનું કહ્યું તે બંને માણસો કુળચંદ્રને લઈ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને ત્યાર પછી રાજકુમારી હીરાદેવી પણ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

કુલચંદ્રનું કૌશલ્ય.

ઉત્તરચિની અથવા ધારાનગરી શહેરની લાગોળે વહેતી ક્ષિપ્રા નદીના કીનારા ઉપર ન્હાનો પણ સુંદર ઘાટનો એક મહેલ શોભી રહ્યો હતો. ક્ષિપ્રા નદીના સુંદર અને સ્વચ્છ જળમાં તેનું જે પ્રતિબિંબ પડતું તે પ્રેક્ષકોને આનંદદાયક લાગતું હતું. સંધ્યા સમયના ઝાંખા પ્રકાશમાં આકાશસ્થિત શુભ મેઘ જેવો તે મહેલ દેદિપ્યમાન લાગતો હતો. સૂર્યનારાયણનું રક્ત થયેલું અર્ધું

બિંબ પશ્ચિમ દિશાની ડેવટની મર્યાદામાં કુળી ગયેનું જોવામાં આવતું હતું માથ કાળના મમથને નજીકમાં આવતો જોઈને પશુચક્ર જોનારો ત્વચ્છી પોતાના પ્રિય પશુઓને વનમાંથી નગ લક્ષ્મી આનંદમાં મહાનતા મહાનતા ફાટી જતા હતા પશુઓના ચાવવાથી ઉડેના ગજ સૂર્યના જાખા પડી ગયેના પ્રાંતે વિશેષ તેજહિન ડગી હતી ક્ષિપ્રા નદીનો લયદ્વ તીગ્રપ્રેલ પૃથ્વી ઉપર જ્વાઈ જતા અધકાગે લીલે વધારે લયદ્વ વાગતો હતો સ્વચ્છ આનંદમાં ન્હાના મ્હોટા પક્ષીઓનો મમ્મલ પોતાના માગા લક્ષ્મી અતિ વેગથી ઉડી જતો જોવામાં આવતો હતો ક્ષિપ્રા નદીનો જળપ્રવાહ નિર્મળ ઋતિમાં ધીમે ધીમે ગતિ કરતો હતો આવા અતિ સુદૃઢ અને અદ્વાઈતનક મમથે ઉપર્યુક્ત મહેનમાં કુળચક્ર પ્રકુલ મુખમુદ્રાએ હીરાંની ગાયે વાર્તાનાપ ડરતો હતો હીરાં દેવી પોતાના પ્રિય પતની વાર્તા આનંદથી માલગની હતી અને હમી હમીને તેનો ચોખ્ખો ઉત્તર આપતી હતી ગજ બોજે પોતાની અતિ પ્રિય અને મનીસી પુત્રી હીરાંનીના કીડારચાન તર્કકે આ મહેનને નવા ચો હતો આ મહેલ જો કે ન્હાનો હતો, પણ તેમાં દરેક પ્રાગની મગાડના હતી મદલની આમપામ મજસુત પત્થરનો કોટ ચણી લેવામાં આવ્યા હતા અને કોટના દરવાજા ઉપર ચાગ પહેરગીરે ગત્રી દિવસ પહેરો લગતા હતા કોટની અંતર અને મહેલની આસપાસ ન્હાનો મગજો સુગંધ વાગ નવાવવામાં આ ચો હતો તથા બાગના મધ્યભાગમાં એક લતામડપ ગચવામાં આવ્યો હતો આ લતામડપમાં પ્રમળ લતા જેવી ગજમાગે હીરાંની દિવસનો ધણો મમથ માળતી અને પોતાની સખીનો મારે કીડા કરતી

ગાનોનો મમથ થયેલો હાવાથી અધકાગનું જોઈ ધીમે ધીમે વ્રદિને પામતું હતું એ-દાસીએ આનીને કુળચક્ર અને હીરાંની બે હતા ત્યાં દીપક પ્રગટા રો દીપલ્લા ઉજાવત પ્રકાશ મારે હીરાંનીનું ઉજાવન મોંદર મળી જતા અને એ રીતે માનુષી અને પ્રાનૃતિ-પ્રકાશનો મયોગ થતા હીરાંનીમાં અવર્ણનીય રૂપનો અબાગ પ્રકાશિત થયો કુળચક્રે એ જોઈને જગ સ્મિત દ્વાચ્છ ક્યું હીરાંની તેનો લાવ મમજી ગઈ અને તેના લાવખ્યના લગ્ન સમાન મુખ ઉપર પણ મદ સ્મિત જ્વાઈ ગયું અહો! એ મદ મત લગેના નયન મનોહર મુખચક્રના મોંદરને વર્ણવવા જેટલી અમારી લેખિનીમાં શક્તિ નથી અમે તો જેટલું કહી શકીએ કે ગજમારી હીરાંની ઉપોગગિ અને મોંદરનો સાગર છે

કુળચક્ર અને હીરાંની જે મીડી વાર્તાઓ ડરતા હતા તે એમને એમના મુંદરી ચાવત તે અમે કહી શકતા નથી પરંતુ એટલામાં એક નામી ત્વચ્છી પોતાની ત્યાં આવી અને ફાટી ગયેના માદથી બોલી ઉડી 'મહાગજ બોજ ત્વચ્છી આવ્યા આવે છે કોટની અંતર તેઓ આવી ગયા છે અને

જે સમય જાય છે તેટલામા તેઓ આહીં આપની સન્મુખ આવી પહોંચવા જોઈએ ” હીરાદેવી અને કુળયંદ્ર ઉભય આ ખગર માંલણી ચિતા-તુર બની ગયા. ઉભયના મુખ ઉપર શોકની છાયા પથરાઈ ગઈ અને હવે શી રીતે બચાવ કરવો, તેની વિમામણમાં પડ્યા. હીરાદેવીએ કુળયંદ્ર સામે જોયું અને ડાંધ કહેવાને ઇચ્છ્યું. પણ તેનાથી બોલાયું નહિ એક ક્ષણ પહેલાં બન્ને પ્રેમીઓ આનંદનો ઉપભોગ કરતા હતાં, તેના બદલે અત્યારે તેઓ બન્ને શોકસાગરમાં ડુબી ગયાં હતાં. શુ કરવું અને શું ન કરવું. એ વિચારજી ઉભયના મનમાં ઘોળાઈ રહ્યો હતો તેઓ પોતાના રક્ષણને માટે ડાંધ કરે તે પહેલાં મૂર્તિમત, ક્રોધસ્વરૂપ માત્રવરાજ ભોજ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. હીરાદેવી અને કુળયંદ્ર બેઠા હતા તે ઉભા થઈ ગયા ભોજ તેમને જોઈ અત્યંત ગુસ્સે થયો. તેની બન્ને આંખોમાંથી અગ્નિકણો વર્ષવા લાગ્યા તેણે શબ્દો ઉપર અતિ ભાર દઈને જોટલાં જોરથી બોલાય તેટલા અવાજથી કહ્યું “ કુળ-યંદ્ર, દુષ્ટ, નરાધમ, તું અહીં ક્યાંથી ? મ્હારી પુત્રીના મહેલમાં તું શી રીતે આવ્યો ? ”

કુળયંદ્રે ડાંધપણ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તે નીચું મુખ કરી નિર્ભયતાથી ઉભો હતો. કુળયંદ્રને નિરૂત્તર જોઈ રાજના ક્રોધની સીમા રહી નહિ તેણે હવે એક સમયની પોતાની બહાડી પણ હવેથી દુસ્મન થઈ પડેલી પુત્રી સામે જોઈને કહ્યું. “ કુળ ક્ષાંદિની, એ દુષ્ટ અહીં શી રીતે આવ્યો ? ધારાગૃહમાંથી તેને કાણે મુક્ત કર્યો ? બોલ, જે સત્ય હોય ને તુરંત કહી દે; નહિ તો પ્રથમ ત્હારો વધ કરીશ. ”

રાજકુમારી હીરાદેવી ભયથી ધ્રુજી ઊઠી. તેણે પોતાના બે હાથ જોડી પોતાના પિતાની ક્ષમા માગવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ પાપિની, ત્હારોજ સર્વ અપરાધ છે. તેજ તે દુષ્ટને મુક્ત કર્યો જણાય છે. કીક છે, એ અપરાધની તનેજ દોષિત કરાવી નેનો ઉચિત દંડ તને આપું છું અને જગતને બતાવી આપીશ કે માલવાનો અધિપતિ પોતાની અતિ પ્રિય છતાં અપરાધિની પુત્રીને પણ ક્ષમા આપતો નથી. ” ભોજે એમ કહી ત્વરાથી પોતાની કમરે લટકતી તલવાર ખેંચી કાઢી અને તેને હીરાદેવી ઉપર ધા કરવા ઉગામી. હીરાદેવી અને ભોજ ઉભા હતા તે વચ્ચે એકદમ કુળયંદ્ર કુદી પડ્યો અને એ રીતે હીરાદેવીને બચાવવા પોને રાજની તલવારનો ભોગ થવાને તૈયાર થયો. કુળયંદ્રને વચ્ચે આવેલો જોઈ ભોજ બોલી ઉઠ્યો. “ તું શુ કામ ઉતાવળો થાય છે ત્હારી પણ એજ દશા થવાની છે. તમારા બન્નેના રક્તથી મ્હારી તલવાર બ્યારે તરબોળ થશે. ત્યારેજ મને શાંતિ થશે. ”

કુળયંદ્ર આવેશથી બોલી ઉઠ્યો. ‘ મહારાજ, રાજકુમારી નિર્દોષ છે.

અને હું દોષિન છું, માટે મને જ મારો. માગજ રક્તથી આપની તબવારને રાગત કરો."

"પણ તને ડાગગૃહમાંથી મુક્ત કરનાર કોણ છે, તે મ્હારે જણવું છે, અને જેવી ત્હારી દશા તેવીજ તેની દશા પણ કંવાની છે" રાગએ જરા વાતિનું અવનબન લઈને કહ્યું.

"આપને ઉડી તપાસ કરવાનું શું પ્રયોજન છે? સર્વ અપરાધનું હું મેજા મૂળ છું, માટે મ્હારો ત્વગથી વધ કરો" કુળચંદ્રુ એકસરખા આગ્રહથી કહ્યું.

જે પુરૂષને ખુદ માળવાના અધિપતિએ કેદ કર્યો છે, જો તેને મુક્ત કરવા જેટલી હિંમત બતાવનારની મ્હારે પ્રથમ તપાસ કરી છે અને ત્હારા મુખેજ તેનું નામ લેવાવવું છે" ભોજે આગ્રહમાં કહ્યું.

"આપની ઇચ્છામાં આવે એવી રીતે મ્હારો નાસ કરો મૃત્યુનો મને ભય નથી, પરંતુ જેણે મને ડાગગૃહમાંથી મુક્ત કરી નવું જીવન આપ્યું છે, તેણે ઉપકારી મનુષ્યનું નામ તો મ્હારાવી નહિજ અપાય." કુળચંદ્રુ પણ તેવાજ આગ્રહથી ઉત્તર આપ્યો.

ભોજનું આજીવન શરીર કોષથી સળગી ઉઠ્યું તેણે ગેપના એકસરખા આવેશથી પોતાની તબનાર કુળચંદ્રુ ઉપર બ્રહ્મા અને તેના મસ્તક ઉપર ધ્યાનવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હોગેવી જે અત્યારમુઝી ભયથી મુજની ઉભી હતી તે પોતાના પ્રિયનું પોતાના પિતાના હાથે ખુન થતું જોઈ અતિ દુઃખી થઈ તેનો ભર ફણમાત્રમાં ચાલ્યો ગયો અને હિંમત લાવી તે આવેશથી બોલી ઉઠી 'પિતાશ્રી! તે નિદોષ છે અને હું અપરાધિની છું મેં તેમને ડાગગૃહમાંથી મુક્ત રાખ્યો છે અને જે દડા દેવો હોય તે 'હું મહન કરવા તૈયાર છું' "

'પણ તેને ડાગગૃહમાંથી મુક્ત કરવાનું તને શું પ્રયોજન હતું?' ભોજે પૂછ્યું.

"કાણ? કારણ એજ કે મેં તેમને મ્હાગ જીવનના સાચી તરીકે પસંદ કર્યા છે" હોગેવીએ હિંમતથી ઉત્તર આપ્યો.

"પ્રથમ અવસ્થામાં ભીખારી અને હાનમાં ગાળના કોપનો ભોગ થઈ પડેલા એક કેદી પુરૂષને પોતાના જીવનનો સાચી મનાવવા માટે પસંદ કરતા મ્હાગે પુત્રીને કુળચંદ્રુ કીની મનતા વજાળવા આવી?" ભોજે આતુરતાથી પૂછ્યું.

"પિતાશ્રી! જે કાય મેં યોગ્ય મમજીને કર્યું છે, તેમાં લજ્જા શી? આપે જોને

આપના રાજ્યના મુખ્ય મંત્રી બનાવેલા છે અને જે શૂરવીરોમાં શિરોમણી સમાન છે, તેવા યોગ્ય પુરૂષને મહારા પતિ તરીકે પસંદ કરવામાં મેં કાંઈપણ અયોગ્ય ક્યું હોય, એમ મને જણાતું નથી. ” હીરાદેવીએ રાજના પ્રશ્નનો યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો.

“ પુત્રી ! તું અસત્ય બોલે છે. સુરાચાર્ય જેવા એક જૈનસાધુને પણ જે ન પડી શક્યો, તેને તું શૂરવીરોનો શિરોમણી બનાવે છે, એ કેવું અને કેટલું ભયંકર અસત્ય છે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

કુળચંદ્ર જે અત્યારસુધી પિતા પુત્રીનો વિવાદ સાંભળતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો “ મહારાજા, રાજકુમારી કેવળ સત્ય બોલે છે. આત્મસ્ત્રાધાનો જરા પણ ભય રાખ્યા સિવાય મહારે કહેવું પડે છે કે આપના સહવાસમાં હું લાંબો સમય રહ્યો છું. તોપણ આપ મહારા સામર્થ્યને જાણી શક્યા નથી ”

રાજાએ ગુસ્સાને ધારણ કરીને કહ્યું. “ મહારે તહાઈ સામર્થ્ય જાણ્યું નથી તેમ તમારો બચાવ પણ સાંભળવો નથી, માટે તમે ઉભય મહારી તલવારનો ભોગ થવાને તૈયાર થાઓ. ”

“ પિતાશ્રી ! રાજકુમારીએ ધીમાશયી કહ્યું. “ અમને જે મારવાનો આપે નિશ્ચય કર્યો હોય તો અમે મરવાને ખુશીથી તૈયાર છીએ. બીજી તૈયારી કરવાની અમને આવશ્યકતા નથી, કારણ કે મૃત્યુનો અમને ભય નથી; પરંતુ અમારા કાંઈપણ વ્યાજબી અપરાધ વિના અમને દેહાંત દેડ દેશે તો પાછળથી આપ પસ્તાશો અને માળવાના મહારાજા ભોજની અન્ય દેશોમાં ઉદારતા આદિ ગુણોની જે કીર્તિ ગવાય છે, તેના બદલે આપની અપકીર્તિ ચોતઃદિ પ્રસરી જશે, માટે જે કાર્ય કરો તે વિચારીને કરજો ”

“ તમારા ઉભયના અપરાધો મહાન છે અને તે પ્રમાણે તમને સજા થવીજ જોઈએ. ” રાજાએ દ્રઢતાથી કહ્યું.

“ મહારી એક વાત માનશો ? ” હીરાદેવીએ કહ્યું “ રાજા ભોજ દરેકને મોઢે માગ્યું દાન આપે છે, એમ સર્વ કોઈ કહે છે; તેથી હું આપના મંત્રીના જીવનનું દાન માગું છું; શું તે આપ નહીં આપો ? ”

હીરાદેવીનાં વચનો સાંભળી રાજા જરા વિચારમાં પડી ગયો. ઘણો સમય સુધી તે કાંઈ બોલ્યો નહિ એટલે કુળચંદ્ર બોલી ઉઠ્યો. “ મહારાજા, આપની મુંઝવણને હું જાણી ગયો છું, આપ રાજકુમારીને તો જીવિતદાન આપવાને તૈયાર છો, પણ મને જીવિતદાન આપવું કે કેમ, એજ વિચારમાં આપ મુંઝાઓ છો; એટલે મને જીવિતદાનની જરૂર નથી. પરંતુ મહારી એક સરત કષ્ટક કરો. શુન્નરાત દેશ ઉપર ચડાઈ લઈ જવાને આપ કેટલોક સમય

યમા આતુર થઈ રહ્યા હો. પણ યોગ્ય અવસર અને વામ મળતો નથી એટલે આપ સુખ બેસી રહ્યા હો, અત્યારે મગમગ મમલ આવી પહોંચ્યો છે, ટાંગથુંદે સીમરે પોતાના વિરાગ મૈન્ય સદિત મિલે અને એ દેગો ઉપર ચડાઈ લઈને ગયેલ છે ગુજરાતમાં તેનું મૈન્ય અધારે ઘણું થોડું છે, માટે મને આજ્ઞા અપો તો મૈન્ય લઈને ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરે જો ત્યાંથી જીત મેળવીને અને જયપત્ર લખાવીને આવું તો મ્હાગ અપરાધની ક્ષમા આપવી અને ગજમારી તથા મ્હાગ વચ્ચે જે પ્રેમ બધાયો છે તે આપે ક્ષુદ્ર ગખવો નહિ તો પછી આપને જે યોગ્ય લાગે તે સજા મને કરાવે અને તેને હું ખુશીથી મહન હરી લઈશ "

મોજ રાજા હતો અને તેના અગે તે ક્રોધી અને અભિમાની હતો, તેમ જ્ઞા તેનામાં ઉદારતાનો મહાન સંદેશ હતો. પોતાની બહાલી પુત્રીનો દયા-મણો ચહેરો જોઈ તેના હૃદયમાં દયાનો અવિરલ થયો, પરંતુ કુળચંદ્રને ક્ષમા આપવા જેટલું તેનું હૃદય કામળ થયું નહોતું. પોતાના પિતાને શકારીન જોઈ રાજકુમારી હીંગદેવી પોતાની કામળ વાણીથી બોલી " પિતાશ્રી, આપના એક સમયના અતિ માનનીય મંત્રીની સરતને ક્ષુદ્ર કરો કાંઈ નહિ તો મ્હારા ઉપર દયાની ખાતર પણ એ મગનનો સ્વીકાર કરો "

મોજનું ઉદાર હૃદય હીંગદેવીની કામળ વાણી માલગી પીગળી ગયું, તેણે પોતાની તથાવારને માન કરતા કહ્યું " કુળચંદ્ર, મારી પુત્રીની ખાતર તમારી મરતનો હું સ્વીકાર કરું છું એટલે મને પ્રભાતેજ મૈન્ય લઈને ગુજરાત ઉપર ચડાઈ લઈ જાઓ અને જો તમે જીત મેળવીને આવશો તો તમારા અપરાધની ક્ષમા આપવાની માથે મારી પુત્રીનો અનમન્ય તમારી સાથે જોડી આપીશ અત્યારે અહીંથી મ્હારી માથેજ આવો આ મંત્રી તમારે હજી મ્હાગ મેડી તીકેજ ગુજારવી પડશે. "

મોજ અને તેની પછવાડે કુળચંદ્ર ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. હીંગદેવી અવિધ્યમાં થી થઈ એ મલખી ચિંતા કરતી જતા હિની હતી ત્યાંજ મેસી ગઈ અને બે મવાન મહાનજોરવરનું અમરણ કરતા કરતા તે મૃગનયના સુદગીના ગૌરવર્ણી ગાનો ઉપર અત્યુની અવિરલ ધાગ નહન થવા લાગી

પ્રકરણ ૨૩ મું.

વિવાદ.

“ તમે ધર્મસિંહ મહેતાનો એકજાનોજ દોષ કહાડો છો, તે બ્યાજખી નથી. મહેશ્વર મંત્રી પણ જ્યપત્ર લખી આપવામાં સામેલ હતા, એ કેમ મૂલી જાઓ છો ? ” વિમલે મહાજ ગુસ્સાથી કહ્યું.

“ એમાં ગુસ્સે થવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી; કાનો દોષ થયો છે એ મહારાજ જોશે. ” દામોદર મહેતાએ કહ્યું.

“ પણ મહારાજ બ્યાજખી રીતે જોશેને ? ”

ઉપર પ્રમાણે બન્ને પ્રતિસ્પર્ધાએ ભીમદેવના ખાનગી બેઠકના ખંડમાં બેઠા બેઠા વિવાદ કરી રહ્યા હતા. સિંધુ અને ચેદિદેશ ઉપર વિજય મેળવીને ભીમદેવને પોતાની રાજધાની પાટણમાં આવ્યાને આજે પાંચેક દિવસ થયા હતા. ભીમદેવ પોતાના વિશાળ સૈન્ય સહિત જે દિવસે પાટણના પાધરે આવી પહોંચ્યા, ત્યારે નગરના લોકો જાણે ઉત્સવનો દિવસ હોય તેમ સારાં લુગડાંલત્તા પહેરીને આનંદભર્યા તેના સામા ગયા. મહાજન અને મોટા મોટા શેઠીયા વિગેરે સૌએ મળીને અપાર હર્ષથી સામર્થ્યું કર્યું. નગરમાં સુંદર તોરણો બંધાયાં, અખીલ ગુલાલ ઉડવા લાગ્યા. પાટણની શેરીએ શેરીએ લક્ષિત લલનાઓએ ભીમદેવને પુષ્પવૃષ્ટિ કરી વધાવી લીધો. કેમકે ભીમના રાજ્યમાં તેઓ સર્વ પ્રકારે સુખી હતી તેથી તેના ઉપર પ્રજાની પ્રીતિ હતી. ભીમદેવે તે દિવસને ઉત્સવનો દિવસ કરાવી પંચામ્રના પાસ્ત્રનાથ તથા મહાદેવના મંદિરે પૂજા રચાવી, તેમજ તેણે લક્ષ્મીને આનંદ પમાડ્યો એટલે તેનું દાન કર્યું. તે એવી રીતે કે પાટણમાં કોઈ પણ મનુષ્ય દરિદ્રી કે ભયભીત રહ્યું નહિ, ભીમદેવ સિંધુ તથા ચેદિ જેવા દેશો ઉપર વિજય મેળવવાથી આનંદિત થયો હતો, પણ તેનો એ આનંદ પોતાના મહાલયમાં પેસતાં સુધીજ ટકી રહ્યો. ધર્મસિંહ અને મહેશ્વરના મુળેથી જે વાર્તા સાંભળી તેને શોક થયો અને તેના ક્રોધની સીમા રહી નહિ, જે વાર્તાને સાંભળવાથી તેના આનંદનો નાશ થયો હતો, તે વાર્તા જાણવાનો આપણે પ્રયત્ન કરીએ.

ભીમદેવ પોતાના સેનાપતિ અને સમર્થ મંત્રીઓને સાથે લઈ વિશાળ સૈન્ય સહિત સિંધુ અને ચેદિ દેશો ઉપર ચડાઈ લઈને ગયો અને લાંબી વિજય મેળવી તે પાછો ગુજરાત તરફ ચાલ્યો આવતો હતો, તે દરમિયાન તેની, તેના મંત્રીઓની અને સૈન્યની ગેરહાજરીનો લાલ લાલ માળવાનો મુખ્ય મંત્રી

કુળચંદ્ર માળવી સેના લઈને ગુજરાત ઉપર ચડી આવ્યો. હુટ ડરતો અને ત્રામ વર્તાવતો તે પાટણના પાધરે આવી પહોંચ્યો. ત્યાંથી પાટણમાં રહેના મંત્રીઓને મંત્રી ખબર પડી નહોતી. પાટણમાં પેસીને પણ જ્યારે તેણે ઉપદ્રવ કરવા માડ્યો ત્યારે ધર્મસિંહના જાણવામાં એ હકીકત આવી તેણે તુરંતજ મહેશ્વરને જોડાવ્યો અને હવે શુ કરવું તે વિષે તેનો અભિપ્રાય પૂછ્યો. મહેશ્વર ક્રોધે પણ અભિપ્રાય આપી શક્યો નહિ એટલે તેણે પાટણમાં જે સૈન્ય રહેતું હતું તેને એકત્ર કરવાને માટે મુદ્દના વાજાએ વગડાવ્યા તૂંગ પટણીઓ એકદમ રાજમ હાલત પાસે એકત્ર થઈ ગયા અને તેમના જાણવામાં એ વાત આવી એટલે તેઓ અત્યંત ગુસ્સે થઈ ગયા. ધર્મસિંહ કે પોતાના અધિકારીની કામ પણ પ્રજારની આઠા વિના તેઓ એકદમ માળવાતું જે સૈન્ય નગરમાં પેસી ગયું હતું તેના કામ ધસી ગયા અને પોતાના શત્રુઓ ઉપયોગ કરવા લાગી ગયા. માળવાના મંત્રીકે પટણી યોદ્ધાઓના આકસ્મિક હુમલાથી વિસ્મિત થઈ ગયા અને તેઓ મા લગણ પડવા લાગ્યા બન્ને મૈત્રિકાવચ્ચે સખત કપાકપી ચાલી રહી હતી. કુળચંદ્ર મુગાચાર્યજીની ગોઘમા પડ્યો હતો અને જો તેઓ માત્રમ પડી આવે તો તેમને પકડીને ધારાનગરી લઈ જવાનો તેનો વિચાર હતો. તેણે પોતાની એ કમળાથી શ્રાવકોના પ્રત્યે ઉપાશ્રય અને મદિરોમાં તપામ કરી પણ તેમનો પત્તો વાગ્યો નહિ છેવટે તેના જાણવામાં આવ્યું કે દ્રોણાચાર્ય તથા મુગાચાર્ય ઉભય ફેટલોડ મમય થયા પાટણમાંથી વિહાર કરી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા છે ત્યારે તે નિગરા થયો અને વિશેષ તજવીજ કરવાતું તેણે માડી વાળ્યું બન્ને સૈન્યસમૂહનો નાશ થતો હતો અને તેમાં પટણીઓની મજ્યા થોડી હોવાથી તેમનો વિશેષ પ્રમાણમાં ઘણું નીકળી ગયો હતો. ધર્મસિંહ જ્યારે આ હકીકત જાણી ત્યારે તે જાતે થોડા ઉપર ખેસી ત્યાં આવ્યો અને પટણી યોદ્ધાઓને તેણે લડતા અટકાવ્યા ત્યાંપછી તે કુળચંદ્ર પાસે ગયો. ગુજરાતના મહારાજા તરફથી તે મનાહ કરવાને તૈયાર છે, એમ જ્યારે તેણે કહ્યું ત્યારે કુળચંદ્ર ખુશ થયો અને પોતે પણ તેમ કરવાને આતુર છે, એમ તેણે કહ્યું. કુળચંદ્રની મગત એ હતી કે રાજમહાનયના કરવાને કોડીયો દાટવી અને પોતાને જીત મેળવવાનું જયપત્ર લખી આપવું. ધર્મસિંહ વખત વિચારી તેની તે મગતો કષ્ટન દરી અને મહેશ્વરનો અભિપ્રાય લઈ તે પ્રમાણે મનાહ દરી કુળચંદ્ર રાજમહાલયના દરવાજા આગળ કોડીયો વવગવી અને જયપત્ર લઈ માળવે ચાલ્યો ગયો.

ધર્મસિંહ અને મહેશ્વર ઉપરની હકીકત બીમદેવને કહી ત્યારે તેનો આનંદ કોધના રૂપમાં જાહેરાત થયો અને તેને ઉભય મંત્રીઓ ઉપર અપાર ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો તેણે આજે મધ્યાહ્ન મમયે સર્વ મંત્રીઓને એકત્ર થવાને

આજ્ઞા કરી. આજની આ ખાનગી સભામાં ધર્મસિંહ અને મહેશ્વરે માળવા સાથે કરેલ સલાહ માટે, તેમને ઉચિત શિક્ષા કરવા વિષે અને માળવા ઉપરના વેરની શી રીતે વસુલાત કરવી તે વિષે ચર્ચા ચાલવાની હતી. આવક મંત્રીઓ ઉપર દ્વેષ રાખનાર દામોદર અને વિજયથી વિશેષ માની અનેલા વિમળને, માળવા સાથે સલાહ કરવામાં અને કુળચંદ્રને જયપત્ર લખી આપવામાં કાનો દોષ છે, તે વિષે મહારાજની ખાનગી બેઠકમાં ઉપર મુજબ વિવાદ કરતાં આપણે જોઈ ગયા છીએ. દામોદર મહેતા, આવક મંત્રીઓ ઉપર વેર વાળવાનો આવો ઉત્તમ અવસર આવેલો જાણી અંતરમાં ઘણોજ આનંદિત થયો હતો. તે બધો દોષ ધર્મસિંહ ઉપર દોળી પાડવા ઇચ્છતો હતો. કેમકે તે આવક મંત્રી હતો અને વિશેષમાં રાજ્યકાર્યમાં તેની મહત્તા સારી મનાતી હતી. વિમળનું કહેવું એમ હતું કે ધર્મસિંહ અને મહેશ્વર ઉભયે એકત્ર થઈને એ સલાહ કરેલી છે; અને તેમણે જે ક્યું છે તે સંયોગવશાત ઉચિતજ હતું, તેમ છતાં દોષ કાતો થયો છે, એ તપાસવાનું મહારાજનું કાર્ય છે. તેઓ વચ્ચે ચાલતો વિવાદ કદાચ વધુ લંબાત પણ ધર્મસિંહ અને મહેશ્વર વાતો કરતાં કરતાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા, એટલે તેઓ પ્રસ્તુત વિષયને પડતો મૂઢી રાજ્યકાર્યના અન્ય વિષયમાં જોડાયા. થોડી વાર થઈ એટલે સંગ્રામસિંહ મૂંઝો ઉપર હાથ ફેરવતો અને દંઢતાથી પગલાં ભરતો આવી પહોંચ્યો. સંગ્રામસિંહ પણ ત્યાં બેઠેલા મંત્રીઓ સાથે વાર્તાલાપ કરવામાં જોડાયો. આવક અને પાલિકા મંત્રીઓ વચ્ચેનો વિરોધ દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હતો અને અન્યોન્યના દોષો શોધી કાઢી એકબીજાને ઉતારી પાડવાનો તેઓ પ્રયાસ કરતા હતા. આવક મંત્રીઓ અભિમાની, સત્ય નિષ્ઠાવાળા અને ઉદાર હૃદયના હતા અને તેથીજ રાજ્યમાં તેઓનું જોરજમરું હતું. માળવાના સેનાપતિ કુળચંદ્ર સાથે સલાહ કરી તેને જયપત્ર લખી આપવાનો સવ દોષ, પાલિકા મંત્રીઓ ધર્મસિંહના માથે ઓઢાડવા માગતા હતા. આવક મંત્રીઓનો તે સંબંધમાં ગ્યાવ એ હતો કે ધર્મસિંહ તથા મહેશ્વર બન્નેએ એકત્રતાથીજ તે કાર્ય કરેલું છે અને પ્રસંગને અનુસરી એમ કરવું ઉચિતજ હતું; કારણકે તેઓ જે માળવાની સેના સામે થયા હોત તો સૈન્યના અભાવે તેઓને મોટી હાર ખાવી પડત અને તેથી ગુજરાત તેમજ પાટણને જે નુકશાન થાત, તેનો બદલો ભવિષ્યમાં વાળવાનું મુશ્કેલીભર્યું થઈ પડત. સંગ્રામસિંહ ન્યાયી હતો, તેથી જેનો મત રાજ્યને હિતકર થઈ પડે તેવો હોય તે મતનેજ તે પુછી આપતો હતો. જે કે જૈનધર્મનો તે રાગી હતો. અને આવકોની કાર્યકુળશતા માટે તેનો ઉચ્ચ અભિપ્રાય હતો તો પણ રાજ્યકાર્યના વિષયમાં તે પાલિકા અને આવક મંત્રીઓ વચ્ચેના વિવાદ પ્રત્યે તટસ્થ બુદ્ધિવાળો હતો. સામાન્યને કેટલેક અંગે દામોદર મહેતાએ ચોતાના પક્ષમાં

મેળ-એ હતો મામનતને તેના પક્ષમાં લગવાનું બીજું એક કારણ હતું અને તે આગળ ઉપર પ્રસ્તુત નવનિયંત્રના પ્રવાહમાં આપણે જોયું આવી રીતે પાટણના મંત્રીઓ વચ્ચે જે વિરોધ ચાલતો હતો, તેનું મુખ્ય કારણ ધર્મનો ભેદભાવ હતું ધર્મનો ભેદભાવ ધણી પ્રાચીન સમયનો હતો જૈન ધર્મે વેદ ધર્મના યજ્ઞાદિ હિસાબકત કર્મકાંડ સામે પ્રબળ વિરોધ ઉઠાવ્યો હતો અને અહિંસા ધર્મ એજ સૂરને માટે દિલ્લર માર્ગ છે, એમ બ્યારે જગતને સમજાનું, ત્યારથી બન્ને ધર્મના અનુયાયીઓ વચ્ચે કુસપ ચાલ્યો આવતો હતો. ગજકાળમાં અને અન્ય કાર્યોમાં પણ તેઓ દરેક સમયે નિરૂદ્ધ પડતા હતા બન્ને ધર્મના આચાર્યો પણ અન્યોઅન્ય શાસ્ત્રાર્થ ડરવા ઉતરી પડતા અને એ રીતે પોતા-પોતાના ધર્મનું વર્ચસ્વ વધારવાનો પ્રયાગ કરતા હતા બીમદેવ પહેલાના રાજાઓ જો કે ધણી અંશે જૈનધર્મના રાગી હતા અને કેટલાક તોય ધર્મના પણ રાગી હતા, તેમ છતાં તેઓ હંમેશા ધર્મના વાદવિવાદમાં તટસ્થ રહેતા હતા બીમદેવ પણ ધર્મ સંબંધી વિવાદમાં તટસ્થવૃત્તિનો હતો તે જૈવ ધર્મનો રાગી હતો, પણ આવક મંત્રીઓની દાર્પ-દુશળતા માટે અને જૈનધર્મના અહિંસા હિંચા સિદ્ધાન્તો માટે તેને માન હતું પોતાના મંત્રીઓ ધર્મના કારણથી અન્યોઅન્ય પ્રિયથી હાનવાળા છે, તે બીમદેવ સમજતો હતો અને તેથી તે મન્ને પક્ષને મમાન સ્થિતિએ ગમવાનો પ્રયાસ કરતો હતો

મુખ્ય મંત્રી દામોદર, વિમલ મનાપતિ સત્રામસિંહ, ધર્મસિંહ અને મહેશ્વર મર્વ વિવાદગ્રસ્ત વાર્તાનક કડી રહ્યા હતા એટલામાં આગળ મતાના અવતાર ન્વરૂપ મહારાજ બીમદેવ અને પન્વાડે તેનો માનીતો અને વિશ્વાસુ અગરક્ષક સામન્ત ત્યાં આન્યા સર્વ મંત્રીઓએ ઊભા થઈને તેને માન આપ્યું બીમદેવ પોતાના આમી ખેડા એટલે મંત્રીઓ પણ મોડવાઈને ખેસી ગયા બીમદેવનો ચહેરો ખાલ્યાં ક્રોધાચ્છાન દેખાતો હતો આવક મંત્રીઓ તેનો ચહેરો જોઈ ધર્મસિંહ ઉપર તેનો ક્રોધ ઉતર્યો, એમ કંપના કરના હતા દામોદર આવક મંત્રીઓની રિયાત જોઈ મનમાં ને મનમાં દમતો હતો અને આનંદના અતિરેકથી તેનું મહેજ સ્થામ રગતું મુખ જાન દિત દેખાતું હતું થોડો સમય શાંતિ પથગાઈ ગઈ હતી, તેનો હાજ કરતા બીમદેવે જીવું ' દામોદર મહેતા, માગવા સાથે સલાહ કરી તેના સેનાપતિને જયપત્ર લખી આપ્યાની હડીકત બનાવ્યી મે માલગી છે, ત્યાંથી મહાર મન અતિશય દોલગોર થઈ ગયું છે ગુજરાતના ઝોંગવની તેથી ન્યુનતા થઈ છે અને ગુજરાતના રાજાની કીર્તિને કલકનો કાલો કાપ લાગ્યો છે "

દામોદર મહેતાએ બીમદેવની દામાં હા બેગવીને કહ્યું ' મહારાજનું કંપન કેવળ સત્ય છે માગવાના મેનાપતિને જયપત્ર લખી આપવાથી ગુજરા

તના ગૌરવનો નાશ થયો છે. અને તેથી આપને દીક્ષગીરી યાત્રા એ સ્વાભાવિક છે. મેં પણ જ્યારથી આ વાત સાંભળી છે, ત્યારથી મહાર્ મન તલપાપડ થઈ રહ્યું છે અને ક્યારે માળવા ઉપર ચઢાઈ લઈ જઈ અને ક્યારે એ અપમાનનું વેર વાળું, એમ રાત્રી દિવસ છવને થયાં છે છે. ”

દામોદરનાં આવાં અતિ ખુશામતનાં વચનો સાંભળી વિમલનું અભિમાનભર્યું મુખ લાલચાળ થઈ ગયું અને તેના અસત્ય કથનનો ઉત્તર આપવા તેનું મન આતુર થઈ ગયું; પરંતુ ભીમદેવને શંકાક્રાંતિ બોલતો જોઈ તે ચૂપ રહ્યો.

“ પણ આવી રીતે સલાહ કરવાનું અને જયપત્ર સખી આપવાનું ધર્મસિંહને શું કારણ હતું તે હું સમજી શકતો નથી. ધર્મસિંહે તેનો યોગ્ય અને સંતોષકારક ખુલાસો કરવો જોઈએ અને નહિ તો ઉચિત શિક્ષા તેણે સહન કરવી જોઈએ. ” ભીમદેવે સત્તાવાદક અવાજે કહ્યું.

દામોદર મહેતાએ ધર્મસિંહના સામે જોયું એટલે ધર્મસિંહ ખુલાસો કરવા જતો હતો, પણ વિમલે નેને અટકાવીને કહ્યું: “ મહારાજ ? આપ ન્યાય દ્રષ્ટિએ તપાસ કરો અને ધર્મસિંહ દોષિત દરે તો આપ ઉચિત શિક્ષા કરવા મુખ્યત્વાર છે. એક રાજલક્ષ્મી સેવક તરફ ધર્મસિંહે શિક્ષાને સહન પણ કરી લેવી જોઈએ, પરંતુ મહારાજને કાંઈએ એકતરફી વાત કહેલી છે. ”

“ એટલા માટેજ હું ધર્મસિંહનો બ્યાજગી ખુલાસો માંગું છું. ” ભીમદેવે સખ્તાઈથી કહ્યું.

“ હકીકત એમ છે કે ધર્મસિંહ મહેતાએ પોતાની એકલાની બુદ્ધિથી એ કાર્ય કરેલું નથી, તેમણે મહેશ્વર મહેતાનો અભિપ્રાય પૂછી અને તેમની સંમતિ મેળવીને તથા તે સમયના સયોગીનો વિચાર કરીને જ એ કાર્ય કરેલું છે; એટલે જો આપ દોષિત ઠરાવો તો બન્નેને શિક્ષા થવી જોઈએ. ” વિમલે સત્ય હકીકત કહી બતાવી.

ભીમદેવે મહેશ્વર તરફ નજર નાંખી એટલે મહેશ્વર બોલી ઉઠ્યો. “ ધર્મસિંહ મહેતાએ મહારો અભિપ્રાય પૂછ્યો હતો, એ સત્ય છે. પરંતુ મેં હા કે ના કાંઈ કહેલું નહોતું એટલે મહારી સંમતિ મેળવ્યાનું કહેવામાં આવે છે, તે અસત્ય છે. તેમ છતાં મહારાજનો હું વિશ્વાસુ મંત્રી છું, અને તેઓશ્રી મને જે દંડ આપે, તે સહન કરવાને તૈયાર છું. ”

“ ધર્મસિંહ તરફથી હવે તમારો શું ખુલાસો છે ? ” ભીમદેવે મહેશ્વરનો ઉત્તર સાંભળી વિમલને પૂછ્યું.

વિમલે શાંતિને ધારણ કરીને કહ્યું: “ મહારાજ, ધર્મસિંહ મહેતાએ

મને અથેતિ સર્વ હકીકત કહી છે, તે ઉપરથી હું હેવાને હિમત ધરું કે મહેશ્વર મહેતાની મમતિ મેળાયા પછીજ તેમણે જ્યપત્ર લખી આપ્યો હતો વળી આપ સાતિથી વિચાર કરી જોશો તો જણાવો કે ધર્મસિંહ મહેતાએ તે સમય અને સંયોગનો વિચાર કરીને જે ક્યું છે, તે યોગ્યજ ક્યું છે, દારણ કે આપણુ મૈત્ર્ય તે સમયે પાટણમા નહોતુ પાટણમા માન નગરક્ષક મૈત્ર્યજ હતુ, અને મૈત્ર્યની એટલી થોડી સંખ્યા મહિત જો માણવાના વિચાર મૈત્ર્ય મામે ધર્મસિંહ મહેતા થયા હોત તો અવશ્ય દાર ખાવી પડત અને શુભગતના ગારવની અધિક ન્યુનતા થાત. હું પોતે પણ જ્યુલ દર છુ કે જે થયુ છે, તે ખોટુ થયુ છે, પણ સમય અને પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતા જે થયુ છે, તે યોગ્ય જ થયુ છે, અને તેથીજ ધર્મસિંહ તથા મહેશ્વર મહેતાનો દોષ ક્ષમા આપવા લાયક છે ”

મોદા ઉતાવળે બોલી ઉઘ્યો “ ધર્મસિંહ મહેતા માથે મહેશ્વરનો દોષ ગણવામા આવે છે, પરંતુ તે તો પોતાના દોષનો ઇન્કાર કરે છે, તેનું કેમ ? ”

“ ત્યારે શુ ધર્મસિંહ મહેતા કહે છે કે મે મહેશ્વર મહેતાનો અભિપ્રાય નહ તથા તેમની મમતિ મેળવીને જ્યપત્ર લખી આપેલ છે, તે અમલ છે ? ” વિમલે આતુરતાથી પૂછ્યુ

“ ત્યારે મહેશ્વર મહેતા કહે છે કે મે મમતિ આપેલી નથી, તે શુ અમલ્ય છે ? ” દામોદર નેત્રોની બ્રહ્મી ચડાવીને માથે પ્રશ્ન કર્યો

વિમલે બીમંત્રે પ્રત્યે જોઈને કહ્યુ ‘ મદાગજને હું વિનંતિ કરું છું કે આ સમયે પૂગતી તપામ થવાની અન્યત અગત્ય છે અન્યોઅન્યનો દોષ દહાડી મૂળ વાતને ગોટાળામા નાખી દેવી તથા મમતિ આપ્યા પછી ખરા મમતે ફરી જણુ, એ મુમદી પુરૂષનું કર્તવ્ય નથી.

“ પરંતુ મે મમતિ આપી છે, એમ તમે શા આધારે કહો છો ? ” મહેશ્વરે પૂછ્યુ

મહેશ્વરને ઉધાડી રીતે અસંય બોલનો જોઈ જુદા ધર્મસિંહનું અગ ક્રોધથી કપી ઉઘ્યુ તેણે મોટે અવાજે કહ્યુ ‘ શુ તમે મને મમતિ નથી આપી ? હા કહો છો કે ના ? ભગવાન સોમનાથનું પવિત્ર નામ સ્મરણ કરીને જે સત્ય દોષ તે કહો.”

મહેશ્વર મુઝવણમા પડ્યો શુ ઉત્તર આપવો તે તેને સુઝયુ નહિ દા કે ના કાષ તેનાથી કહેવાય તેમ નહોતું દારણ કે ધર્મસિંહને તેણે મમતિ

આપેલી હતી, પણ દામોદરની સલાહથી તે ઇન્કાર જતો હતો. ભીમદેવ જાણતો હતો કે પાલણ મંત્રીઓ સ્વાર્થી છે અને આવક મંત્રીઓ અભિમાની છે. એટલે તેઓ વચ્ચેના આ સામાન્ય વિવાદનું જો વચ્ચે પડી દાલ તુરત સમાધાન કરવામાં નહિ આવે, તો કુસુપ વધી પડશે અને તેમનો કુસુપ રાજ્યનેજ નુકશાનકારક થશે; તેથી તેણે સમાધાન કરાવવાના હેતુથી કહ્યું: “દામોદર મહેતા ! વિમલ મંત્રીએ પ્રથમ કહેલી હકીકતથી અને તેમણે ધર્મસિદ્ધ તરફના કરેલા ખુલાસાથી મને સતોષ થયો છે; તેથી ધર્મસિદ્ધ તથા મહેશ્વરનો કાદનો કાંઈ અપરાધ થયેલો નહિ હોય હમા આપવાની આવશ્યકતા નથી. ”

“ મહારાજને દર્શાવેલી ઉદારતા માટે અમે સર્વ મહારાજનો ઉપકાર માનીએ છીએ. ” વિમલે સર્વ મંત્રીઓની વતી ભીમદેવનો ઉપકાર ખાતતા કહ્યું; “ પરંતુ તે સાથે મ્હારી એક વિનંતિ છે કે માલવરાજને આપણી ગેરહાજરીનો લાભ લઈ ગુજરાત ઉપર ચડાઈ મોકલી જે ઉદ્ધતપણું બતાવેલું છે, તેનો બદલો તેને અવશ્ય આપવો જોઈએ. મહારાજની આજ્ઞા હોય તો હું અથવા સંત્રામસિદ્ધ જેને આપ આજ્ઞા આપો તે વિદ્યાળ સૈન્ય સહિત માળવા ઉપર ચડાઈ લઈ જવાને તૈયાર છીએ. કેમ સેનાપતિ ? ”

પોતાને પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં સંત્રામસિદ્ધે કહ્યું. “ મહારાજ ! વિમલ મહેતાનું કહેવું સત્ય છે. મને આજ્ઞા હોય તો હું પણ જવાને તૈયાર છું. ”

ભીમદેવે વિચાર કરીને કહ્યું: “ માળવાના સેનાપતિને જયપત્ર લખી આપવા માટે આવક મંત્રીનો દોષ કહાડવામા આવે છે; તેથી વિમલ અને ધર્મસિદ્ધ બન્ને આપણું અર્ધ લાગતું સૈન્ય લઈને પ્રથમ માળવા ઉપર સ્વારી લઈ જાય અને માલવરાજને જીતીને તેમને માથે આવેલ દોષનું નિવારણ કરે એ ઉત્તમ છે મ્હારો પોતાની ઇચ્છા પણ આ સ્વારીમાં આવવાની છે, એટલે પછવાડે કેટલુંક સૈન્ય લઈને હું તથા દામોદર આવીશું. સંત્રામસિદ્ધ અને મહેશ્વરને પાટણમાં રહેવાની આવશ્યકતા છે. સંત્રામસિદ્ધને સાથે લેવાની મારી ઇચ્છા હતી, પણ પાટણને આચ્છાદવાની પૂરતી અગત્ય પછવાડેથી રહે છે; તેથી તેણે ખાસ કરીને પાટણની વ્યવસ્થા રાખવી અને પાટણના રાજ્યકાર્યની બધી જવાબદારી તેના શીરે રહેશે. ”

“ મહારાજની આજ્ઞાનો અમે સર્વ મંત્રીઓ સ્વીકાર કરીએ છીએ. ” દામોદરે સર્વ મંત્રીઓ વતી એટલા શબ્દો કહ્યા કે તુરતજ ભીમદેવ ઉઠ્યો. સર્વ મંત્રીઓ પણ ઉભા થયા. ભીમદેવ સૈન્યને તૈયાર કરી લેવાનું વિમલને કહી તથા સંત્રામસિદ્ધને પોતાની સાથે આવવાનું કહી ત્યાંથી ચાલતો થયો. મંત્રીઓ પણ બની ગયેલી ઘટના વિષે વિચાર કરતા કરતા ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૨૪ મું

મુક્તિયાના.

બીમ્બે પહેરેલા કપડા ઉતારના ઉતારતા મગ્ગામિલને કહ્યું “મત્રીઓ વચ્ચે કુમ્પ નિનમિત્તિન વધતો જાય છે અને જો એ કુમ્પને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં નહિ આવે, તો તેના કુદુદ્ધો ગળતરે જ ચાખવા પડશે. પરંતુ તે માટે કશું શું, તેનો વિચાર તમને કાષ્ટ મુજે છે ?”

“વિચારો અને ઉપાયો અનેક છે, પણ તેને ફરી ગીતે અમલમાં મૂકવા, તે વિશે પૂરતો વિચાર અને અવદાસની અગત્ય છે” મગ્ગામિલે ઉત્તર આપ્યો.

“તમારૂં કહેવું ખરૂં છે, પણ આમને આમ ક્યાં સુધી ચલાવી લેવું ? મત્રીઓના દાબમાં મ્હારે ક્યાં સુધી દબાઈ રહેવું ? ગુજરાતના ગળધિરાજ તનીકે મ્હારું શું મ્હારી સત્તાનો કોઈ પણ ઉપયોગ કરવો નહિ ?” બીમ્બે રવાનથી પૂછ્યું.

“મત્તાનો ઉપયોગ મમ્મ અને ગિલ્તિનો વિચાર કરીને જ કરવામાં કદા-પણ છે, ઉતારવો કાર્ય કરવામાં મુમત્સીપણ રહેવું નહીં” મગ્ગામિલે કહ્યું પોંદે જવાબ આપ્યો.

“મને તમારૂં મુમત્સીપણ ક્યારે નથી આવડે મત્રીઓનું વધી પડેલું જો દરેક મ્હાગાંત્રી સદન યથા ચક્રનું નથી. તમારો મનાદ મં દરેક સમયે માન્ય ફોળે છે, પણ દરેક મ્હાગે જુદિનો ઉપયોગ કરવાનું મને મન થયું છે અને કાર્ત્ત્વ પણ રીતે મ્હાર મ્હારા સામર્થ્યનો અપાત મત્રીઓને ફગાવે છે” બીમ્બે દેવે નિશ્ચય મં જાવથી કહ્યું.

‘મ્હારો જાણેજ અને ગુજરાતનો ગળધિરાજ પોતાની જુદિના જો રાજ્ય દર, એ જોવાનો દુ આનું નુ પરંતુ સત્તાની ખોટી જાન્યથી તન, મન અને મનથી મર્મ કરનારા મત્રીઓને જાણેજ નારો દરા એ પોતાનું તથા પાતાના મત્તાનું હિત રક્ષવા માટે ઉત્તિ નથી આવોનું પાટણમાં ગિ. ૧ જોર યથા પડ્યું છે, એ દુ કશુંય મં શું પરંતુ પાટણ ૧ ગત્ય આ-પણા તો વધારવામાં અને તેને જવાબની આખાંતો દાને પદાચારમાં જે જની ય પ્રયાસો આપીને દર્શાવે અને તે મ પદ્યમાં આગવાંમાંથી આવ્યા પછી મે જે જે વાર્તાઓ મ જાણે છે તેને જાણમાં નથીને જે કશું દોષ ને વિચારીને કરતે. મગ્ગામિલે કહ્યું.

‘મગ્ગામિલનું આ મ્મન મ જાણેને બીમ્બેર વિચાર માં પડી ગયેલ તેને

ક્રોધી અને ભય ચહેરો સહેજ નરમ પડી ગયો. બીમદેવે કાંઈ ઉત્તર ન આપ્યો એટલે સંગ્રામસિંહ ફરીથી બોલવા લાગ્યો. “મહારાજ, તમે વિચાર કરો તો તમને સ્પષ્ટ માલુમ પડી આવશે કે સિંધુ અને ચેદી દેશોના રાજાઓ ઉપર વિજય મેળવવામાં વિમલ મહેતાએ જે અપ્રતીમ શૌર્ય દાખવ્યું હતું, તે થું તમે ભૂલી ગયા ? અને ધર્મસિંહ મહેતાએ માળવાના સેનાપતિ સાથે સલાહ કરવામાં બહુજ ડહાપણ વાપર્યું છે, તેમ રાજમહેલના દરવાજે કાડીયો વાવવા દીધી, તે પણ યોગ્યજ ક્યું છે. કેમકે તેથી માળવાનું ધન પાટણમાં આવશે અને આપણે માળવા ઉપર અત્યારે નહિ તો ભવિષ્યમાં મ્હોટી જીત મેળવી શકશું. ધર્મસિંહ મહેતા ઉપર દેખાડેલો ક્રોધ સકારણુ નહોતો, એમ હવે તમને સમજાય છે ?”

બીમદેવ, વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચવા આવેલા પોતાના મામા અને સેનાપતિ સંગ્રામસિંહનાં વચનો શાંતિથી સાંભળી રહ્યો હતો અને સામન્ત તો આ વૃદ્ધ ક્ષત્રિય યોદ્ધાની મુસદ્દીગીરી જોઈ કેવળ આશ્ચર્યમાં લીન થઈ ગયો હતો. બીમદેવ ન છુટકે જાણે ઉંઘમાંથી જાગ્યો હોય એવા અવાજે બોલ્યો: “ઠીક છે, પણ તમે તપાસ કરો કે વિમલ અને ધર્મસિંહ માળવા ઉપર સેના લઇને જવાને તૈયાર છે કે નહિ ? નહિતો બીજી વ્યવસ્થા કરીએ.”

“તેઓ જવાને તૈયાર હોવાજ જોઈએ, તેમ છતાં હું ધર્મસિંહ મહેતાની હવેલીએ જાઉં છું અને તેના વિચારો જાણી તથા વિમલ મહેતાને મળી તમને ખબર આપવા આવીશ, પરંતુ મહારા વિચારો વિષે ખુબ મનન કરવાની તમને મહારી ખાસ ભલામણ છે. કેમ સામન્ત, તને મહારા વિચારો ગમ્યા કે નહિ ? અને જો તું મહારા મનને મળતો થા તો મહારાજને વિસ્તારથી મહારા વિચારનો આવર્થ સમજાવજે.” છેલ્લું વાક્ય સામન્ત પ્રત્યે પોતાની પ્રભાવશાલી આંખો ઠરાવી તેને સંબોધીને કહી સંગ્રામસિંહ સ્મિત હાસ્ય કરતો કરતો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

સેનાપાત સંગ્રામસિંહ પોતાના ભાણેજ અને રાજધિરાજ બીમદેવની સાથે શ્રાવક મંત્રીઓ સંબંધી થયેલ ચર્ચા વિષે અનેક પ્રકારના વિચારો કરતો નીચી નજરે ધર્મસિંહ મહેતાની હવેલી તરફ ચાલ્યો જતો હતો. શ્રાવક અને આહાણુ મંત્રીઓના કુસંપથી સંગ્રામસિંહ બહુજ દિલગીર થતો અને તે જાણુ-તો હતો કે તેઓની વચ્ચેનો વિરોધ પ્રતિદિવસે વધતો જતો હતો અને ભવિષ્યમાં તેઓના વિરોધથી રાજ્ય અને પ્રજાને સહન કરવું પડશે. સંગ્રામસિંહ જો કે જૈન ધર્મનો રાગી હતો અને જૈન ધર્મ એ સર્વોત્તમ છે, એમ તે દઢતાથી માનતો હતો, તેમ છતાં તે આહાણુ મંત્રીઓનો વિરોધી નહોતો. આહાણુ મંત્રીઓના મિથ્યાભિમાન અને સ્વાર્થવૃત્તિ તથા જૈન મંત્રીઓના સાચા અભિમાન

અને પ્રવળનાને તે બાંધીતો હતો. પરંતુ તેનો બન્ને વિગેધીઓને મમાન દષ્ટિએ
 જોતો હતો અને તેઓ વચ્ચેના કુચ પને જેમ અને તેમ દૂર ડગવાનો પ્રયાસ કરતો
 હતો. મમામમિદ્દ ક્ષત્રિય હતો અને ક્ષત્રિયવટની સર્વ રીતિને દ્વંદ્વતાથી વળગી
 રહેનારો હતો. તેમ છતાં ક્ષત્રિયવટનું તેને ખોટું અભિમાન નહોતું અને તેથીજ
 તે મુમદીગીરીથી વર્તતો હતો. તે જે સમયે ધર્મસિદ્ધ મહેતાના વિચારો જાણી
 લેવાના હેતુથી તેની હવેલીએ જતો હતો, તે સમય મધ્યાનો હતો, સૂર્યનારા
 યજુનો અસ્ત જો કે હજી થયો નહોતો, પણ તેનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે ઓછો થતો
 જતો હતો. પાટણનો વિશાળ જનમમદ્ પોતપોતાના ધર્માથી પગવારી સવેગે ધર
 તરફ જઈ રહ્યો હતો, પણ તે પ્રત્યે મમામસિદ્ધનું ધ્યાન નહોતું. નગરજનોમાંથી
 જેઓ તેને ઓળખતા તેઓ તેને આમ વિચારઅસ્ત આશ્યો જતો જોઈ આશ્ચર્ય
 પામતા પામતા માન આપતા હતા, તે તરફ પણ તેની દષ્ટિ નહોતી. તે એક
 સરખા ધ્યાનથી ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલ્યો જતો હતો. ધર્મસિદ્ધ મહેતાની
 હવેલી હવે બહુ દૂર ગઈ નહોતી. થોડોજ વારમા તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો.
 હવેલીના દરવાને તેને માન આપ્યું અને ધર્મસિદ્ધ મહેતા અદર છે કે નહિ
 એમ મમામસિદ્ધે પૂછતા તેના ઉત્તરમા તેણે હા દીધી એટલે તે અદર
 ચાલ્યો. હવેલીમા જતા પાછળના ભાગમા એક સદર બગીચો હતો કે જ્યાં
 આ વખતે કોઈ પગરપર વાતો કરતું હોય, એવો અવાજ તેના કાન ઉપર
 આવ્યો. ધર્મસિદ્ધ મહેતા કાંઈ કોઈની માથે વાડામાજ વાતો કરતા
 ખેડા દુગે, એમ કહ્યુંના કરી તે હવેલીમા નહિ જતા વાડા તરફ ગયો. વાડામા
 જણોની ઘટાને લઈ સૂર્યનો ઝાંખો ચંચો નડાવ દેખાતો નહોતો. પણ મહેજ
 અંધાર થઈ ગયું હતું. મમામમિદ્દ આગળ ચાલ્યો એટલે ધર્મસિદ્ધ મહેતા
 તો જોવામા આવ્યા નહિ, પણ વાડામા આવેલા પત્થરથી બાંધેલા જળકુંડ
 ઉપર એક મુદર અને નવપૌવના માળા બેઠેલી હતી અને તેના સામે એક પુરુષ
 જેડે કાચ ટેકવી રવાજથી ઉભો હતો તથા તે બાળા માથે વાતો કરી રહ્યો હતો,
 એમ તેણે જોયું. તેઓ શું વાતો કરે છે તે જાણી લેવાના હેતુથી એક વિશાળ
 જણની ઓથે ઉભા થઈ સામગવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેણે જણની ઓથે ઉભા
 ગંદવાને આમતેમ જોયું તો માથેની બાલુએ એક જમની ઓથે કોઈને ગુમ
 રીને ઉભેલો જોયો. તે હવેલી રૂમને જણની ઓથે ઉભેલા મનુષ્ય પામે આવી
 પહોંચ્યો અને ત્યાં ઉભેલા પુરુષને જોઈ તે આશ્ચર્યથી ચમક્યો. જણની ઓથે
 હબેલા પુરુષે તેને ચૂપ ગંદવાની નીચાની કરી એટલે બન્ને જમ ત્યાંજ ગુપ્ત રીતે
 ઉભા રહી પેલા બન્નેની વાત સામગવા લાગ્યા. મમામમિદ્દ તે માળા તથા તે
 પુરુષને ઓળખતો હોનાથી તેઓ શું વાતો કરે છે, તે મમગવાની તેને મુઠેલી
 પડી નહિ.

“કેમ શુ વિચાર કર્યો ? મ્હારી સાથે આવવાને તમે તૈયાર છો ને ?”
તે પુરૂષ આજાને પૂછ્યું.

“તમે ક્યા ધર્મના અનુયાયી છો, તે જાણ્યા સિવાય હું કંઈ પણ ચોક્કસ કહી શકતી નથી.” આજાએ ઉત્તર આપ્યો.

પુરૂષે પૂછ્યું. “ત્યારે તમે અત્યાર સુધી મ્હારા પ્રત્યે જે પ્રેમ દર્શાવતાં હતાં તે કેવળ મ્હોડાની ફાટ્ટ વાતોજ હતીને ?”

“તમારા પ્રત્યે મ્હારા હૃદયમાં જે પ્રેમ હતો અને હાલ છે, તે કરતાં મ્હારા ધર્મ પ્રત્યે મને વધુ પ્રેમ છે. અને તમારો ધર્મ શું છે. તે મને નહિ જણાવો, ત્યાં સુધી હું હા કે ના કંઈ કહેવાની નથી.” આજાએ પોતાની ધર્મ-ભાવના વ્યક્ત કરતાં દૃઢતાથી જવાબ આપ્યો.

“આ ઉપરથી તમારા કહેવાનો ભાવાર્થ એવો થાય છે કે જો હું જૈન ધર્મનો અનુયાયી ન હોઉં અને શૈવ ધર્મનો ભક્ત હોઉં તો તમે મ્હારી સાથે આવવાને તૈયાર નથી.” તે પુરૂષે સ્પષ્ટતાથી કહ્યું.

“તમારી કલ્પના સસ છે. જેનો પિતા અને જેનું કુટુંબ જૈનધર્મી હોય તથા જે પોતે પણ જૈનધર્મની પરમ ઉપાસિત્ર હોય, તેનો પતિ પણ શું જૈન ધર્મી ન હોવો જોઈએ ?” આજાએ વિશેષ દૃઢતાથી તે પુરૂષને પૂછ્યું.

“પણ જે ગુજરાતના રાજધિરાજના મંત્રીશ્વરની અતિ પ્રિય પુત્રી છે, તેનો પતિ એક રાજા અથવા મંત્રી થાય, એ શું ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.” તે પુરૂષે એક બીજોજ પ્રશ્ન રજૂ કર્યો.

“તમે તો રાજાએ નથી. તેમ મંત્રીએ નથી, પણ ચંદ્રાવતીના એક સામાન્ય ક્ષત્રિય છો તેનું કેમ ?” આજાએ જરા સ્મિત કરતાં પૂછ્યું.

“પણ જો હું એક રાજા હોઉં તો તમે મ્હારી સાથે આવશોને ?” પુરૂષે પ્રશ્ન કર્યો.

આજાએ પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહેતાં કહ્યું. “તમે રાજા હો કે મહારાજા હો, તેની મને દરકાર નથી, પરંતુ હું તો તમારો ધર્મ જાણવા માગું છું અને તે વિના હું કશું પણ કહી શકતી નથી.”

“જો એમજ હોય તો મ્હારે સ્પષ્ટતાથી કહેવું જોઈએ કે હું શૈવધર્મી અને ભગવાન સોમનાથનો પરમોપાસક છું અને તમારા જૈનધર્મ પ્રત્યે મને સહેજ પણ માન નથી.” તે પુરૂષે કહ્યું.

“તો પછી મ્હારા ધર્મના દ્વેષી પુરૂષને હું કદિ પણ મ્હારા પતિ તરીકે

પમદ કરે નહિ આપણા અન્યાયમુધી જે પ્રેમમબંધ હતો. તેને હવે બૂલી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો. " માળાએ મહેલ દીવગીરી કરેલા અગાજે સ્ત્રી

" પરંતુ તમે મને ખરા સ્વરૂપમાં ઓગળતા નથી, ત્યાંમુધી જ તમારે ધર્માભિમાન રખી રહેવું છે. હું એક સામાન્ય સ્ત્રી નથી, પણ અદાગસે ગામનો ધણી એવો ચંદ્રાવતીનો ગર્વ ધધુરાજ છું. કહો હવે મ્હારી સાથે આવવા તૈયાર કોને ? " તે પુરુષે જે ખરેખર ચંદ્રાવતીનો પરમાગ ગર્વ ધધુર હતો, તેણે ગવ થી કીધું.

આ શબ્દો માલણી જુલની ઓથે ઉભેલા મગ્ગામર્મિહ અને અન્ય પુરુષ આશ્ચર્યથી ચમક્યા અને અન્યોઅન્ય મામલાને જોઈ રહ્યા. તે બાળાએ જગ કોધના આવેશથી ઉત્તર આપ્યો. " મેં તો માત્ર અમાગ ગામધિગામના એક ખડિયા ગામ કો, પણ કાચને તમે માળવા કે કાશીનગરના મહાગામ હોતો. પણ ધર્મના વિરોધથી હું તમને મ્હાગ પાન તર્કકે કાંપિ પમદ ન કરું.

" મુલોચના, " ધધુર નમ્રતાથી કહ્યું. " હું તમને ખગ અતઃકષ્ટ થાયા હું, માટે મ્હારી માથે ચાનો ચુસનીતે ચાલ્યા જવાની મેં સર્વ વ્યવસ્થા કરી ગઈ છે અને ત્યાં મયા પછી હું તમને ચંદ્રાવતીનો ગર્વગાળી બનાવીશ."

તે બાળા કે જેનું નામ મુલોચના હતું, તેણે કહ્યું. " તમાગ એ પ્રસેલનમય વચ્ચેનો અને તમારા પણ હું તીરસ્કાર કરું છું, માટે તમે હવે નહીંથી ચાલ્યા જાઓ."

" પણ હું તમને ખજાણાદારે મ્હારી માથે આવસાની કરના પાડીશ તો પડી શું કરગો ? " ધધુરે પૂછ્યું.

" શું ત્રીશ ? " મુલોચનાએ કાપથી ઉઠા ચતા કહ્યું. " મને દધિયાગ-એ તનનાર આપો પડી જુઓ કે હું શું કરું છું તમે મને ડગવવા માગના હો તો તેમાં તમને નિષ્ફળતા મળશે. પાટણના એક બાળાવ અને વીર મત્રી ધર્મમિહ મહેતાની પુત્રી તમાગ જેવા એ- સામાન્ય ગામથી મહેલ પણ ડગી નથી."

" હીક છે, ત્હારે એ અભિમાન ક્યામુધી રહી ગઈ છે તે હું હમણાજ જેવા કરું છું. " એમ કહો ધધુર મુલોચના પાને ચોંચા અને તેનો કામગ કર જેમથી પછી તેને ચોતા તરફ ખચી.

મુલોચનાએ જોઈયા ધધુરનો દાઢ તાંછેલી નાખ્યો અને મિલકણના જેમ કુદીને ફર જઈ ઉભો તેનો કોનગ દેહવતા અત્યંત કોધાવેશથી કપતી હતી અને તેનું મુદર મુખ ઘાત યથ મધુ હતું. તેણે કોવના એકસરખા

આવેગથી કહ્યું: ધંધુકરાજ, તમે અહીંથી જોમ આવ્યા છો તેમ ચાલ્યા જાઓ. તમારી દુષ્ટતાનું પરિણામ આર્ય નહિ આવે, માટે મ્હારા આવવાની આશા મુકી દો અને મને બૂલી જાઓ. નહિ તો પછી તમે કરેલ સાદસના અપમાનનું વેર લેવાની મ્હારામાં શક્તિ છે. યાદ રાખજો કે મ્હારા પિતાના કાને તમારા અત્યાચારના વર્તનની વાત મૂકતાંજ તે તમને ખુવાર કરશે. ”

“ દયાધર્મ પાળનારા ત્હારા પિતા જેવા શ્રાવક મંત્રીની મને જરાપણુ દરકાર નથી. ” એમ કહેતાં ધંધુક મુલોચનારૂપી હરિણી તરફ સિંહની પેઠે ધસ્યો અને તેને કમરમાંથી ઉંચકી જોરથી પગલાં ભરતો ચાલવા લાગ્યો.

મુલોચના ગમે તેમ તોપણુ એક અખળા હતી. એક ક્ષત્રિય આગળ નેતું ફેટલું જોર ? તેણે ધંધુકના પાસમાંથી છુટવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ લોખંડી બાંધાના એ ક્ષત્રિયે તેને જોરથી પકડેલી હતી એટલે તેનો પ્રયાસ વૃથા ગયો. વૃક્ષની ઓથે ઉભેલો સંગ્રામસિંહ આ વિચિત્ર ઘટના જોઈને કેવળ મંત્રમુગ્ધ બતા ગયો હતો: પરંતુ અન્ય પુરૂષ તો સાવધ હતો અને મુલોચના ઉપર ગુજરતી નિર્દયતાને જોઈ તેણે પોતાની કમરે લટકતી તલવાર ઉપર હાથ મૂક્યો. તે વૃક્ષની ઓથેથી એકદમ બહાર નીકળી આવ્યો અને ધંધુકની ગરદન પકડી જોરથી તેણે તેને દબાવી. ધંધુકે આમ અચાનક પોતાની ઉપર અન્ય પુરૂષનું આક્રમણ થતું જોઈ, મુલોચનાને છોડી દીધી અને આનમાંથી તલવાર ખેંચી તે પેલા પુરૂષ ઉપર ધસ્યો. સંગ્રામસિંહ પણ આ ઘટના દરમ્યાન સાવધ થઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો. પોતાની સન્મુખ એ પુરૂષોને ઉભેલા જોઈ ધંધુક જરા ખંચાગો, પણ તે ડરી જાય તેવો નહોતો. તેણે પેલા પુરૂષ પ્રત્યે જોઈને કહ્યું: “ વિમલ મહેતા ! મ્હારા કાર્યમાં વચ્ચે પડવાનું તમને શું પ્રયોજન હતું ? હું ક્ષત્રિય છું અને એનું હું બરાબર વેર લઉંશ. ”

વિમલે કહ્યું: “ માનસિંહ, અરે ! હવે તો ધંધુકરાજ, તમારે વેર લેવું છે તો હું તૈયાર જ છું, પરંતુ એક કુળવતી બાળાને અપમાન પહોંચાડવાનું અને તેના ઉપર બળાત્કાર કરવાનું તમને શું પ્રયોજન હતું ?

ધંધુકે કોપયુક્ત સ્વરથી પૂછ્યું: “ પણ એ ખુલાસાની તમને શું અગત્ય છે ? ”

“ વિમલે પણ જુસ્સાથી કહ્યું: “ મને તમારા ખુલાસાની અગત્ય છે અને તમારે તે કરવોજ પડશે સમજ્યા કે ? ”

“ ચંદ્રાવતીના રાજ પાસે એક નિર્માલ્ય શ્રાવક મંત્રી ખુલાસો માગવા આવ્યો છે કેમ ? મ્હારી આ તલવાર જ તેનો ખુલાસો કરશે. ” એમ કહેતાં ધંધુકે તલવારનો એક ફટકો વિમલ ઉપર લગાવ્યો.

વિમલ આવા અચાનક હુમલાના પ્રકારથી સાવધજ હતો. તે ત્વરાથી દૂર

ખમી ગયો અને ધડકોનો ધા ખાલી ગયો વિમલે પોતાની તલવાર ખેંચી કોઢી અને ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો “ આવક મ રીઓ નિર્મોલ્ય નથી, તે તો સગળ છે, પણ એક અબળા ઉપર બળાત્મક ઝગાગ ચક્રાવતીનો પરમાર રાજા ધધુક નિર્જળ અને નિર્દય છે ” એમ કહી તેણે બેરથી ધધુકે જે હાથે તલવાર પકડી હતી, તે હાથ ઉપર તનનાગનો કટકો માર્યો. ધધુકના હાથમાથી તલવાર છુટી જઈ ખણખણાટ કરતી દૂર જઈ પડે અને તેના હાથમાથી લોહીની ધાગ વરેવા લાગી આ મમયનો યાગ જોઈ મગ્ગમિહ ધધુક ઉપર ધસ્યો, પણ વિમલે તેને વારી ગાળ્યો અને કહ્યું નિ રાજ યથેના ચતુ ઉપર ધા કગવો ઉચિત નથી. તેના ઉપર તો કશુજ દર્શાવવી જોઈએ ”

વિમલના આવા ગોંગવના વચનો માબળી ધધુક નીચુ જોઈ ગયો મગ્ગમિહે ઉત્તેજિત અવાજથી કહ્યું ‘ માનસિંહ-અરે નહિ, ધધુકરાજ ! વિમલ મ રીએ મને જો ન અટ-નયો હોત તો તમારા જેવા ક્ષત્રિય કુળકન્ય કના જીવનો અવધિ અન્યારેજ આવી ગયો હોત ”

ધધુકે કાષ્ઠપણ ઉત્તર આપ્યો નહિ એટલે વિમલે કહ્યું “ ધધુકગજ ! એ ક્ષણની પણ ત્રીસ કર્ષા િના ત્વરાથી બારોબાર ચક્રાવતી ચાલ્યા જાઓ, નહિ તો મહારાજના કાને જે તમાગ અત્યાચારની વાત આવશે, તો તમારા જીવનની અદિજ પૂર્ણાહુતિ થશે અને ચક્રાવતીના કે તમાગ કુદ્દબના દર્શન પણ દૂરી રહેશે નહિ ”

વિમલ એટલું કહી મગ્ગમિહનો હરત પકડી હવેલી તરફ જવા લાગ્યો એટલે ધધુક પણ પોતાની દૂર જઈ પડેલી તલવારને લઈ વાડામા આવવાના ડમ માર્ગ તરફ ચાલતો થયો તેણે જતા જતા વિમલ પ્ર થે કરડી આખે જોયું અને મજાવાગમા અદશ્ય થયો આચારે સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો અને વાડામા અધ ૧૨ પ્રસંગી ગ્લો દતો. જતા જતા વિમલે આમપામ જોયું પણ સુલોચના ત્યા જોવામા અવી નહિ એટલે બનેલી ઘટના વિશે આશ્ચર્ય પામના મગ્ગમિહ અને વિમલ દલેલીમા ગયા તરત્વીજ કગતા ધર્મસિંહ મહેતા પ્રતિકમણુમા હાવાનું જણાતા તેઓ જાને બેઠાના ખડમા તેની ગાફ જોતા બે । થોડીવાર થઈ એટલે ધર્મસિંહ આવી પહોંચ્યો. તેણે બંનેને આવકાર આપ્યો અને તેમની પાસે જઈને બેઠો માળવા ઉપર આવતી કાલેજ ચડાઈ લઈ જવાની હોવાથી મોડી ગત સુધી તેઓ અનેક પ્રકારના ધારો પડતા અને મધનાઓ કરતા ત્યાજ મેગી ગ્લા. છેવટ વિમલ અને મગ્ગમિહ ઉડ્યા અને સ્વસ્થાનકે ગયા ધર્મસિંહ મહેતા સુવાનો નૈયારી કગતા હતા એટલામા સુલોચના ત્યા આવી પાતાના પિતાની મ મુળ જઈને ઉભી રહી ધર્મસિંહે

તેના પ્રત્યે જોઈને કહ્યું “ બેટા સુલોચના, અત્યાર સુધી તું તું જાગતી હતી ! અત્યારે મ્હારી પાસે આવવાનું શું કારણ છે ? ”

“ પિતાજી, ” સુલોચનાએ ક્રોધાળુ સ્વરે કહ્યું. “ મ્હારો અપરાધ થયો છે અને તેની ક્ષમા માગવાને માટે આપની પાસે આવી છું. ”

“ ત્હારો અપરાધ થયો છે ? સુલોચના ! તું શું કહે છે, તે હું સમજી શકતો નથી. ” ધર્મસિંહે આતુરતાથી પૂછ્યું.

સુલોચનાએ આર્જવતાથી કહ્યું “ હા, પિતાજી, મ્હારો અપરાધ થયો છે અને તેને આપ આગળ કહીને આપની ક્ષમા મેળવવા માટે જ અત્યાર સુધી હું જાગતી રહી છું. ”

ધર્મસિંહ મહેનાએ સુલોચનાના ઉદાસ થયેલા મુખદર્શનને જોઈને તેને માથે હાથ ફેરવતાં વ્હાલથી કહ્યું “ પ્રિય પુત્રી, ત્હારા મનમાં જે હોય તે નિર્ભયતાથી કહે. હું તને ત્હારો અપરાધ જે ખરેખર થયો હશે, તો પણ ક્ષમા આપીશ. ”

સુલોચનાએ થોડા સમય ઉપર બેઠેલી સર્વ ઘટના કહી બતાવી અને ધંધુક જેવા અબળપણા પુરુષ પ્રત્યે પ્રેમ રાખવાને માટે તેણે પોતાના પિતાની ક્ષમા માગી. ધર્મસિંહે તેની વાત સાંભળી લીધા પછી કહ્યું “ સુલોચના ! માતા પિતા પોતાના પુત્ર પુત્રીના લક્ષ્મણ બોલે પોતાના ઉપર રાખે છે, તેનું કારણ હવે સમજાયું હશે ત્હારો અપરાધ અવશ્ય થયો છે, પણ તે દર્શાવેલી હિંમત અને ધર્માભિમાન જોઈ તું કેવળ નિર્દોષ છો. માટે તને ક્ષમા આપું છું. પરંતુ આપણે ત્યાં મહેબાન થઈને આવેલો એ માનસિંહ શું ચંદ્રાવતીનો પરમાર રાજા ધંધુક હતો અને તેણે તને લલચાવવાને આટલી બધી હિંમત દર્શાવી હતી ? ”

“ મેં આપને જે હકીકત કહી, તે સર્વાંશે સત્ય જ છે. ” સુલોચનાએ ઉત્તર આપ્યો.

“ પણ વિમલ મહેતાએ અને સંત્રામસિંહે મને કેમ કાંઈ કહ્યું નહિ ? ” ધર્મસિંહે ફરીથી પૂછ્યું.

સુલોચનાએ જવાબ આપ્યો “ કદાચ આપ મ્હારા પર ગુસ્સે થાવ, એ હેતુથી તેમણે આપને કાંઈ કહ્યું નહિ હોય. ”

“ ઠીક છે, હવે તું જા અને સુવાની તૈયારી કર, કારણ કે રાત બહુ વહી ગઈ છે. ” ધર્મસિંહે એમ કહ્યું એટલે સુલોચના ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને ધર્મસિંહ વિચાર કરતો તેમજ ધંધુક ઉપર ક્રોધ દર્શાવતો સુવાના ખંડમાં ગયો.

પ્રકરણ ૨૫ મું

બોજનો પરાજય

‘ કેમ દામોદર મહેતા ! કાશીનરેશ આપણા કાવકરો કષ્ટન કર્યા કે નહિ ? ’ બીમદેવે માળવાની મરહદમા નાખેલી જાવણીમાંના પોતાના તણુમા આમથી તેમ અને તેમથી આમ આટા મારતા મારતા કાશીનગરથી તુરતના આવેલા અને સામે ઉભેલા દામોદર મહેતાને પૂછ્યું

“ જુ દા, આપણા દરેક કાલકરો તેણે ધણી ખુશીથી કષ્ટન કર્યા છે તેમ માળવા ઉપર મૈન્ય લઈને આવવાની તૈયારી તે કરી ગયા છે અને થોડા દિવસમા તે અહીં આવી પહોંચશે. ” દામોદર મહેતાએ ઉત્તર આપ્યો

“ શું કાશીનરેશ જાતેમૈન્ય લઈને આવતો ? ” બીમદેવે ફરીને પૂછ્યું

‘ હાજી, તે જાતે આવનાર છે જ્યારે માળવાના રાજા બોજ ઉપર ચડાઈ લઈ જવાના મન ધમા મે વાતની શરૂઆત કરી કે તરતજ તેણે આપણી વાતને નસલ કરી લીધી કારણ કે તે માળવા ઉપર ચડાઈ લઈ આવવાને તૈયારી કરી રહ્યા હતા અને આપણી મદાય માળવાને માટે પણ તેણે નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો. ’ દામોદર મ. ત્રીએ જવાબ આપ્યો

“ ત્યારે તો આપણે બોજને મખ્ત હાગ ખવગારી ચકશું કેમ ? ’ બીમદેવે રહેજ રિમત કરના કંથુ

“ મહારાજનુ ધાગવુ મત્ત છે જગવાન સોમનાથની કૃપાથી બોજનો પરાજય જ આ વખતે નિશ્ચય થવાનો છે ” દામોદરે કંથુ

“ જગવાન સોમનાથની કૃપાથી બધું સાફ થશે, પણ તમને એક સૂચના મરવાની છે અને તે એ કે કાશીનરેશ મૈન્ય મહિત આવી પહોંચે એટલે ગુજરાતના પ્રતિનિધિ તરીકે તમાર તેની જાવણીમા ગ્રહેવાનુ છે કાગ્યુકે કર્ણુ રાજા અનિ જગવાન છે અને ૧૩૬ રાજાઓનો તે અધિપતિ છે એટલે તેની દરેક લીધયાવ ઉપર તમારે ત્યા ગંહીને ધ્યાન રાખવાનુ છે બોજની સાથે તે કદાચ જૂદી સલાહ કરી નાખે અને આપણી મામે થાય, તો આપણને મરહદમા બારે પગી જાય માટે તેમ થવા ન પામે એ હેતુથી તમારે તેની જાવણીમાં ગ્રહેવાનુ છે ” બીમદેવે કંથુ

બીમદેવના આવા ઉત્તમ બુદ્ધિયાતુર્વથી આશ્ચર્ય પામતા પામતા દામોદરે કંથુ “ આપની મપના ખરી છે અને તેથી કર્ણુ રાજા અહીં આવી પહોંચે કે ગુગન કુ આપણા પોરેમવારોને લઈ તેની જાવણીમા જતને રવીર. ”

“ ઠીક ત્યારે, તમે તમારા માટે નિયત કરેલા મુકામે જાઓ અને મુસાફરીથી લાગેલા પરિશ્રમને દૂર કરો. ” બીમદેવે તેને રજા આપતાં કહ્યું.

દામોદર નમન કરી તુરત ત્યાંથી પોતાના મુકામે ચાલ્યો ગયો. બીમદેવ જે અત્યારસુધી આંટા મારતો હતો, તે ત્યાં ખીછાવેલ ગાદી તકીએ આડો પડ્યો અને અનેક પ્રકારના વિચારો કરવામાં તલીન થઈ ગયો.

બીમદેવ, ધર્મસિંહ અને વિમલ મંત્રીને સાથે લઈ પોતાના વિશાળ મૈત્ર્ય સહિત માળવાની સરહદ ઉપર જો દિવસ થયાં આવી છાવણી નાંખીને પડ્યો હતો. કાશીનરેશ કર્ણરાજ માળવાના રાજા ભોજની કીર્તિની અદેખાઈ કરે છે અને તેથી તેના ઉપર અકાઈ કરવાને નંચારી કરી રહ્યો છે, એમ પોતાના દેશાવરમાં ફરતા હોતો પાસેથી બીમદેવ સાંભળ્યું હતું; તેથી કર્ણને પોતાના પક્ષમાં લેવા તેણે દામોદરને પાટણથી મૈત્ર્ય સાધે નીકળતી વખતે તેની પાસે ખારેખાર મોકલ્યો હતો. દામોદરે કાશીનરેશને પોતાની હંમેશની રાજ્યકાર્ય કુશળતાથી સમજાવી અને અનુકૂળ કાલકરારો કરાવી પોતાના પક્ષમાં લીધો હતો, એ આપણે બીમદેવ તથા તેની વચ્ચેની વાતચિતથી સારી રીતે સમજી શકીએ તેમ છીએ. દામોદરની રાહ જોવાળ બીમદેવ માળવાની સરહદ ઉપર છાવણી નાંખીને પડ્યો હતો અને તેના આવ્યા પછી તેના વિચારો જાણી તેણે આગળ વધવાનો વિચાર કરી રાખ્યો હતો. બીમદેવ આવી રીતે ક્યાં સુધી વિચારમાં તલીન રહેત, તે અમે કહી શકતા નથી; પરંતુ એટલામાં ધર્મસિંહ અને વિમલ મંત્રીના આવી પહોંચવાથી તેની વિચારમાળા તુટી અને તેણે હસીને બન્ને મંત્રીઓ સામે જોયું. ધર્મસિંહ અને વિમલ, બીમદેવને નમન કરી તેની સામે બેઠા.

બીમદેવે બન્ને મંત્રીઓ તરફ જોઈને કહ્યું: “ દામોદર મહેતા, કાશીનરેશને આપણા પક્ષમાં બેળવી તથા તેની સાથે કાલકરારો કરી આવી ગયા છે અને જે દિવસો જન્ય છે તેમાં કાશીનરેશ મૈત્ર્ય સહિત આવી પહોંચશે. ”

“ પરંતુ કાશીનરેશ માળવાની સરહદે આવી પહોંચ્યા પછીજ તેની સાથે આપણે ધારાનગરી તરફ પ્રયાણ કરવાનું છે ” વિમલે કહ્યું.

“ અને કાશીનરેશ સાથે જે કાલકરારો થયા છે, તે પ્રમાણે તે વર્તે છે કે નહિ, તે જોવાને અને તે વિષે તપાસ રાખવાને આપણા એક પ્રતિનિધિને તેની છાવણીમાં રાખવાની અગત્ય છે. ” ધર્મસિંહે કહ્યું.

“ હા, એ વિચાર મને પ્રથમ સુઝી આવ્યો હતો: તેથી દામોદર મહેતાનેજ આપણા પ્રતિનિધિ તરીકે કર્ણ સાથે રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો છે અને તે સંબંધે ઉચિત આજ્ઞા દામોદર મહેતાને આપી પણ દીધી છે. દામોદર

મહેતાને પ્રતિનિધિ તરીકે રાખવાનો મેં જે નિશ્ચય કર્યો છે, તે ચોખ્ખું છે ને ? ”
બીમદેવે પૂછ્યું

“ આપનો નિશ્ચય ચોખ્ખો છે ” વિમલે કહ્યું “ હવે અમારી એક
વિનંતિ છે અને તે એ કે માળવરાજ બોજ ધાગનગરીની બહાર આવેલા
પોતાની કુળદેવીના મંદિરે હુ મેથા માથાકળે દર્શન કરવા જાય છે, એવા ખબર
આપણા ગ્રામ દૂતોએ મને આપ્યા છે, મારે મ્હારો અને ધર્મસિદ્ધ મહેતાનો
એવો વિચાર છે કે કેટલાક ધોડેસ્વારો લઈ ગ્રામ રીતે અમારે બન્નેએ ધાગનગરી
તરફ જવું અને બોજ તેની કુળદેવીના દર્શન કરવા આવે કે ગુરૂત તેને પેરી લઈ
અચાનક કેદ પકડી લેવો. આપની આજ્ઞા હોય તો આજ સાંપ કાળે ધારાનગરી
તરફ સો ધોડેસ્વારો લઈ ગવાના થઈએ ”

“ તમારો વિચાર મારો છે, પણ એ કાર્યમાં માહત્ત મળી રહેલું છે ”
બીમદેવે કહ્યું

‘ માહત્ત ક્યાં વિના કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી મારે આપ આજ્ઞા આપો
મને આજ્ઞા છે કે જમવાન પાર્શ્વનાથ તથા મોમનાથની કૃપાથી અમે અવસ્થ
જય મેળવશું ” ધર્મસિદ્ધે કહ્યું

“ તો પછી મ્હારી આજ્ઞા છે કે રો દૂતો ” બીમદેવે આજ્ઞા આપી

“ આપની આજ્ઞા મળી એટલે જવજ છે ” વિમલે કહ્યું “ કાચીરાજનું
મૈત્ર્ય આવી પહોંચે કે ગુરૂતજ આપ દૂરવાના થજો. જમવાનની કૃપા હરો તો
મંત્રિકાનું લોહી રેડાવ્યા વિનાજ અચાનક બોજને કેદ કરી લેવો છે ”

મહારાજ ! એક બીજી ખબર પણ આપણો દૂત વાળ્યો છે આપણો
બાપિયો રાજા ચંદ્રાવતીનો પરમાગ્ર ધણુ બોજના પક્ષમાં જઈને મળ્યો છે,
ધર્મસિદ્ધે કહ્યું

‘ શું ધણુક એટલો બધો ઉદ્ધત બની ગયો છે ? શું છે એની ખબર
પણ પાડજાથી લેવામાં આવશે ” બીમદેવે નેજા ગુસ્સાથી કહ્યું

ધર્મસિદ્ધ તથા વિમલ બીમદેવને નમન કરી ત્યાંથી પોતાના તંત્રીએ
આવ્યા અને મધ્યા સમય થતા ચુન દા સો ધોડેસ્વારોને લઈ ધાગનગરી તરફ
ગવાના થઈ ગયા બીજે દિવસે ત્રણગના તેઓ ધાગનગરીના સીમાડ પહોંચી
ગયા ત્યાં તેઓએ સધ્યા સમય સુધી આગમ લેવાનો અને પેટની પૂજા કર
વાનો વિચાર કરી જ્યાંની ઘટામાં મુગમ કર્યો

*

*

*

*

સધ્યામગ થઈ ગયો હતો અને સૂર્યનાગણે આખા દિવસના વમણથી
પરિશ્રમિત થયેલા હોઈ પશ્ચિમાસુદરીના અવસર્યાય અંકમાં યવન કરવાને

આતુરતાથી રવાના થયા હતા. પક્ષીઓ પોતપોતાના માળામાં પ્રિયજનના વિયોગથી દુઃખી થતાં થતાં છુપાઇ જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. વૃક્ષોની ઘટામાં થઇને ધીમે, મંધુર અને શીતળ પવન વાતો હતો. ધારાનગરીના કોટની બહાર આવેલા તે નગરીના રાજ્યોની કુળદેવીના મંદિરમાં સંધ્યા સમયની આરતીનો ધોપ ઘંટાનાદ સાથે સભળાતો હતો. મંદિરના અંતર્ભાગમાં અસંખ્ય દીપકો બળતા હતા અને ધૂપના ગોટેગોટ નીકળતા હતા. દેવીનો પૂજારી રૌદ્ર સ્વરૂપ મૂર્તિ આગળ મ્હોડેથી સ્તોત્રનો ધોપ કરતો આરતી ઉતારતો હતો અને બીજો પૂજારી ઘંટા બેરથી વગાડી રહ્યો હતો. રાજ ભોજ હંમેશના નિયમાનુસાર મંદિરે દર્શનાથે આવી પહોંચ્યો હતો અને હસ્તકથ બોલી દેવી સન્મુખ ઉભો હતો. તેના ત્રણ ચાર અનુચરો મંદિરના ગભારા બહાર ઓટલા ઉપર બેઠા બેઠા વાતોના તડાકા મારતા હતા. બરાબર આ સમયે હથિયારબંધ બે પુરૂષો મંદિરમાં દાખલ થયા અને અંતર્ભાગમાં ન્યાં ભોજ ઉભો હતો, ત્યાં જઇને તે બે પુરૂષો શકે નહિ એ રીતે તેની પછવાડે ઉભા રહ્યા. અનુચરોએ આ બંને પુરૂષોને મંદિરના અંતર્ભાગમાં જતા જોયા હતા, પણ તેઓ જાતના રસમાં લીન થઇ ગયેલા હોવાથી તેઓએ તેમની ઉપેક્ષા કરી. લગભગ અડધો કલાક થયો એટલે આરતી પૂરી થઇ અને પૂજારી દીપક લઇ રાજભોજ પાસે આવ્યો. ભોજે તેના ઉપર પોતાના બંને હસ્તો દેરવી આંખો તથા માથા ઉપર મૂક્યા. આરતીનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું એટલે ભોજ કુળદેવીને નમસ્કાર કરી પાછો ફર્યો. પેલા બંને પુરૂષો જરા દૂર ખસી ગયા, પણ દીપકના પ્રકાશને લઇ તેઓ ગુપ્ત રહી શકે તેમ નહોતું. ભોજ મંદિર બહાર નીકળવા માટે પાછો ફર્યો કે તુરતજ તેની દ્રષ્ટિ પેલા બે પુરૂષો ઉપર પડી અને તેમને ઓળખી ન શકાય એવા પોષાકમાં અને હથિયારબંધ બેઠે તેને અતિ આશ્ચર્ય થયું. ભોજે તેમની તરફ કરડી આંખે જોયું. પેલા બંને પુરૂષો કે જેઓ વિમલ અને ધર્મસિંહ હતા તેઓએ ભોજને પોતાના પ્રત્યે કરડી આંખે અને ક્રોધાયમાન ચહેરે જોઇ રહેતો જોઇને કહ્યું. “ મહારાજ, કુળદેવીના દર્શન અને તેની પ્રાર્થના તો આપે બરાબર અને અતઃકરણપૂર્વક કરી લીધાં છે ને ? ”

ભોજ તેઓના પ્રશ્નથી ગુસ્સે થતો બોલ્યો. “ એ પ્રશ્ન પૂછવાનો તમારો હેતુ શું છે ? શું તમે મને ઓળખતા નથી કે હું માળવાનો મહારાજ છું ? ”

“ આપ માળવાના મહારાજ છો, એમ જાણીને જ હેતુપૂર્વક આપને એ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે ” વિમલે ઉત્તર આપ્યો.

“ પણ હેતુપૂર્વક પ્રશ્ન પૂછવાનો તમને બંનેને શું અધિકાર છે ? ”

“ અમારો એ પ્રમ પૂજવાનો હેતુ એટલો જ છે કે આપના માથે અત્યારે જ પ્રમ અચાનક શુ કષ્ટ આવી પડે અને જો આપે કુળદેવીની પ્રાર્થના અતઃકરણ પૂરક કરી લીધી હોય, તો તે આપને સદાય કર ” ધર્મસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ તમે મર્મ વચન બોલી મ્હાગ ક્રોધના બોમ શા માટે થાઓ છો ? ” બોજે પૂછ્યું “ મ્હાગ માથે સકષ્ટ લાવનાર આ સસાન્મા કોઈ હોય એ હું માની શકતો નથી ”

“ મદારાજ ! અભિમાન કોઈનું ટક્યું નથી અને ટકવાનું પણ નથી શેરના માથે સવાશેર હોય છે, એ આપ કેમ જૂઠી જાઓ છો ? ” વિમલે શાંતિથી શીખામણ રૂપે કહ્યું

“ હીક છે, તમે ઉચ્ચારેલા મમ વચનેનું કેવું પરિણામ બોમવવું પડે છે, એનો માક્ષાત્કાર તમને હું અત્યારે જ કરાવું છું ” બોજે એમ ન્હીને પોતાના અનુચરોને દાક માગી બધા અનુચરો એકદમ ત્યા દોડી આવ્યા અને પોતાના મદારાજની આંત્રણી આગુરતાથી વાટ જોતા ઉભા રહ્યા.

બોજે જુરમાના અવાજથી કહ્યું “ તમાગ માહેના તથુ જણા આ જન્ને ઉદ્ધત પુ પોતે આપણા મરાગુડે વધ જાઓ અને તેમને અદર દેદ કરી તથા ત્યાના અધિમોગીને મ્હારો કુકમ કવી મને તુરત રાજમહેલે ખમર આપવા આવો. ”

બોજની પોતાના વિષેની આજ્ઞા સાબળી તથા અનુચરોને પોતાના પ્રત્યે આવતા જોષ વિમલ મખ્તાબીથી ગાંધી ઉઘ્યો જ્યા ઉભા છે ત્યાજ ઉભા રહ્યા તમારા મદારાજનો દુઃખ જગવતા તમાર તમારા જીવ ખોવા પડ્યા મમન્યા કે ? ”

અનુચરોએ બોજની માથે જોયું એટલે બોજ ક્રોધપૂર્વક બોલી ઉઘ્યો “ મ્હાગ માથે શુ જુઓ છો ? દાષ નદિ તો તમાગે તલવારથી તેમન વશ કરી મ્હાગી આંત્રણો અમલ કરા ”

અનુચરો પોતાની કમ્મરે લટકતી કાગસ્વરૂપ તલવારે ઉપર હાથ મૂકીને ત્રમવ તથા ધર્મમિદ પાસે જઈને બોલી ઉઘ્યા “ ચાતો, આમજ થાવ છો કે નદિ ? ”

“ દર રહો નાદક તમારા જીવને જોખમમા ન નાખા તમે અમાગ મામર્ધને જણતા નથી એટલ જીવ ઉપર ઉતાર થવા આવ્યા છો તમાગ જીવ અચાવવા દોષતો એટલજ રહો નદિ તો અમારી તતવાગના એકજ ફટકા માનથી તમારા મરનકો પન્થા જૂદા થશે. ” વિમલ અને ધર્મમિદ સાવધ થઈને મજ્જ ઉઘ્યા

પોતાના અનુચરોને ખંચાતા એક ભોજ પોતાની તલવાર ખેંચી કાઢતો બોલી ઉઠ્યો. “ તમારામાં એટલું બધું આમર્થ્ય છે, તો મ્હારે તેને બેનુ પડશે. ”

“ અને અમારે અમારૂં સામર્થ્ય માલવરાજને બતાવવું પણ છે અને ત્યારેજ આપને અનુભવ થશે કે ગુજરાતના ગૌરવ સમાન શ્રાવક મંત્રીઓની નિંદા કરવાનું અને તેમની અથોગ્ય કીકા કરવાનું પરિણામ શું આવે છે. ” એમ કહીને વિમલ તથા ધર્મસિંહે પોતાની તલવારો મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી એકો સાથે સાત તલવારો દીપકના પ્રકાશમાં ચમકી ઉઠી અને તે બેઠે જન્મથી બીરૂ અને ધાતક સ્વભાવી બ્રાહ્મણ પૂજારીઓ ભયથી થરથર ઢગલા લાગ્યા. તેઓ દેવી સન્મુખ પોતાના ગચ્ચાવ માટે ઘુટણીએ પડી પ્રાર્થના કરવા મંડી ગયા. પ્રથમ ભોજના અનુચરોએ વિમલ અને ધર્મસિંહ ઉપર ઘા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો કે તુરતજ વીરશિરોમણી વિમલમંત્રીએ એ અનુચરોના હાથ ઉપર તલવારના કટકા મારી તેમને ધાયલ કર્યા અને બીજા બેને ધર્મસિંહે ધાયલ કરી નાખ્યા. પોતાના અનુચરોને ધાયલ થઈ જમીન ઉપર પડેલા એક બાજુ જરા લયલિત થયો, પણ પોતાની ક્ષત્રિયવટ સાચવવાને વિમલ ઉપર ધસી જઈને તલવારનો ઘા કર્યો. ચતુર વિમલ સાવચેતજ હતો, તેથી તે દૂર ખસી ગયો. ભોજની તલવાર મંદિરના પથ્થરના સ્તંભ સાથે ભેરથી અથડાણી અને તેના બે કટકા થઈ ગયા. ભોજનું મ્હોડું વીલખુ થઈ ગયું અને લયાતુર નજરે આમતેમ બેવા લાગ્યો. વિમલે તેની દુઃખી અવસ્થા જોઈને મનમાં દયા લાવીને કહ્યું. “ માલવરાજ, બે કે અમે તમારા શત્રુ છીએ અને ધારીએ તો અત્યારેજ તમને કેદ કરી લઈ જઈ શકીએ તેમ છીએ; પરંતુ દુઃખી, નિઃસહાય અને શસ્ત્રહિન પુરૂષને અમે હેરાન કરવા ઇચ્છતા નથી. તમારો અત્યારે અમારો સન્મુખ પરાજય થયો છે અને શ્રાવક મંત્રીઓ કેવા બળશાળી અને ઉદાર છે, એ તમારા જાણવામાં આવી ગયું હશે; માટે અત્યારે તમે ખુશીથી તમારા આવાસે જાઓ અને તેમ છતાં તમારા મનમાં કાંઈ શકા રહેતી હોય તો લડાઈના મેદાનમાં અમારું વિશેષ બળ બેવાને તૈયારી કરીને આવજો. ”

એ પ્રમાણે વિમલે ભોજને કહ્યું કે તુરતજ તેણે ધર્મસિંહને નિશાની કરી એટલે તેઓ બન્ને અપાટાબધ ઉઘાડી તલવારે મંદિર બહાર નીકળી ગયા અને ત્યાંથી થોડે દૂર તેમનાં ઘોડા આંધેલા હતા ત્યાં જઈ સ્વાર થઈ સો ઘોડેસ્વારો સાથે તાબડોલ પોતાની જાવણી તરફ રવાના થઈ ગયા. આ અચાનક બની ગયેલા બનાવથી રાજા ભોજ એટલો બધો અજાયબ થઈ ગયો હતો કે તે જ્યાં ઉભો હતો ત્યાંનાં ત્યાં સ્થિર થઈ ગયો અને જાણે તેનું રાજતેજ કાંઈ ચોરી ગયું હોય, તેમ તેનું મુખ સ્થામ થઈ ગયું હતું. દેવીના પૂજારીઓ શત્રુઓને નહિ

જેતા રાગ પાસે આના અને બે હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા “મહાગાન, સન્નિધિમાં આવી ગયા છે માટે આપ સાવધ થઈ મહેને પધારો. માતાજીને અને ધુટણીએ પડી પ્રાર્થના કરવી શરૂ કરી કે તરતજ આપના હિપગનો બચ દુર થઈ ગયો છે, માટે આપ આવતી મહેજ માતાજીને પ્રમત્ત કરવા ચાલ પાચ બે રા-ઓનો ભોગ મોકલાવી આપજો.

પૂનરીઓના હિપકૃત કથનથી ભોજન વિચાર નિર્માણની વગર થયો. તેનું મુખ લગ્નથી કંઈ માઈ ગયું હતું અને તેનો ગર્વ ગળી ગયો હતો. પૂનરીઓએ માતાજીના ભોજન માટે કરેલી સૂચનાનો ટાઈ પછી ઉત્તર આપ્યા વિના તે કાપેલ થયેલા અનુચરોની શુ સ્થિતિ થઈ છે, તે જોવાને તેઓ જ્યાં પડ્યા હતા, ત્યાં ગયો અને તેમની તપાસ કરી તો તેઓ ધાના કંઈથી પીડાતા બેશુદ્ધ ગીતે પડેલા હતા. તેમની એવી સ્થિતિ જોઈ ભોજન તુરંત પોતાના મહેને ચાલ્યો ગયો અને પોતાના બીજા અનુચરોને મોકલી મંદિરમાં ધાવણ થઈને પડેલા અનુચરોને તેમને ઘેર પહોંચતા કરાવ્યા તથા તેમના માટે મધમપટાના વ્યવસ્થા કરવાનું કહેવગતી દીધું.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

ભોજનનું મૃત્યુ.

“આજે ફેરી પાછી, ડીકું ઠોઠગી ગયું છેક તેનું,
પવને ડાળી જે, શુ ય છેવટ આવશે અરે એનું.”

ઉત્તમ, નિસ્તેજ અને નિચારમસ્ત અવસ્થામાં માનવાનો અધિપતિ ગાન ભોજન પોતાના મહેલના એક ઓરડામાં બેઠો હતો. તેની આંખે મનો દુઃખ, સેનાપતિ, ધનપાત્ર અને કાળી-સ શોધમસ્ત સ્થિતિમાં બેઠો હતો. તત્કાલીન જોઈને ધટનાથી ભોજન હિપ થઈ જઈ ગયો અને મધ થઈ હતી, તેનું ઉત્તરનું મુખ છેડે કરમાઈ ગયું હતું અને તેનું ગાનતેજ દબાઈ ગયું હતું. મનોએ કે પડેલા સાથે તે બધું છૂટથી જોવાનો ચાલ્યો નહિ અને પોતાનો પ્રિય પાણી પોતે મોઝિની સ્ત્રીઓ પાસે જઈ ગયો નહિ વિમલ અને ધર્મસિદ્ધ જેવા શુ જગનના મનોએ આજન પોતે સમસ્ત માલવ દેશનો અધિપતિ હોવા આ પગલ્ય પામ્યો, એ ધટના તેના અંતે અમલ દુખ ઉપમ કરતી હતી એ આ

જેટલો સમય પસાર થઈ ગયો, તો પણ દોષ કાંઈ બોલ્યું નહિ એટલે સેનાપતિએ ધીમેથી કહ્યું: “મહારાજ ! એક સામાન્ય ઘટનાથી આપ આટલા બધા ઉદાસ થઈ જાયો છો, એ દોષ પણ રીતે આપના સમાન વીર પુરૂષને યોગ્ય નથી. મને આજ્ઞા આપો કે તુરંતજ માળવાનું અસંખ્ય સૈન્ય લઈને શુજરાત ઉપર ચડાઈ કરું અને વિમલ તથા ધર્મસિંદ્ર જેવા ઉદ્ધત પુરૂષોને કેદ પકડી લાવી આપની સન્મુખ હાજર કરું.”

મંત્રી કુળચંદ્રે કહ્યું: “સેનાપતિનું કથન યોગ્ય છે, મહારાજ ! આપ ઉદાસ શું કામ થાયો છો ? મને આજ્ઞા હોય તો હું પણ સેનાપતિ સાથે લડાઈમાં જવાને તૈયાર છું.”

સેનાપતિ અને મંત્રીના ઉત્તેજિત કથનથી ભોજ વિચારનિદ્રામાંથી જાગૃત થયો અને બોલ્યો: “મંત્રીશ્વર, તમે મહારા કેદી હતા ત્યારે પાટણના મંત્રીઓ પાસેથી જ્યપત્ર લખાવી લાવવાની જે સરત કરી હતી, તે પ્રમાણે તમે ક્યું હતું અને હવે પણ એવી બહાદુરી બતાવશો, એમ મને તમારો વિશ્વાસ છે. માટે આ વખતે તમે અને સેનાપતિ બન્ને તૈયાર થાઓ. તેમજ હું જાને આવવાને પણ તૈયાર થઈશ. વિમલ અને ધર્મસિંહે મને કરેલ અપમાનના વેરનો વસુલાત ત્યાં સુધી નહિ થાય, ત્યાં સુધી મને શાંતિ થનાર નથી.”

“ત્યારે આજ્ઞા હોય તો હું સૈન્યને તૈયાર થવાની આજ્ઞા આપવા જઉં.” સેનાપતિએ કહ્યું.

“હા, અત્યારેજ જાઓ અને ચડાઈની સર્વ પ્રકારની ગોઠવણ કરી મને ખબર આપો. બની શકે તો આવતી ઢાલે અગર પરમ દિવસેજ આપણે પ્રયાણ કરવાનું છે.” ભોજે કાંઈક ઉત્સાહથી કહ્યું.

સેનાપતિ નમન કરી સૈન્યને તૈયાર કરવા ચાલ્યો ગયો. થોડા સમય સુધી રાત્ર્યકાર્ય સંબંધી અને શુજરાત ઉપર ચડાઈ લઈ જવા સંબંધમાં આડી અવળી વાતો ચાલ્યા પછી ભોજ ઉઠવાની તૈયારી કરતો હતો, તેવામાં પ્રતિહારીએ આવી ભોજને નમન કરીને કહ્યું “મહારાજ ! શુજરાતના રાજા ભીમદેવના કુખ્ય મંત્રી દામોદર મહેતા આપની હજુરમાં આવવાની આજ્ઞા માગે છે.”

“ક્યાં છે તે ?” ભોજે વિસ્મયતાથી પૂછ્યું.

“રાજમહેલના દરવાજાએ અમે તેને રોકેલ છે.” પ્રતિહારીએ કહ્યું.

“તેની સાથે બીજા માણસો છે ?” ભોજે પૂછ્યું.

“હા, મહારાજ, બીજા અનુચર હોય એવો એક માણસ છે.” પ્રતિહારીએ કહ્યું.

“ તેમને બન્નેને આવવા દે, પણ તેમની પાસે કાંઈ હથિયારો હોય તો તે દરવાજો મૂકાવ્યા પછી આવવા દેજો ” બોજો દુધના દાઝવા છાશ પુકીને પીવાના ન્યાયે કહ્યું

“ જેની મહારાજની આજ્ઞા ” એમ કહી નમન કરી પ્રતિહારી ચાલ્યો ગયો. થોડીવારમાં દામોદર મહેતા અને તેના અનુચિત જેવો જથ્થોતો પુરુષ આવી પહોંચ્યા બંનેએ ભોજને નમન કર્યું બોજો તેમને ચોખ્ખા જમ્યાએ બેસવાની આજ્ઞા કરી એટલે તેઓ બેસી ગયા બોજો તેમના તરફ ફરતી આખે જોઈને પૂછ્યું “ બોલો, દામોદર મંત્રી ! કેમ આવવું થયું છે ? ”

“ મહારાજ ! મ્હારૂ આગમન તો શુભ હેતુ માટે થયું છે, પરંતુ આપ મ્હારા વ્યવહારો આશય વિચારી તે પ્રમાણે દરવાજો ક્ષુદ્ર થાઓ, તો આવવાનું માર્થક્રમ થાય. ” દામોદરે હિત આપ્યો.

“ તમારો હેતુ શુભ અને નિષ્કપટ હતો, તો પછી તેમ કરવાને કુ આનામાંની નહિ કંઈ, માટે તમારા આગમનનું કાળજીકરો. ” બોજો શાંતિથી કહ્યું

“ મ્હારા આગમનનું કાળજી એ છે કે માળવા અને ગુજરાતના મહારાજાઓ વચ્ચે જે વંશનસ્ય અને છે તેનો ત્યાગ કરી નવા કોલકગરોનો સ્વીકાર કરવો અને મિત્રતા બાવવી દામોદરે કહ્યું

“ તમારી વાત મારી ય, પણ તમારા મનઝગરો શુ છે, તે પ્રથમ મને જણાવો. ” બોજો પૂછ્યું

“ આપ આરી રીતે જાણતા હોશ કે ગુજરાતના રાજધિરાજ શ્રી બીમદેવ અને તેના મંત્રીઓના બળ, પરાક્રમ, હિતચિત્તા, ન્યાયતત્વપૂર્ણતા, રાજ્યકાર્ય-શુશ્રૂષા અને કીર્તિ આદિ શુભોના ખ્યાતિ બારતવર્ષના ધણા દેશોમાં પ્રસંગે ગઈ છે સિંધુ અને ચોંદે જેવા મહાન રાજાઓનો જેણે પરાજય કર્યો છે અને તે મિત્રાઈ અનેક દેશના રાજાઓને પોતાના ખડિયા રાજા બનાવી તથા પોતાના આધિપત્યનો સ્વીકાર કરાવી જેણે રાજધિરાજનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેવા મહાન યશસ્વી રાજેન્દ્રની માથે મિત્રતા માધવામાં વળેલા લાભ સમાયેલો છે હમણાજ કાશીના રાજા કર્ણ સાથે નવા કેલકગરો કરી તેની પાસે ગુજરાતના રાજધિરાજનું આધિપત્ય ક્ષુદ્ર ઠગાવ્યું છે, માટે આપ પણ અમારા મહારાજનું આધિપત્ય અને મર્વોપરીપણું ક્ષુદ્ર કરે એટલે પછી આપ ગુજરાતના મહારાજાના મિત્ર જણાશે અને આપની માથેનું રીમનસ્ય પુરતજ દૂર થશે ” દામોદરે વિસ્તારથી હિત આપ્યો

ભોજ હિત ॥ વિસ્તૃત હિત દરમ્યાન શાંતિ ધાગ્યું કરી ગયો હતો, તે

એકદમ શરમાવી ખોલી ઉઠ્યો. “ નમારા રાજ્ય અને તેના મંત્રીઓની કેવી ક્ષતિ છે, તે હું જાણું છું એટલે તે વિષે વિવેચન કરવાની અગત્ય નહોતી. પાટણના મંત્રીઓએ અમને જયપત્ર લખી આપ્યો છે, એ શું બુદ્ધી ગયા છે કે ફરીથી કોલકરારો કબુલ કરાવવા આવ્યા છે ? તમારા કોલકરારો માળવાના આધિપતિને કબુલ નથી, એમ ભીમદેવને કહેજો અને વિશેષમાં એમ પશ્ચ જણાવજો કે માળવાનો છત્રપતિ રાજ્ય ભોજ તમને લગાદના મેદાનમાં જોવાને અત્યંત આતુર છે. ”

“ ભલે, જેવી આપની ઇચ્છા. સૈનિકોના પ્રાણ જાણી જોઈને શમાવવા હોય, તો અમને દરકત નથી. અમારા મહારાજનું પરાક્રમ એક વખત તો આપે મહાકાળેશ્વરના મંદિરમાં જોયું છે; તેમ છતાં ફરીથી તેમને જોવાને આતુર થઈ રહ્યા છો, એ આશ્ચર્યની વાત છે. ” દામોદરે કહ્યું.

“ તે સમયે હું તમારા રાજનું બરાબર આતિથ્ય કરી શક્યો નહોતો; તેથી ફરીથી તેમને જોવા અને તેમનું યોગ્ય આતિથ્ય કરવાને મ્હારું મન લલચાય છે. ” બોજે કરડાકીથી કહ્યું.

“ અમારા મહારાજ આપના આતિથ્યનો સ્વીકાર કરી આપને અવશ્ય સતોષ પમાડશે, માટે તે ખાતર ઉતાવળા થશો નહિ; પરંતુ આપ અમારા મહારાજને જોવાને આતુર થઈ રહ્યા છો; તેથી આપની એ આતુરતા અત્યારેજ દૂર કરવા આપને એમના સ્વરૂપને ખતાવું છું, એ ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. ” એમ કહી દામોદરે પોતાની સાથે આવેલા અનુચર પ્રત્યે આંગળી કરીને આગળ ચલાવ્યું. “ મ્હારી સાથે આવેલા આ પુરૂષને જુઓ, એજ આકૃતિ, એજ વર્ણ, એજ રૂપ, એજ ઉમ્મર, એજ પ્રભાવશાળી મુખ, એજ વળવાળી મૂઠો અને જાણે એજ સાક્ષાત્ રાજાધિરાજ શ્રી ભીમદેવ હોય; પરંતુ આ ગરીબ ને તે તો રાજા. જેવી રીતે કાચ અને ચિંતામણી. ”

દામોદરનાં આ પ્રકારનાં યુક્તિવાળાં વચનો સાંભળી ચતુર શિરોમણી રાજા ભોજ એ અનુચર જેવા જણાતા પુરૂષ તરફ એકદ્રષ્ટિએ જોઈ રહ્યા. આવાં દરેક સામુદ્રિક શાસ્ત્રના લક્ષણયુક્ત પુરૂષ નીચ કુળનો અનુચર હોય નહિ; પરંતુ રાજા ભીમદેવ પોતેજ હોય અને આવી રીતે ગુપ્ત વેષે આવી પોતાને પકડવાનો ઇરાદો હોય, એવી શંકા ભોજને ઉત્પન્ન થઈ. દામોદર ભોજ રાજાની આંખની ઉપચેષ્ટા ઉપરથી તેના મનનો વિચાર કળી ગયો. તેણે તુરતજ અનુચરને કહ્યું: “ મહારાજા ભોજને ભેટ કરવાને જે જે વસ્તુઓ આપણે લાવ્યા છીએ અને જે રાજમહેલના દરવાજે પડેલી છે, તેને લાવવાનો આં સારો અર્વસર છે. ” દામોદરનાં આ વચનો સાંભળી તે અનુચર ત્યાંથી તુરત

ચાલ્યો ગયો અને બેટની વસ્તુઓ લઈને પાઠો આચોજ નહિ. આ વખત દરમ્યાન દામે દરે બેટમા આપવા તૈયાર રાખેલી વસ્તુઓના ગુણુ વર્ણન કરવામા ગજ બોજનુ ચિત્ત રોગી ગમ્યુ હતુ અડધો કલાક પસાર થઇ ગયો, તો પણ બેટની વસ્તુઓ લઈને તે પુરૂષ આચો નહિ એટલે બોજે વિરમયતાથી પૂછ્યુ “ પેનો પુરૂષ કેમ હતુ આચો નહિ ? તેને કેમ વાર લાગી ? ”

દામોદરે હસીને કહ્યુ “ મહારાજ, એ પુરૂષજ ગુજરાતના રાજાધિરાજ શ્રી ભીમદેવ હતા શુ આપ તેમને ઝોળખી શક્યા નહિ ? વેગ આવેલા અતિથિનો સત્કાર પણ આપ કરી શક્યા નહિ ? ”

દામોદરના ઉપરના વચનો માલગી બોજ ક્રોધાયમાન થયો. તેણે અત્યંત આવેશથી કુળચક્રને કહ્યુ “ મહેતા, તમે જાતે પાચસો ઘોડેસ્વારો લઈ એકદમ રાજ ભીમદેવ પછવાડે જાઓ અને તેને ગમે તે ઉપાયે પકડી મ્હારી પામે હાજર રો ”

“ મહારાજ ” દામોદરે ખડખડાટ હસીને કહ્યુ “ રામાર મિથ્યા પ્રવાસ કરો છો ? આમાર મહારાજન એકલા નથી. તેઓની માથે ગુજરાતનુ વિશાળ મૈન્ય છે અને જે વખત જાય છે તેમા તે અને મત્રીઓ ધાનનગરીને ઘેર નાખી આપનો પગજય કરને ”

બોજ અત્યંત આતુરતાથી બોલી ઉઠ્યો-“ કુળચક્ર મહેતા, તમામ દરો કે મેનાપતિએ મૈન્યને તૈયાર થવાની આજ્ઞા આપી છે કે નહિ ? આવતી રાતે સવારમાજ આપણે પ્રવાણુ કરવાનુ છે અને માર્ગમાજ ભીમદેવનો મત્કાર કરવા આપણે તૈયાર રહેવાનુ છે ”

કુળચક્ર મત્રી નમઃ કરી આવ્યો થયો અને તેની પછવાડે દામોદર પણ નમન કરી રવાના થયો. દામોદર ત્યાંથી સીધો પોતાની માઢણી ઉપર સ્વાગ થઈ દાશીનરેણ કુર્ણનો જાવણીમાં આવ્યો ગયો અને એક ઘોડેસ્વાર મારફત બોજની તૈયારીના ખમર મોકલાવી દીધા.

ઉપરની અને જત પ્રમુખમા વર્ણવેલી ઘટના જની તે દરમ્યાન દાશીનરેણ પોતાના ખડિયા રાજાઓ સંદિત વિશાળ મૈન્ય લઈને માગવાની સગદરમા આની પડોઝો દનો ભીમદેવને એ ખમર પડનાં તેણે પોતાની જાવણી ઉઘાડી લીધી અને ધાગનગરી તરફ પ્રવાણુ કર્યું. કુર્ણરાજ પણ બીજી બાલુધી ધાગનગરી તરફ ધસ્યો આવ્યો દનો નિમવ અને ધર્મસિંહે બોજની કુર્ણગેના મંત્રિમા બોજનો જે પગલ્ય કર્યો હતો તે માલગી ભીમદેવ ખુશ થયો દનો તેણે પણ ગ્રામરે બોજને પકડી લેવાનો નિમવ કર્યો અને દામોદરને સાથે લઈ અનુચરના વેપમા બોજની મખામાં તે ગયો દનો પરંતુ ત્યાં તો

પોતેજ પકડાઈ જશે. એવો પ્રસંગ જની આવતાં દામોદરની માર્મિક સૂચનાથી તુરતજ સહામાથી તે ચાલ્યો ગયો અને પોતાના સૈન્યને મળી ગયો.

ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે સૈન્ય સાથે રાજ્ય ભોજ ગુજરાતી સૈન્યને આવતું અટકાવવા ધારા નગરી બહાર નીકળ્યા. કુળચંદ્ર મંત્રી અને સેનાપતિ સજ્જ થઈને મોખરે ચાલતા હતા અને ભોજ પછવાડે પછવાડે અત્યંત આડંબરથી હાથી ઉપર બેસીને જતો હતો. માળવી સૈન્ય પાંચેક કોમ્પ આલ્યું હશે કે તુરતજ સામેથી ધુળના ગોટગોટ આક્રમ તરફ ભેગામાં આવ્યા. એ જોઈને માળવાનો મંત્રી અને સેનાપતિ આશ્ચર્ય પામ્યા અને બીમદેવને સૈન્ય સહિત ધણો નજીક આવી પહોંચેલો જાણી તેઓ ચિંતામાં પડ્યા. ભોજને એ વાતની ખબર પડતાં તેણે ત્યાંજ સૈન્યને અટકાવવાની આજ્ઞા કરી અને ગુજરાતી સૈન્ય આલ્યું આવતું હોય તેજ વખતે તેના ઉપર એટલી સાથે તુટી પડવાની સૂચના આપી દીધી. થોડા સમયમાં ગુજરાતી સૈન્યે દેખાવ દીધો. મોખરે વીર વિમલ પોતાના અજ્ઞેય ઘોડેસ્વારો સાથે ધસ્યો આવતો હતો. તેણે, સામે માળવાના સૈન્યને તૈયાર ઉભેલું જોતા પોતાના ઘોડેસ્વારોને વ્યવસ્થા પૂર્વક ગોઠવી દીધા, અને એકદમ માળવી સૈન્ય ઉપર ધસી જઈ મારો ચલાવવાનો હુકમ ફેરવી દીધો. માળવી અને ગુજરાતી બન્ને સૈન્યનો ભેટો થઈ ગયો અને તેઓની વચ્ચે મહા દારૂણ યુદ્ધ મચ્યું. વિમળનું ઘોડેસ્વાર સૈન્ય મુસાફરીથી થાકેલું હતું અને માળવાનું સૈન્ય ઉત્સાહભર્યું હતું; પરંતુ વિમળનું ઘોડેસ્વાર સૈન્ય અદ્વિતીય અને અજીત હતું. તેણે માળવી સૈન્ય ઉપર એવો તો એક સામટો મારો ચલાવ્યો કે તેના સૈનિકો તોળા પોતારી ગયા અને યુદ્ધમાંથી નાસી જવાનો લાગ શોધવા લાગ્યા. કુળચંદ્ર મંત્રી અને માળવાનો સેનાપતિ સૈન્યની મોખરે આવી તેને ઉત્સાહ આપવા લાગ્યા પરંતુ ગુજરાતી ઘોડેસ્વારોના અસહ્ય પ્રહારથી કાયર થયેલું તેમનું સૈન્ય ધીમે ધીમે પાછળ હટતું ચાલ્યું. ભોજને આ વાતની જાણ થતાં તે હવે શું કરવું, એ વિચારમાં પડ્યો. તેણે ગમે તે ભોગે અને ગમે તે ઉપાયે જ્ય મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ જ્યની આશા આવી રીતે નષ્ટ થયેલી જોઈને તે દીવંગીર થયો. તેણે કુળચંદ્રને પોતાની પરસે બોલાવી લાવવા સેવકને મોકલ્યો. પરંતુ એટલામાં કુળચંદ્ર પોતેજ આવી પહોંચ્યો. તેણે આવતાંની સાથેજ જણાવ્યું કે “ મહારાજ, એક ખીજ દીવંગીરી ઉત્પન્ન કરાવનારી ખબર મળી છે. ”

“ અને તે શું છે ? ” ભોજે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ આપણો એક હૃત ખબર લાગ્યો છે કે—કાશીનરેશ કર્ણરાજ પોતાના એકસો જત્રીસ બડિયા રાજ્ય સાથે વિશાળ સૈન્ય લઈને ખીજ આણુ તરફથી ધારાનગરી તરફ ચાલ્યો આવે છે. ” કુળચંદ્રે કહ્યું.

“ શુ એ ખમર મત્ય છે ? અને જો મત્ય હોય તો આપણે હવે શુ કરવું ? ” બોજે વિન્મયતાથી પૂછ્યું

“ મહારાજ ! એ ખમર કેવળ મત્ય છે અને જે મમય જાય છે તેમા કાલીનુ મૈન્ય આપણી મનુષ્ય આવીને ઉભુ -હેજે હવે તો આપણે ધાગ નાંડીનો અને મૈન્યનો મયાન કરવો કે માટે મારો વિચાર એવો છે કે, આપણે મૈન્ય મદિન વખતમર નગરીમા પેલી જલ્હ, મર્વ દરવાજા બધાં જી દેવા અને કોટ ઉપર મૈન્ય એ દરો ત્યાંથી ડાનુઓના મન્ય ઉપર માન યનાવના ગહેવુ એકા મામ આવી ગીને ન્યતીત ગી દરએ નો પાડા ડાનુઓને અનાજ પાણી અને ધામની અગવડતાથી દેગન થવુ પડશે મેટને તેઓ પેમે દેવાની આપ્યા જશે ” કુળચક્રે કહ્યું

‘ કુળચક્ર ! તમારો એ વિચાર માગવાના ગાજવનો ન્યુનતા દેગવાનાર છે ’ બોજે દીનગીરે ભરેના અવાજે કહ્યું

‘ પરંતુ તે મિત્રાય અન્ય ઉપાય નથી ગુજરાત અને કાલીના વિદ્વાન મેં ય મામે આપણે એવઝાગમી જની ગયેવુ મૈન્ય ગીનનુ દકી શ શે નહિ અને મોગી ખુરાગી મદન કરવી પડશે, ” કુળચક્રે કહ્યું

“ આજ મધ્યા મમય મુલી ગુજરાતના મન માથે તડરાતુ ચાતુ નાખીએ તો કેમ ? ” બોજે ફગને કહ્યું

કુળચક્રે કહ્યું ‘ એમ કરવાથી પણ વામ નાજ થવાનો નથી વાગ્યુંકે વિમલના યોડેસ્વાના અતિ અમલ પ્રસાદથી આપણુ મૈન્ય વાપર થઈ ગયું છે અને પાછા દાનને માટે આતુર થઈ ગયું છે ધાગનગરીમા પેમી જલ્હ બચાવ કરવા મિત્રાય હવે અન્ય ઉપાય નથી ’

“ જ્યારે વસ્તુચિનિ એની છે ત્યારે મનિધના નાદક પ્રાણુ ગુમાવના એ ગોજ નથી માત્ર મૈન્યનો ધાગનગરી તરફ પાડા કરવાની આજ્ઞા આપો અને ધીમે ધીમે ન્યરગથાપૂરક પાડા દાનનો સરૂઅન કરો દો ” બોજે નિરૂપાયે આજ્ઞા આપી

કુળચક્રે સેનાપતિને બોજની આજ્ઞા કહી મલગારી ને પણ નિગર થયો હતો તેણે તુલજ કેન્દ્રને ધીમે ધીમે પાડા દરવાની આજ્ઞા આપી દીધી માગરી મૈન્યને પાછુ હાંતુ જેઠને વિમળનુ યોડેસ્વાર મૈન્ય નેગથી લગવા લાગ્યું અને પાડા દાના માગરી મૈન્યનો ધાણ વાગરા લાગ્યું આવી ગીને માગરી મૈન્યને પાડા દાના હુસ્તા પ્રધ્યા મમર થયો અધકારનુ જોર વધતુ ગયું પેટલે વિમલે પોતાના મૈન્યને ધુદ્ધ બધા દાનાની સૂચના આપી દીધી

માળવી સૈન્ય નમરીમાં એકદમ પેસી ગયું; અને નગરીના દરવાજા તુરતજ બંધ કરી દેવામાં આવ્યા. વિમલે પોતાના સૈન્ય સહિત ધારાનગરીથી એક કોસ દૂર પડાય નાંખ્યો અને ધાઉસ્વારને આરામ લેવાનો હુકમ કર્યો. બીજે દિવસે સવારમાં ગુજરાતનું પાછળ રહેલું સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. કાશીનું સૈન્ય પણ આવી ગયું એટલે બન્ને સૈન્યોએ ધારાનગરી કરતો ઘેર નાંખી દીધો. ધારાનગરીમાંથી કોઇ માણસને બહાર નીકળવા દેવો નહિ અને બહારથી પણ કોઇ માણસને અંદર જવા દેવો નહિ. એવી આજ્ઞા બન્ને સૈન્યને અપાઇ ગઇ. ધારાનગરીની દક્ષિણ દિશાએ બીમદેવની છાવણી હતી અને ઉત્તર દિશાએ કાશી નરેશની છાવણી પડેલી હતી. રાજા બોજે તેજ રાત્રીએ સર્વ પ્રકારની ગોડવણ કરી વાળી હતી. નગરીના તમામ દરવાજાને મજબૂતરોતે બંધ કરવામાં આવ્યા હતા અને પ્રત્યેક દરવાજે થોડું થોડું સૈન્ય ગોડવી દીધું હતું. બાકીના સૈન્યને કોટ ઉપર ચડાવી દીધું હતું અને પ્રાતઃકાલ યતાંજ શત્રુઓના સૈન્યો ઉપર બાણોનો મારો ચલાવવાનો હુકમ સૈન્યને આપી દેવામાં આવ્યો હતો.

તે આખી રાત બોજને નિદ્રા આવી નહિ. અનેક પ્રકારના વિચારો કરવામાં અને જૂદા જૂદા ઘાટ ઘડવામાં તેણે ગત્રી પસાર કરી. પ્રાતઃકાલ યતાંજ ને તુરત સેનાપતિ તથા મંત્રી કુળચંદ્રને પોતાની સાથે લઈ કોટ ઉપર ગયો. ધારાનગરીની ચોતરફ ગુજરાતનું અને કાશીનું સૈન્ય પથરાઇ ગયું હતું. બોજ આ વિશાળ સૈન્યસમૂહને જોઇ ચિંતામગ્ન થયો. તેણે જ્યની આશા મૂકી દીધી. આરડા મોટા સૈન્યનો સરખામણીમાં પોતાનું સૈન્ય કાંઈ હિસાબમાં નથી, એમ તેને જણાયું. અતિશય ભોગવિલાસમાં મગ્ન રહેવાથી તે ક્ષત્રીયધર્મને વિસરી ગયો હતો. તે શરવીર હતો, પણ તેની શરવીરતા મંદ પડી ગઇ હતી. તેણે પોતાના સૈન્યને શત્રુસૈન્ય ઉપર બાણોનો એકસરખો વરસાદ વરસાવવાનો હુકમ કર્યો, તે પણ શત્રુસૈન્યને તેની કાંઈ અસર થયેલી નહિ જોતાં, તે નિરાશ થઇ ગયો. સેનાપતિને ત્યાં રોકાવાનું કહી બોજ કુળચંદ્રને થઇ રાજમહેલે આવ્યો. પરાજય, ચિંતા, નિરાશા વગેરે અનેકવિધ વિચારોથી તેનું મગજ ભ્રમિત થઇ ગયું હતું. તેણે સેવકો પાસે પોતાનો સુવાનો પકડ મંગાવ્યો અને તુરતજ તે તેમાં પહોંચ્યો. કુળચંદ્રે બોજની વિચિત્ર પ્રકારની સ્થિતિ જોઇ તેનું શરીર તપાસ્યું, તો તેના શરીરે કાળજીવર પ્રગટ થયેલો જણાયો. ખરેખર આ સમયે બોજ વિષમ કાળજીવરથી પીડિતો હતો. કુળચંદ્રે ધનપાળ, કાળીદાસ વિગેરે પાંડિતોને અને રાજવૈદ્યને બોલાવી લાવવા સેવકોને દોડાવ્યા થોડા સમયમાં સર્વે આવી પહોંચ્યા અને રાજાની લયંકર સ્થિતિ જોઇ આશ્ચર્ય પામ્યા. બોજનો કુમાર ઉદયાદિત્ય પણ આવી પહોંચ્યો. તેણે રાજવૈદ્યને પોતાના પિતાની તખ્તીઅતના ખગર પૂછ્યા. રાજવૈદ્યે તેને જ્ઞાનગીમાં સ્થિતિ લયંકર

હે, એમ કહ્યું ગજવલ્લે અનેક ઉપચારો કર્યા માળા, પણ જીવરતુ જોગ નરમ પડતુ નહોતુ ફેટલોડ મમય એમને એમ પડ્યાં થઈ ગયો, પણ ભોજની સ્થિતિમા કાષ્ટ ફેરફાર થયો નહિ. ગજવલ્લે ભોજની નાત્રી પોતાના હાથમા રાખી પનગ ઉપગમ બેઠો હતો અને વિચારવમજમા ગોથા ખાતો હતો, એટલામા ભોજ એકદમ પતંગમા મુતો હતો તે બેઠો થઈ ગયે તેણે ઉતાવળા અવાજે કહ્યું “ મ્હાન આયુર હવે ચોડુજ માફી ગયુ છે, માટે મને અત્યારે પૂજ્યદાન કરી સેવા દો કુળચંદ્ર મ ની, હું લખાવુ એ પ્રમાણે એક નોંધ કરો અને તે પ્રમાણે દાન આપવાની મ વગ ચલગ્યા કરો ”

ઉપર પ્રમાણે કરી તેણે દાન આપવાની નોંધ કરાવી કુળચંદ્રે તે પ્રમાણે દાન આપવાની તુરતજ જોવાણુ કરી વાગા ભોજે દીવગીરી ભરેલા અવાજે ફરીથી નીચે પ્રમાણે જોવાવાનુ થઈ ગયુ —

“ વસુ કરુરે પુત્રકલત્ર ધિક્કમુ કરુરે કરુણ ઘાઢી,
પકલા આદ્વા પકલા જાદ્વા હાય પગ ચે જાઢી ”

એટલા શબ્દો ઉચ્ચારી તેણે ઉદ્વાદિત તરફ જોઈને કહ્યું “ ઉદ્વાદિત્ય ! આ મુદ્દનુ શુ પગિષ્ઠામ આવશે, તે હું જાણુનો નથી, પરંતુ મ્હાર મન મને કલા પ્રે છે કે આપણો જય થવાનો નથી. જય થાઓ કે પગાજય થાઓ, તેની મને હવે દરકાર નથી, પણ તુ મ્હારી પડ્યાડે ગભ્ય-ચલગ્યા ખગમર ગખજે અને મ્હાગ પડિતો અને મ નીઓની મનાહ પ્રમાણે રાજ્ય રોમાર ચલાવજે હવે મ્હારો અતકાન નજીક આ-યો છે, માટે હું ભગવાન મહાકાળેશ્વરનુ સ્મરણ કરતો મુઠ્ઠ જાઉં છું હું મ્હારી સાથે દાર્ઠ લઈ જતો નથી, એવુ ખતાવવાને સ્મરણમા લઈ જતા મ્હાગ બેઠે હાથ ઉઠાડી રખાવજે. જય શ્રી મહાકાળેશ્વર. ” એમ કહેતા ભોજ પનગમા બેઠો હતો તે મુઠ્ઠ ગયો અને મુતો વેતજ તેના પ્રાખ્ય પડલોમા પ્રવાણુ કરી ગયા ઉદ્વાદિત્ય કુળચંદ્ર, પડિતો અને અનુચરો ભોજના અર્ચનમનથી ઉત્તમ થઈ ગયા અને તેમની આખમાથી અમુધાગઓ વહન થવા લાગી ગણીરામમા ખગર પડતા ત્યા રૂડારોગ ચાલી ગઈ આખી નગરીમા હાહામર નાપી ગયેલ સવ પ્રમગની તવારો કરી ભોજના મૃતદેહને સ્મરણમા લઈ ગયા અને ત્યા અત્યેટી ક્રિયા કરી મર્દ પાછા આ વા મનિમને ભોજના મૃત્યુની ખગર પડ્યા તેઓ નિગમ થઈ ગયા અને તેઓએ મુદ્દ કરવાનુ મન ની દીડુ સાપકાગનો સમય થઈ ગયો હતો. પ્રમુચ્છી પણ જાણે ભોજના મૃત્યુથી દીવગીરી બની હાવ તેમ દર્શાવતા સ્વામ પડલાથી વિચ્છેન પીટાગવા ની ગરથા ગતી હતી ધાગનમન તેના ધણીના અગાન મૃત્યુથી મારીના અધમગમા તેમજિન અને ભરાન-

જણાતી હતી. આવી રીતે અત્યંત શોકમાં રાણીઓએ, મંત્રીઓએ, પડિતોએ અને સૈનિકોએ રાત્રી પસાર કરી. પ્રાતઃકાલ થતાં સૈનિકોને યુદ્ધ સાર કરવાનો હુકમ સેનાપતિએ આપ્યો, પણ નિરાશ થયેલા સૈનિકો યુદ્ધ કરવાને ખુશી નહોતા. માળવાના સૈનિકોની કાંઈ દીલગીરાઈ નહિ જોવાથી ભીમદેવને આશ્ચર્ય થયું અને તેણે તે રાજ્યમાં તપાસ કરવા પોતાના ગુપ્ત દુતોને રવ ના કર્યા. આ વખત દરમ્યાન કાશીનરેશ કર્ણને ભોજરાજના મૃત્યુના ખબર પોતાના દુત મારફત મળી ગયા હતા; તેથી તે પોતાના સૈન્યને લઈ એકદમ ધારાનગરીના મુખ્ય દરવાજે ધસી આવ્યો. સૈનિકોએ દરવાજાને ગળપૂર્વક તોડી નાંખ્યો અને તેઓ એકસામટાં અંદર દોડી ગયા. કાશીનો સેનાપતિ એકદમ રાજમહેલમાં ગયો. તેણે રાજલંકાર પોતાના કપડામાં કરી લીધો. ઉદ્યાદિત્ય, કુળચંદ્ર વિગેરે જે સામા થયા, તેમને છવનાં તેણે પકડી લીધા અને કેદ કરી ત્યાં એક સ્થળે સખત ચોકીપહેરામાં રાખ્યા. માળવાના સૈનિકો ‘ધણી વિના દોર મુના’ એ ન્યાયે કાશીના સેનાપતિના શરણે આવ્યા. ગુજરાતી સૈન્ય તો હજુ કોટ બહાર જ હતું. ભીમદેવ કે તેના મંત્રીઓને આ સંબંધમાં કશી ખબર પડી નહોતી. તેઓ એકત્ર ગળી વિચાર કરતા હતા એટલામાં દામોદર આવી પહોંચ્યો. તેણે ભોજના મૃત્યુ સંબંધીના અને કાશીના સૈન્યે ધારાનગરીના રાજમહેલ તથા રાજલંકારનો કબજો લીધાના સર્વ ખબર ભીમદેવને કહી સંભળાવ્યા. ભીમદેવ એ વાત સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે ગુસ્સે થઈને કહ્યું “પણ આપણી સાથે કાશીનરેશને કાલકરાર થયા છે, તેનું શું થયું? હુન્ટનો ભાગ આપવા તે ધમ્મ છે કે નહિ?”

“મહારાજ, તેનું વર્તન મને શંકાકુક્ત લાગે છે.” વિમલે કહ્યું.

“કાશીનરેશ અત્યારે ક્યાં છે?” ભીમદેવે કહ્યું.

“તે પોતાની છાવણીના તંબુમાં છે અને તેનું સૈન્ય ધારાનગરીમાં હુન્ટ થવાને છે.” દામોદરે કહ્યું.

“અવસર સારો છે, આપણા મુનદા ધોડેસ્વારોને લઈ એકદમ કાશીનરેશના તંબુને ઘેરી લો અને હુન્ટનો અર્ધો ભાગ તેની પાસે કબજા કરાવો. જરૂર જણાય તો મને ખબર આપજો એટલે બીજા સૈન્ય સહિત હું આવી પહોંચીશ.” ભીમદેવે દામોદરને આજ્ઞા કરી.

દામોદર તુરત કેટલુંક ધોડેસ્વાર સૈન્ય લઈને કાશીનરેશની છાવણી તરફ ગયો. કાશીનું સૈન્ય ધારાનગરીમાં હુન્ટ ચલાવતું હતું. તંબુની આસપાસ થોડાક અગરક્ષકો હતા, દામોદરે તુરતજ તંબુની ફરતા ધોડેસ્વારો ગોઠવી દીધા અને ત્યારપછી તે તંબુમાં દાખલ થયો. કર્ણરાજ દામોદરને સૈન્ય સહિત આવેલો જોઈ ખેલી ઉઠ્યો “આ સૈન્ય કોનું છે? મહારા તંબુની આસપાસ તેને શા માટે ગોઠવ્યું છે?”

દામોદરે શાંતિથી કહ્યું “ધારાનગરીનો ડમરો આપે એટલાએ લઈ લીધો, એનું શું દોષ ? અમારી સાથે થયેલા કોલસરાનો મુજબ અમને અગવો ભાગ આપવાનું કશું ન કરે, નહિ તો આપને અત્યારેજ કેદ કરી અમાગ મહારાજ મન્મુખ લઈ જવા પડશે ”

કર્ણરાજ વખત વગતી ગયો તેણે દસીને કહ્યું “ મહારી ક્યા ના છે ? મહારાજ બીમદેવ જેમ રહે તેમ કરવાને નૃત્યાર છું આલો હુંજ તમાગ મહારાજની ઝવણીમા આવું છું ” એમ કહી તે ઉડ્યો અને પોતાના અગરક્ષકોને લઈ તે દામોદર માથે બીમદેવ પામે આવી પહોંચ્યો. બીમદેવે તેનો સારી રીતે મારો કર્યો આ મમથે વિમલ કેટલુંક મૈન્ય લઈને બીજા દગ્ગાજેથી ધારાનગરીમા પેકો તેણે કાશીગજના જે સૈનિકો નિર્ણય પ્રજાજનોને હુટતા અને મારકાડ કરતા હતા, તેમને એ દમ અટનાવી દીધા રાજમહેલે જઈ તેણે ભોજના મંત્રીઓને અને પડિતોને છટા કર્યા અને તેમને તથા ઉદ્યાદિત્યને બીમદેવ પાસે મોકલી દીધા ધારાનગરીમા પુનઃ શાંતિ ગ્યાપી. તથા રાજમહેલ અને ગજલ-ડર ઉપર પોતાના કેટલાક સૈનિકોનો પહેરો મૂકી તે તથા કાશીનો મેનાપતિ બીમદેવ પામે આન્યા બીમદેવ અને કર્ણ હજી વહેચણી વિષે વાદનિવાદ કરતા હતા. એવડે કર્ણે અગધો ભાગ આપવાનું કશું કરતા તેઓની તડારનો અત આવી ગયો. અને રાજઓ પરપર અને પ્રકારની વાર્તાઓ કરતા આનંદથી ખેલ હતા, ત્યાં વિમલ ઉદ્યાદિત્ય તથા ભોજના મંત્રીઓને લઈને આવી પહોંચ્યો. બીમદેવે અને કર્ણે તેમનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો અને યોગ્ય આસનો ઉપર બેમાર્થા ઉદ્યાદિત્ય પ્રત્યે જોઈને બીમદેવે કહ્યું “ તમે જરા પશુ ગજગણો નહિ અમે તમારું રાજ્ય લઈ લેવા માગતા નથી, માત્ર રાજ ભોજ અમારી સાથે વેર ગખતા હતા, તેનો મદલો અમારે લેવો હતો, તે લેવાઈ ગયો છે ગજલડરમાથી જે નાશ અમોએ દમરો કર્યું છે, તે તમને પાછું મળશે નહિ, તે મિવાય બીજી દશી સુરત તમારી સાથે કરવાની નથી ”

“ અને ગુજરાતના ગજાધિગજનું મર્વોપરીપણ તમારે કશું કરવાનું છે ” વિમલે કહ્યું ઉદ્યાદિત્ય કાંઈ બોલ્યો નહિ એટલે કુળચક્રે ઉતર આવ્યો “ અમારે તે કશું ન છે ”

“ કીડ ત્યારે હવે સર્વે જાઓ અને તમારી નગરોનો ડમરો મ ભાળી લો ” એમ કહી બીમદેવે વિમલને પોતાનું મૈન્ય જે ધારાનગરીમા હોય તો પાછું બોધારી લેવાની આજ્ઞા કરી એટલામા તુટનો અર્ધ ભાગ આવી જતા કર્ણ રાજ બીમદેવનો રાજ લઈને પોતાની ઝવણીમા ગયો અને ગજલડર એટલે મે દિવસ મન્મથે આરામ આપી પોતપોતાના દેશ તરફ ગવાના થયા

પ્રકરણ ૨૭ મું.

સ્વીકાર.

પાટણના રાજમહાલયના સુન્દર વિશાળ ભાગમાં આવેલા એક લતામ-
ડપમાં ચિંતામણી ઉદાસવૃત્તિથી અવ્યવસ્થિતપણે એકેલી હતી. તેના અઘોરિક
સૌંદર્યનું વારંવાર વર્ણન આજેખતા પિષ્ટપેપણુનો અમને લય રહે છે; પરંતુ
એવો કાષ્ટ યોગી કે સંસારી બતાવશે કે જે સૌંદર્યનો ઉપાસક ન હોય? એવો
કાષ્ટ ભક્ત કે સાધક બતાવશે કે જેણે પોતાની પ્રેમપ્રતિમાનું પુનઃ પુનઃસ્તવન
કરી પિષ્ટપેપણુ ન કર્યું હોય? અનંતસુંદર એવા પરમાત્માનું એક દિરણુ જે
સૌંદર્યપ્રતિમામાં સક્રાંત થયું હોય તેનું પુનઃ પુનઃ વર્ણન કરવું એ શું પાપ
છે? અને કદાચ પાપ હોય તો પણ શું એ ધમ્મજ્ઞાત પાપ છે? વસંતઋતુમાં
ખીલેલા આમ્રદાનનમાં કાઢીલા એક ખુણામાં લપાઈ રહી જે વસંતગીત
પંચમસુરથી પુનઃ પુનઃ ગાયા કરે છે તે શું કાષ્ટના આદેશથી કે યશોલિપ્સાથી
તેમ કરે છે? નહીં. ગાયા વિના રહી શકતુંજ નથી, આત્માની રસિકતાને અંકુ-
શમાં રાખી શકાતીજ નથી એટલા માટેજ તેને તેમ કરવું પડે છે. અમે પણ જો
ચિંતામણીના સૌંદર્યસ્તવનમાં પુનઃ પુનઃ પ્રવૃત્ત થતા હોઈએ તો તેનો હેતુ પણ
ઉપર કહ્યો તેજ છે.

આપણે જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે ચિંતામણીની ઉંમર વીસ વર્ષની હતી.
તેના શરીરનો યાવનરૂપી બાગ સંપૂર્ણતાથી ખીલી નીકળ્યો હતો. તેના પ્રત્યેક
અવયવો આર્દ્ર્યક અને ધાટીલાં બન્યા હતાં. જેવી તે શરીરે સુંદરી હતી, તેવુંજ
તેનું ચારિત્ર પણ વિશુદ્ધ હતું, તે આપણે જાણીએ છીએ. અમને અત્ર એક
વાત સ્પષ્ટ કરવાની અગત્ય જણાય છે કે સ્ત્રીઓના સૌંદર્યની ખરી ખુબી,
તેમના બાહ્ય સૌંદર્યમાં નથી, પણ તેમના આંતર સદ્ગુણોમાં અને તેમના
વિશુદ્ધ ચારિત્રમાં રહેલી છે. ચિંતામણી સ્ત્રીજાતિમા એક રત્ન સમાન હતી.
તેના આંતર સદ્ગુણો બહુ ઉચા પ્રકારના હતા. તેનો કંઈ પણ કર્ણપ્રિય અને
મધુર હતો. ચિંતામણી જ્યારે પ્રથમ ગુણિકાના ઘેર હતી, ત્યારે તેણે સંગીતનો
અભ્યાસ કરેલો હતો, એટલે તે ગાયનકળામાં ધણીજ ચાલાક બની હતી જ્યારે
તે એકલી પડતી, ત્યારે ઉદાસ મનને આનાદિત કરવાને એકાદુ ગીત ગાતી
હતી, તેના મધુર આવાપથી સાંભળનારને એટલો બધો આનંદ થતો હતો કે
તેઓ જો તે વખતે પોતાની પાસે હોય, તો આતે કાષ્ટ સ્વર્ગલોકની દેવી છે કે
કિન્નરી છે, એવો વિચાર તેઓના મનમાં ઉદ્ભવ્યા વિના રહે નહિ.

જે સમયની વટના વિષે અમે અનહિતેષ દુઃખે છીએ, તે મમમેચિતા મણીના હૃદયમા અનેક પ્રમત્તના પ્રિયાગે પાણીના પરપોટાની જેમ ઉત્પન્ન થઈ વિનીન થઈ જતા હતા. ગળમહેવમા આપ્યા પછી તેના હૃદયમા એક નવો મનોવિકાર જન્મ પામ્યો હતો. તેના હૃદયમા જે મનોવિકાર ઉત્પન્ન થયો હતો, તેને કોઈ ગમ કહે, કોઈ રનેહ કહે, કોઈ મોહ કહે, કોઈ પ્રીતિ કહે અને કોઈ પ્રેમ નામ આપે, તો તે સખ્દે સામે અમને વાધો નથી પડતો. જ્યારથી તેણીના હૃદયમા એ મનોવિકારે સ્થાન લીધું છે, ત્યારથી તેના સ્વભાવમા તેના બાહ્ય દેખાવમા અને તેની રીતમા અગમ્યબળ જેવું પરિવર્તન થયું છે. તેનું મન ગતી દિવમ મનોવિકારને પોષના અને અનેક પ્રકારની કૃપનાઓ બાંધવામા મશગુલ રહેતું હતું. તેના શરીરના પ્રત્યેક અવયવમા એ વિકારનું દર્શન થતું હતું. તેના એ વિદ્યાર શુદ્ધ હતો અને તેથીજ તેણે પોતાનું તન મન એક લાયક પુરૂષને સોંપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ચિન્તામણી એક ક્ષત્રિય બાળા હતી તે ઉચ્ચ સરકારી હતી અને ખરૂં ખોટું પાગખવાની તેનામા શક્તિ હતી, તેથી તેણે પોતાને કુખમાથી મુક્ત કરાવનાર ગુજરાતના ગાંધિરાજને પોતાની પ્રીતિનું પાત્ર બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. જો કે તેના આ નિશ્ચય મક્કળ થશે કે નહિ, એ માટે તેના મનમા ચંચલ હતી, તો પણ તેણે પોતાના એ નિશ્ચયને મનોવિકારને હૃદયમા સ્થાન આપ્યું હતું અને તને પોષીને વધારે દૃઢ કર્યો હતો. કોઈ વખતે આ મનોવિકાર શુદ્ધ હોય છે અને કોઈ વખતે તે અશુદ્ધ હોય છે. શુદ્ધ મનોવિકારને પ્રેમ કહેવામા આવે છે તે જમે તેવા વિપરિત સંયોગમા પણ એટલું ગિચ્છિતમા રહે છે. અશુદ્ધ મનોવિકારને મોહ કહેવામા આવે છે. તે ક્ષણસ્થાયી અને કૃત્રીમ હોય છે, તથા કાષ્ટક વિપત્તિ પ્રસંગ બનતા તેને નાશ થાય છે. પ્રેમ જોડ સંગ્રહ્ય છે, જ્યારે મોહ એ એક દુર્ગુણ છે. પ્રેમથી મનુષ્ય ઉન્નત અને ઉચ્ચે સુખી બને છે જ્યારે મોહથી તે અવનત અને ઉચ્ચે દુઃખી થાય છે. ચિન્તામણીના હૃદયમા શુદ્ધ મનોવિકાર-પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો હતો. પોતાના શરીર અને મન ઉભયના સ્વામી તરીકે તેણે ભીમદેવને પસંદ કર્યો હતો. ભીમદેવને પોતાનું મર્ફત્વ અર્પણ કરવા તે તૈયાર થઈ ગઈ હતી, પરંતુ ભીમદેવ એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો કે કેમ, એ વિચારચિંતાથી તેનું શરીર કંપ થતું જતું હતું. જો કે તેનું શરીર કંપ થવા લાગ્યું હતું, પણ તેનું મૌદર્ય તો દિનપ્રતિદિન વિગેષ આકર્ષક થતું હતું. ચિંતામત્ત બનેલું તેનું મુખ અને પ્રિયાગ્રશન અનેલી તેની આમોના મૌદર્યમા ઝોગ વૃદ્ધિ થઈ હતી. તે એટલું વિચારથી ચિંતામા બળી મરતી હતા અને તે એ કે “ ભીમદેવ જેવા મહાન ગાંધને તેના જેવી એક મામાન્ય દર્શનકુળની અને નિગધાર બાળાની શી દરકાર હોય ? ” આ એટલું વિચાર તે ખાતા, પીતા, મુતા, ઉત્તા બેસતા સર્વ સ્થિતિમા તેના મગજને ખળભળાવી ગયો હતો. ચિંતામણીના હૃદય

મંદિરમાં ઉદ્ભવેલો પ્રેમ એટલો જોરાવર હતો કે જે ભીમદેવ પોતાનો અસ્વીકાર કરે, તો પછી આ દુઃખી છવનનો અંત આણવાનો પણ તેણે નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો. પોતાને આશ્રય આપવાથી ભીમદેવને રાણી ઉદયમતિ સાથે અણબનાવ થયો હતો, એ વાત કર્ણપરંપરાએ તેના જાણવામાં આવી હતી. ઉદયમતિના અતિ ક્રોધી અને માની રવલાવને તે જાણી શકી હતી અને તેથી તે રાણીથી ડરતી હતી; પરંતુ જ્યારથી તેના હૃદયમાં ભીમદેવના માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, ત્યારથી તેણે અન્ય સર્વ ચિંતાઓને તિલાંજલિ આપી હતી. તે માત્ર પોતાના ઇષ્ટ વિચારોમાંજ મગ્ન રહેતી હતી.

આજે મધ્યાહ્ન કાળથી ચિંતામણી લતામંડપમાં આવીને બેઠી હતી. સંતમ્ન થયેલાં મનને અને તનને વૃક્ષો અને પુષ્પોની સુવાસથી અને ઠંડકથી શાંત અને શીતળ કરવાના હેતુથી તે અહીં આવી હતી; પરંતુ પુષ્પોની મધુર સુગંધથી અને વૃક્ષો ઉપર બેઠેલાં પક્ષીઓની પ્રેમલીલા જોવાથી તેનું મન વધારે વ્યાકુળ બન્યું. તેનું સમસ્ત અંગ મનોવિકારથી વ્યાપ્ત હતું, તેની પ્રત્યેક નાડીમાં લોહી જોસથી વહેતું હતું, તેની બન્ને આંખો વિકારી ભાવનાથી લાલ થઇ ગઇ હતી અને તેમાંથી ક્રોધ ક્રોધ સમયે એકાદ બે અશ્રુરૂપ મુક્તાક્રણો અચાનક નીકળી પડતાં હતાં. ભીમદેવને મળવાને, તેને પ્રિયતમ કહી બોલાવવાને, તેને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવાને અને તેના ચરણની સેવા કરવાને ચિંતામણીનું હૃદય, તેનું મન, તેનું સમસ્ત શરીર અને તેનો આત્મા વિગેરે અન્યંત આતુર બની રહ્યાં હતાં; પરંતુ તેની એ આતુરતા ક્યારે શમે-શી રીતે શાંત થાય ? આ વખતે તેનું હૃદયનમોહન સૌંદર્ય વિશેષ દર્શનીય બન્યું હતું; પરંતુ એ વિષે વારંવાર વિચેચનો કરી અમે અમારા વાચકોના ચચળ ચિત્તને ચલાયમાન કરવા ઇચ્છતા નથી. ચિંતામણી આ સ્થિતિમાં કેટલોય વખત બેસી રહેત, તે અમે કહી શકતા નથી. પણ તેનાં મગજમાં કાંઈ વિચાર આવતાં તે ઉભી થઇ ગઇ અને લતામંડપમાં આમ તેમ ફરવા લાગી. પક્ષીઓની પ્રેમલીલા જોઇ તે નિઃશ્વાસ મૂકતી હતી, મથૂર-મથૂરીની કળા જોઇ તે ઉદાસ થતી હતી, લતાઓ વૃક્ષોને સ્ત્રીઓની પેઠે આલિંગન કરેલી હતી તે જોઈને તે વિવશ બની હતી, શીતળ અને અધુર પવનના સ્પર્શથી તે વ્યાકુળ વ્યાકુળ થઇ રહી હતી. દુઃકમાં કહીએ તો પ્રાકૃતિક સર્વ સાધનોથી તેને સુખને બદલે દુઃખ ઉત્પન્ન થતું હતું.

થોડીવાર પછી તેના હૃદયમાં અન્ય વિચાર ઉદ્ભવતાં તે લતામંડપમાંથી બહાર નીકળી. અચાનક તેની દ્રષ્ટિ પાસેના એક વૃક્ષની ઓથે ઉભેલા ભીમદેવ ઉપર પડી. રાજ્યકાર્યથી પરવારી ભીમદેવ પોતાના મનને આનંદ પમાડવાના હેતુથી બાગમાં આવ્યો હતો. કેટલોક સમય બાગમાં આમ તેમ ફરી છેવટે લતામંડપમાં આરામ લેવાના વિચારથી તે આ તરફ આવ્યો. ત્યાં સહેજ દૂરથી લતા-

મહાપ્રભા ચિન્તામણીને બેઠેલી જોઈ તે શુભ ગીતે બીજી બાલુચી નજીક આવ્યો અને વૃક્ષની ઓચે ચિતામણીની મર્વ હીનચાલ જોઈ ચક્રાય, એવી ગીતે ઉભો ગયો પ્રથમ ચિન્તામણીના અવર્ણનીય પે તેના મન ઉપર અમર હરી હતી, પરંતુ ચિન્તામણીનો એળાપ થયા પછી તુરંતજ તેને યુદ્ધના કાર્યમાં રોકાઈ ગયેલું પડ્યું તેથી તેને જોનાનો તથા તેની અથે વાતચિત્ત કરવાનો પ્રમગ મળ્યો નહોતો. ભીમ જેવ અન્ય વિષયોમાં મરાણુન ગદેનાથી તે તેને કટલેડ અંગે વીસરી ગયો હતો, પણ આજ આવી ગીતે અચાનક તેને જોતા તેની મનોવૃત્તિ મતેજ થઈ આ વખતે તેનું મૌદર્ય જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો, તેના પ્રત્યે તેને આત્મશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ પોતાની પ્રિય ગણીના અમણાથી તેનું હૃદય ખીજ થતા તે અન્ય પ્રીતિપાત્રની શોધમાં તત્પર મળ્યો હતો પરંતુ યુદ્ધમાં સતત રોકાવાથી તેની એ તત્પરતાને અત્યાગ્રમુધી અવગણ મળ્યો નહોતો. અત્યાગ્ર ચિતામણીને જોતા તેના હૃદયમાં ખળભળાવ થયો અને તેણે પોતે પોતાના મનમાં પ્રથમ હરી ગયેના નિશ્ચયને યાદ કર્યો ભીમ જેવ થોડો સમય શુભ રીતે ચિતામણીના સૌંદર્યને જોતો ઉભો ગયો હતો, પણ ચિતામણી લતામહાપ્રભાથી દગલી દગલી મહાગ આવતા તેની દ્રષ્ટિ ભીમ જેવ પર પડી ચિતામણીએ તુરંત જ પોતાની દ્રષ્ટિ રાગમથી પાડી ખેંચી લીધી, પરંતુ એ થોડા મમયના દ્રષ્ટિપાતે ભીમ જેવના હૃદય ઉપર વિજળી-અમર હરી ચિન્તામણીની પ્રીતિથી મૃદુ મતેલી દ્રષ્ટિએ ભીમ જેવના મન ઉપર ધ્વજિત અમર હરી ભીમ જેવ તુરંતજ સમજી ગયો કે ચિતામણી પોતાને ચાહે છે તે એ વિચારથી ખુશ થયો, અને તુરંતજ તે તેની પામે ગયો. ચિતામણી ભીમ જેવને પોતાની પામે આવેનો જોઈ અત્યંત શરમાઈ ગઈ અને રાગમથી તેના મુખ ઉપર ગ્તાગ ગડી આવી ભીમ જેવ ચિતામણીનું અપૂર્વ મૌદર્ય જોઈ અત્યંત ખુશ થયો અને તેણે આવી નિશ્પ્રભા ક્ષત્રિય માળાને પોતાની ગણી બનાવવાનો તુરંતજ નિશ્ચય કરી લીધો. ભીમ જેવે મીઠા મૃદુ અવાજે કહ્યું “ ચિન્તામણી ”

ચિન્તામણી, એ મધુર શબ્દો માલગી આનંદમાં ગરગાવ બની ગઈ આનંદના અતિરેખી તેણે તેના ક્તો ઉત્તર આપ્યો નહિ તે તો પૂર્વની જન્મ ચિન્નવત ગિયતિમાં ઉભીજ ગઈ

ભીમ જેવે ફરીથી પ્રીતિયુક્ત સ્વરે કહ્યું “ ચિન્તામણી કેમ ઉત્તર આપતી નથી ? ગા માટે શરમાય કે ? ”

ભીમ જેવના મુખમાંથી પોતાનું નામ નાગવાગ નીજતુ માલગી તે દેવના શરમાઈ ગઈ હતી તે બોનવાને અને પોતાના મનની વાન કહેવાને આતુર હતી, પણ તેનાથી નહીં પોતાનું હોતુ તેની જીભ બંધે કાઢએ બાંધી લીધી ન હોય !

“ ચિન્તામણી. ” બીમદેવે મધુરા સ્વરથી એટલા શબ્દો ઉચ્ચારી જરા અચકાઈને આગળ ચલાવ્યું. “ તું શા માટે મ્હારાથી સરમાય છે ? મ્હારા સામે તો નો. મ્હારે તને એક વાત પૂછવી છે. એક વિષયમાં મ્હારે તારો અભિપ્રાય જોઈએ છીએ. ”

આ વખતે ચિન્તામણીએ પોતાનો દ્રષ્ટિ ઉઘી કરી અને બીમદેવ પ્રત્યે જોયું. તેની જાને આંખામાં યુદ્ધ પ્રેમ ભરેલો બીમદેવના જોવામાં આવ્યો. બીમદેવે તેના પ્રત્યે એકદ્રષ્ટિએ જોતાં કહ્યું, “ તું મ્હારી વાત સમજીને ? એક વિષયમાં મ્હારે ત્હારા અભિપ્રાયની આવશ્યકતા છે. ”

ચિન્તામણીએ પોતાના વિણાના જેવા મધુર સ્વરથી કહ્યું. “ હા મહારાજ, હું આપની વાતને સમજી છું; પરંતુ આપને મ્હારા અભિપ્રાયની શી આવશ્યકતા છે ? જેવો આપનો વિચાર તેવાજ મ્હારો અભિપ્રાય. ”

“ પણ જે વાત હું તને કહેવાનો છું, તેમાં મ્હારા કરતાં ત્હારું દિવિ વિશેષ સમાયેલું છે અને એ કારણથીજ મને ત્હારા અભિપ્રાયની-ત્હારી ઈચ્છાની અગત્ય છે. ” બીમદેવે કહ્યું.

“ મહારાજ ! મ્હારા હિતની વાતમાં આપ મ્હારી ઈચ્છા જાણુવા આતુર છો; પરંતુ મ્હારી ઈચ્છા આપનો ઈચ્છાથી જૂદી નથી. આપ જેમ કહેશો તેમ વર્તવાને હું તૈયાર છું. ” ચિન્તામણીએ કહ્યું.

“ તું ગમે તેમ કહે, પણ મ્હારે ત્હારો અભિપ્રાય જાણવો છે. અર્ધા કલાક સુધી પેલા વૃક્ષ પાસે ઉભા રહીને મેં ત્હારી સ્થિતિનું અવલોકન કર્યું છે અને તે ઉપરથી હું અનુમાન કરું છું કે, ત્હારા હૃદયમાં પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થયો છે. મને સ્પષ્ટ કહી દે કે તું કેને-કયા ભાગ્યશાલી પુરૂષને ચાહે છે ? જેને તું ચાહતી હશે, તેની સાથે ત્હારો જીવન સંગઘ થોજી આપી હું તને મુખી કરીશ. ” બીમદેવે કહ્યું.

ચિન્તામણીએ અવનત મુખે કહ્યું-“ મહારાજ, આહું અવળું બીજું કંઈ હું જાણતી નથી. હું તો આપ કહો તેમ કરવાને તૈયાર છું. ”

“ જ્યારે તું બધો ભાર મ્હારા ઉપર મૂકે છે, ત્યારે મ્હારા અંતરની વાત હું તને કહું છું. ત્હારું અનુપમ સૌંદર્ય અને વિશેષ કરીને તો ત્હારું નિમંજળ ચારિત્ર્ય જોઈને, જે દિવસે તું અહીં રાજમહાલયમાં આવી તે દિવસથીજ મ્હારા હૃદયમાં ત્હારા માટે ઉચ્ચ ભાવના ઉત્પન્ન થઈ હતી અને તે દિવસથીજ ત્હારા જેવા સ્ત્રીરત્નને યોગ્યસ્થાને રાખવા માટે મેં તને મ્હારી રાણી બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ ત્યારપછી તુરતજ ત્હારે ઉપરાધાપરી યુદ્ધમાં રોકાવાનું થતાં હું તને કેવળ વીગરી ગણી હતો, આજે રાજ્યકર્મથી પરવારી હું

માગમા કરવાને માટે આવી ચઢો અને તને લતામ કપમા બેતા મહારી પૂર્વની લાગણી પાડી મતેજ થઈ મહારા જગપણુ લય ગમ્મા મિવાય, મહારી ઇચ્છાને ત્હારી ઇચ્છા અનુકૂળ છે કે નહિ ? તથા તુ મહારી રાણી થવાને ખુશી છે કે નહિ, તે સ્પષ્ટતાથી કહી દે ” બીમરેવે પોતાના અતર્ની વાત કહી મલગાવતા તેની ઇચ્છા શુ છે ને જાણી લેવાને પૂછ્યું

પોતાને પ્રિય પણ અણુધારેલ શબ્દો બીમરેવના મુખમાથી નીકળતા સાલળા ચિન્તામણીને રોમાય થયો નેણે આનંદના અતિરેક માથે જગ દીવગીરી ભરેલા અવાગતી ક્યું ‘ મહારાજ, આપ મને આપની અર્ધાંગના-ગણી બનાવવાને આતુર છો, તે જોઈ મને એટલો બવો આનંદ થાય છે કે તેનું વાણી કાગ વર્ણન કરવા જેટલી મહારામા રક્તિ નથી મહારુ એવું સંભાળ્ય ક્યાથી હોય કે હું આપના અત પુત્રની દાસી થવાને બંદને ખુદ આપની-ગુજરાતના ગાનધિગાનની ગણી થઈ શકું ? પરંતુ એક વાતનું સ્પષ્ટીકરણ થવાની અગત્ય છે મેં સામણ્યુ છે કે આપને અને ગણીજીને-આપે મને આશ્રય આપ્યો તે માટે-કેવેન થયો છે, એ વાત શુ સત્ય છે ? ”

બીમરેવે સહજ ઉતાવળથી ક્યું ‘ એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરાવવાની તને શુ અગત્ય છે ? એ વાત સત્ય હોય કે અસત્ય હોય, તે સાચે તને શુ સબધ છે ? ”

ચિન્તામણીએ નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો. “ મહારાજ, મહારો અવિનય થાય તો ક્ષમા કરજો, પણ એ વાતમા સત્ય કેટલું છે તે મને ક્યા કરીને કહો મને આશ્રય આપવા માનથીજ આપને ગણીજી માથે લ્યક થયો હોય, તો મહારે અર્ધાંશ માટે મહેવું જોઈએ ? મને અર્ધાંથી આપ ગળ આપો હું ગમે ત્યાં ચાલી જઈશ અને મહારા હું ખી જીવનને ગમે તેવી સ્થિતિમા મૂકીશ, ”

“ ગણીજી આવે મહારે અબુમનાવ થયો કે તે વાત સત્ય છે, પરંતુ તેથી તુ તો માટે ગમગાય છે ? ત્હારા જેવા સીંગતને અખડતુ મૂનું એ કાઠપણુ મને હિયન નથી એમ સમજીને હું તને મહારો અર્ધાંગના બનાવવા તૈયાર થયો છું પરંતુ તે પ્રમાણે કરવાની ત્હારી ઇચ્છા ન હોય તો પડી ત્હારી ઇચ્છા પ્રમાણે વિના વિલંબે વ્યવસ્થા કરી તને સુખી બનાવીશ ” બીમરેવે ઉદાર તાથી કયું

“ મહારાજ આપ એ શુ કહો છો ? મહારા જેવી એક હું ખી માળાને હું ખમાથી બચાવી તેને જીવિત લઈ આપ્યું અને વળી ગણીજીની પણ ગમગ

નહિ કરતાં મ્હારા જેવી કુદ્ર બાળાને આપ અર્ધા ગના બનાવવા તૈયાર થયા છો, એ મ્હારા પરમ સોસાગ્યની વાત છે. હું આપની રાણી નહિ પણ દાસી થવાને પણ ખરા હૃદયથી આતુર છું. ત્યારથી આપનું દર્શન મેં કર્યું છે. ત્યારથી મ્હારે તન અને મન મેં આપનેજ અર્પણ કર્યું છે. આપ આ શરીરના અને મનના રાજા છો—સ્વામી છો અને એ સ્વામીની આજ્ઞાને મરતકે ચડાવવા આ દાસી તૈયાર છે; પણ મ્હારાજ, મ્હારા હીંધે રાણીછને દુઃખ થાય, એવું અગત્ય કાર્ય કરવા આપ શા માટે તૈયાર થયા છો ? ” ચિન્તામણીએ કહ્યું.

ભીમદેવે સ્મિત હાસ્ય કરના કહ્યું. “ ચિન્તામણી ! હું જે કાર્ય કરવા તૈયાર થયો છું, તે યોગ્યજ છે. માટે તું જરા પણ દીક્ષગીર થઇશ નહિ. હું માત્ર ત્હારી ઇચ્છા કેવી છે, તે જાણવા માગતો હતો અને ત્યારે તું મ્હારી ઇચ્છાને આધીન છે—મને ખરા હજારથી વાહે છે, તો પછી ત્હારા જેવી અનુપમ કાવલ્યસપ્ત પત્ર સુંદરીને મ્હારી અર્ધા ગના બનાવું તેમાં શી હરકત છે ? આજથી—અરે અત્યારથી તું શુન્દરાતના રાજધિરાજની એક અતિ પ્રિય રાણી થઇ ચુકી છો. આપણું લક્ષ જેમ અને તેમ તુરતમાં થઇ જાય, એવી વ્યવસ્થા કરવાની વરધી ગાંત્યશુર રવિરામાને હમણાજ મોકલાવું છું. ચિન્તામણી, પ્રિયા, મેં ત્હારો સ્વીકાર કર્યો; તેથી તું ખુશો થઇ છો ને ? ”

ભીમદેવે છેવટના એ શબ્દો કહીને ચિન્તામણીનો કેમળ કર પકડી તેને પોતાના તરફ ખેંચી અને પોતાની પ્રચંડ ભુજનમા તેને આશ્રયસ્થાન આપ્યું. ચિન્તામણી પણ “ પ્રિયતમ, પ્રભુ ! એનાથી બોલો ખુશાલીનો પ્રસંગ મ્હારા માટે કયો હોઇ શકે ? ” એમ કહેતી સુંદરલતાની જેમ ભીમદેવના શરીરને વીટળાઇ ગઇ. એ હિલચ પ્રેમીઓની પ્રેમલીલા જોવાને અને એ રીતે તેમને શરમાવવાનો આપણને અધિકાર નથી; માટે આપણે ત્યાંથી રજા લઈ અન્ય વિષયમા શું થાવા રવાના થઇએ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

દામોદરની કપટબાળ.

વિમળ અને ધર્મસિંહને દરેક યુદ્ધમાં મળતા જતા વિજયથી તથા તેમનો દિન-પ્રતિદિન વધતી જતી કીર્તિથી દામોદરમંત્રી ચિન્તામણ રહેતો હતો. તે તેમને ઉતારી પાડવાના અનેક પ્રયત્નના ઘાટ ધડવામાં મશગુલ રહેતો હતો, તેણે સામન્તને પોતાના પક્ષમાં આડું અવળું સમજાવી

બેઝ-ચો હતો સામન્તને પણ દામોદરના પક્ષમાં ભજવાનો ખામ હેતુ હતો. દામોદર, મહેશ્વર, ગવિશર્મા અને સામન્ત, એ ચારે જણાએ મળીને આવક મંત્રીઓને ઊતારી પાડવાનો-તેમના હાથમાં જઈ પડેલી મત્તાને છીનવી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. વિમળે સિધ્ધમાં મેળવેલા વિજયથી તથા માળગગળ બોજનો પરાજય કરવાથી તેની કીર્તિ ધણા દેશોમાં પ્રસરી ગઈ હતી. વિમળના નામ માત્રથી અન્ય ગજાઓ ભવથી નુજતા હતા, એટલું જ નહિ, પણ તેઓ તેની કૃપા મેળવવાનો પ્રયામ કરતા હતા, દામોદર જેમ જેમ આવક મંત્રીઓને ઊતારી પાડવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો તેમ તેમ તેમની વિશેષ ચક્રની ઢળા થતી જતી હતી અને ગજામાં તેમનું પ્રાપ્ત્ય ક્રમે ક્રમે વધતું જતું હતું. દામોદરે પોતાનો હેતુ પાડ પાડવાને માટે સામન્તને પોતાના પક્ષમાં લીધો હતો. કેમકે તે બીમદેવનો વિશ્વાસુ અને પ્રીતિપાત્ર સેવક હતો અને વિશેષમાં તેની સત્તાહને પણ બીમદેવ માન્ય કરતો હતો. રાજાનો વિશ્વાસુ એવક જો પોતાના પક્ષમાં હોય તો કાંઈ મિદ્ધિ દુરત થાય, એ માન્યતાથી સામન્તને તેણે વશ કર્યો હતો. ખરૂં જોઈ શું છે તે અમજવાની શક્તિ વિનાનો સામન્ત, આવક મંત્રીઓનો વિરોધી બની દામોદરના પક્ષમાં બન્યો હતો. સામન્તને દામોદરના પક્ષમાં જવાનું એક કારણ હતું અને તે એ કે દામોદરની પુત્રી મેનાએ તેના યુદ્ધપ્રિય ચિત્તનું કારણ કર્યું હતું. સામન્તના હૃદયમાં મેનાના સ્વાર્થે મનોવિકાસને જન્મ આપ્યો હતો. પ્રથમનો તટસ્થ વૃત્તિનો સામન્ત હવે આવકનો વિરોધી થયો હતો, તે મેનાનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયામ કરતો હતો અને તેના એ પ્રયામમાં કૃતિમૂલક થવાને માટેજ તે દામોદરના પક્ષમાં બન્યો હતો. તેને વખત મળે કે દુર્ગતજ તે દામોદર મહેતાની હવેલીએ આવકનો હતો અને હરખાલ ઉપાયે મેનાને મળવાનો, તેનો માથે વાનચિત્ત કરવાનો અને તેનો પ્રેમ મપાત્ર કરવાનો હાથ રોધતો હતો. દામોદરથી સામન્તના હૃદયની આ વાત ગુપ્ત રહી નહિ. તેણે મેનાને અને સામન્તને પરસ્પર અપૂર્વક વાતો કરતા એક બે પ્રમંથે જોવા હતા. પરંતુ તેણે તેમને મળના કે વાતો કરના અટકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. ઉપમતિની સાથે બીમદેવને કાંઈ કાંઈથી કનક થયો હતો, એ દામોદર જાણતો હતો અને તે એમ પણ જાણતો હતો કે પોતાના નિશ્ચયનેજ વળગી રહેનાર બીમદેવ અવશ્ય બીજી રાણી કરશે આ વિચારથી તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો હતો કે પોતાની પુત્રી મેનાના સ્વાર્થની અને તેની ચતુરાઈની વાત બીમદેવના કાને અન્ય માણસ દાખલે લાવવી અને બીમદેવના હૃદયમાં એ વાત જોઈ જાય તે મેનાને તે અવશ્ય પોતાની રાણી બનવશે. સામન્તને મેના સાથે છૂટથી વાત કરવા દેતો હતો, એનું કારણ પણ એજ હતું કે સામન્ત મેનાના સ્વાર્થની અને તેની વિદ્વાતાની વાત બીમદેવને કહે અને એ રીતે મેના જો બીમદેવની રાણી

બની શકે તો પછી રાત્ર્યમાં પોતાનું પ્રાગ્ણ્ય અવશ્ય વધી જાય તથા શ્રાવક મંત્રીઓને નીચા પાડી શકાય. આ વ્રતના બનરી દેવળ અશક્ય હતી: કેમકે મેનાનું રૂપ જોઈ સામન્તજ તેના ઉપર મોડી પડ્યો હતો, એટલે પોતાની પ્રિય વસ્તુની વાત તે ભીમદેવને કહે, એ સાંભળિત નહોતું. દામોદર મેનાને ઘણી વાર લક્ષ્મીદેવી પાસે મોટાવતો હતો, પણ મેનાના ત્યાં જવા આવવાથી ભીમદેવ ઉપર તેની કાંઈ અસર થઈ હોય, એમ જાણવામાં આવ્યું નહોતું.

સામન્તને એ વાત ખાસ કહેવાના ઉદ્દેશથી દામોદરે તેને આજે પોતાની હવેલીએ બોલાવ્યો હતો. સામન્ત પણ આવા તેડાની વાટજ જોતો હતો. તેથી તે તુરતજ દામોદર મહેતાની હવેલીએ આવી પહોંચ્યો. દામોદર મહેતાના બેક-કના ઓરડામાં તે સીધો ચાલ્યો ગયો: પણ ત્યાં દામોદર મહેતાને નહિં જોતાં બીજા ઓરડામાં હશે. એમ ધારી તે બહાર નીકળ્યો. એટલે દામોદર મહેતાની સુકામળ પુત્રી મેના સામે મળી. મેનાએ સામન્તને જોતાં કહ્યું, સામન્તસિંહ, આ ઓરડામાં જ બેસો. મ્હારા પિતાશ્રી હમણાંજ આવે છે. ”

“ શું તમે મને એ કહેવાને માટે જ આવ્યાં હતાં ? ” સામન્તે પૂછ્યું.

“ હા, પિતાશ્રીએ મને એટલા જ માટે તમારી પાસે મોકલી છે. ” મેનાએ ઉત્તર આપ્યો.

“ મેના ! ” સામન્તે નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું.

“ કેમ ? ” મેનાએ રૂક્ષ ઉત્તર આપ્યો.

“ તમે મ્હારી એક વાત સાંભળશો ? ” સામન્તે પૂછ્યું.

“ સાંભળીશ, તમારી યુદ્ધની વાતો સાંભળવાથી મને બહુ આનંદ આવે છે. ” મેનાએ સરલ સ્વભાવથી ઉત્તર આપ્યો.

“ પણ અત્યારે તમને જે વાર્તા કહેવાનો છું, તે યુદ્ધની વાર્તા નથી. ” સામન્તે કહ્યું.

“ આનંદ અને રસ આવે એવી વાત હોય તો હું સાંભળવા તૈયાર છું. ” પરંતુ અત્યારે વાત સાંભળવાનો સમય નથી. હમણાંજ પિતાશ્રી આવી પહોંચશે. ” મેનાએ કહ્યું.

“ ઠીક, તમારી જેવી ઇચ્છા. ” સામન્તે દિલગીરી ભરેલા અવાજે કહ્યું.

“ તમે કેમ આજે ઉદાસ જણાઓ છો ? શરીરે તો આરોગ્યતા છે ને ? ” મેનાએ સામન્તનો દિલગીરી ભરેલો દેખાવ જોઈને પૂછ્યું.

“ બીજું કંઈ નથી, સહેજ માથું દુઃખે છે. ” સામન્તે ઉત્તર આપ્યો.

“ તેના માટે શું કંઈ ઔષધ નથી ? ” મેનાએ પૂછ્યું.

“ ઓપધ તો કે, પણ ” મામન્ટ આગળ બોલતો અડી ગયો.

“ કેમ મોનતા અટકી ગયા ? ઓપધ બે હાથ તો પડી પણ પછી પછી
ડરો છે ? ” મેનાએ કહ્યું

“ પણ એ ઓપધ તમાગી પાસે છે ” મામન્ટે કહ્યું

‘ મારી પાસે ? ’ મેનાએ પૂછ્યું

મામન્ટ મેનાના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા જતો હતો, પણ મામેથી દામો
દરને આવતો નોંધ તે ચૂપ રહ્યો મેના પોતાના પિતાને આવેલા નાણી ત્યાંથી
હિતાવળી હિતાવળી ચાલી ગઈ દામોદરે હસીને કહ્યું “ મામન્ટસિદ્ધ તમને
આન્યાને કેટલો વખત થયો ? ચાલો ઝોગડામા જઈને નીચેને બેસીયે ”

સામન્ટ દામોદર પાછળ ઝોગડામા ગયો તેણે બેમતા બેમતા ઉતર
આવ્યો. ‘ મને આન્યાને થોડોજ મમય થયો છે ’

દામોદરે કેટલીક આડીઅવળી વાતો કહી પછી કહ્યું “ મામન્ટસિદ્ધ
મહારે તમને એક વાત પૂજવાની છે મહાગજને અને ગણીછને કુમપ થયેયો
હોવાથી શું મહાગજ નીચે ગણી કાઢવા ઈચ્છતા નથી ? ” મહાગજ તે મન-
ધમા કેમ કાંઈ પ્રયામ કરતા નથી ”

“ મહારાજ તે મનધમા વિચાર તો ચનાવે છે, ” મામન્ટે કહ્યું

“ મહાગજ બીજો ગમે તે પ્રયામ કરતા હોય અથવા ગમે તે વિચાર
ચનાવતા હોય, ને જાણવાની મને અગત્ય નથી પરંતુ એક નાત રહેવાને ખાસ
રૂઠીને તમને જોનાન્યા છે મેનાને તો તમે ધણી વિમોથી ઝોગડો છો અને
વિગેષમા તેન ત્રાગના પુગિચયથી તેનામા કેવા કેવા ઉત્તમ ગુણો રહેના છે
તે વિશે પણ તમે જાણ્યોતા છો, તો પડી તેવી સર્વાંગ મુદર અને મર્વગુણમ
પણ પાટણના મુખ્ય મંત્રાની પુત્રી મહાગજ શ્રી હીમદેવની ગણી ન થઈ શકે ?
મહાગજને તમે મેનાના મનધમા કાંઈ રખેને કહ્યું છે ? દામોદરે પોતાના
મુળ હાથને વક્ષમાં ગણીને પૂછ્યું

મામન્ટ નો દામોદર મહેતાની આ વાત માલજીને કેવળ મનમુગ્ધ થઈ
મયો તના હ વમા અમ્મ વેદના થવા નાગી તેના ચિતાતુર અદેગ ઉપર દીન
ગીરીની છાયા પાઈ ગઈ મેનાને ચાહનાર મામન્ટ મેનાને ગણી જનાવવાની
દામોદરની વાતને જાણી મહેજ ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો. “ મે મહાગજને
મેનાના મનધમા કાંઈ વાત કરતી નથી, કેમકે તમાગા વિચાર જાણ્યા પહેલા
એવી વાત મહેવામા ફળ શું ? ”

“ પરંતુ હવે મારો વિચાર જાણ્યા પછી મહારાજને એ વાત ડરેવામાં હરકત છે ! ” દામોદરે પૂછ્યું.

“ હરકત તો કાંઈ નથી, પણ મેનાને રાણી બનાવવાની તમારી ઇચ્છા ક્ષિબૂત થાય તેમ નથી. ” સામન્તે ઉત્તર આપ્યો.

“ એનું કારણ ” દામોદરે વિસ્મયતાથી પૂછ્યું.

“ એનું કારણ એ કે મહારાજ પેલી ચિન્તામણીને ચાહે છે. ચિન્તામણી ને તમે ઓળખો છો ને ? ” સામન્તે કારણ દર્શાવતાં પૂછ્યું.

“ ગુણિકાના ઘેરથી જેને તમે લઈ આવ્યા હતા. તે ચિન્તામણીને મહારાજ ચાહે છે ? ” દામોદરે પૂછ્યું.

“ ચાહે છે, એટલું જ નહિ, પણ થોડા દિવસમાં મહારાજ તેની સાથે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી પણ જોડાવાના છે. ” સામન્તે ઉત્તર આપ્યો.

“ શું ગુણિકાના ઘેરથી આવેલી એક છોકરી, કે જેનું કુળ અને શીલ જાણવામાં નથી, તેની સાથે મહારાજ લગ્નની ગાંઠથી જોડાવા માગે છે ? ” દામોદરે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“ તે રાજપુત કુમારિકા છે અને અઘાપિ પર્યંત પોતાનું શીલ તેણે સાચવી રાખ્યું છે, એવું જાણીતેજ મહારાજ તેની સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે. ” સામન્તે જવાબ આપ્યો.

દામોદર મહેતા આ હકીકત સાંભળી દીલગીર થઈ ગયા. પોતાની ખારણામાં નિષ્ફળતા મળતાં તેને અપાર શોક થયો, પણ હિંમત હારી ન જતાં તેણે કહ્યું. “ હું મહારાજને સમજાવીશ. ચિન્તામણી જેવી ગુણિકાના ઘેરથી લાવવામાં આવેલી છોકરી સાથે મહારાજનું લગ્ન થવા દઇશ નહિ ”

“ મહારાજને સમજાવવા, એ મહાન મુશ્કેલ કાર્ય છે. તેમણે ચિન્તામણીને પોતાની રાણી બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે અને તેમણે ફરેલા એ નિશ્ચયને ફેરવવા તમે અસમર્થ છો; કારણકે તેઓ દૃઢ નિશ્ચયી છે ” સામન્તે કહ્યું.

દામોદર વિચારમાં પડ્યો. સામન્ત પણ વિચારમાં હતો. આજની વાતથી તેઓ બન્ને નિરાશ થયા હતા. તેઓ બન્નેને અસ્પર્શની વાતથી પોતપોતાની ખારણામાં નિષ્ફળતા મળી હતી. સામન્ત છેવટે કંટાળીને બેઠ્યો અને તે ભાંધી ચાલતો થયો, પણ વિચારના વમળમાં ગોથા ખાતાં દામોદરે તેના સામે જોયું નહિ, તેમ તેને વધારે વખત બેસવાનો આગ્રહ પણ કર્યો નહિ. સામન્ત દામોદરની કપટજાળને સારી રીતે સમજી ગયો. મેનાની સાથે વાતચિતની અત્યારસુધી તેણે જે છૂટ ભીંધી હતી અને દામોદરે તે સબંધે આંખ આડા કાન કર્યો-હતા તેનું શું

કાજુ હતુ, તે મરે વાત તેના અમજવામા આવી મરં હતી મામન્ટેએક વખત
એન્ટે મળી પોતાના હૃદયને ભાવ સ્પષ્ટનાથો તેને મ્હી દેવાનો વિચાર એ
પણ તે દામોદરની કપટ-ભજથી એટલો બધો નિરાસ થઈ ગયો હતો કે તેનું
મનજ વિચારથી બમિન થઈ ગયું તેને આ-મના-એકાતવાસની જરૂરીઆત
હતી નિગમના અમલ બોલ નામે દર્શનો માતો અવનન મુખે મામન્ટ દા
મો મદતાની દેવના છાડી ધીમે ધીમે નાગમદાનય તર્ક આપ્યો ગયો

મનો-૨ હતુ નુધી વિચારમા ને વિચારમા જ્યા બધા દતો, ત્યા ને ત્યા
બધો દતો પોતાની કપટભજથી આમ અચાનક તુડી નથેલી જેમ તેને અર્ધ
દરકુ બ થયું પાણીની ગત્યનતા જાણે તેના હાથમાયો ચાલી જતી દોય,
અમ તેને જણાય કોપના, માહના અને નિગમના વિચારથી તેનું મનજ અ
મિન થઈ ગયું તેણે જે થી દામ મારી. " મેના "

" મેનાએ ત્યા દોડી આનીને કહ્યું ' શુ પિનાછ ? "

' હૃ પાણી ભાવ જે એ ' દામો ૨ે આના કહી

મેના તુ તજ ના પાણીનો નોગો વછ આવી દામો-૨ પોતાના મનમ
થપના ધરીરને રાત મગા હૃ પાણી પીના પીના કહ્યું મેના

" કેમ પિનાછ ? " મેનાએ ઉત્તર આપ્યો

" તુ લક્ષ્મીદેવી પામે વનીવાર જાવ કે, ત્યા તે પેની ચિન્તામણીને
જાણે છે વાર ? " દામો ૨ે પૂછ્યું

" ચિન્તામણી તો ન્દારી મુખી થઈ / લક્ષ્મીદેવી પામે જ્યારે કુ જાડ
થે ત્યારે તે વણા ભામે ત્યાજ દોષ છે પિનાછ ! ચિન્તામણી તો એ જાન
છ દા ! " મેનાએ ઉત્તર આપ્યો

' હી, પણ મદાગજે તને કોઈ રખત જેમ છે ' દામો ૨ે હરીધો પૂછ્યું

મદાગ જે મે તો બદુએ વાર જોયા છે, પણ તેમજે અને એક વાર
જાનથી ' મેનાએ કહ્યું

દામોદર એ સામજાને જે થી દો દબાવ્યા તેણે યોગ વાર લીને
કહ્યું જા તને જ્યાની જા છે, પણ ઉભી રહે મામન્ટ જ્યા મો નેની
જે જા છે ? "

ના પિનાછ " મેનાએ કહ્યું

" મામન્ટ માથે તુ અવાગુથી હૃથો વર્તની હતી તે દરે તારા
જેની ઉમર જાવજાકીન ઉમિન નથી માં દરેકો નેની મીને મેના માથે
દર દેવાનુ જાવ રાજે " તમે ૨ે સ્વજા કરી

“ અહુ સાઈં પિતાશુ.” એમ કહીને સરલ સ્વભાવની મેના લાંથી ચાલી ગઈ.

થોડીવાર પછી દામોદર ઉઠ્યો અને કપડાં પહેરી મહેશ્વર મંત્રીની હવેલીએ જવા નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

રવિશર્માના રોષ.

“લારે તમારો વિચાર એવો છે કે રાજા હમીરને મુક્ત કરી તેને રાજ્ય પાછું સુપ્રત કરવું ?” ભીમદેવે દિવાનમાં જડી લીધેલા મ્હોટા દર્પણમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોતા જોતા સામે ઉભેલા નિમજ્જને પૂછ્યું.

“હા મહારાજ, મ્હારો વિચાર એવો છે. વળી શરણે આવેલા રાજાને જીવન પર્વ ત કેદ રાખવો તેના કરતાં તેના ઉપર ઉદારતા ખતાવી આપણું આધિપત્ય ક્ષુલ્લ કરાવીને તેને તેનું રાજ્ય પાછું સોંપવું, એ આપના જેવા ન્યાયી અને ઉદાર રાજધિરાજનું કર્તવ્ય છે.” વિમલે યોગ્ય સલાહ આપી.

“પણ હમીરને મુક્ત કરવાથી તે પાછો આપણી વિરૂદ્ધ ખટખટ નહિં કરે ?” ભીમદેવે પૂછ્યું.

“ખટખટ કરવા જેટલી તેનામાં હવે શક્તિ રહી નથી. આપણા સામર્થ્યની તેને સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ ગઈ છે. એટલે તેને મુક્ત કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની શંકા રાખવા જેવું નથી.” વિમલે ઉત્તર આપ્યો.

કોઈ પણ પ્રકારનો દંડ લીધા વિના અને સરતો કરાવ્યા વિના તેને મુક્ત કરવાનું મને ઉચિત લાગતું નથી.” ભીમદેવે કહ્યું.

“એ સંબંધમાં પણ આપને શંકા રાખવાનું પ્રયોજન નથી, કારણ કે હમીરને મુક્ત કરવા માટે વિનંતિ કરવા સિંધુદેશનું મહાજન આગ્રહુ છે, તેની સાથે મેં દંડના સંબંધમાં ગોઠવણ કરી છે.” વિમલે કહ્યું.

“શી ગોઠવણ કરી છે” ભીમદેવે પૂછ્યું.

“છપ્પન કોટી ધન અને ત્રણ લાખ તેજ ઘોડા, એટલો દંડ લઈને તથા ગુજરાતના રાજધિરાજની આણ ક્ષુલ્લ કરાવીને હમીરને મુક્ત કરવો. એવી સરત સિંધુદેશના મહાજન સાથે કરી છે, માટે આપની આજ્ઞા એ પ્રમાણે કરવાની હોય તો મહાજનને અહીં બોલાવુ” વિમલે ઉત્તર આપ્યો.

ભીમવે હમીને કહ્યું “ તમે કરેલો મગતને હું ટ્લુન ગણુ છું મહા જનને અહીં જોનાવવાની આવશ્યકતા નથી તેથી તમે જઈને મહાજનને દડ ગ્લુ કરવાનું કહો અને દડ વસુન થયા પછી હમીને મુક્ત કરી તેને સિંદુર તરફ રવાના કરી દેજો ”

“ આપની આજ્ઞા મુજમ થયગયા કરે છું ” વિમને કહ્યું

“ અને કલ્યાણચક્રને મિધુર હમોરને પુત્રત કરનાનો અને મૈત્ર્ય મહિત જેમ અને તેમ તુરત પાછા ચાલ્યા આવવાનો હુમ લખી નાખજો ” ભીમવે કહ્યું

‘ આ વાર્તાનાપ ચાનનો હતો એટનામા ભોજ, મહેલ, રવિશર્મા અને ધર્મમિત્ર વિગેરે આવી પટોન્યા નામનત તો ત્યાહાજ હતોજ અને થોડી વાગ પછી સેનાપતિ મત્રામમિત્ર પણ પા આરી પહોચ્યો બવાએ મહાજનને નમન કયું એટને તેમણે મર્વને મેમનાની આજ્ઞા કરી પોને પણ મચક ઉપર થોડા ભીમવે દામો પ્રત્યે જોઈને કહ્યું “ જાપન ફોની ધન તથા ત્રણુ લાખ તેજ ધોડાનો દડ લઈહમીને મુક્ત કરનાનો મે નિવન કર્યો છે, તે યોગ્ય છે ને ?

દામોરે ઉત્તર આપ્યો ‘ મહાજન જે રૂંદે તે યોગ્ય હોય, પણ એક વખત કેદ રેના રાત્રુને રૂકત કરવા એ મને યોગ્ય વાગતુ નથી ”

“ પણ નિમત્ત મહેતા રૂંડે છે કે મિધુરનુ મહાજન વિનતિ કરીને તેના રાજને મુન્ત કરાવવા આ કુ કે એટલે તેનુ માન ગખીહમીરનો દડ લઈ તથા આપણી આણુ કણુત દગાવીને મુક્ત કરવા જેટની ઉત્તગતા બતાવરી, એમા આપણુ-શુજગતનુ ગોગર છે ” ભીમવે કહ્યું

‘ આપે હમીને મુક્ત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય, તો પછી મ્હારે તે સબધમા કાઈ કહેવાનુ નથી, પરંતુ વિમન મહેતા જે રૂંડે તે નાજમીજ હોવુ જોઈએ, એવો કાષ્ટ નિયમ નથી ” ભોરે વિમન પ્રત્યે પોનાની દટિ દેક્તા કયું

“ હમીને મુક્ત કરવા માટે હું કહું છું, તેમા ગેગનાજમી શુ છે ? ” વિમને પૂછ્યું

‘ પણ એક વખત કેદ પડેવા મળને મુન્ત કરવાનુ પ્રયોજન શુ છે ? ” દામોરે સામો પ્રશ્ન કર્યો

“ ત્યાર તેને જીવન પર્યંત કેદ રાખવાથી પણ શુ ફળ છે ? ” વિમને પણ કોધથી મામો પ્રશ્ન કર્યો

દામોદર તેનો ઉત્તર આપવા જતો હતો. પણ ભીમદેવે તેને અટકાવીને કહ્યું: “હમીરને મેં મુક્ત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે એટલે હવે તમારે વાદવિવાદ કરવાનું કશું પ્રયોજન નથી.”

“તો પછી જેવી આપની ઇચ્છા.” દામોદરે સહેજ દીલગીરી ભરેલા અવાજે કહ્યું.

રાજ્યગુરુ રવિશર્મા જે અત્યારમુઘી ચૂપ બેઠો હતો, તે પોતાનો રોષ પ્રગટ કરતો બોલી ઉઠ્યો: “મહારાજ ! રાજ્યકાર્યમાં દરેક વખત આપ શ્રાવક મંત્રીઓનું માન સાચવો છો તો ભલે સાચવો. અમારે તે સંજ્ઞામાં કાંઈ કહેવાની અગત્ય રહેતી નથી; પરંતુ આપણા સનાતન ધર્મનું પણ અપમાન થવા માગ્યું છે તે અમારાથી હવે સહન થતું નથી.”

“આપણા ધર્મનું શું અપમાન થયું છે ?” ભીમદેવે શાંતિથી પૂછ્યું.

“મહારાજ ! ગઈ કાલે અમે પ્લાઠણો આપની કુળદેવીના મંદિરે રાત્રી અને પ્રજા ઉભયની શાંતિને અથે યજ્ઞ કરતા હતા, ત્યાં વિમલ મહેતા અચાનક આવી ચડ્યા અને યજ્ઞનું કાર્ય હિંસાચુકત છે, તેથી પુણ્યને બદલે પાપ થાય છે વિગેરે અસત્ય વચનો કહી દેવીના બોગ માટે રાખવામા આવેલાં પાંચે બકરાં-ઓને તે બળાતકારે ત્યાંથી છોડાવીને લઈ ગયા, એટલુંજ નહિ પણ અમે આવી રીતે અમારા ધર્મનું અપમાન નહિ કરવાની વિનંતિ કરવા લાગ્યા, ત્યારે તેમણે અમારું અપમાન કરવામાં કયાશ રાખી નહિ. આપના જેવા ન્યાયી રાજધિરાજના રાજ્યમાં અમારા ઉપર એવો અસહ્ય ભુલમ થાય, એ અમે કાંઈ પણ રીતે સહન કરનાર નથી. વિમલ મહેતાએ અમારું અને અમારા ધર્મનું જે અપમાન કર્યું છે, તે બદલ તેમને દંડ દો અને નહિ તો અમને—સમસ્ત પ્લાઠણ જાતિને આપના રાજ્યમાંથી રજા દો એટલે અમે અમારે ગમે ત્યાં ચાલ્યા જઈએ.”

ભીમદેવે કરડી દ્રષ્ટિથી વિમલ સામે જોયું એટલે તેનો ભાવાર્થ સમજી વિમલે શાંતિથી કહ્યું. “મહારાજ ! રવિશર્મા કેવળ અસત્ય અને અતિશયોક્ત ભરેલી વાત આપની પાસે બહુર કરે છે. મેં તેમનું કે તેમના ધર્મનું કાંઈ પણ રીતે અપમાન કર્યું નથી, તેમ હવે પણ તેમના ધર્મનું અપમાન કરવાનો મહારો ઇરાદો પણ નથી.”

“તો પછી ખરી હકીકત શું છે ?” ભીમદેવે સખ્તાઈથી પૂછ્યું.

“મહારાજ ! ખરી હકીકત એવી છે, કે ગઈ કાલે સંધ્યા સમયે હું ચાર પાંચ અનુચરો સાથે ફરતે ફરતો કુળદેવીના મંદિરે જઈ ચડ્યો હતો. રવિશર્મા તથા ખીજા કેટલાય પ્લાઠણો અગત્યે દેવીને નિર્દોષ બકરાંઓનો બોગ આપવાની

તૈયારો હોઈ રહ્યા હતા. નિર્દોષ પ્રાણીઓનો નાહક વધ થવાનો પ્રસંગ જોઈ મેં તેમને વિનયથી સમજાવ્યા કે આવા ગરીબ અને નિર્દોષ જીવોના વચ્ચે દેરી પ્રમત્ર થતા નથી. જેને તમે જગજગનની તરીકે જાણખાતો, તે શુ પોતાનાજ ગરીબ મૃત્યાઓના ભોગથી મનુષ્ય થતી હશે ? આ તમારી માન્યતા જૂન બરે લી છે તમારા ધર્મશાસ્ત્રોમા પણ દિમા કુવાની સખ્ત મનાઈ કુવામા આવી છે છતાં તમે વગર મમન્યે પ્રાણીઓનો વધ કરો છો, એ ઉચિત નથી. મ્હાકે આ કથન સાંભળીને તથા ગરીબ પશુઓનો દયામણો રૂખાવ જોઈને એકાદ બે બાહણો વિચારમા પડી ગયા અને એક સમજી બાહણે તો બકગઓને છોડી પણ મૂક્યા તે પછી હું દેવીના દર્શન કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો ખરીદી ન્ત આ હોવા છતાં, રવિશર્મા કેટલું બપકર અસત્ય બોલે છે, એનો આપ વિચાર કરશો. ” વિમલે ખરી હખીક્ત લઈ બતાવી.

રવિશર્મા ગુરમાથી બોલી ઉઠ્યો. “ પણ તમને અમાગ કાર્યમાં બમાણ પડવાનો શો અધિકાર હતો ? ”

“ રાત્રિગજ શ્રી બીમદેવનો કુ એક મત્રી છુ અને તેથી તેમના રાત્ર્ય અમલમા ન્યા ન્યા અન્યાય થતો હોય, ત્યા ત્યા તેને અટકાવવાનો મને અધિકાર છે ” વિમલે જુરમાથી કહ્યું.

“ ધાર્મિક કાર્યોમા વચ્ચે પડવાનો તમને અધિકાર છેજ નહિ રવિશર્માએ ભાર દઈને કહ્યું.

“ મને અધિકાર છે કે નહિ, તે જોવાનું કાર્ય તમારું નથી, પરંતુ મેં તમારા ધર્મનું અપમાન શુ કર્યું ? શા માટે અમત્ય હખીક્ત મદાગજ પામે જાહેર કરી પાપના ભાગી ચાલ્યો છો ? વિમલે પણ તેટલોજ ભાર દઈ પૂછ્યું.

“ પણ કોઈના ધાર્મિક કાર્યમાં તેમની લામણી કુ ખાપ એ રીતે તમારે તમારું ક્ષાપણ ચતાવવાનું શુ પ્રયોજન હતું ? ” દામોદરે કોધથી વિમલ પ્રત્યે જોઈને પૂછ્યું.

“ સરખા હોનાના અધિકારીને એ પ્રશ્ન પૂછવાનો તમને શો અધિકાર છે ? ” ધર્મમિત્રે દામોદરને ચાતની વાતમાં પ્રશ્ન ક્યો.

વાત વધી પડેલી જગી બીમદેવે સત્તાવાહક સ્વરથી કહ્યું “ બસ કરો. તમાગ વિવાદથી કુ હવે કટાગી ગયો છુ વિમનમહેતા ! તમે તમને મોપવામાં આવેલા કાર્ય માટે તુરત અહીંથી જાઓ અને મિધુદેયથી આવેના મદાગજ પા સેથી દડ વમુલ કરી તથા આપણી મગ્તો કુત્રુલ કુવાને દમીરને મુન્ત કર્યાના ખજ આપો. ધર્મસિદ્ધ મહેતા, તમને તેમની સાથે જવાની અ તા કરે છુ ”

વિમલ અને ધર્મસિદ્ધ બીમદેવને ામન કરી ઉતાવળે ત્યાંથી મિધુદેયના

મહારાજ પાસે ગાથા ગયા. ભીમદેવના ક્રોધાયમાન ચહેરાને જોઈ ઘડીભર સર્વ ચૂપ બેસી રહ્યા. ઘોડીવાર પછી ભીમદેવને સમજાવવાનો આ સારો અવસર આવેલો જાણી દામોદર મહેતાએ મોંનનો ત્યાગ કરીને નમ્રતાથી કહ્યું: “ મહારાજ ! વિમલ મહેતાએ કુળદેવીના મંદિરમાં આહ્વાણો તરફ ચલાવેલું વર્તન કેવળ અર્થાટત હતુ અને તે સંબંધમાં આપે વિચાર કરવાની ખાસ અગત્ય છે. પાટણના શ્રાવકો, તેમના આચાર્યો અને જ્ઞેનમંત્રીઓ આપણા સનાતન ધર્મનું વારંવાર અપમાન કરે છે. તેઓ એટલા બધા મગરૂર અને અભિમાની થઇ ગયા છે કે અમારા જેવા અધિકારીઓની તો શું પણ આપની—ખુદ ગુજરાતના રાજાધિરાજની પણ બીજકુલ દરકાર કરતા નથી. તેઓના વધતા જતા પ્રાબલ્યને નગ્ન પાડવાને આપને મેં વારંવાર વિનંતિ કરેલી છે; પરંતુ આપે મ્હારી વિનંતિનો એક વખત પણ સ્વીકાર કર્યો નથી. હવે મ્હારી વિનંતિને ધ્યાનમાં લઇ શ્રાવકોનું જોર નરમ પાડવાને આપ પ્રયાસ કરો તો વધુ સારું, નહિ તો આપની જેમી ઇચ્છા.

દામોદર બોલી રહ્યો એટલે મહેશ્વરે પણ નમ્રતાથી હામા હા મેળવવાને કહ્યું: “ મહારાજ ! દામોદર મહેતાનું કથન કેવળ સત્ય છે. કલ્યાણચંદ્ર અને ધર્મસિંહ તો ફીક, પણ વિમલ તો એટલો બધો બળવાન અને અભિમાની થઇ ગયો છે કે જેની કોઇપણ પ્રકારની હદ રહી નથી. જો કે સેનાપતિના અધિકાર ઉપર તો સંગ્રામસિંહજી છે; પરંતુ વિમલ મહેતાને યુદ્ધમાં સેનાપતિનો અધિકાર આપેલો, તે સમય દરમ્યાન તેણે સમસ્ત સૈન્યને પોતાના કબજે કરી લીધું છે. સૈન્યના અન્ય સર્વ અધિકારીઓ વિમલ મહેતાના તાબે થઇ ગયા છે અને તેના ધોડેશ્વારો તો એવા ઉદ્ધત થઇ ગયા છે કે વિમલ મહેતા સિવાય કોઇની આજ્ઞા માનતાજ નથી. આ સર્વ સ્થિતિનો વિચાર કરતાં વિમલ મહેતાના પ્રાબલ્યને અવશ્ય તોડવાની ખાસ કરીને આવશ્યકતા છે. ”

દામોદર અને મહેશ્વરનું કાંબાણુ વિવેચન સાંભળીને ભીમદેવ વિચારમાં પડી ગયો હતો. તે કાંઈ પણ બોલ્યા વિના શાંતિથી તેમની હકીકત સાંભળી રહ્યો હતો. મહેશ્વર બોલી રહ્યો કે તુરંતજ રવિશર્મા રે પથી બોલી ઉઠ્યો: મહારાજ, એ બધી રાજ્યખટપટની વાત તો આપ અને મંત્રીઓ સમજો; પરંતુ વિમલમહેતાએ મ્હારૂ—આપના પુરોહિતનું અને ધર્મનું અપમાન કર્યું. એ શું જેમી તેમી વાત છે ? જ્યાં સુધી આપ તેની ઉદ્ધતાઈનો ન્યાય નહિં કરો ત્યાં સુધી મ્હારે અત્રજળ લેવાની પ્રતિજ્ઞા છે. ”

ભીમદેવે દીલગીરીયુક્ત અવાજે કહ્યું: “ રવિશર્મા, તમે એમ ઉતાવળા ન થાઓ. ઉતાવળ કરવાથી કાર્યસિદ્ધ થવાનો મંભવ નથી. ઉઘાડી રીતે જો હું વિમલ મહેતાને દંડ દેવા તૈયાર થઈશ, તો પાટણની શ્રાવક પ્રજામાં મ્હોટો

બળભગાટ થશે 'વળી તમે મર' મરો' છો, કે, મારૂં મૈન્ય પણ તેને તાબે થઈ ગયું છે, એટલે ખુદી ગતિ તેને દડા દેવાનું જો માદમ ડગવામાં આવશે, તો અક્ષિમાની આંખો અને વિમન દાદનું દાદ ડગી જશે અને મારે જે દડા તે વિચારીને કડવા જેવું છે કેમ નમોદર મહેતા, તમારો શુ અભિપ્રાય છે ?'

દામોદર ઉત્તર આપ્યો ' આપની ધાગણી સત્ય છે, પણ તેથી આપના જેવા બળવાન મહાગજાએ વિમન જેવા એક સામાન્ય વાણીઆથી કડવાની જરૂરીઆત નથી "

" એ પણ ખરૂં છે, ત્યાં સુધી દાદ થોડા ઉપાયથી તેના પ્રાબલ્યને નગમ પાડી દાદાનું દોષ તો ઉધાડી ગતિ તેને દડા દેવામાં ફળ નથી મહેશ્વરે કહ્યું

" મહેશ્વર મહેતા રીક રહે છે દામોદર મહેતા, તમેજ કાંઈ ઉપાય શોધી કહાડો " ભીમજેવે કહ્યું

દામોદર ઉપાય રોધવાના વિચારમાં પડ્યો અત્યાગ સુધી મામનત જે કેવળ મૌનવત્ બેઠો હતો તેણે કહ્યું મહાગજા આપને એક વાતની ખબર છે ? વિમન મહેતા જિનેશ્વર વગર કોઈને માનુ નમાવતો નથી એવા તે ઉદ્ધત અને અક્ષિમાની ધમ મયો છે પોતાના હાથે તે જિનવગની છબીવાળી વીંગી ગમે છે તે દાદ પ્રથમ દામોદરને પછી આપને પ્રણામ કરે છે, જેથી આપને દરવાના પ્રણામ તે છબીને થાય છે "

" એમ ? " ભીમજેવે ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો " વિમન મહેતાનો નાશ કડવાનીજ હિન તુરત શોધી કહાડો તેના જેવો ઉદ્ધત માણસ એજ દડને પાન થવો જોઈએ "

ભીમજેવનું આવું નિર્દય હૃદય જાણીને સુત્રામસિંહ બોલી ઉઠ્યો " વિમન જેવા બહાદુર અને ગત્યના ખગ હિનેશ્વર નગનો તમે બધા વિના કાળજી નાશ કરવા તૈયાર થયા છો એ વાતી દીનગોરીની વાત છે મારૂં કહેવું માતો તો તમે તમારા ખરાગ વિચારોને પડના મૂકો દુ વિમનને મમજવીશ અને ખરેખર તેણે ગવિસર્માનું કે કાંઈનું અપમાન કર્યું હશે તો તેને આપની પામે ક્ષમા માગવાની ફરજ પાડીશ "

ભીમજેવે મેઘથી બોલી ઉઠ્યો " મારે તમારૂં સુમનીપણ નથી જોઈતું મારે મારો મતાનું ઉપયોગ ગમે તે ભોગે કરવોજ છે "

સુત્રામસિંહ તુરતજ ત્યાંથી એકદમ ચાલ્યો ગયો દામોદર તેના ગયા પછી બોલ્યો " મહાગજા, આવતી કાલે પાટણના પ્રતિષ્ઠિત પ્રજાજનો અને મંત્રીઓની એક સભા ભળવી અને તે વખતે આપણી પશુસાળામાંથી વાધને છોડાવી મમવલો એક સેવક આપને વાવ છુટી ગયાની અને ચહેરમાં ગમખાણુ

મયાવવાની આવીને વાત કહેશે, એટલે આપે વિમલને તેને પકડી લાવવાની આજ્ઞા કરવી. આ યુક્તિથી તેનો અવસ્ય નાશ થશે અને તેમ છતાં જો વાઘને પકડી લાવે તો આપણા રાજમલ્લ સાથે કુસ્તી કરવાની યુક્તિથી આજ્ઞા કરવી. આ યુક્તિ પણ સારી છે. ભગવાન સોમનાથની કૃપાથી એ એમાંથી એક પણ ઉપાયથી આપણું ધાર્યું અવસ્ય થશેજ. ”

“ મેં પણ એક યુક્તિ શોધી કહાડી છે, પણ તમે દર્શાવેલા ઉપાયોમાં આપણને નિષ્ફળતા મળે તોજ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. ” ભીમદેવે કહ્યું.

“ પ્રજાના આગેવાન મૃદુરચ્છેને આવતી કાલે રાજસભામાં હાજર રહેવાને વરદી આજેજ મોકલાવવી છે ને ? ” મહેશ્વરે પૂછ્યું.

“ આજેજ નહિ, પણ અત્યારેજ મોકલાવી દેવાની વ્યવસ્થા કરો અને દામોદર મહેતા ! તમે દર્શાવેલા ઉપાયો વિષે તમેજ જોડવણું કરી રાખજો. ” ભીમદેવે આજ્ઞા કરી.

ઉપર પ્રમાણે મનના ઘાટ ધડી તેઓ સર્વ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. વાયક બન્ધુઓ, દુર્જન મનુષ્યોની લીલા તમે જોઇ ? હરણો રાતમાં રહીને ધાસ ખાય છે, માછલાં પાણીમાં રહે છે અને સજ્જન મનુષ્યો કોઇને અડચણ કર્યા વિના પોતાના ઘરમાં રહે છે. તેમ છતાં દુર્જન મનુષ્યોએ ત્રણેના શત્રુઓ થાય છે.

— ❦ —

પ્રકરણ ૩૦ મું.

વિમલનો વિજય.

રાજસભા ભરાણી, પાટણના કેટલાક વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો અને કેટલાક શ્રીમંત શ્રાવકો રાજસભામાં હાજર થયા હતા. દામોદર, વિમલ, ધર્મસિંહ, મહેશ્વર, સંગ્રામસિંહ વિગેરે મંત્રીઓ અને રાજ્યગુરુ રવિશર્મા, પ્રેમાનંદ પંડિત તથા સંઘર્ષાત શ્રીદત્તશેક મુખામાં વખતસર આવી પહોંચ્યા હતા. પ્રતિહારીએ નેકી પોકારી અને ભીમદેવ સામન્ત સાથે દ્રઢતાથી પગલાં ભરતો સભામાં આવ્યો. સભાજનોએ તેને પ્રણામ કર્યા. વિમલે પણ માથા આગળ પોતાનો હાથ લાંબો કરી રાજાનો પ્રણામ કર્યા. ભીમદેવે વિમલની પ્રણામ કરવાની ચેષ્ટા ધ્યાનપૂર્વક જોઇ લીધી અને તે જોઇને તેને અપાર ક્રોધ થયો. ભયંકર સર્પોમાં જેમ શેષનાગ, તરૂવરોમાં જેમ કલ્પવૃક્ષ, મણિમાં જેમ ચિન્તામણિ, રાજાઓમાં જેમ રામ, રૂપવંતમાં જેમ કામદેવ અને દાતારમાં જેમ કર્ણ દીપે, તેમ રાજસભામાં સભાના શત્રુગારરૂપ વિમલ શોભતા લાગ્યો. સાહસમાં વીરવિક્રમ

જેવા યશવીર અને પર્વતમાં મેરૂ પર્વત જેવા ધીર વિમલને જેતા બીમ દેવથી તેનું તેજ ખમી રક્ષાયું નહિ બીમદેવ તેનું તેજ જોઈ મહેજ લય પામ્યો અને તેને વાગ્યું કે વિમલ મદાગથી ચડતો-મને આખો પાડનાર થયો.

મલામા પ્રથમ તાવ-ટપ્પા ચાલી રહ્યા અને પછી ભાટ-ચાગણો ગિર-તાવળો ખોતવા લાગ્યા. પાલણુ વિદ્વાનોએ ગમને આસિર્વા આપ્યો. મહાનુએ પ્રાથમિક દાર્પ મમામ થતા બીમદેવે વિમળ પ્રત્યે જોઈને દસીને કહ્યું “ મહેના ! તમારો હવેલી એકેનાર જેઠ નહિ, અમને તે જેવાની બહુ હોમ છે ”

વિમલના મનમાં કાંઈ દુઃખ નહોતું, એને ત્યાં યુ કે ગમત ગમતને ખાતર એમ જોતે છે, તેણે કહ્યું “ મદાગજ, ઘર આપના છે પધારો, આપની ઇચ્છા હાય તો ભાજન પણ ત્યાં જઈને રૂચે ”

આ પ્રમાણે વાતચિત ચાલતી હતી એટલામાં ગજસેવકોએ રાજમલામા “ મ-મ આવીને દુર ” મદારાજ ! આપણી પશુશાળામાંથી ગીરનારના કુ ગ-ગેમાંથી પડી લાવેનો રાત છોડે થઈ શહેરમાં ગમખાણુ મચાવી રહ્યો છે તેને નાકાદે પડાવવાની જરૂરીયાત છે, નહિ તો કેટલાએ મનુષ્યોનો વાણુ નીકળી જશે ”

ગજસેવકોની વાત માલગી બીમદેવ રાત પો નાકાની દયા ખાવા લાગે. ગમજે રાતને પકડવાની કોઈને આજ્ઞા કરી નહિ એટલે હજાર દિવનો વિમલ માલી ઉઘે. “ મદાગજ ! આજ્ઞા હોય તો રાતને પકડના કુ જાઉં ? ”

વિમલને રાપથી તપી ગયેનો જોઈ ગમજે તેને ઉરફવાને કહ્યું ‘ કુ એજ વિચારમાં હતો કે તમારો વિના એ લયલ રાતને કોઈ પકડી રાકશે નહિ. જાઓ તુરંત જાઓ અને તેને પકડી પશુશાળામાં પૂરી મને ખમત આપે. ”

ધીર વિમલ બીમદેવની આજ્ઞા લઈ વાળને પકડવા નીકળે. લોચરા માંથી લુધવાટા દરતો વાલ શહેરમાં નામ વર્તાવી રહ્યો હતો જાણે મ્હોટો ધરતીપ થયો હોય એવો લોખિમાં થગથગટ થયો સ્વારો અને મેનિકા વાળને પકડવા એકત્ર થઈ ગયા અને તેમની તનવાગે એકબીજા માથે અજ્ઞાવા લાગી વણા જોરાવર ચોદાઓ ત્યાં હાજર થઈ ગયા હતા પરંતુ તેમની એક પણ વાળને પકડવાની હિમ્મત કરતો નહોતો વાલના લય કર અવાજથી પાટણુ આપુ ખગભગી ઉઘ્યુ ઘીયા ઘીના ધડાઢગતા મૂકીને નાસી ગયા કોથી દુકાને રેડી મૂકી પનાવન થઈ ગયા, રગાગના રગના માટલાં ફુટી ગયા, કુટ્ટીયાઓ અનાજની દુકાને ઉઘાડી મૂકીને દોડી ગયા અને પૂજારીઓ દેવચેવા પડની મૂકીને જામી ગયા પશુશાળામાં કાથીઓ ઘોડા અને અન્ય પશુઓ મગડા પાડવા નાગ, નોકા જેના આરણ્યા મન કરીને મતાઈ ગયા વાળના લાયથી

અન્નરના, ઘરના, કુવાના અને તળાવના વિગેરે માર્ગો અંધ થઇ ગયા. પાટ-
ણની સુંદરીઓ પોતાના પ્રિય બાળકોને પોતાનાં વજ્રોમાં ઘુપાવતી ઘરના મેડા
ઉપર ચડી ગઇ અને પરમાન્માની પ્રાર્થના કરવા લાગી. આખા પાટણ શહેરમાં
થોડીવારમાં તો ત્રાસ વર્તી જાયો. એટલામાં વીરશિવેમણી વિમલ વાઘની
પાસે દ્રવ્યથી પગલાં ભરતો આવી પહોંચ્યો. વિમલને નિર્ભયતાથી પોતાની સામે
આવતો જોઈને વાઘ પણ ત્યાં ઉભો રહ્યો. વિમલે વાઘને ડરાવવા જોરથી દાક
મારી. વાઘની આંખો ક્રોધથી દરડાઈ ગઈ, તે મૂંછ અને કેશચાળીની યાજ કરડવા
લાગ્યો, ગાંડાની પેટે તે ઉસ્કેરાયો અને જમીન સાથે પુંછડું પગડી જોરથી
બરાડા પાડવા લાગ્યો. થોડીવાર જોરથી ધુરડ્યા પછી ઢાગ જોઈને વાઘ વિમળ
ઉપર ધાયો, પણ વિમલે તેનાં મોઢામાં જોરથી પોતાનો હાથ ખોસી ધાડ્યો
અને જેમ એક ગરીબ બકરાને કાનથી પકડે તેમ વિમલે તેનો કાન જોરથી
પકડ્યો. શત્રુને પોતાનાથી બળવાન જોઈને વાઘ નરમ પડી ગયો. વિમલ તેને
પશુશાળામાં લઈ ગયો અને એક મજબૂત પાંજરામાં તેને પૂરી દઈ પોતે રાજસ-
લામાં આવ્યો. ભીમદેવ અને અન્ય સસાજનો વિમલનું આવું અપ્રતિમ પરા-
ક્રમ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા. તટસ્થ જીવિના કેટલાક સસાજનો તેની પ્રશંસા
કરવા લાગ્યા; પરંતુ ભીમદેવ અને પ્લાત્તણ મંત્રીઓ અંતરમાં તેનો દ્રેષ કરવા
લાગ્યા. વિમળનો તેઓને લય લાગવા માંજો અને આવા એક બળવાન શત્રુનો
નાશ જો તુરતમાં નહિ કરવામાં આવે તો પોતાને તેનાં કંટુ જોડા આખવાં
પડશે, એમ તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા. ભીમદેવે દામોદર મહેતાની સામે જોયું
એટલે દામોદરે આંખની મંત્રા કરી. ભીમદેવ તેનો ભાવાર્થ સમજી ગયો. તેણે
વિમલને કહ્યું: “વિમળ મહેતા, તમારા શૌર્યથી હું બહુ ખુશી થયો છું, તમા-
રામાં આટલી બધી હિંમત અને આટલું બધું બળ હશે, એની મને કલ્પના
સરખીએ નહોતી.”

“એ બધો આપનો જ પ્રતાપ છે મહારાજ, મહારી પ્રશંસા કરવાનું
પ્રયોજન નથી.” ઉદાર વિમળે ઉદારતા દર્શાવી

“વિમળ મહેતા, તમારું અપૂર્વ બળ જોઈ મને એક વાત યાદ આવે
છે. આપણો મલ્લ છે તે બહુ અભિમાની થઈ ગયો છે અને તેના મિથ્યાભિમાન-
થી હું કંટાળી ગયો છું; માટે તેના બળની પરીક્ષા કરી તેના અભિમાનને
તોડવાની આવશ્યકતા છે. ભયંકર વિક્રાળ વાઘને જ્યારે તમે વશ કરી શક્યા,
ત્યારે તમે આપણા મલ્લને પણ વશ કરી શકશો એ નિઃસંશય છે.”

નિષ્કપટ સ્વભાવના વિમળે કહ્યું: “આપની આજ્ઞા હશે તો મલ્લની
સાથે યુદ્ધ કરવાને પણ હું તૈયાર જ છું.”

“સામન્ત,” ભીમદેવે આજ્ઞા કરી. “આપણા રાજમલ્લને એકદમ
ખોલાવી લાવ.”

સામન્ત એકદમ મધને જોનારી લાવવા દોડ્યો માર્ગમા તેણે મધને લીમવેનો શુભ મ કેત ક્ષી મળ્યાનો મધને તેડી મામન્ત મક્કામા એકદમ આવી પહોંચ્યો મલ્તે લીમવેને પ્રણામ કર્યા અને ગર્વથી સભાજનો પ્રત્યે જોનો યોગ જગ્યાએ બેઠો.

“ મહારાજ ! ” દામોદરે દૃઢ “ તમારા બળની પરીક્ષા કરવા મહારાજે તમને અન્ને બોલાવ્યા છે ”

મહારાજે ક્રોધથી પૂછ્યું “ મહારાજ બળની પરીક્ષા કરનાર કોણ હતામાગી પુરુષ છે ! ”

લીમવેને હાથે ઉત્તર આપ્યો “ વિમળ મહેતા તમારા બળની પરીક્ષા કરવાને તૈયાર છે ”

મહારાજ રોષથી ઉભો થતો બોલી ઉઠ્યો “ ક્યા છે વિમળ મહેતા, આવી જાણે વિમળ મહેતા જેવા એક નહિ પણ પાંચ પુરુષ માથે એકજ વખતે મડવાને હું તૈયાર છું ”

મહારાજ મિથ્યાભિમાનથી ખીજવાળે વિમળ એકદમ ઉભો થયો અને મહારાજ સામે જઈને ક્વામથી બોલ્યો “ આ ગ્લો વિમન થાઓ તૈયાર ”

વિમળને-પોતાના પ્રતિપદ્ધિને પોતાની મનુષ્ય આવેનો જોઈ તેના અપૂર્વ તેજથી મહારાજ સહેજ ભય પાડ્યો, પરંતુ પોતાના એ ભયને તુરંતજ તિલાંજલી આપી તેની સાથે ચુક કરવાને તૈયાર થયો વિમળ અને મહારાજ ઉભય જોતજોતામા એક બીજા ઉપર તુટી પડ્યા આ સમયે સૂર્ય તુ તેજ ઝાંખ પડી મધુ હતુ બળપૂર્વક લડતા ચોદાઓના ભાગથી આખી રાજમલા બળભળી ઉઠી, તેની દિવાલો અને જમીન ધ્રુજવા લાગી અને રાજમલાની મધ્યમા ઉંચે લટકેલા નુન્મરો ડોનવા લાગ્યા વામો ભાગી જાય એવી એક બીજા અન્યો અન્યને મક્કાઓ મારે, પડે ને પાછા ઉઠીને બાયબાય આવે. એક બીજાના માથા સામે માથુ અડાળે, એક બીજાના હાથ ઉતરી જાય, એક બીજાના હાથ ભાગી જાય અને એક બીજાના માથા નગમ પડી જાય એવા બળથી તેઓ લડતા હતા એક બીજાનું ટાંકુ હોડવતા હાથ મગડી નાખે, કોઈ કોઈને નમ્મુ આપે નહિ, કોઈ કોઈથી નમતુ બોલે નહિ અને એક બીજાને ઉચકીને ફેંકી દે મામસામે યતા હોદ્દાથી આખુ રાજમલાનય ગાજી ઉઠ્યું અને રાણીવામમા એ વાતની જાણ થતા લક્ષ્મીદેવીએ મત્રામર્મિદને ખરી દનોડત જણવા પોતાની પાસે જોનારી લીવો મધનો અવસ્ય વિનય થયો અને વિમળને તે પક્ષમા જોણી નાખ્યો, એવો વિશ્વાસ લીમવેને અને દામોદરને હતો પરંતુ વિમળ કોઈપણ રીતે મધથી ઉતરતો નહોતો, એટલે તેઓ મનમા ચિંતાતુર

અન્યા હતા. ઘણીવાર આ રીતે લડાઇ ચાલ્યા પછી અને મલ્લને તેનું સંપૂર્ણ
અળ અજમાવવાનો સમય આપ્યા પછી વિમલે મલ્લરાજને કમરમાંથી ઉઘોડો ડ્યો
અને તેના શરીરનો ભાંગીને ચુરો થઈ જાય, એવા જોરથી તેને જમીન સાથે પછા-
ડ્યો. પછી વિમલ મલ્લના શરીર ઉપર ચડી બેઠો એટલે ભીમદેવ અને દામોદર
મહેતાના મ્હોઢાં સ્થામ થઈ ગયા ! તેઓ વિમલના અપૂર્વ અળને જોઈ કેવળ
મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયા. વિમલે મલ્લરાજને જીવથી મારી નાંખવાનો વિચાર ડ્યો,
પણ જેના હૃદયમાં દયાનો ઝરો અસ્ખલિત વહ્યા કરે છે, એવા વિમલે, મલ્લરા-
જનો દયા ઉપજાવે તેવો દેખાવ જોઈને તેને છોડી દીધો. મલ્લનું સમસ્ત શરીર
લોહીલોહાણુ થઈ ગયું હતું અને તેનામાં ઉઠવાની કે ચાલવાની પણ શક્તિ રહી
નહોતી. ભીમદેવે મુખપાલમાં બેસારી તેને તેના ઘેર મોકલાવી દીધો. સભાજનો
અને શ્રીમંત શ્રાવકોએ વિમલને વિજયના પોદારથી વધાવી લીધો. વિમલ
ભીમદેવને પ્રણામ કરી પોતાની જગ્યાએ બેઠો એટલે ભીમદેવે કૃત્રિમ હાર્ય
કરતાં કહ્યું “ વિમલ મહેતા, મલ્લરાજના અળની પરીક્ષા તમે બરાબર કરી છે
અને તેના મિથ્યાભિમાનને પણ તોડી નાંખ્યું છે. તમારા ઉપર હું બહુ ખુશી
થયો છું તમારા જેવા અપૂર્વ અળશાલી પુરૂષ મ્હારી પાસે છે, એ જોઈને હું
બહુ મગર થાઉં છું. ”

“ મહારાજ એ સર્વે આપનો કૃપાનું જ કૃણ છે. ” વિમલે વિનયથી કહ્યું.

ભીમદેવે તેનો કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તે વિમલના અતુલનીય શૌર્યને
જોઈને કેવળ આશ્ચર્યમાં લાન થઈ ગયો હતો. તેનું મગજ અનેક પ્રકારના
વિચારથી ભરપૂર થઈ ગયું હતું. હવે વિમલના માટે શું કરવું, અને શું ન
કરવું, એ ચિંતામાં તે પડી ગયો હતો. દામોદર મહેતા સાથે શુભ મસલત
ચલાવવાના હેતુથી તેણે પ્રતિહારીને સભા વિસર્જન કરવાની આજ્ઞા આપી.
આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રતિહારીએ સભા વિસર્જન જાહેર કરી. સભાજનો રાજ્યને
પ્રણામ કરી ઉઠ્યા. દામોદરને ભીમદેવે નિશાની કરી એટલે તે ગયો નહિ.
સભાજનો ચાલ્યા ગયા પછી દામોદરને પોતાની સાથે લઈને ભીમદેવ પોતાના
શુભ મસલત કરવાના ખંડમાં ગયો.

વિજયી થયેલો વિમલ પોતાની હવેલીએ ગયો. શ્રીદેવીએ ધરના માણ-
સોના મુખેથી પોતાના પ્રિયતમના અતુલ શૌર્યની વાતો સાંભળી હતી અને
તેથી તે મનમાં ને મનમાં મગર થતી હતી. તે પોતાના વીરપતિને ભેટવા,
તેને આલિંગન દેવા અને તેના પરાક્રમની વાત તેનાજ મ્હોઢેથી સાંભળવા
આતુર થઈ રહી હતી. હવેલીના ગોખે બેઠી બેઠી તે વિમલના આવવાના માર્ગ
તરફ પોતાની દ્રષ્ટિ રાખીને તેની વાટ જોઈ રહી હતી. શ્રીદેવીનું પ્રેમભીનું
હૃદય પોતાના પ્રિયતમ નાથને મળવાને આતુર થઈ રહ્યું હતું. પોતાનો પતિ

એજ જોનો પરમેશ્વર છે, પોતાનો પતિ એજ જેનું વિશ્રામગ્રામ છે, પોતાનો પતિ એજ એક માત્ર જોનો આધાર છે, પોતાનો પતિ એજ જેનું સર્વસ્વ છે, પોતાના પતિનું દર્શન એજ જેનું સુખ છે, પોતાના પતિના વિચારો એજ જેની ઇચ્છા છે અને પોતાના પતિની સેવા એજ જેનું કર્તવ્ય છે, એવી પરમ પૂનિત, પતિવ્રતા અને સુશીલા શ્રીદેવીના પ્રેમભીના હૃદયની ખરી સ્થિતિનું વર્ણન વાચક મહાશયોને અમે શી રીતે અને ક્યા શબ્દોમા સમજાવી શકીએ ?

થોડીવારમા પોતાના નાથને વોડા ઉપર સ્વાગ થયેલા દુરથી આવતા જોઈને શ્રીદેવીના કમળ સમાન નયનો આનંદથી ચમકી ઉઠ્યા, સામેથી આવતા શ્રીદેવીએ તેનું દુરથી દર્શન કર્યું એટલે ગોખેથી ઉડી ઉભી થઈ ગઈ અને પોતાના પ્રિયપતિને મત્કારના તૈયારી કરવા લાગી વિમલ જીનેશ્વરને અને પોતાની માતાને વદન ઝરી સ્મિત હાસ્ય કરતો કરતો શ્રીદેવી પાસે આવી પહોંચે. શ્રીદેવી પોતાના વીરપતિના સુખચક્રમાથી ઝરતા અમૃતગસનું અનિમિષ દ્રષ્ટિએ પાન કરવા લાગી વિમન પશુ પોતાની પ્રાણપ્રિયાના મનોહર સ્વરૂપને અક્ષર ખાનથી જોઈ ગયો હતો. આ પ્રકારનો તેમનો મૂક સવાદ કેટલોક સમય ચાલી રહ્યો પછી શ્રીદેવી હૃદયના ઉમળાને વશ થઈને વિમલને “ મહારા વીરપતિ. ” એમ દહેલી ભેટી પડી વિમલે પશુ તેને પોતાની બાયમા આશ્રય આપ્યો. વિમળ અને શ્રીદેવી ઉભયના શરીર, મન અને આત્મા આ રીતે એક થઈ ગયા.

આવા પવિત્ર દપતિના મૃદુભરિની વિશુદ્ધ પ્રેમમય હીયા નિરખવાને આપણને વધારે અધિકાર કે શક્તિ નથી.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

પશ્ચાત્તાપ.

અમલ્ય જોનવું, માહમ કામ કરવું, માયા વપડ ગમવું, મૂર્ખપણું બનાવવું અને અતિ લોભ કરવો, એ સ્ત્રીજાતિના સામાન્ય દોષો છે, એમ શાસ્ત્રકારોએ ક્યન કહ્યું છે મમાગમા કેટલીક વિદુષી, સ્વધર્મનિષ્ઠ અને વીરોચિત સદગુણોને ધારણ કરનારી સ્ત્રીઓ પોતાની અવર્ણનીય કીર્તિને ફેલાવી ગઈ છે ઘણી સ્ત્રીઓએ પતિવ્રત ધર્મ સાચવવા પોતાના પ્રાણની આકૃતિઓ આપી છે, ઘણી વીરાગનાઓએ યુદ્ધકાર્યમા ભાગ લઈ ખરા મદે પ્રવેશીને સત્જાન્યમાન કર્યા છે અને ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના ઉચ્ચ ચાગ્રિયથી મસારમાં સ્વર્ગનો અનુભવ કરાવ્યો છે સ્ત્રીજાતિના એવા અનેક સદગુણોને માટે અમારો ઉચ્ચ અભિપ્રાય છે અને તેવા મદગુણોની અમે પ્રશંસા પણ કરીએ છીએ,

પરંતુ તે સાથે તારે અમે શાસ્ત્રદર્શના વચ્ચેનામા અદ્વિત્વાવાળા તેા નથી જ. ઉપર્યુક્ત પાંચ અવગુણો સ્ત્રીજાતિમાં બહુધા જોવામાં આવતા હોવાથી જ શાસ્ત્રકારોએ તેમની પ્રસંગે પ્રસંગે નિંદા પણ કરેલી છે. પાશ્વિમાત્મ સુધારાના દિમાપની મનુષ્યો અમારા આ કલ્પને દસી કદાચે અતે કદાચ અમારી એ વાતનો તીરસ્કાર પણ કરશે, એમ અમે માનીએ છીએ; પરંતુ આજકાલના અર્ધદગ્ધ મનુષ્યોના તરંગી વિચારોમાં જે વિશ્વાસ હોય તે કરતાં પાટ્ટ શુદ્ધિવાળા અનુભવી તથા નિઃસ્વાર્થવૃત્તિના શાસ્ત્રકારોના વચ્ચેનામાં વિશેષ શ્રદ્ધા યુક્ત આદર રાખવો જોયે નથી.

ભીમદેવની રાણી ઉદયમતિ પતિવ્રતા હતી. પતિને જ પોતાનું સર્વસ્વ માનનારી હતી અને વીરશયિત સદગુણને ધારણ કરનારી એક સુશીલા સ્ત્રી હતી; તેમ છતાં તેણે ચિન્તામણી જેવી રૂપવતી લક્ષ્મીને આહવાર અને આશ્રય આપનાર પોતાના પરમેશ્વર તુલ્ય પતિનો તિરસ્કાર કર્યો હતો. પોતે રૂપવતી હોવા છતાં, પોતે પતિને અપૂર્વ સુખ આપનારી હોવા છતાં, પોતે પતિની એક-નિષ્ઠાથી સેવા કરનારી હોવા છતાં, ભીમદેવ-પોતાનો પતિ અન્ય તરૂણીના મોહમાં ફસાય અને પોતાને માટે પછી કાંઈ દરકાર ન રાખે, એ વિચારથી ઉદયમ-નિવું મગજ ચસડી ગયું. તેણે સ્વર્ગાતિના વીરત્વ અને સાહસીક સ્વભાવાનુસાર ભીમદેવનો તેના ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ હોવા છતાં, તીરસ્કાર કર્યો અને તેના ઉપર તેણે સખ્ત રોષ ધારણ કર્યો. ઉદયમતિ જેવી સ્ત્રીલક્ષમાં પ્રબળ હતી, તેવો જ બલકે તેથી વિશેષ પ્રબળ ભીમદેવ રાજલક્ષમાં હતો. તેણે એક સમયની પોતાની અતિ પ્રાણુપ્રિયા રાણી ઉદયમતિનો સદંતર ત્યાગ કર્યો. ભીમદેવ એટલો બધો દૃઢનિશ્ચયી હતો કે તે જે વિચારનો અને જે કલ્પના કરતો, તેને ગમેતેભોગે પણ પ્રઠતાથી વળગી રહેવામાં જ તેને શાંતિ થતી. ઉદયમતિએ ચિન્તામણીના કારણથી જે વખતે ભીમદેવનો અનાદર કર્યો, તેજ વખતે તેણે ઉદયમતિનો ત્યાગ કરવાનો અને ચિન્તામણીને પોતાની રાણી બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ચિન્તામણીના મતોરંજક રૂપથી અને તેના વિશુદ્ધ ચારિત્રથી ભીમદેવના મન ઉપર અસર તો પ્રથમથીજ થઈ હતી અને તેમાં ઉદયમતિએ એ કારણને આગળ ધરી તેનો અનાદર કર્યો, એટલે તેણે પોતાના કરેલા નિશ્ચયને જેમ બને તેમ તુરંત અમલમાં મૂકવાનો વિચાર પણ કર્યો હતો; પરંતુ ચિન્તામણી અને તેના મેળાપની ઘટના બન્યા પછી તેને ઉપરાઉપરી યુદ્ધમાં જવાનું થતાં, તે પોતાના નિશ્ચય પ્રમાણે વર્તી શક્યો નહોતો. યુદ્ધમાંથી નિવૃત્તિ મળતાંજ તેને અચાનક ચિન્તામણીનો મેળાપ થયો અને તેણે એ રૂપવતી તરૂણીનો પોતાની અર્ધાંગના તરીકે તુરંતજ સ્વીકાર કરી લીધો. એક શુદ્ધ ક્ષત્રિયાણી ઉદયમતિનો રોષ જેવો તેવો નહોતો. ભીમદેવ ઉપરનો તેનો ક્રોધ મહાન હતો અને તેને

હેવટ સુધી દારી ખવાના નિશ્ચય પણ પોતાના મનથી કરી ગયો હતો, પરંતુ ન્યામુધી પોતાના સ્વભાવની—મરત ઓળખતિના સ્વભાવની વિવક્ષુતાનો તેને અનુભવ નહોતો થયો, ત્યાં સુધી તેનો એ નિશ્ચય ટકી રહ્યો ક્રોધના ઉમ આવેશનું શુ પગિણામ આવશે, એની ન્યામુધી તેને ખબર નહોતી, ત્યાં સુધી તેનો રોષ ચમ્યો નહિ પરંતુ ભીમદેવના ચાલ્યા ગયા પછી તેનો રોષ નગમ પડ્યો અને તેનું ભ્રમિત બનેલું મગજ શીતલ પવન તથા સુગંધી દીપ દેની મુલામથી શાત થયું, ત્યારે તેને ભીમદેવ—પોતાના પ્રિય પતિની સાથે ચલાવેના અતિ ઉમ વર્તન માટે જિઆગ થયો. અતઃ કરણની સંપૂર્ણ શાંતિ વચ્ચે વિચાર કરતા તેને માનુષ પડ્યું કે, પોતાના પતિનું અપમાન દરવામા તેણે કેવળ આદમ કર્યું હતું ઉદયમતિને જ કે આ ગીતે પત્રાતાપ થયો, તોપણ તે છગરથી તો નહિ જ તેણે વિચાર કર્યો કે, પોતાના ઉપર અતિ વ્હાલ ગંખનાર પોતાનો પતિ આજ નહિ તો અડવાડીયે અને અડવાડીયે નહિ તો પખવાડીયે જરૂર મ્હાગી પાસે આવશે ત્યારે તેમની ક્ષમા માગી અતઃ કરણને પવિત્ર કરીશ પરંતુ અહીં તો ઓઢક કરતા ગજલનું વિગેય પ્રાણસ્ય હતું ઉદયમતિ કરતા ભીમદેવ વવારે આમલી હતો માનિની ઉદયમતિએ ભીમદેવ પાસે જઈને તેની ક્ષમા માગવાનો પ્રયામ કર્યો નહિ. વહેલા મોડા અવસ્ય તે પોતાની પાસે આવશે, એ વિચારમા તે ક્યાંય યદ્ય અડવાડીયું ગયું, મહીનો ગયો અને જ્વેતજ્વેતામા છ મહીના પણ ગયા પરંતુ ભીમદેવ એક પક્ષવાગ પણ ઉદયમતિના મહેલે આવ્યો નહીં અત્યંત માનિની બનેલી ઉદયમતિને હજુ પણ વિધામ હતો કે ભીમદેવ અવસ્ય પોતાને મનાવવાને આવશે, પણ આસા એ વર્ષ પસાગ થઈ ગયા, તોપણ તે ન આવ્યો તે નજ આવ્યો ઉદયમતિનો ગર્વ હવે ગળવા લાગ્યો અને ત્યારે તેણે સાક્ષ્યું કે, પોતાના પતિ ભીમદેવે ચિન્તામણીને પોતાની અર્ધાંગના પણ બનાવી દીધી છે, ત્યારે તેનું અભિમાન ચાલ્યું ગયું ભીમદેવે પોતાનો કેવળ ત્યાગજ કર્યો છે એમ ત્યારે તેને સમજાયું, ત્યારે તેને અતિ પત્રાતાપ થવા લાગ્યો ઉદયમતિનું કોમળ હૃદય એ વર્ષના વિયોગથી હવે આકુળ-યાકુળ થવા લાગ્યું, પોતાના પતિને જાને મળી તેના ચરણમા પડી, ક્ષમા માગવાને માટે તેનું હૃદય આતુર થઈ ગયું ઉદયમતિ જેવી કોમળ હૃદયની ઓ પોતાના પ્રિય પતિનો વિયોગ કેટલો સમય સુધી મદન કરી શકે ? ગમે તેવી પ્રમથા, ગમે તેવી સમથા અને ગમે તેવી ક્રોધી ઉદયમતિ હતી, તોપણ તે એક ઓ—એક કોમળ હૃદયની ઓ હતી, અને તેથી તે ભીમદેવના વાગા સમયના વિયોગને મદન કરી શકે નહિ, એ આભાવિક હતું

ઉદયમતિ પોતાના આવાસના એક સુદગ અને ચણગારેલા ખડમા

હીચકા ઉપર બેડી બેડી ધીમેથી હીચકની હતી. પ્રાતઃકાલનો સમય હતો. સૂર્ય-નારાયણનો ઉદય થઇ ગયો હતો. અને નગરનાં સર્વ પ્રાણીઓ પ્રભાત સમયનાં આવશ્યક કાર્યો આનંદથી કરી રહ્યાં હતાં. આ મગચે ઉદયમતિ ચિંતાતુર વદનથી પ્રભાદી બનીને હીચકા ઉપર બેડી હતી. તેનું તેજસ્પૂર્ણ અને શાંતિમાન વદન-કમળ શોકથી કરમાઇ ગયું હતું, તેની વિશાળ આંખો સહેજ ઉઠી પેસી ગઇ હતી, તેની અંધકવર્ણી દેહલતા પોતાના પ્રિયના વિરહથી કૃશ થઇ ગઇ હતી, અને તેનું મન-તેનો આત્મા પથ્થાપથથી દગ્ધ થઇ રહ્યાં હતાં. ઉદયમતિના આવાસના ખંડની બારી સામેજ એક આગ્રવૃક્ષ હતું, તે ઉપર પક્ષીઓ પ્રેમ-ક્રીડા કરી રહ્યાં હતાં, આગ્રવૃક્ષની એક ડાળ ઉપર બેસીને કાળી કાયલ પંચમ સ્વરથી, કુહકુહ કરી રહી હતી, રાજભવનમાં પ્રાતઃકાલિન યોધાગીમાં વાગી રહ્યાં હતાં, બંદોબસ્તોની ગરજાવણી ગઢની મોઝાર ગાજી રહી હતી અને ગાયંધા મધુર આલાપથી ભક્તિરસના પદો ગાઇ રહ્યાં હતાં; પરંતુ ઉદયમતિને તેથી આનંદને બદલે શોક જ થતો હતો. સુંદર વસ્ત્રો, સુંદર આભૂષણો, સુંદર આવાસ અને પોતાની અતિ સુંદર દેહલતાથી ઉદયમતિને અભિમાન અને સુખને બદલે નિરાશા અને દુઃખજન ઉત્પન્ન થતાં હતાં. ઉપભોગની બાલ્ય વસ્તુઓ સુંદર હોય કે નહોય, તે સાથે ઉદયમતિને કાંઈ સંબંધ નહોતો. તે તો પોતાના પ્રાણુ-નાથના વિયોગથી દુઃખી, શોકાતુર અને ચિન્તાગ્રસ્ત રહેતી હતી. તેણે હીચકા ઉપર બેઠાં બેઠાં વિચાર કર્યો—પોતાના નાથની ક્ષમા માગવાનો નિશ્ચય કર્યો; પરંતુ રીઝાયેલા નાથ અહીં આવતા નથી તેનું કેમ ? થોડો સમય પોતાના મનથીજ ઘડલાંજ કર્યા પછી ભીમદેવની પાસે જઈને ક્ષમા મેળવવા તે તૈયાર થઇ, તેણે પોતાની એક દાસીને બોલાવી તેના વસ્ત્રો પહેરી લીધાં અને કોઈ ન જાણે તેમ તે ચિન્તામણીના મહેલે જવાને નીકળી. પોતાની શોક્ય ચિન્તામણીના મહેલે જતાં તેનું મન જરા ડગ્યું, પણ પતિના વિયોગથી વ્યાકુળ બનેલા મને તુરતજ એ શંકાને લાગ કર્યો અને શુભ રીતે ચિન્તામણીના મહેલે તે પહોંચી ગઇ. તે દાદર ચડી બેડી ઉપર ગઈ અને બેઠું તો સૌન્દર્યના સાગરરૂપ ચિન્તામણી એક આસન ઉપર બેઠેલી હતી. ચિન્તામણીએ પ્રથમતો ઉદયમતિ સામે બેઠું નહિ, પણ ઉદયમતિ છેક તેની પાસે ગઇ એટલે તેણે પોતાની નજર ઉઘી કરી બેઠું. ભીમદેવની રાણી ઉદયમતિને ગોળખતાંજ ચિન્તામણી એકદમ આસન ઉપરથી ઉભી થઇ ગઇ અને ઉદયમતિને આસન ઉપર બેસવાનો આગ્રહ કરતાં તે આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠી. “ રાણીજી ! આપ અત્યારે આ વેષે અહીં ક્યાંથી ? પધારો, આ આસન ઉપર બિરાજો અને આપની આ દાસીને કાંઈ આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો. ”

ઉદયમતિ પોતાને મળેલા માનથી ખુશી થઇ અને તેણે પોતાના

મનથીજ પોતાની મોટી ચિન્તામણીની પ્રથમા ક્કરી ગણીને ચિનવત્ સ્થિતિમા ઉભી ગ્દેષી જોઈને ચિન્તામણીએ વિનયથી કહ્યું “ ગણીજી ! આપ આ આસને બિગાજે. હું અહીં નીચે બેસી બેસી આપના ચગણીનેવાડું છું ”

“ ઉ યમતિ ચિન્તામણીના આગ્રહથી આગમન ઉપર બેઠી અને વિ તામણી તેની પામેજ નાચે બેઠી ઉદયમતિએ આમન ઉપર બેમના બેમના નિ આમ મુક્યો એટલે ચિન્તામણીએ કહ્યું “ મહાગણીજી ! આપ ઉદામ, ચિન્તાનુ અને મોટાકુન કેમ જણાવ છે ? ”

■ યમનિએ કોમળ સ્વરે ઉત્તર આપ્યો. “ બહેન ચિન્તામણી, મહારા મોખુ મહારી ચિન્તાનુ અને મહારી ઉદામિનતાનુ ડાગણુ શું તું મમજી રાકી નથી ? મે મુખાએ એ નજીવા ડાગણી-અરે મને હવે સપટ કહેવા દે કે ત્હાગજ લીવે મહાગજનો-મહાગ અને હવે ત્હાગ પ્રિયતમ નાથનો તોગજા ક્યો હનો, એ વાત તું શું નથી જણતી ? મને હવે મહાગ એ માર્દસદ નર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને તેથીજ મહાર શરીર મહાર મન તથા મહાગ આત્માની આ ગિચિનિ થયેની છે તું કેવી લાગ્યવતી કે મહારાજના પ્રેમને મ પાદન કરી રાકી અને હું કેવી અમાગિની કે મહાગજના પ્રેમને શુભાવી બેઠી ? બહેન ચિ તામણી, પ્રિયતમ નાથના વિયોગરૂપી વાવાનગથી મહાર મમસ્ત શરીર આજ બે વર્ષથી બળી રહ્યું છે, તેને તેમની લમારૂપી વચન વૃષ્ટિથી રાત ડગવાને હું અત્યાતુર થઈ રહી છું પ્રિય બહેન ! નાથ ક્યા છે, તે મને નતાવ, મહારી આખો તેમનું પવિત્ર દર્શન કરવા, મહાર મન તેમનો અગાધ પ્રેમ સ પાદન કરવા, મહારો આ મા તેમના આત્માની સાથે અક્ય સાધના અને મહાર શરીર તેમના રાગરને આર્થિગન આપવા તનમી ગયા હિ માટે બહેન ! કૃપા કરી મને પ્રિયતમ પ્રણુ નતાવ. ”

ચિન્તામણી ગણીની આકુળતા જોઈ દીનગીર થઈ, તેણે કહ્યું “ મહાગણીજી ! આપ રામારે આમ દીનગીર થઈ ગયા છે ? મહાગજ દમણાજ પધારને, માટે ત્યાસુધી આપ મુખેથી અહીંજ બેસો. ”

“ ઉદયમનિ ચિન્તામણીના વિનય-વિવેનર્મિ મદગુણો જોઈને ખુશી થતાં મોની “ બહેન ચિન્તામણી, હું ત્હારી પણ અસત અપરાધિની છું, ડાગણુકે ત્હાગ ઉપના દેવના લીધેજ મે મહાગજનો અનાદર ક્યો હનો શું તું મને લમા નહિ આપે ”

ચિન્તામણીએ આખમા આસુ લાવીને કહ્યું, “ મહારાણીજી ! આપ આ શું મોક્ષો છે ! સ્ત્રી જાતિના સ્વભાવાનુગાં મો નના ડાગણુને વધને આપને - ૧૨ મહાગ ઉપર દેવ થયો દાવ તો તે સ્વાભાવિક છે, એટલે આપે મહારો મો પણ અપરાધ ક્યોજ નથી વસ્તુત તો મેજ મહાગજનો આપના પ્રત્યે

ને અખંડ પ્રેમ હતો, તેમાં ભાગ પડાવીને આપનો અપરાધ ક્યો છે. મહારાણી, મહારા એ અપરાધની ક્ષમા મહારાજ આપની પાસે ચાલવી જોઈએ. ”

ઉદયમતિએ પોતાની ખુદેન થયેલી ચિન્તામણીને બળપૂર્વક ઉઠાડીને આસન ઉપર પોતાની સાથે જ બેસારતાં અતિ વ્હાલથી કહ્યું. “ વ્હાલી ખુદેન ! તારો અપરાધ નથી. આપણા પ્રિયપતિનો અનાદર કરીને મેં જ માત્ર તેમનો અપરાધ-એક મહાન અપરાધ ક્યો છે, પણ મને સંપૂર્ણ આશા છે કે તેઓશ્રી મને અવશ્ય ક્ષમા આપશે. પછી-પછી પ્રિય ચિન્તામણી, આપણે બંને જણીએ સાથે રહીને તેમની અત્યંત પ્રેમપૂર્વક સેવા કરીને પરમાનંદમાં દિવસો વ્યતીત કરશું. ”

ચિન્તામણીએ સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું. “ મહારાણીજી, આપની એ આશા ભગવાન સોમનાથની કૃપાથી અવશ્ય ફલિભૂત થશે. મહારાજ ઉદાર અને દયાળુ છે, તેઓશ્રી આપને જરૂર ક્ષમા આપશે. ”

આ મીઠી વાર્તાચિત્ર ચાલતી હતી. એટલામાં બીમદેવ આવ્યો. ઉદયમતિ અને ચિન્તામણી બંને આસન ઉપરથી ઉભા થઈ ગયાં. ઉદયમતિએ બીમદેવને આવેલો જાણી લાગળથી પોતાની દ્રષ્ટિને અવનત કરી દીધી. ચિન્તામણીની સાથે મુખાસને બેઠેલી સ્ત્રીને દાસીના વસ્ત્રોમાં ઉભેલી જોઈ બીમદેવ આશ્ચર્ય પામ્યો. ઉદયમતિનું સમસ્ત શરીર તથા તેનું સુંદર વદનકમળ બીમદેવના બે વર્ષના વિયોગથી અને પશ્ચાતાપથી ફૂલ અને દુર્બળ થઈ ગયાં હતાં અને વેષમાં તેણે દાસીના વસ્ત્રો પરિધાન કરેલાં હોવાથી બીમદેવ તેને બરાબર ઓળખી શક્યો નહિ. ઉદયમતિને તો તે કેવળ વિસરી ગયો હતો અને ચિન્તામણીના આવાસમાં તેની હાજરી હોવાનો સંભવજ નહોતો, એટલે તેને તે ક્યાંથી ઓળખી શકે ? તેણે ચિન્તામણી પ્રત્યે જોઈને પૂછ્યું. “ ચિન્તામણી, આ સ્ત્રી કોણ છે ? તે અહીં કેમ આવેલી છે ? ”

ચિન્તામણીએ બીમદેવના એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં માત્ર સ્મિત હાસ્ય કર્યું અને તે પ્રેમભરી નજરે બીમદેવ સામે જોઈ રહી.

બીમદેવની ઉત્કુહતા તેથી વધી, તેણે આતુરતાથી કરીને પૂછ્યું. “ કેમ ઉત્તર આપતી નથી ? ”

“ પ્રાણુનાથ, એ સ્ત્રી કહે છે કે, મહારાજનો મેં મહાન અપરાધ ક્યો છે: તેથી આપની ક્ષમા માગવાને માટે અહીં આવેલ છે. ” ચિન્તામણીએ હસીને ઉત્તર આપ્યો.

“ પણ તે સ્ત્રીને હું ઓળખતો નથી તેનું કેમ ? ” બીમદેવે પૂછ્યું. “ પ્રિયતમ, તે મહારાં વડીલ ભગિની છે. ” ચિન્તામણીએ હિન્ન આંખે.

“ત્હારે વડિન ભગિની છે, એમ તો તે મને ત્હાંની આત્મકથામાં ક્યું
જ નહોતું !” ભીમદેવે પૂછ્યું

“પરંતુ ત્યાગથી આપે મને આપની અર્ધાંગના મનાતી, ત્યાગથી તે
મ્હાગા બહેન થયા છે” ચિન્તામણીએ માર્મિક ઉત્તર આપ્યો

ભીમદેવને વિચારમાં પડી ગયેનો જેમ તેણે ફરીથી ક્યું ‘શું હવે
આપ મ્હાગા બહેનને ઝોળખી શક્યા નથી’ પ્રાણુપતિ ! મ્હાગા એ બહેન
ભીમ કોઈ નહિ પણ આપના પટંગણી ઉત્થમતિ છે અને તે આગથી એ વર્ષ
ઉપર મ્હાગા ટાંગણે લઈ આપના દરેક અનાદરની આપની પામે ક્ષમા
માગવા આવેના છે”

“કોણ ઉત્થમતિ !” ભીમદેવ આગર્યથી પૂછ્યું

ઉત્થમતિએ પોતાના આત્માવિ-વન્નો ઉપર ઘસીનું વસ્ત્ર પહેર્યું હતું
તે દૂર દૂરતા અને ભીમદેવની પામે જેમ તેના ચગણમાં પડના ક્યું “પ્રિયતમ
પ્રશ્ન ! હા હું આપની પગિત્યજ્ઞા નેજા ઉત્થમતિ છું, કે જેણે રોપથી આપનો-
મ્હાગા આગમ્ય દેવનો અનાદર કરી મહાન અપગમ્ય કર્યો છે મ્હાગા એ ઉદ્ધત
વર્તનનો મને પથાત્પ થયેનો છે, તેથી આપની પામે નેન અપગમ્યની ક્ષમા
માગના અગ્રે આવેલી હું નાથ, શું મને-આપની આ પગિત્યજ્ઞા પામીને ક્ષમા
નહિ મળે !”

પોતાની એક મમયની અતિ પ્રિય ગણી ઉત્થમતિનો ગર્વ ગળી ગયેનો
જણી તથા તેને આજ્ઞવતાથી પોતાની ક્ષમા માગતી જોઈને ભીમદેવનો તેના
ઉપરનો ક્રોધ પલાયન થઈ ગયો તેણે ઉત્થમતિને પોતાના ચગણમાંથી ઉઠાડતા
ક્યું “પ્રાણુપ્રિયા, ઉભી થા ત્હાગ અપગમ્યનો હું ક્ષમા આપુ છું”

ઉત્થમતિ પતિની આજ્ઞાને માન આપી ઉભી થઈ અને ભીમદેવના મુખ
મામે અનિમિષ નયનોએ જોતી પોતાની આખોમાંથી અવિગત અશ્રુઓ વહેવ
રાવવા લાગી એ વર્ષના લાના વિયોગથી કૃતાંગી બનેલી ઉત્થમતિનો દયામણો
દેખાવ જોઈને ભીમદેવને પોતાના અનાદરણ્ય કોવને માટે દીવગીરી થઈ તેણે
ઉત્થમતિને દ્રઢાર્તિગત કૃતા અને તેના શીકા પડી ગયેના જાનને ચુ મન લેના
ક્યું “દેવી, હવે ત્હા માટે દીવગીરી થાય છે ? ત્હાગ અપગમ્યનો મે તને
જ્યાગનીએ ક્ષમા આપી છે પ્રિયા ?”

ઉત્થમતિ પોતાના પ્રિયના પ્રશ્નનો કાંઈ પણ ઉત્તર નહિ આપતા તેના
આર્ધિગનમાં ગઈને અપૂર્વ મુખ અનુભવવા લાગી, ભીમદેવે થોડી વાગ પડી
ઉત્થમતિને આર્ધિગનમાંથી મુખ કરતા અને પોતાની જાને પ્રિયાઓ મહિત

એક મોટા આસન ઉપર બેસીને ઉદયમતિ પ્રત્યે હસતાં હસતાં કહ્યું. “હવે તો તું તારી બહેન અનેકી ચિન્તામણીને દેખ નહિ કરે ને?”

“પ્રાણપતિ, મ્હારી બહેનનું રમણુ કાનને મને દુઃખી ન કરશે. અમ સ્ત્રી જાતિના સ્વભાવાનુસાર મ્હારાથી જે કાંઈ થયું હતું. તે માટે મ્હારી બહેનની પણ મેં ક્ષમા મેળવી લીધી છે.” ઉદયમતિએ ઉત્તર આપ્યો.

ત્યારપછી બીમદેવ ચિન્ત મણીને કહ્યું. “ચિન્તામણી, તારા ઉપર મ્હારા જે કે સંપૂર્ણ પ્રેમ છે; પરંતુ તેથી તું ચહેજ પણ અભિમાનને વશ થઈશ નહિ. ઉદયમતિને તું તારી વડીલ ભગિની તરફે ગણુજે અને તેની આજ્ઞાને અનુકર્મિની થઈને રહેજે, એ મ્હારા તને ખાસ આગ્રહ છે.”

ચિન્તામણીએ કહ્યું, “આપની આજ્ઞાને મરતકે ચક્રવું છું અને વિનંતિ કરું છું કે આપ મને ગમે તેવા જોછા પ્રેમથી આદરો તો પણ હું દાસગીર થઈશ નહીં; પરંતુ મ્હારાં વડિલ ભગિનીને તો આપ પ્રથમના જેવાજ સંપૂર્ણ પ્રેમથી આદરજો.”

ચિન્તામણીના ઉદ્યતી વિશાળના જોઈને લોમરેંને તેના સુંદર શુભાખી ગાત્ર ઉપર પોનાના હાથ ફેરવતાં કહ્યું. “પ્રિય ચિન્તામણી, તારે કે પ્રિયા ઉદયમતિએ એ સંબંધે જરા પણ દીક્ષાવીર થવું નહિ; કારણકે હું તમને બન્નેને અખંડ અને એકસરખા પ્રેમથી ચાહીશ અને તમને બન્નેને હળી મળીને સપથી રહેતાં જોઈને ખુશી થઈશ.”

“નાથ, તે માટે આપ ચહેજ પણ ચિન્તા કરશો નહિ, મ્હારી બહેન ચિન્તામણીને હું મ્હારા આવાસેજ રાખીશ અને અમે બન્ને એકત્ર રહીને જ આપની સેવાનો અમુદ્ય કાલ મેળવશું.” ઉદયમતિએ કહ્યું.

“અને હું પણ પટરાણીશના આવાસે તેમ જી સાથે રહેવાને આતુર છું.” ચિન્તામણીએ ઉદ્ઘાસથી અનુમતિ આપી.

ઉપર પ્રમાણે તેમની વચ્ચે આનંદની વાતો ચાલતી હતી. અને એ વાતો ક્યાં સુધી ચાલત એ અમે યથાર્થતાથી કહી શકતા નથી; પરંતુ એક દારી જમવાનું તૈયાર છે, એમ કહેવાને આવી ત્યારેજ નેઓ ઉઠ્યાં અને સાથે જ ભોજનગૃહમાં ગયાં. વાંચક મહાત્મયો! આપણે પણ તે દરમ્યાન થોડી વિશ્રાંતિ મેળવી લઈએ.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

વિમળનું અપમાન.

“ રાજા મિત્ર કેન દ્રષ્ટ શ્રુત વા ”

વિકાળ વાધ ઓ અત મગવાન રૂઢ ઉપર વિમને દિલ્લે ગેજ-નાથી બીમદેવ, દામોદર મહેશ્વર, વિશ્વગો ક્રેમા, નિગેરના હોદા રયામ થમ ગર્વા દના, તથા છેવટે સમા વિમળ ને રો લીમદેવ દામો નો પોતાની સાથે લખને શુભ પ્રમદત ચતાવવાના ખડમા ચાલે ગયો તેનો એ દીપ્તિયા આપણે પચિમિન બીજે લીમદેવ દામો ને વલો એ ખડમા ગયો ત્યારે સુર્વાન્ત થમ મયો હતો અને ખડમા મર ન અધ ૧૦ ચાપી ભો દનો તેથી તેણે અનુચરને મોહાવી દીપ્તિ પ્રમદાવવાની અતા આપી દી રી દાજુવાગમા જ ખડ અને ક મુમધી દીપ્તિયા પ્રમારમાન થમ ભો બીમદેવ ખડમા જઈ મ મેમગમના એક આસન ઉપર બેઠો ઓ દામોદર ને ખીમ આગ્રન ઉપર બેઠાની આતા હી તેણે શોમરત મર કંડુ ‘ દામોદર મદના, વિમળનું અપ્રતિમ અને અશૂત બળ જોઈને કુ કેરગ અભયમ થમ ગયો ૩ અને જામુધી તેના એ અગાધ બળને તોડી પા-રામા હિ આને રામુધી મ્હાગા જીવને નિરાત વગના નથી ”

દામો રે ચોન્ન દા નનગીરે કંથુ “ તેના મગો તો વામા નહિ આવે એટલુ જ નહિ પણ જામુધી તેનો મદલ નાચ મગમા નહિ આવે, ત્યામુધી પાટલુની ગાજાદી જોખમમા છે મદાગમ. ”

‘ તમારું કથન સ્વય છે, પણ તેનો ઉપાવ ? ’ બીમદેવે પૂચ્યુ

“ ઉપાવ તો અનેક છે, માત્ર એને અમનમાં મૂકવાની જ વાગ છે ” દામોદરે કંથુ

‘ પરંતુ તેના દેખીના અપગાપ વિના તેને ચિત્ત થઈ શકે તેતુ છે ? ’ બીમદેવે ફરીથી પૂચ્યુ

દામોદરે ઉત્તર આપ્યો “ જામુધી તો દેખીને અપગાપ આપણે રાઈવી ન યગીએ ત્યામુધી તો નાચ થઈ શકે તેતુ નથી, એ મ વ છે, પરંતુ તેનો અપગાપ દોષી દાડવે મો મુઝે ન ની ”

‘ તે પછી તેનો અપગાપ મારી દેનારો ? ’ બીમદેવે પૂચ્યુ

‘ પરંતુ આપે તેના પાચની કુટિ માર્યો દાડી દની, તે શુ છે ? ’ દામોદરે પૂચ્યુ

“ મહારી યુક્તિ એ છે કે આગળ વિમળતા પૂર્વજે શરૂઆતથી પાટ-
ણની ગાદીની સેવા કરતા આવ્યા છે. અને તેઓમાં કાઠ મંત્રી, તો કાઠ
દંડનાયક હતા. તેમાંના તેના એકાદ પૂર્વજના સમયથી લેણું નીકળે
છે, એવો લીસાળ કુટુંબને છોડી પાટી ટંકાં લેણા બતાવીને તેટલી રકમ રજુ
કરવાનાં વિમલને કહેવું અને જે રજુ ન કરે તો તેને ઉચિત દંડ કરવો.
એ યુક્તિએ કરીને ધન અને અધિકાર એ સ્ત્રી લઈએ, પછી ધન વગરનો
અહીં રહીને શું કરશે ? ધન ન હોય તો માણસનું અભિમાન રહે નહિ અને
ધન કે અધિકાર વગર મોટાઈ પણ રહે નહિ. ધન વગર કાઠ ક્યું માનશે નહિ
અને ધન જશે એટલે ગરીબ જેવો થઈ જશે. ધન લીધું એ પ્રાણ લીધા
જેવું જ છે. ધન વગરનો માણસ તે પાણી વગરના નવાણ જેવો છે.” બીમદેવે
પોતાની યુક્તિ કહી દર્શાવી.

દામોદરે ખુશી થતાં કહ્યું. “ મહારાજ, આપની એ યુક્તિ અત્યંત સારી
છે; પરંતુ તે સાથે મહારી યુક્તિ પણ આપને દર્શાવું છું અને તે પસંદ પડે તો
તેનો પણ ઉપયોગ કરશું.”

“ તમારી તે યુક્તિ શું છે ? ” બીમદેવે પૂછ્યું.

“ મહારાજ, ચંદ્રાવતીનો આપણો ખડિયો રાજ ધંધુક ભોજના પક્ષમાં
બળી ગયો હતો, તે હકીકત તો આપ જાણો છો; પરંતુ તે પહેલાં ધંધુક આ-
પણી ગુપ્ત વાર્તા જાણવાને પાટણમાં આવ્યો હતો અને માનસિંહ નામ ધારણ
કરીને ધર્મસિંહ મહેતાની હવેલીએ એકાદ એ માસ રહ્યો હતો. એક પ્રસંગ જ-
નતાં વિમલ મહેતાએ તેને ઓળખ્યો હતો; પરંતુ તે ગુપ્ત વેશે આવેલો અને
તેનું વર્તન શંકાસ્પદ હોવા છતાં તેને નહિ પકડતાં જવા દીધો હતો. મને
ખાતરી છે કે વિમલે આ હકીકત આપથી છુપાવી છે; માટે એ હકીકત આગળ
ધરી ગુપ્ત વેષે આપણી ગુપ્ત હકીકત જાણી લેવાના ઇરાદાથી આવેલા ધંધુકને
ઓળખ્યા છતાં તેને કેદ નહિ પકડતાં આપનાથી હલુ સુધી એ વાત છુપાવી
રાખવા માટે તેને શું અપરાધી નહિ દરાવી શકીએ ? વિમલનો આ અપરાધ
મહાન છે અને તેને માટે તેને કારાગૃહમાં પૂરી રાખવાની શિક્ષા આપ કરી
શકશો. એક વખત તેને કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવ્યો કે પછી તેનો સદંતર

* ટંકા એ એ વખતનું મુખ્ય ચલણી નાણું હતું. હજી આપણે
“ ટકાનું વ્યાજ, ” “ ટકે શેર લાજ ટકે શેર ખાજ, ” વિગેરે શબ્દોમાં
‘ ટકા ’ શબ્દ વાપરીએ છીએ, તે તે કાળના ‘ ટંકા ’ શબ્દ ઉપરથી ચાલતો
આવેલો છે. વિમળ પ્રબધમાં તેના વિદ્વાન સંશોધકે કુટુંબોટથી આટલો ખુલાસો
કરેલો છે, પરંતુ ‘ ટંકા ’ ની હાલના ચલણી નાણામાં શું કિંમત ગણાય, તે
સમજાવું નથી.

લેખક.

નાચ રંગો હશે, તો પણ મરણતાપી થઈ રહેશે” દામોદર મહેતાએ પોતાની યુક્તિ આનંદથી સ્વીકારી લીધી.

“શુ ધધુડ પાટણુમા શુભ વેળે આવીને ગલો હતો અને નિમજને તેને ઓળખ્યાં જ્યાં તથા તેનું વર્તન રાક્ષસાણુ હોવા છતાં તેને પડ્યો નહિ ? હીક છે, તમારી યુક્તિ પણ વણી મારી છે અને તેથી નિમજને આપણે નરમ પાડી રાક્ષસ નિમજના પૂર્વજોના મમયના લેણા બામત તથા તેના થયેલ અપરાધ વિષે આવતી દાવની સલામા નિર્ણય કરી તેને રાગગદની શિક્ષા પ્રવા મ્હારો નિચાર છે” બીમદેવે કહ્યું.

“કોને રાગગદની શિક્ષા કરવાનો વિચાર છે, મહારાજ ?” સેનાપતિ મગ્રામસિંહે પોતાના હાથેલા રૂવાળથી ખડમા દાખન ચર્મને પૂછ્યું.

બીમદેવે તેનો રાષ્ટ્ર ઉત્તર આપ્યો નહિ, તેણે દામોદર મામે જોયું એટલે દામોદરે કહ્યું “સેનાપતિ, મહારાજના ખાનગી વિચારો જાણવાનું તમારે શુ પ્રયોજન છે, ?”

દામોદરનો અપમાનયુક્ત પ્રશ્ન માલળા મગ્રામસિંહ રોષપૂર્વક બોલી કહ્યો. “મહેતા, મ્હારે એ વાત જાણવી છે અને તે ગબધમા મહારાજને યોગ્ય મલાહ પણ આપવી છે, સમજ્યા ?”

“પણ મહારાજ તમારી મનાહ લેવાને નવાજ હોય એ કુ માનતો નથી” દામોદરે બીમદેવ મામે જોઈને કહ્યું.

“મહારાજ મ્હારી મનાહ લેવા તવાજ હોય કે ન હોય તો પણ મ્હારે એ વાત જાણવી યોગ્ય મલાહ આપવી જોઈએ અને તેમા કુ મ્હારો ધર્મ સમજી છું” મગ્રામસિંહે જીરસાથી કહ્યું.

દામોદરે કહ્યું “મહારાજ તમને પોતાની શુભ વાત કહેવાને ખુશી નથી, તેનું કેમ ?”

મગ્રામસિંહે ક્રોધથી કહ્યું “મહારાજ એ વાત મને કહેવાને ખુશી ન હોય તો જાને, પરંતુ એ વાતને કુ મારી રીતે મમજી છું. દામોદર મહેતા, તમે ધર્મના બલ્લાવને લઈ નિમજને એક અગ વીર પુરુષનો નાચ કરવાને તવાજ થવા છો અને મહારાજને તે સબધે આકુ અવળું મમજવો છો. તે મ્હારા ધ્યાન રહતો નથી. ગુજરાતના ગૌરવ મમાન અને ગજ્યના એક અગ દિતેન્દ્ર વીર પુરુષનો નાચ કુ ત્વાપિ થવા દષ્ટિ નહિ એ ચા- ગાખજો, અને નિમજમા એ પણ ધ્યાનમા ગાખજો કે નિમજ મનીના એ-વાગને પણ ધન થશે અથવા તેને કે- કરવામા આવશે તો નિમજને શિક્ષા કરનારનો પ્રથમ કુ ન નાચ કરશે.”

“ વિમલ મહેતાને શિક્ષા કરવા મહારાજ પોતેજ ઇચ્છે છે. શું મહારાજનો તમે નાશ કરશો ? ” દામોદરે પૂછ્યું.

“ ખોટી વાત છે. ” સંત્રામસિંહે કહ્યું “ મહારાજ એવા પાપી હૃદયના નથી, હિંતુ તમારા જેવા ઇર્ષ્યાગુ મંત્રીઓ જ તેનો નાશ કરવા તૈયાર થયા છે; પરંતુ તેમ કરનાં પહેલાં સંત્રામસિંહે નિર્મળ તથા તકવાર પટકેરી નથી, એનો ખાસ કરીને વિચાર કરી લેજો. ”

ભીમદેવે સેનાપતિ સત્રાસિદને-પોતાના મામાને તપી ગયેલાં જોઈને શાંતિથી કહ્યું. “ ખરી હકીકત શું છે, તે જાણવા પહેલાં દામોદર મહેતાનો દોષ કહાડવા તમે તૈયાર થયા છો, એ બ્યાજગી નથી વિમલ મહેતાએ એક મહાન અપરાધ કરેલો છે, તેની તપાસ આવતી કાલે સમાચાર થવાની છે અને અપરાધ સાબિત થાય તોજ તેને ઊચિત દંડ દેવા મહારાજ વિચાર છે. ”

“ પણ હું નથી ધારતો કે વિમલ મહેતાએ કંઈ અપરાધ કર્યો હોય; તેમ છતાં તેણે ખરેખર અપરાધ કર્યોજ હોય, તો તેના જેવા રાજ્યના પરમ હિતસ્વી મંત્રીનો અપરાધ શું માફ થઈ ન શકે ? ” સંત્રામસિંહે પૂછ્યું.

“ વિમલ મહેતાએ ખરેખર અપરાધ કર્યો છે અને તેનો નિર્ણય આવતી કાલે રાજસભામાં થશે. અત્યારે તે કહેવા બેઠેલાં મને સમય નથી; કેમકે રાત્રી ઘણી બ્યવિત થઈ ગઈ છે અને વિશેષમાં મ્હારો તખ્તીયત જરાખર નથી એટલે મને આરામની જરૂરીઆત છે. ” ભીમદેવ વાતને દુઃશમાં પનાવવા અને સંત્રામસિંહ સાથે વધુ વાદવિવાદ નહિ કરવાના હેતુથી એટલો ઉત્તર આપીને ઊઠ્યો અને ઉદયમતિના મહેલે આશ્રયો ગયો. દામોદર મહેતા અને સંત્રામસિંહ પણ તુરતજ સ્વસ્થાનકે ગયા.

રાત્રી વ્યતિત થઈ ગઈ અને માતઃકાલ થયો. આજની રાજસભામાં ભીમદેવ મધ્યાહ્ન સમયના બનાવર એક વાગે આવવાનો હતો; તેથી મંત્રીઓ અને રાજ્યના બીજા સર્વ અધિકારીઓ સાડાગારથી રાજસભામાં હાજર થઈ ગયા હતા. વિદ્વાનો અને પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો પણ હાજર હતા. આજે રાજસભાનો રંગ કાંઈક જૂના પ્રકારનો જણાતો હતો. ભીમદેવના અંગરક્ષક સૈન્યમાંથી યુનંદા પચાસ સૈનિકો હથિયારગ્રાહી થઈને રાજસભામાં ગેરવાઈ ગયા હતા અને બીજા સૈનિકો રાજસભાના દ્વાર આગળ તૈયાર થઈને ઉભા હતા. સભાજનો આજની સભાનો રંગ જોઈને કેવળ અજાણ થઈ ગયા હતા અને સર્વે જણ ચૂપ થઈને અનેક પ્રકારના વિચારો મનમાં ને મનમાં કરતાં અવનવી કલ્પનાઓ બાંધતા હતા. રાજમહાલયની ઘડિયાળમાં એકનો ટકોરો થયો કે તુરતજ ભીમદેવ સામન્તની સાથે બીજા પચાસ અંગરક્ષકોને લઈને સભામાં

આવી પહોંચ્યા મહાજનોએ ઉભા થઇને તેને માન આપ્યું અને તે સિદ્ધામને બેઠો એટલે તેઓ મર્વે પણ આછા થતા બેઠી ગયા બીમદેવની સથે આવેલા અગસ્થ્યે તેના મિદામનની પગલાડે ગોળાવડ ગયા મહાના હમેશના ગીવાજ મુજમ પ્રથમ તાવ ટપ્પા ગાનતાન અને આનિર્વચનોનું કાર્ય ખલામ થતા ધોરના શાંતિ પથરાઈ ગઈ બીમદેવનો કુટુંબ ચાલે અને વિરોધમા ગાજ-મુશામા મૈનિધાની હાજરીને વેઈ આવડ મત્રીઓ આશ્ચર્ય પામી ગયા હતા અને આજની સમાનુ શુ પગેલામ આવડે, એ વિષે તેઓ અનેક પ્રવચના તરંગો મલાવતા હતા થોડો મમર તાતિમા પમાર થતા ધને બીમદેવે મતાવાહક અવાજે કહ્યું “ દામોદર મહેતા ! ”

“ આના, મહાજાજ ’ દામોદરે કહ્યું

“ આજે પ્રથમ શુ કાર્ય કરવાનું છે ? બીમદેવે પૂછ્યું

“ મહાગાજ, રાજ્યપુર ગવિશર્માએ નિમત્ર મહેતા વિન્દ પોતાનું અને પોતાના ધર્મનું અપમાન કરવા બામત જે અગ્નિ કર્ણી છે, તે મબધે તનામ ચલાવવાનો આપનો વિચાર હોય તો ગવિશર્મા તરફના માક્ષીઓ દાજર છે દામોદરે ઉત્તર આપ્યો

“ ઠીક છે એ વાત ઉપર પાળાવી ખ્યાન આપવામા આવડે પરંતુ મે તમને તપામ કરવાનો હુકમ કર્યો હતો, તે પ્રમાણે તમે અમન કર્યો છે ? ” બીમદેવે ફરામથી પૂછ્યું

“ હા મહાગાજ, આપના હુકમ મુજમ અમલ કરી તેની એક નોંધ લીધી ગઈ છે ” દામોદર એમ કહીને એ નોંધ હાડી

‘ કેટલી ગંભીર લેણી નીજે છે ? ’ બીમદેવે ફરીને પૂછ્યું

‘ હા પપન ડાડી (કેટી) દાડ લેણી નીજે છે અને તેનું બ્યાજ થાય તે તો ખૂબ ” દામોદરે ઉત્તર આપ્યો

બીમદેવે વિમનના સામે જોઈને કહ્યું “ વિમલ મહેતા ગાજનું જીનું લેણું ડાડી ડાડી પાસે ગાજી રહી ગયું છે તે તપાસવાને મે દામોદર મહેતાને હુકમ કર્યો હતો તેમણે જીનું ચોપડા જોઈને તમાગા પૂર્વજ પામે હા પપન ડાડી દાડ લેણી હોવાનું જાહેર કર્યું કે માટે તે સબલમા તમારે દાંધ ઢહેવાનું હોય તો હો, અને નહિ તો તેટલી ગંભીર વચન સથે તારાદે ગણુ દેગે ”

બીમદેવનું નિષ્ક્રિય પ્રાર્થનું કથન આતજી વિમન કેવળ અગ્નયમ થઈ ગયો, તેણે કહ્યું ‘ મહાગાજ, મહાગા પૂર્વજ પામે ગાજનું કોઈ પણ પ્રાર્થનું લેણું હોય એમ મહાગા જણવામા નથી, તેમ છતાં આપ હા પપન ડાડી દાડ બ્યાજ સાથે લેણી દાડવા હો તે આશ્ચર્યની વાત છે

“ મહેરાની વાત સાંભળવાને હું ઇચ્છતો નથી. તમારી પાસે રાજ્યનું લેણું નહિ હોવાની સાળિની દોષ તો ગતાવે, અને નહિ તો લેણી રકમ રજુ કરે.” ભીમદેવે આજ્ઞા કરી.

વિમલે શાંતિથી કહ્યું. “ મહારાજને મ્હારી પાસેથી તેટલી રકમ લેવી દશે, તો ને આપવાને હું નૈયાર છું; પરંતુ મ્હારા ઉપર આપનો અન્યાય થાય છે.”

“ અન્યાય કરવાનો મ્હારા ઉપર અસત્ય આક્ષેપ કરતાં પહેલાં પરિણામનો વિચાર તમે કર્યો જણાવો નથી.” ભીમદેવે કહ્યું.

“ મહારાજ ! હું આ જે કાંઈ કહું છું, તેનો પ્રથમ સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા પછીજ કહું છું, એ આપ ખાતરીથી માની લેજો. ” વિમલે ઉત્તર આપ્યો.

“ હીક છે, તમે મ્હારા ઉપર કરેલ આક્ષેપનો હવે પછી નિર્ણય કરવામાં આવશે: પરંતુ તમે, અંદાવતીના પરમાર રાજા ધધુકને ને ગુપ્ત વેપે ત્યારે પાટણમાં આવ્યો હતો, ત્યારે તેને ઝાળખ્યા છતાં અને તેનું શંકાયુક્ત વર્તન જણ્યા છતાં કેદ નહિ કરતાં જવા દીધા, એ સંબંધે તમારો શો ખુલાસો છે ? ” ભીમદેવે જુગ્મસાથી પૂછ્યું.

વિમલ, ભીમદેવની આજ્ઞાની રીતભાવ જોઈને અજ્ઞયજ્ઞ થતો હતો. તેણે દ્રઢતાથી કહ્યું. “ મહારાજ, હું ખુલાસો કરવાને નૈયાર છું. પણ સલાસમક્ષ તો નહિજ.”

“ પરંતુ મ્હારે તમારી પાસેથી એ ખુલાસો અત્યારેજ મેળવવો છે.” ભીમદેવે કહ્યું.

“ હું એ ખુલાસો અત્યારે કરવાને કાંઈપણ રીતે નૈયાર નથી. ખાનગીમાં આપને હું સર્વ હકીકત કહીશ, અને તેમ છતાં આપને મ્હારી હકીકત ઉપર વિશ્વાસ ન આવે તો સંગ્રામસિંહજીને પૂછીને ખાતરી કરશો.” વિમલે નિશ્ચયાત્મકલાવથી કહ્યું.

“ વિમળ મહેતા, ” ભીમદેવે ક્રોધથી કહ્યું “ તું તમે મ્હારા હુકમનું અપમાન કરે છે ? ”

“ આપના હુકમનું અપમાન કરવાને હું ખુશી નથી: પરંતુ એ હકીકત સર્વ સલા સમક્ષ મ્હારાથી કહી શકાય તેમ નથી.” વિમલે શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો.

“ તમારે સર્વ હકીકત સલા સમક્ષજ કહેવી પડશે અને જો નહિ કહો તો હું નમને કેદ કરવાનો હુકમ કરીશ. ” ભીમદેવે કહ્યું.

“ આપની ઇચ્છામાં આવે તે પ્રમાણે હુકમ કરો, મને તેની દરકાર નથી. હું જોઈ તો ખરો કે મને કેદ પડવાની કોનામાં નાકાત છે ? ” વિમલે ક્રોધથી કહ્યું.

‘ તમાગ અભિમાનને હમણાજ હુ તોડી પાડુ છુ. ’ એમ સ્ત્રી ભીમ દેવે મોટેથી હાક મારી “ સામન્તમિદ ? ”

ભીમદેવની હાડથી મહાના મર્વ માણસો નુજી ઉઠ્યા મામન્તભીમદેવની પગાડે બેગી હતો, તે એકમ મનુષ્ય આવીને બોલી ઉઠ્યો “ મદાગજ હાજર છુ ”

“ વિમન મહતાને કદ કી એકમ ગગૃહમા નષ્ટ ન ” ભીમદેવ ભયકર અવાજે કહ્યું.

ધર્મમિદ ભીમદેવના અન્યાયી પર્તનથી એકદમ જુગ્મ્માથી બોલી ઉઠ્યો. “ વિમન મહતાને કે પડનાર કાણુ છે ? ”

વિમલ ધર્મમિદ મહતાને શાત ગદેવાનો સૂચના કરી અને કહ્યું ‘ મામન્તમિદ, જ્યાં ઉભા છે ત્યાંજ ઉભા રહેજો. જો એપણુ પગનુ આગળ મગો તો તેજ વખતે આ તનવાગથી તમારૂં માથુ ધડથી જુડુ પડે. ’

ભીમદેવ વિમનના અભિમાનયુક્ત વચનો માથળી આવેશપૂર્વક બોલી ઉઠ્યો. “ મામન્ત, શુ વિચાર કરે છે ? મ્હારી આગનો એકમ અમત કર-મૈનિકાની સહાયથી વિમનને એકમ કે. કર ” એમ સ્ત્રી ભીમદેવે મૈનિકા પ્રથે જોયું એટલે તેઓ પોતપોતાની તનવાગને મ્યાનમાથી જોયી કદતા વિમનને પડડવા તૈયાર થયા. મેનાપતિ મત્રામમિદ જે અત્યાગ્રમથી ચૂપ બેઠો હતો અને સુ ધાય છે, તે યાતિથી જોયા કરતો હતો. તે એકદમ પોતાની જાણાએથી ઉગ્રમહાની વચ્ચે આવ્યો. મૈનિકા તરફ જોઈને કોવયુખ સ્વગથી તેણે કહ્યું “ હુ તમારો મર્વનો અધિકારી-મેનાપતિ તમને આગા કરે છુ કે તમે તમારી તલવારો મ્યાન કરો. ”

‘ પણ હુ તમને તમાગ મદાગજ તરીકે આગા કરે છુ કે તલવા ના મો વિમનને એકમ કેદ પડે. ’ ભીમદેવે પોતાની આખોમાથી અાગ વર્ષાવતા કહ્યું.

દામોદર મહેશ્વર વિગેરે આ કટાક્ષીનો મમય આવનો જાણી નીચુ મગાડુ કરીને ચૂપચાપ મેગી ગયા હતા. સુખામા આવેલા આરોહ વિમનની પાસે જઈને તેના પસમ હાથ ગદા નગ્રામમિદે ભીમદેવના મિદામન પાસે જઈને કહ્યું ‘ મદાગજ! ખૂન વિચાર કરીને જે કાઠ આગા કરે તે કરને નહિનો તેનુ પશિખામ આરૂ નહિ આવે એ આમ્મ માની લેજો. હુ તમારો માથો હુ-તમારો ખગે દિનગ્વી કુ. પણ મ્હાગ જાણેજના દાયથી અન્યાય

યતો જોઈને હું ન્યાયના પક્ષમાં ઉભો ગ્હીશ. પાટણનું સમગ્ર સૈન્ય મ્હારા અધિકારમાં છે, તે તમે કેમ બલી જાઓ છો ? ”

ભીમદેવને વિચારમાં પડી ગયેલો જોઈને વિમલે કહ્યું. “ મહારાજ ! અગ્રામસિંહજી એક શુદ્ધ દાનિય છે અને તે જે કહે છે તે સત્ય કહે છે. આપ કોઈના ભરમાન્યાથી માગ ઉપર નિષ્કારણ રાખ દર્શાવો છો. તે તદ્દન આપનો અન્યાય છે. આપને મેટી મેટી છતો મેળવી આપીને પાટણની રાજસત્તાનો વિજયી ડાંકો દેશ પરદેશમાં વગડાવી આપ્યા છતાં આપ મ્હારા ઉપર અવિશ્વાસ કરે છો અને મને વિના કારણે કેદ પકડવાને તૈયાર થયા છો એ જોઈ મને દીલગીરી થાય છે, મને સ્પષ્ટ કહેવા દે કે આત્મણુ મંત્રીઓ અમારી-શ્રાવકોની ચડતી કળા જોઈને ખટપટ કર્યા કરે છે અને તેમણેજ આપને આહું અવળું સમજાવો મને કેદ કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે. મહારાજ, આપ યાદ રાખજો કે હું શ્રાવક છું, હવદવાનો હિમાયતી છું; પરંતુ મ્હારા હાથ અતિ બલવાન છે. મ્હારી સમશેર અતિ તેજ છે અને તેથી મને કેદ પકડતાં પહેલાં અનેક નિર્દોષ મનુષ્યના પ્રાણની દાનિ થશે, એટલું જ નહિ પણ પાટણની ખયમાલી થશે મહારાજ ! સિધ્ધનો હમીર, માગવાનો ભોજ અને ચેદિતો દર્શુ આદિ શત્રુ રાજાઓ સારા હતા. પરંતુ વિમલને આપે એક વખત શત્રુ બનાવ્યો તો પાટણની અતિ મજવાન શ્રાવક પ્રજા ખજાલગી ઉડશે તથા પાટણની રાજગાદી ફેટલી જોખમમાં આવી પડશે, તેનો પ્રથમથીજ સંપૂર્ણ વિચાર કરી લેજો. ”

ભીમદેવ વિમલનાં ગર્વયુક્ત વચનો સાલળી નેરથી બોલી ઉઠ્યો. “ અસ કરો-તમારી છલાનને એકદમ બંધ કરો, નહિ તો મ્હારે મ્હારી શમશેરનો ઉપયોગ કરવો પડશે. રાજસલામાંથી એકદમ ચાલ્યા જાઓ. તમારા જેવા મિથ્યાલિમાની અને બિદત માણસો સાથે વાત કરવાને પણ હું ખુશી નથી; માટે એકદમ અહીંથી ચાલ્યા જાઓ અને આવતી કાલે સવારમાં જ જો તમે પાટણ છોડીને ચાલ્યા નહિ જાઓ, તો તમારી હવેલી જમીનદોસ્ત થશે, તમારું ઘન તથા તમારી સર્વ સંપત્તિ રાજલંકારમાં જશે અને તમને તમારા કુટુંબ સહિત કેદ કરવામાં આવશે. ”

વિમલ ભુસ્માથી કંઈક બોલવા જતો હતો, પણ સગ્રામસિંહે તેને સમજાવીને શાંત પાડ્યો. વિમલ તુરંતજ ભુસ્માથી સલા છોડીને ચાલ્યો ગયો, એટલે ધર્મસિંહ વિગેરે શ્રાવકો પણ તેની પછવાડે ગયા. થોડા સમય પછી ભીમદેવ પણ રાજસલામાંથી ઉડીને પોતાના મહેલે ગયો અને સલાજનો બની ગયેલી ઘટના વિષે વિચાર ચલાવતા ધીમે ધીમે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૩૩ મું,

ચ દ્રાવતીમાં.

વિમન ગુરુમાથી ગજમલા છોડીને મારો નાગ પોતાની હવેલીએ આગો તેણે પોતાની પૂજન માતા અને પોતાની પ્રિય પત્નીને ગજસભામાં બનેલી મર્વ હીન્ત કરી મળનારી અને પોતાનો વિચાર ચ દ્રાવતીમાં જઈને ગહેવાનો છે, એમ પણ તેમને કહી દીધું વિચારવત માતા અને ચતુર પત્નીએ પણ તેના વિચારને અનુમોદન આપ્યું એટલે વિમને મર્વ પ્રદારની તૈયારી રાત્રીએજ કરી ને પ્રાતઃ કાળ ચતા જ ચ દ્રાવતી તરફ જવાનો નિશ્ચય કર્યો પોતાની તમામ મપતિ તેણે માથે લીધી અને પોતાના મૈત્ર્યને પોતાની સાથે આવવાની આજ્ઞા કરી દીધી તૈયારી કરતા ગત્રીનો ઘણો સમય વ્યતિત થઈ ગયો હતો એટલે વિમન ભગવાન પાર્શ્વનાથના પવિત્ર નામની માળા જપતો અને પોતાની કુળ દેવી શ્રી અબ્બાજીનું સ્મરણ કરતો ચપન કરવાની તૈયારી કરતો હતો, તે વખતે શ્રીભક્તો, ધર્મસિંહ મહેતા, સેનાપતિ સગ્રામસિંહ અને અન્ય શ્રીમત શ્રાવકો આવી પહોંચ્યા વિમને તેમને આવકાર આપી માન મહિત બેમાર્ગો વિમન પાટણ છોડીને પોતાના મૈત્ર્ય મહિત પ્રભાતે ચાલ્યો જવાનો કે એવા ખમગ માળગના તેઓ અને તેને સમજાવીને પાટણમાં ગોળવાના વિચારથી આવ્યા હતા નીત્તરોડે થોડીનાગ ચાત મેસી વાનનો સરઆત કરતા પૂછ્યું “વિમન મહેતા, અમે સાબળ્યું છે કે તમે પ્રભાતે પાટણ છોડીને ચ દ્રાવતી જવાના છો, એ વાત શું સત્ય છે ?”

“હા, તમે જે માલ્યું છે તે સત્ય છે” વિમને ઉત્તર આપ્યો

“પણ અમે તમને જવા દેવાના નથી” ધર્મસિંહે કહ્યું

“મહાગજને કાઈના ભગવાનથી ભોળવાઈ જઈને મ્હારે ગેરવ્યાજબી અપમાન કર્યું છે, તેથી હવે હું એક દિવસ પણ પાટણમાં ગહેવાને ખુશી નથી” વિમને આગ્રહપૂર્વક કહ્યું

“વિમન મહેતા” સગ્રામસિંહે કહ્યું “એવી ગતિ ઉતાવળા થવાની અમત્ય નથી. મહાગજને હું મગજાવીત અને તેમણે તમને પાટણમાંથી ચાલ્યા જવાની કસેદ આપીને પાછી બેચારી લઈ”

“સગ્રામસિંહજી! દામોદર વિગેરે મત્રીઓની ખટપટથી હું કેવળ નાગજ થઈ ગયો છું અને તેથી હવે એક ઘડી પણ પાટણમાં રહેવાનો મ્હારો

વિચાર નથી. તમારી સર્વની મહારા પ્રત્યેની લાગણી માટે હું તમારો સર્વનો ઉપકૃત છું.” વિમલે કહ્યું.

“મહારાજે તમને જે અન્યાય આપ્યો છે અને વિના કારણ તમારું અપમાન કર્યું છે, તેને અમે અમારું—આખી આવક પ્રજાનું અપમાન માનીએ છીએ અને તેથી તે વિષે વિચાર ચલાવવા અમે આવતી કાલે સમસ્ત સંઘને એકત્ર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, દામોદર વિગેરે બ્રાહ્મણ મંત્રીઓ મહારાજને ગમે તેમ સમજાવી ખટપટો ઉભી કરે છે, તે માટે અમે મહારાજને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીશું અને મહારાજ એવા ખટપટી મંત્રીઓને શિક્ષા નહિ કરે તો અમે સર્વે તમારી સાથે પાટણ છોડીને આવવા તૈયાર થઈશું.” શ્રીદત્તશેઠે જુરસાથી કહ્યું.

“ શ્રીદત્તશેઠ, એટલી બધી ધમાલ કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. આગળ ઉપર સમયનો વિચાર કરી જેમ કરવું ઘટે તેમ કરજો પણ હાલ તો મને જવા દો એજ ઉત્તમ છે.” વિમલે કહ્યું.

“ વિમલ મહેતા જે કહે છે, તે બરાબર છે. જે કારણસર મહારાજે તેમને પાટણમાંથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરેલી છે, તે કારણનો નીવેડો લાવવાજ તે ઉતાવળ કરે છે, એમ હું તેમની વાતચીત ઉપરથી સમજી શકું છું: માટે હાલ તો તેમને ચંદ્રાવતી જવા દેવા એ યોગ્યજ છે.” એક વૃદ્ધ અને અનુભવી શ્રાવકે કહ્યું.

“ મોતીચંદ શેઠ મહારો આશય બરાબર સમજી ગયા છે; તેથી નેમના કહેવાના ભાવાર્થને વિચારી મને ચંદ્રાવતી જવાની આપ સર્વ રજા આપશો, એમ હું આશા રાખું છું.” વિમલે કહ્યું.

‘ દીક, તમારો ખાસ વિચાર છે, તો પછી અમે તમને વિશેષ આગ્રહ કરતા નથી. ભલે ખુશીથી જાઓ, ભગવાન પાર્શ્વનાથ તમારું કલ્યાણ કરશે; પરંતુ દામોદર મંત્રીના પ્રપંચ માટે અમે રાજસભામાં ખુલાસો માગશું અને તેને ઉચિત શિક્ષા કરાવશું ત્યારેજ શાંત થશું.” શ્રીદત્તે કહ્યું.

“ શ્રી સઘને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરજો ” વિમલે કહ્યું.

કેટલોક સમય બીજી વાતો કરી તેઓ સર્વે ઉઠ્યા અને વિમલને ઘટિત સૂચના અને યોગ્ય સલાહ આપી ચાલ્યા ગયા. જતાં જતાં શ્રીદત્તશેઠ પોતાની બહાલી પુત્રી શ્રીદેવીને મળ્યા અને તેને યોગ્ય શીખામણ આપી. શ્રીદેવી પોતાના પિતા, માતા, ભાઈ અને ભાભીનો વિયોગ થવાનો હોવાથી દુઃખી થઈ અને તેના કમળ સમાન નયનોમાંથી અશ્રુજિન્દુઓ ટપકવા લાગ્યાં; પરંતુ શ્રીદત્તે

તેને હિમ્મત આપી અને ડ્યુ કે હુ ચદ્રાવતીમા કોઈ સમયે આવીને તને મળી જઈશ. એટલે શ્રીચીની દીલગીરી ઓઠી ચર્ધ ગર્ધ શ્રીદત ત્યારપછી પોતાના આવામે ચાલ્યો ગયો.

પ્રાત કાલ ચતાજ વિચન મર્વ પ્રકાગ્ની તૈવાગી હગી પોતાના મૈન્ય આવે પાટણને નમસ્કાર કરી ચદ્રાવતી તરફ રવાના થઈ ગયો. કેટલાક દિવસો મુસા ફગે કર્યા પછી તે ચદ્રાવતીની અત્યંત નજીક આવી પહોંચ્યો અને ચદ્રાવતીથી એક માધ્યમ દ્વારા મૈન્ય મહિત હાવણી નાખીને ગયો વિચરે તુરંતજ પોતાના એક અધિકારીને ચદ્રાવતીના પ માર ગજન ધધુક પામે મરિયા અપીને મોકલી દીધો.

અમે જે મમમનો પ્રસ્તુત નવવક્ત્યા લખીએ છીએ તે સમયમા ચદ્રાવતીની રોલા અનોંડિકે હતી હિન્દુ અને ખાસ કરીને જૈનધર્મના પવિત્ર સ્થાન તરીકે, પગમા ગજપૂતોની ઉત્પત્તિના સ્થાન તરીકે અને ભાગતવર્ષની એક મુદ્દર, ભન્ય અને સમૃદ્ધ નગરી તરીકેની તેની કીર્તિ અપૂર્વ હતી ચદ્રાવતીનો મજબુત કોટ, તેનું વિશાળ ક્ષેત્રફળ, તેમા આવેના અદ્ભુત આવાસો, તેના નદનવન સમાન બાગ-બગીચા, તેની બજારનો કાલ, તેમા વસતા શ્રીમત પ્રજાજનો, તેના પ્રમિદ્ધ અને સ્વર્ગના વિમાન જેવા મુદ્દર જૈનમંદિરો, તેની પોષધશાળાઓ તેના વિશ્રાંતિગૃહો અને તેના સગરવતીમૂવનોથી આ તે લક્ષનગરી છે કે દેવોની ઇશ્વરી છે, એમ જોનારને શકા હિંસવતી હતી ચદ્રાવતીનો કોટ અત્યંત મજબૂત હતો અને તેના પ્રત્યેક કામની આગળ મુદ્દર સ્વચ્છ જળથી ભરેલી વાવો બાધવામા આવેલી હતી. દરેક વાવને છેડે ચાર ચાર કુવા કરાવેના હતા, ત્યાંથી ચદ્રાવતીના ચદ્ર મુખી લતનાઓ પાણી ભરી જતી હતી ચદ્રાવતીના શ્રીમત મનુષ્યોના આવાસો આરમ પત્થરથી બાધવામા આવેલા હતા અને તેમા અદ્ભુત ટાંગીરીમુક્ત કોરણી કોતગવેલી હતી ત્રાં પશુ મોટા આવાસો તો સાત સાત માળના હતા તથા તેમા મૂલ્લામા આવેલા મુદ્દર ગોખ અને બાગણુ જોતા જણે ઇશ્વરવનો ન હોય, એમ જોનારને ભાસ યોગ્ય હતો. આવાસોની બાલ ગોળા એટલી બધી હતી કે તેના અતર્ભાગમા કેવુ બહુમત્ય ગચરચીનુ દરો, તેની કલ્પના પશુ મનને આનંદ ઉપજાવતી હતી ચદ્રાવતીને ચોતરફ પોણા અને દરવાજા હતા. તેમા ચોગમી ચોગ દના ગોટામા બેસીને દરેક જાતિના મનુષ્યો પોતાનો જાતિગત ન્યાયાગ કરતા હતા તેથી ચદ્રાવતીના ચોટામાથી જન્મમા આવે તેવી વસ્તુઓ મળતી હતી દરેક પ્રગળના ન્યાયાગનુ ચદ્રાવતી એક નહોતું મયક હતુ ચદ્રાવતીમા અગ્રે શ્રીમત મનુષ્યો વસતા હતા અને તેઓ અર્થ જેવા દાનેશ્વરી ધર્મ પગપણુ અને જીવદયાના ખાસ કરીને દિમાયતી હતા.

તેઓમાં ત્રણસો સાઠ તો કડોડપતિ શાહુકારો હતા અને તેઓ વારાફરતી કાળે ચુંદડીનાં જમણા કરતા દના; તેથી ત્યાંના મનુષ્યોને ઘણું ભાગે ચૂસો. સળગાવવાની પણ જરૂર પડતી નહોતી. ચંદ્રાવતીના પ્રત્યેક ઘરે ચંદ્રમુખી અને સુલક્ષણી સ્ત્રીઓ હતી, તેમનું અપુષ્પ રૂપ અને તેમણે પરિધાન કરેલાં ઉત્તમ આભૂષણોથી તે બાળે સાક્ષાત્ દેવીઓનો અવતાર ન હોય, એમ જોનારને સ્પષ્ટ લાગતું હતું. ચંદ્રાવતીમાં જોન મંદિરો એટલા એટલા પ્રમાણમાં હતા કે ત્યાં નવસો નવાણું ઝાલરો વાગતી હતી અને રાજ સવાશેર કેસર દેવપૂજનમાં વપરાતું હતું. ટુંકમાં કહીએ તો ગુજરાતના પાટનગર પાટણથી સર્વ પ્રકારે ચંદ્રાવતી ચડતી કળામાં હતું; કાળ પ્રભાવે એક સમયની અત્યંત રમણીય, ભગ્ય અને સમૃદ્ધ ચંદ્રાવતી નગરીનું આજે માત્ર ખંડેરો મિવાય કશું નામ નિરાન રહ્યું નથી. જે ભૂમિ પવિત્ર આયુરાજ પર્વતની તલાટીથી સુમારે ચાર માઇલ ઉપર, ખરાડીથી દક્ષિણ પૂર્વમાં ત્રણ ચાર માઇલ છેટે અને અંગાલવાની તથા તારિંગાના દેવાલયોથી જરાક વધારે દૂર, જંગલમાં ઘટાગુમ બની ગયેલો પ્રદેશ છે, તેમાં અત્યારે તેના ખંડેરો નહિ જોવી હાલતમાં જોવામાં આવે છે. રેલવેથી મુસાફરી કરનારા મનુષ્યોને તેના આરસપહાણના કાતરકામવાળા રાજાળતા પતથગે આકર્ષણ કર્યા વગર રહેતા નથી. જ્યાં ચંદ્રાવતી નગર હતું તે જગ્યા ઉપર ઘાડી વનસ્પતિ ઉગેલી છે, તેના કુવા, સરોવરો, વાવો અને મંદિરોનો નાશ થઇ ગયો છે અને તેના ખંડિરોમાંથી આરસપહાણ નિત્ય લુટાય છે, જ્યાં એક વિશાળ મેદાનમાં ચંદ્રાવતીના બાગ્યાટુઆ ખંડિરોના ભાગો વિખરાઇ પડ્યા છે અને તે ઉપરથી વિચાર કરતાં તેનો વિસ્તાર ઘણો હશે, એમ કલ્પના થાય છે જ્યારે યુરોપિયનોના જોવામાં એ જગ્યા પ્રથમ આવી, ત્યારે આરસપહાણોની સુંદર ઇમારતોનાં પીસ ખંડેર ખોળા કહાડવામાં આવ્યાં હતાં. તે ઉપરથી તેનો ધન વૈભવ અને તેની રમણીયતાનો ખ્યાલ આવે છે.* કાળના વિપમ પ્રવાહમાં ચંદ્રાવતી જેવાં અસંખ્ય નગરોનું આજે નામનિશાન રહ્યું નથી, અનેક જોરાવર રાજ્યો જમીનદોસ્ત થઇ ગયાં છે. અનેક જગ્યાએ જળનું સ્થળ અને સ્થળનું જળ થઇ ગયું છે અને અસંખ્ય દેવાલયો, રાજમહાલયો, આવાસો તથા નિર્સર્ગની શોભારૂપ બાગબગીચાઓનો સદંતર નાશ થઇ ગયો છે. મુસલમાની રાજ્ય અમલમાં તેમના હાથે ધર્મના મિથ્યાભિમાનથી અનેક નગરો, અનેક કીલ્લાઓ, અનેક દેવાલયો અને અનેક સાહિત્યભંડારોનો નાશ થયાની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. તેવીજ રીતે ચંદ્રાવતીનો નાશ પણ અક્ષા-ઉદ્દિનની કુર આસાએ કર્યો હતો.

ભીમદેવના મમયમા ચક્રવર્તીમા પરમાર વસનો ધધુડગાજ નામે ગાજ
 ગાજ હોતો હતો અર્ધદશમ પામાર ગાજકર્તાઓના હાથમા હતી અને તેનો
 વિખ્તાગ ૩૫૦૦ ચોગમ માઈન જેટલો હતો જેટલા નાના વિખ્તાગમા ચક્ર
 વર્તી જેવા મટાટા નગરો અને ગહેરો ધણા હતા પરમાર વગની મળ
 ઉત્પત્તિ વિષે એમ કહેવાય કે કે વર્ણિત મુનિના અગ્નિ-ગામી પામાર ના
 મનો પુત્ર ૧૫મ યોગે તેના વસમા થી ધુડગાજ યોગ અને તે પછી
 કેટલીક પેઢીએ ધધુડગાજ યોગ ચક્રવર્તીના પગમા ગાજઓના વસા-
 વળી મપૂણપણ જણવામા આવી નથી પરમાર વસમા બર્તુહરી, નિકમા
 દિપ, ભોજગાજ, જગદેવ આદિ મહાન ગાજઓ થઈ ગયા છે પરંતુ તેમનો
 નૃપનામદ્ધ ઇતિહાસ મળી આવતો નથી તેથી આપણે તેમના મળધી
 દર્શીત લખતા રાવાતેજો ઉપર આધાર મળવો પડે છે પરમાર
 ગાજઓની વસાવળી ઉપર અજવાણ પાડનાર વમતગદની વાણવા-
 વનો વિ મ ૧૦૯૬ નો તથા ગીગર ગામ પામે આવેના પાટનાગણના
 મંદિરો વિ મ ૧૩૪૪ નો એમ બે જિનાયેજો મળી આવે છે અને તે જોના
 તેઓની વસાવળી વિષે વિચાર કરવાની સુગમતા થાય છે x ધધુડગાજ પૂર્વેએ
 પાટણના ગાજઓનું આધિપત્ય માન્ય હતું, પણ ધધુડગાજ પોતાના
 જળ અને અદલા વી ભીમદેવના આધિપત્યને અગ્રીકર કરવાને તૈયાર થયો
 હતો ધધુડે માગવાના ગાજ બાજ માથે મિનાચારી ગાની હતી. ભોજ અને
 ભીમદેવને વેગ આનંદ હતું, તે ધધુડ જણતો હતો અને તેનીજ તે ભોજના
 પક્ષમા ભણ્યો હતો પાટણના ગાજનો, મેન્ની અને મત્રીઓની રીતભાત
 જોવાના ધરાધી ધધુડ શુભવેષે પાટણમા આવીને ધર્મમિદ મહેતાને ત્યા
 મહેમાન થઈને કેટલોક મમય ગ્લો હતો તથા તે દરમ્યાન તેણે ધર્મમિદ કહે-
 તાની પુત્રી સુલોચનાનો પ્રેમ મપાલન કરવા બોલે ગની રીતે ચક્રવર્તી લઈ
 જવાનો પ્રયામ કર્યો હતો પરંતુ સુલોચનાએ તેને એ-સંવર્મી તરફે ઓગ
 ખતા પોતાના જોનવર્મના અભિમાનને લઈ તેનો તીરંગ કર્યો હતો એ વિષ-
 યથી આપણે અજાત નથી તેમ ધધુડે અનેક ઉપાયે સુલોચનાને મમજવી તો
 પણ તે તેની માથે આવવાને તૈયાર થઈ નહિ એટલે તેણે જળપૂર્વક પોતાની
 સાથે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો તથા વિમનના રાતે તેનો પગાજ થયો અને
 તેને તેના દાર્પમાં નિષ્કૂળના મળી એ વાતને પણ આપણે જાણીએ છીએ
 ધધુડે ત્યારપછી ગુરુતજ ચક્રવર્તી ચાલ્યો ગયો માગવાના જાત ભોજ ઉપર
 ભીમદેવ ચક્રવર્તી લઈને જાય છે, એ દર્શન તે પાટણમાથી જણી ગયો હતો
 તેથી તે ભોજની મદાયે જવાને પોતાનું મૈન્ય લઈને માગવા તરફ ગવાના થયો

હતો પરંતુ ધારાનગરી પહેંચતાં પહેલાંજ તેને ભોજના અગ્નિનું મૃત્યુ તથા ગુજરાત અને કાશી સાથે ભોજના પુત્રે તેમનું આધિપત્ય સ્વીકારી સૌંધ કર્યાના ખચ મળતાં તે માર્ગમાંથીજ પાછો વળ્યો હતો. આ બનાવ બન્યા પછી ભોમદેવે વિમલનું સલામા, ધંધુકને પાટણમાં ઓળખાવ્યા છતાં કેદ ન કરતાં તેને જ્યાં દેવાના કારણસર અપમાન કર્યું અને તેને પાટણમાંથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી, એ આપણે ગત પ્રકરણમાંજ વાંચી ગયા છીએ.

વિમલે ચંદ્રાવતીના રાજધંધુકને પોતાનો અધિકારી મોકલીને કહેવરાવ્યું કે તમે ગુજરાતના રાજધિરાજની આજ્ઞા માનતા નથી; માટે તમારે ચંદ્રાવતીનો રાજ્યકારભાર અમને સોંપી દેવો અને અગારી દેખરેખ તથા રક્ષણ નીચે તમારે રહેવું હશે તો નમને ચંદ્રાવતીમાં રહેવા દેવામાં આવશે. એક રાજ તરીકે તમારું માન સાચવવામાં આવશે; પરંતુ ચંદ્રાવતીની રાજ્યસત્તા તમારે અમને સોંપી દેવી પડશે. ધંધુકરાજ નિર્જળ નહોતો. તે બળવાન, અભિમાની અને ઉદ્ધત હતો, તેના વંશમાં પૂર્વે થઇ ગયેલા અનેક પરાક્રમી રાજાઓ તેનામાં અભિમાન હતું. તેણે નિમગ્નના અધિકારીનો તીરસ્કાર કર્યો અને તેને કહ્યું કે વિમલ જેવા એક શ્રાવક વાણિયાની અને ગુજરાતના રાજાથી તીરસ્કૃત થયેલા તેના જેવા મંત્રીની મને જરાપણ દરકાર નથી. વિમલે ધંધુકનો મિથ્યાભિમાન યુક્ત ઉત્તર સાંભળી ચંદ્રાવતીને ઘેરો નાંખવાની પોતાના સૈનિકોને તુરંતજ આજ્ઞા કરી. આ બાબત ધંધુકે વિમલને અત્યંત નજીક આવેલો જાણીને ચંદ્રાવતીના દરવાજા મજબૂતપણે બંધ કરાવી દીધા અને લડવાની તૈયારી કરીને પોતાના સૈન્યને કોટ ઉપર ગોઠવી દીધું. વિમલનું વિજયી સૈન્ય કોટની આસપાસ પથરાઇ ગયું અને ઘેરો નાંખીને પડ્યું. કેટલાક દિવસો સુધી ઘેરો કાયમ રહ્યો એટલે ચંદ્રાવતીના લોકો મુઝાયા. સૈનિકો પણ આવી રીતે લડવાથી કંટાળી ગયા હતા, અને તેથી પ્રમાદી બની ગયા. આ સમય દરમિયાન વિમલ સાવચેત હતો અને કોટની અંદર પેસવાના અનેક પ્રયત્નો કરતો હતો, એક દિવસ તેણે મજબૂત ખીલા ઠોકીને ઉપર ચડી જવાનો નિશ્ચય કરી રાખ્યો. રાત્રી પડી. જગત ઉપર ભયંકર અધકાર પથરાઇ ગયો હતો, કોટ ઉપરનાં ધંધુકના સૈનિકો નિદ્રાધીન થઇ ગયા હતા. માત્ર થોડા પહેરેગિરોજ જગતા હતા. વિમલે પોતાના પાયદળ સૈન્યને કોટમાં ઠોકેલાં ખીલા ઉપર થઇને કોટ ઉપર ચડાવી દીધું. પહેરેગિરોમાંથી જે સામે થયા તેને ગુપચૂપ ઠાર કરી વિમલના સૈનિકો આગળ વધ્યા અને કોટની નીચે અંદર ઉતરી ગોઠવણ કર્યા મુજબ તેઓએ એકદમ દરવાજા ભણી દોડી જઈ દરવાજા બળપૂર્વક ઉઘાડી નાખ્યા. વિમલ તે વખતે પોતાના વિજયી ઘોડેસ્વારો સાથે ત્યાં તૈયાર ઉભો હતો. તે દરવાજાને ઉઘડતાં સાંભળી એકદમ અંદર ધસી આવ્યો ને એકદમ

રાજમહાલય નગ્દ જઈ કેટલાય પોડેસ્વાગેને ગજમહાલય ઇત્યા ગોડવી દીધા
 પોડાની ખરીઓના અવાજથી ગજમહાલયના ગફકો જાગી ગયા અને તેઓ
 બેમાડળા ઉડીને આમતેમ દોડવા મડી ગયા પાડની રાત્રીનું અજવાળું
 ઉગી ની...ત્યુ હતું તેના પ્રાનના તેઓ રૂઝના પોડેસ્વાગેને ગજમહાલય
 ફરતા ફરી વળેલા જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા અને એ દમ પોતાના શત્રો તરફને
 તેમના મામે યથા વિમનના પોડેસ્વારો અને ધડુના ગજમહાલયના ગફકો
 વચ્ચે ત્યાં દાપાડાંથી ચાલી ગઈ આ મમય દુન્યાન વિમનનું મમત મન્ય
 નગરમા પેમી ગયું અને તેના ઇધિ ઈઓ વિમનની આજી મુજબ નગરના
 પ્રત્યેક સ્થળે પોતપોતાના મન્ય માટે ગોનાઈ ગયા હતા આ પોનાટથી
 ધધુડ અને તેના પુત્રો જાગી ઉઠ્યા અને તપામ ઇત્યા વિમનનું મન્ય ગજમ-
 હાલયને ઘેરીને પડ્યું છે એમ માલગતા તેઓ ક્રોધાનમાન ચડ લડનાને ધમી
 આપ્યા સૂર્યનાગવણુનો ઉત્થ ચરને પોડીજ વાગ હતી તેથી ગખો પ્રદાર
 પૂલી ઉપર જવાઈ ગયો હતો પોડી વાનમા નડતા લડતા ધધુડ અને
 વિમદ મામમામા આવી ગયા અને પોતાના અનુન જળથો લડવા લાગ્યા,
 પગ વીગરિમયે ધડુનો પગાજ્ય ફરી તેને કે પડી લીલો તેના પુત્રો
 પોતાના પિતાને કેદ પડાયેલો જોઈ ચદ્રાવતી ડોડી નામી ગયા વિમને
 તુગતજ ગજમહાલયનો અને લડાગનો જ્યારે લીલો અને દરેક સ્થળે પોતાનું
 મન્ય ગોડવી દીધું સૂર્યો ય યતા વિમને ગાલધિગજની આણુ ચદ્રાવતીમા
 ફેરવી દીધી અને રાજમહાલય ઉપર પાટણની ગજવજ ગડાવી દીધી ગજ
 ધધુડને તેણે માન તારે એક આવાસમા ગખો અને તેની ગણીઓ વિગેરેને
 તેની માટે ગહેરાની ગજ આપી વધુકે ત્યાં ફરી ગુજરાનના ગજનું આધિ-
 પત્ય ખૂન કર્યું એટલે તેને પોતાની દેખરેખ નીચે માન મહિન ત્યાં ગખો
 અને ચદ્રાવતીના ગજ તરીકે તેના પ્રત્યે વિમલ તથા તેના અધિ ઈઓ વર્તન
 ચનારતા હતા ચદ્રાવતીનો ગજકાગભાગ બેસો પોતાના અધિકારમા વધ સમ
 સ્ત અર્ધદમ્ભિ ઉપર જીમવની આણુ તેણે વર્નાવી દીધી ચદ્રાવતીના મૈન્યમા,
 તેની પ્રજામા, તેના જીના અધિકારીઓમા તેણે પોતાની એવી તો ધાક બેમારી
 દીધી કે કોઈ ઉંચું માયુ ફરી શકે તેમ નહોતું ચદ્રાવતીનો ગજવજકાગભાર પૂર્વ-
 વત શાંતિથી ચાલવા લાગ્યો પ્રજાજનો વિમનના હાપણુ ભરેલા કાગભારથી
 મુખી થયા અને વિમનની અત્યંત પ્રગસાકરના લાના ધધુડ પણુ કોઈપણ
 પ્રકારની ખટપટ કર્યા વિના શાંતિથી પોતાના નુકુન માથે પોતાને આપવામા
 આવેલા આવાગમા ગહેનો હતો જ્યારે તેના પુત્રા ચદ્રાવતીમાથી નામીને દ્વા
 નગરમા ગયા હતા

પ્રકરણ ૩૪ મું,

અપૂર્વ ત્યાગ.

વર્ષાંશુ આલની હતી. આશ્રમમાં કાળાં વાદળાં દોડદોડ કરી રહ્યાં હતાં. સવારથી ઝરમર ઝરમર મેઘ વર્ષાં રહ્યો હતો. ઘણો વર્ષાંદ પડવાથી પૃથ્વી કાદવ-વાળી થઈ ગઈ હતી, નદી અને સરોવર ભરાઈ ગયાં હતાં અને ખેડુનો હર્ષાયમાન થયાં હતાં. વૃક્ષો, ઊડવાઓ, વેલાઓ અને પ્રત્યેક જાતની વનસ્પતી લીલોછમ બની ગઈ હતી. મયુરો અને બપૈયાઓ આનંદથી નાચી રહ્યાં હતાં. થોડા સમય પછી ભેસબંધ વર્ષાંદ પડવા લાગ્યો. પાટણના વિદ્યારીજનો ગોખ-મા ખેરી પ્રકૃતિનું સુંદર દૃશ્ય જોવામાં તક્લીન થઈ ગયાં હતાં. આ સમયે પાટણના મંત્રી ધર્મસિંહ મહેતાની પુત્રી સુલોચના પોતાના ગૃહ દેવાકલ્યમાં જીતેન્દ્રવતી મધ્યાન્હ પૂજા કરતી હતી. પરમાત્મા પાસે મુગધી વૃત્તનો દીપક બળી રહ્યો હતો. ખુશખોદાર ધૃપતી સુવાસ આખા દેવાકલ્યમાં પ્રસરી ગઈ હતી. સુલોચના પરમાત્મા સામે પોતાનું મુખ રાખીને અપૂર્વ લક્ષિતભાવથી તેપત્ર અર્ચન કરી રહી હતી. તેણે આ સમયે સાદા અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પરિ-ધાન કર્યાં હતાં, શુભાખીરંગની ઓઢણી તેના શુભાંગી ચહેરાને વિશેષ દીપાય-માન લાગતી, તેના માથાના કાળા વાળ નિત્ય સુધી છુટા લટકતા હતા, તેનું સમસ્ત શરીર પરમાત્માની લક્ષિતથી પૂજકિત થયું હતું અને તેનું ચદ્ર સમાન ઉજ્જવલ મુખ આનંદના આતિરેકથી આત્યંત મનોહર લાગતું હતું. પૂજનનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું એટલે સુલોચનાએ પોતાના મધુર કંઠથી પરમાત્માનું સ્તવન નીચે મુજબ ગાવાનું શરૂ કર્યું.

* મોહન મન મેલ શીટાવો, જ્યોત મેં જ્યોત મીલાવો. મોહન—

તું સચરાચર સ્વામી મેરો, મેં હું તોરી દારી;
આસ પુરન અજરામર પદની, થઈ છું પુરન પ્યારી.

ઉદારી આપ મીટાવો, જ્યોત મેં જ્યોત મીલાવો. મોહન—

નિર્મળ આતમ રૂપ અરૂપી, મોહ મદે ખરડાયો;
માનવ જ્ઞાન વિગ્ધાન લયો, અરૂ આપ સમ પાયો:

છતાં કાં ન સગી બનાવો, જ્યોત મેં જ્યોત મીલાવો મોહન—

ઝોરત ખાવિદ જેલ ખલકકા, યોગી મેં સખ એકા,
મલ્લી પ્રભુ સમ પ્રકટ પ્રકાશ્યા, એ અવલંબન મેંકા.

અનેક અંતર લાવો, જ્યોત મેં જ્યોત મીલાવો. મોહન—

* આ પદ કાશીમાં પણ ગવાઈ શકાશે.

જ્યોત મેં જ્યોત મીલાવો ના આનાપમા સુનોયનાનું હૃદય ઉઠ
 ગવા વાગ્યું અને પોતાના દેહનું જ્ઞાન ભૂતી ભક્તિગુપ્તમા લીન થઈ ગઈ જેનો
 દેહ સુદૃઢ છે, જેનું મન નિર્મળ છે, જેનો આત્મા પવિત્ર છે અને જેના વિચારો
 શુદ્ધ છે એવી પદ્મ સુદરી અને સુનક્ષણી સુનોયનાના મધુર કંઠથી ગવાયેના
 આત્મચિંતન સ્તવનના આવાપર્યા મંદિરના નિર્જીવ પથરો બળના દીવાઓ
 અને પરમાત્માની મૂર્તિ પણ જાણે સુનોયનાના સુદર સંગીતથી પ્રમદ્ધ થયા
 ન હોય, એમ સ્પષ્ટ થતું હતું, સુનોયના હજી પણ પદ્મમાત્માનું એક ચિંતે ધ્યાન
 ધરતી પૂર્વવત્ ઉભી હતી તેનો પિતા ધર્મસિંહ અને તેની માતા પ્રભાવતી
 મંદિરના માગણે ઉભા ઉભા તેની એકા જોતા હતા ધણી વાર મુઠ્ઠી તેઓ ત્યા
 ઉભા ગયા, પરંતુ સુનોયનાને ધ્યાનભંગ થયેની નહિ જોતા પ્રભાવતીએ કામળ
 સ્વરથી હાક મારી “ બેટા સુનોયના ”

ધ્યાનમગ્ન સુનોયનાએ એ સખ્તો સાંભળ્યા કે નહિ, તે અમે કહી શકતા
 નથી, પરંતુ તેણે તેનો કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ સુનોયનાએ જ્યારે કાંઈ ઉત્તર
 ન આપ્યો એટલે પ્રભાવતીએ જોગથી જીમ પાડી, “ સુનોયના ! ”

સુનોયનાએ ધ્યાનભંગ થઈને પાછળ જોયું તો પોતાના માતા પિતા
 ઉભેના હતા તે હસતી હસતી તેમની પામે આવેતે બોલી, “ મને શું કામ
 બોલાવો છો ? મ્હારું કાંઈ કામ છે ? ”

“ ત્હારું કામ તો ધણુ એ છે, પણ તું પ્રભુપૂજનામાં નવરી થા ત્યારેને ! ”
 પ્રભાવતીએ સુનોયનાના વામા ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવતા ફેરવતા કહ્યું

“ આજ જગા મને વાગે થઈ, નહિ તો હમેશા અત્યારે ક્યારનીએ પર-
 વાગી જાઉં છું ” સુનોયનાએ માતાની મોઝમાં ભરાતા કંઈ

‘ કીક ચાલો આપણે બધા હવેનીમાજ જઈને બેસીએ અને વાર્તાલાપ
 કરીએ ’ ધર્મસિંહ એમ કહીને હવેની તરફ ગયો એટલે પ્રભાવતી અને સુનો-
 યના પણ તેની પછવાડે ગયા

બેઠાના અડમા તેઓ આવી પહોંચ્યા થોડીવાર પછી સુનોયનાએ
 પૂછ્યું “ માતૃશ્રી, મ્હારું જે કામ હોય તે કરાવો ”

“ ત્હાગ પિતાજી એક વિષયમા ત્હારો અભિપ્રાય લેવા માગે છે, તેથી
 અમે તને શુદ્ધમંદિર મોનાવના આ ના હતા ” પ્રભાવતીએ ઉત્તર આપ્યો

સુનોયના ત્હાગે માતૃશ્રી ત્હે છે તે બરાબર છે મ્હારે એક વિષયમા
 ત્હારો અભિપ્રાય જોઈએ છીએ ” ધર્મસિંહે કહ્યું

‘ એવો તે કયો વિષય છે કે જેમા મ્હાગ અભિપ્રાયની આપને જરૂર

પડી ? પિતાજી, હું હજી બાળક અને ડાચી બુદ્ધિની છું એટલે મ્હારો અભિપ્રાય આપને શું ઉપયોગનો થઈ પડશે ? ” સુલોચનાએ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

“ પુત્રી સુલોચના, ” ધર્મસિંહે કહ્યું. “ આ વિષય એવો છે કે જેમાં અમારા કરતાં ત્હારે સંબંધ વિશેષ હોવાથી મેં અને ત્હારી માતૃશ્રીએ ત્હારો અભિપ્રાય લેવાનું યોગ્ય વિચાર્યું છે. ”

ચતુર સુલોચના વિષયનું મળ સમજી ગઈ; તેથી તેણે કાંઈપણ ઉત્તર આપ્યો નહિં.

“ સુલોચના, મ્હારી વાતને તો તું સમજી ગઈ જણાય છે, પરંતુ સ્પષ્ટતાની ખાતર મ્હારે કહેવું પડે છે કે અમે હવે ત્હારું લગ્ન એક લાયક પુરૂષ સાથે જેમ બને તેમ તુરતમાં કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે અને તેમાં અમને ત્હારી સહાનુભૂતિની જરૂર છે. ” ધર્મસિંહે સ્પષ્ટ વાત કહી દીધી.

સુલોચના પોતાના લગ્નની વાત સાંભળી શરમાઈ ગઈ, તેણે લજ્જાથી પોતાનું મુખ નીચું કરી દીધું.

“ બેટા, એમાં શા માટે શરમાય છે ? ત્હારા પિતાજીને યોગ્ય ઉત્તર આપ નોંધ્યો. ” પ્રભાવતીએ પોતાની પુત્રીને પોતાની પાસે ખેંસારતાં કહ્યું.

“ હું હજી બાળક છું. ” સુલોચનાએ માડમાં એટલો ઉત્તર આપ્યો.

“ ના, પુત્રી, તું હવે બાળક નથી. લગ્ન કરવા જેવડી ત્હારી ઉંમર થઈ ગઈ છે એટલે અમે ત્હારું લગ્ન ન્યાયમત્રી કલ્યાણચંદ્ર સાથે કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા છીએ; કલ્યાણચંદ્રને તો તું ઓળખે છે, તે બહુજ ઉદાર, દયાળુ, ધર્મિષ્ઠ અને દરેક પ્રકારે લાયક છે; વળી મદારાજની પણ તેના ઉપર કૃપા છે; માટે એવા એક ઉત્તમ પુરૂષને અમે અમારો જમાઈ બનાવવાનો વિચાર કર્યો છે. સુલોચના, હવે ત્હારો અભિપ્રાય આ વિષયમાં કેવો છે, તે અમે જાણવા માગીએ છીએ. ” ધર્મસિંહે સર્વ હકીકત ખુલી કહી દઈને તેનો અભિપ્રાય માંગ્યો.

પોતાના પિતાની વાત સુલોચનાએ શાંતિથી સાંભળી. તેની શરમ હવે ધીમે ધીમે નષ્ટ થતી હતી. તેણે કહ્યું. “ પિતાજી, આપે જે વિચાર કર્યો તે આપના મનથી યોગ્ય હશે; પરંતુ જ્યારે આપ મ્હારો તે સબધમાં અભિપ્રાય માગો છો, ત્યારે મ્હારે કહેવું પડે છે કે આપનો નિશ્ચય મને અનુકૂળ નથી. આપ પૂજ્યની સામે શરમ મૂકીને હું વાત કરૂં છું. તે માટે મને ક્ષમા કરજો. ”

પ્રભાવતીએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું : “ બેટા, શું તું કલ્યાણચંદ્ર જેવા સુશીલ પુરૂષ સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડે છે ? ”

“ માતૃશ્રી, કલ્યાણચંદ્રની સાથે કે અન્ય પુરૂષની સાથે લગ્ન કરવાની મ્હારી ઇચ્છાજ નથી. હું તો તમારા અને મ્હારા પિતાજીના આશ્રયે રહીને

મ્હારે જીવન દેવાધિદેવ શ્રી જીનપ્રભુની મેનામા બનીત કરા માગુ હુ ”
સુનોયનાએ શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો

“ પરંતુ એમ કરવાનું કાંઈ શું છે ? ” ધર્મસિંહે પૂછ્યું

“ પિતાજી, એનું કાંઈ આપ ક્યા નથી બચાવતા ? યુવાનીના આવેશમા ખતા ખોટાનો વિચાર કર્યા વિના ચાલતીના પરમાત્મા ગળ ધધુને મે એક વખત મ્હાર મન અર્પણ કર્યું હતું, ગળ ધધુકને મે મનથી મ્હારો પતિ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પરંતુ તેની અને તેના ધર્મની ખરી જાણખાણ પડતા મે તેનો તીવ્રમ્હાર કર્યો હતો અને તેજ વખતથી તેના પ્રત્યેનો મ્હારો પ્રેમભાવ મે ભેડે એથી કીધો છે, તો પણ એક વખત મે તેનો મ્હારો પતિ તરીકે મનથી સ્વીકાર કરેલો હોનાથી હવે હું અન્ય પુરૂષને મ્હાર તન અને મન સી ગીતે અર્પણ કરી શકું એનો આપ જ વિચાર કરી લો ”
સુનોયનાએ ઉત્તર આપ્યો

સુનોયનાના આ કથનથી ધર્મમિત્ર અને પ્રભાવતી વિચારમા પડી ગયા તેઓ કેવળ એક બીજાના મામે ભેડે ગયા થોડા મમય પછી ધર્મમિત્રે કહ્યું
“ સુનોયના અજાણપણે થઈ ગયેલી એક ન્હાની !! જુનને આગળ ધરી તું લખ કરવાની ના પાડે છે એ યોગ નથી જીવનપય ત તૈમાર્પિત પામવું, એ અતિ દમ્ભિ દાર્પ છે ”

“ પિતાજી, ન્હાંગ ઉપરના મ્હેલને લઈ આપ મ્હારે હાથે કરવા તૈયાર થયા છો, એ વાતનું પિતા તરીકે આપનું કર્તવ્ય છે, પરંતુ હું આપના વિચારને મ મત નથી ” સુનોયનાએ કહ્યું

“ ન્હાલી સુનોયના, ત્યારે શું તું જન્મપર્યંત કુમારી અવસ્થામા જીવ નને રીતાનીશ ? બેગ મ્હાગથી-મ્હારી માતાથી એ સી ગીતે સહન થશે ? ”
પ્રભાવતીએ દીનગીરીપૂર્વક સ્વયંથી પૂછ્યું

“ ત્રિય માનુથી, આપજ વિચાર કરો કે હું કામાર્પિત ન પામું તો શું કરે ? એક વખતે એક પુરૂષને અર્પણ થયેલું મ્હાર મન હું બીજાને સી ગીતે અર્પણ કરી શકું ? ” સુનોયનાએ મામો પ્રશ્ન કર્યો

પુત્રીના એ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રભાવતી કે ધર્મમિત્ર આપી શકે તેમ નહોતું તેઓ અત્યંત મનુષ્યના જે હૃદયે છે તે મલકે છે, અને તેણે પોતાનું જીવન તૈમાર્પિત પામીને વ્યર્થત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તે પણ યોગ્યજ છે પુત્રીના નિશ્ચયથી તેઓ નીનગીર થયા અને તેમની બન્નેની આખો અશ્રુથી ભીંજાઈ ગઈ

પોતાના માતૃપિતાને ગતા ભેટને સુનોયનાએ ગભીર વાણીથી

કહ્યું:—“ પિતાશ્ર અને માતૃશ્રી, તમે શા માટે દિલગીર થાઓ છો ? મહારા કર્મમાં આજન્મ કુમારી અવસ્થા ગાળવાનું લખેલું જણાય છે અને એમ કન્યાથી હું મહેજ પશુ દિલગીર ચની નથી. મહાન મન અને આત્માને દૃઢ બનાવી હું બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરવા ખુશી છું. પિતાશ્ર, મહારા જીવાત્માએ અનેક જન્મોમાં વિલાસભોગ ભોગવ્યા હશે; તેથી આ એકાદ જન્મ વિલાસભોગનો ભાગ કરવો પડે તો શું હરકત છે ? દેવી રાજેમાતનો અગવાન નેમિનાથે તેમની સાથે લખ્ત કર્યા પહેલાં ત્યારે ભાગ કર્યો ત્યારે દેવીને તેમના માતૃપિતાએ અન્ય પુરૂષની સાથે લમે કરવાને ઘણું મમજાવ્યાં; પરંતુ તેઓએ ભગવાનની પજવાડે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ચાલી નીકળવામાં ધર્મ માન્યો હતો, એ અપૂર્વ ધટનાને આપ ક્યાં નથી જાણતાં ? માતૃશ્રી, મનુષ્ય જન્મરૂપી અમૂલ્ય જીવનનું સાર્થક કરી લેવાનો મને આ અવસર મળ્યો છે, તેથી આપ ખુશી થવાને બદલે દિલગીર શામાટે થાઓ છો ? આપના આશ્રયે રહી પરમાત્મની ભક્તિ કરતાં મને અપૂર્વ સુખનું ભાન થાય છે; માટે આપ જરાએ દિલગીરીને ધારણ કરશો નહિ; તેમજ મહારી કોઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા પણ કરશો નહિ. ”

“ જ્ઞાત્રી પુત્રી,” ધર્મસિંહ તથા પ્રભાવતીએ આનંદના અશ્રુ સારતાં કહ્યું. “ ત્હારા આવા શુભ વિચારથી અમે ખુશી થયાં છીએ અને તને જેમ અનુકુળ આવે તેમ ત્હારું જીવન ધાર્મિક કાર્યોમાં વીતાવજે. એટલે, હવે ત્હારે જવું હોય તો જા, ત્હારું કામ નથી. ”

સુલોચના માતાપિતાને નમન કરી પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ. ધર્મસિંહ તથા પ્રભાવતી પણ અશ્રુઓને દહોતા દહોતા પોતપોતાનાં કામે વળગ્યા.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

ઉપદેશ અને પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત.

„ દીરઘ આઉ નામ કુલ ઉત્તમ, ગુણસંપત્તિ આનંદ નિવાસ;
ઉન્નત વિભો સુગમ લવસાગર, ત્રીન ભૂવન મહિમા પરગાસ;
ભૂજ બલવંત અનંતરૂપ છત્રી, રોગ રહિત નિત ભોગ વિલાસ;
જનકે ચિત્ત દયા તિનકે રૂપ, સગસુખ હોત બનારસીદાસ. ”

વિમલ અર્ચુદ્ભૂમિનો—ચંદ્રાવતીનો સર્વ રાજ્યકારભાર પોતાના હસ્તગત કરી ગુજરાતના રાજધિરાજ શ્રી ભીમદેવના નામથી રાજ્યશાસન ચલાવતો હતો ચંદ્રાવતીના નગરજનો તેના ઉત્તમ અને ન્યાયી શાસનથી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ

ગયા હતા અને તેના અનેક વિધ ગુણોની હમેશા પ્રગ સા કરતા હતા વિમલ પશુ ભાટ ચાણો અને કવિઓ તથા વિદ્વાનોને મો માગ્યુ દાન આપતો હતો. વિમન જાણે ચક્રાવર્તીનો ગજન નરોય, એમ તેને મર્વ લેખ માન આપતા અને તેના ગુણાનુવા એક ગજનની જેમજ ગાતા હતા ચક્રાવર્તીની સ્ત્રીઓમા શ્રીચીત્ર માન પણ હતુ અને તેને એક ગજનથી નાપીને મર્વ તેના પ્રત્યે નર્નન ચનાવના હતા વિમન અને શ્રીચીત્રની કીર્તિ ચોતરુ દેનાઈ ગઈ હતી તેથી અનેક ભાટ ચાણો એ નાનેશ્વરી દપતી આગળ દાન લેવાને આવતા હતા.

એક મમયે પ્રાત્ર ને ઉગીને વિમલ દત્તધાવન અને સ્નાન વિગેર આવશ્યક ક્રીયાઓ કરી, ઘોડા ઉપર ચાગ ચઢીને ચક્રાવર્તીની રચના જોવા જવાને નૈયાગ થઈ ગયો હતો, એટલામા તેના એક મેવકે આડી નમન કરીને ક્યુ “મહેતાજી, આચાર્યશ્રી ઉદ્યોતનમગ્નિના શિષ્ય આચાર્યશ્રી વર્વમાનસુગિ આશુગજ ઉપર પધાર્યા કે અને નગરના સર્વ જનો તેમના દર્શન કરવા નય છે આપની દર્શન કરવાની છટ્ટા ટોચ તો આપ પશુ પધારો” મેવકની વધામણીના ખમગથી વિમન આનંદ પામ્યો અને પોતાના હાથે પહેર્યુ મુવર્ણના દડાનુ દાન આપી તેને ખુશી કર્યો, તથા પોતાની માતા અને પોતાની પત્નીને વર્ષ આચાર્ય મહાગજના દર્શન કરવા આદ્યો.

આચાર્યશ્રી ગ્રંથ માનસુગિ વિદ્યાગ કરતા કરતા આશુગજ ઉપર એકાદિસથી પોતાના શિષ્ય પતિના માને પધાર્યા હતા જે સમયનો અન ઉદ્દેખ દીએ ઊએ, તે મમયે આશુગજ પર્વત જાણે દેવાને કીડ કરવાનુ સ્થાન હોય નહિ. એવી તેની પ્રાત્નિક ગોલા હતી વિવિધ મહર્ષિઓથી મેવિન એવો એ ગિરિગજ દાન અને છનવાસનમા અનિશય પ્રખ્યાત હતો આશુ પર્વત ઉપર મર્વ દાઇ ગોલાવમાન, ગમણીય અને સ્વાભાવિક હતુ અશુદ્ધ પર્વતનો મહિમા અપાગ હતો અને એક ઉત્તમ સ્થળ તરીકે તેની ગણના થતી હતી *અચળેશ્વર

* આ નયજે તપગીઓ તપ કરતાહતા ત્યા તેમની એક કામધેનુ ગાય ચગતી હતી ત્યા એક મેગે ખરો હતો તેમા ગાય ચગતા ચગતા ખસી પડી મધ્યાસ્ર મયથયો તોપશુ ગાય આવી નહિ એટલે રૂપિઓતેની શોધ કરવા નીકળી પજા ગાયને ખાડામા પડેલી જોઈને રૂપિ ડાગ દેખાડે, ડચમરા કરે, પશુ ન ખાડામા પેસાય કે ન બદાગ નીખાય પછી કામધેનુએ દૂધ ઝાગીને ખાડો ભર્યો અને તે દૂધપર તરીને ખાડામાથી બદાગ નીકળી રૂપિઓએ એકત્ર મગી વિચાર કર્યો કે ગાય આજ તો સદીસનામન આવી પશુ કોઈ દડાડો ભયકર પગિણામ આવે તેથી તેઓ પર્વત સિરોમણી દિમાડને ફરીયા કરવા ગયા. દિમાલયે રૂપિઓ ની વાન મામગી પોતાના નાના પુત્રને તેમની સદાચાર્યે મોખો રૂપિઓએ તેમને

આગળના ભાગમાં છે અને આશુ પર્વત પાછળ આવેલા છે. આશુ ઉપર નઅર્ચુદા દેવીનું સ્થાન હતું. આ પર્વતને પ્રદીપ્તિએ પોતાના માનવતા વચ્ચે વૃક્ષોને વસાવવાનું નજીરે સ્થાન ગતાવ્યું ન હોય, એવી કલ્પના તે ઉપરની વૃક્ષો તી ગાઢ ઘટા બેઠેને ઉડાવતી હતી, વૃક્ષો ઉપર બેસીને અનેક પ્રજાનાં પક્ષીઓ મધુર સ્વરથી નિઃશ્વર્ગ દેવતાનું ગાન ગાતાં હતાં. પાણીનાં નદાનાં ઝરણાં અનેક ઝરણો પર્વત ઉપરથી ખળખળ અવાજ કરતાં વહેતા હતા. આશુનાજ ઉપરની ગોલા જેમ અસોદિત હતી તેમ તે મિત્રાય નાચેતા ભાગ લીધે, આશ્રમે, વૃક્ષોની વચ્ચે અને ઝરણોથી પણ નેટસોજ શોભાભાન દત્તો દર્શિત, કાશીવિષ્ણુનાથ, જમદગ્નિ આપમ, માદ્રે ઉચ્ચર, અભાગયાની, પારશ્વર મહાદેવ ત્રિગેર ધણું પ્રખ્યાત સ્થળો હતાં અસ્તિત્વ ધરાવતાં હતાં. તે સમયે જૈનધર્મનું એક પણ દેરાસર પર્વત ઉપર નહોતું. એમ ધણા ઇતિહાસવેદાનુ કહેવું છે. પરંતુ પૂર્વે શ્રી આદિનાથ ભગવાનના ઉપદેશથી તેમના પુત્ર શ્રી શરત મહાનજે એ ગિરિના શિખર ઉપર ચાર દારવાણું સુવર્ણ ચત્ત્વ કન્યુ હતું એમ જૈન ઇતિહાસથી જણાય છે. આશુ પર્વત એ સમયે ચત્રાવતીના પરમાર રાજાઓના અધિકારમાં હતો અને તેઓએ તેની શોભામાં વારંવાર વૃદ્ધિ કરી હતી પરમાર રાજવંશીઓના માટે એ સમયે એમ કહેવાતું હતું કે:—

“ આજ જુપ પરમાર, પૃથ્વી પરમારાં તશી:

ધરા ઉત્તરે ત્રી ધાર, દુલ્હે અર્ધુદ એમણો. ”

આવી કહેવન પ્રચલિત કરાવનાર આશુરાજના અધિપતિ પરમાર રાજાઓની પૂર્વની જાહેરજાત્રી નષ્ટ થવાથી તેનો પ્રાચિન ઇતિહાસ અચ્ચર મળી આવતો ન હોય. પરમાર પક્ષી દેવડા ચહુઆણોના અધિકારમાં આશુ પર્વત આવ્યો હતો. અને તેમણે પણ તેમની શોભાને સાચવી રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. દુઝમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે જે સમયની આ વાત થાય છે, તે સમયે ગિરિરાજ આશુ અને તેનો આસપાસનો પ્રદેશ અનેક દેવાલયો, સ્થાનો, આશ્રમો, નદીઓ, ઝરણાઓ, સરોવરો, વૃક્ષો અને અનેકવિધ પક્ષીઓથી અત્યંત રમણીય હતો. આજે પણ એ પવિત્ર ગિરિરાજની શોભા, જોકે પૂર્વની જાહેરજાત્રી સાથે સરખાવતાં અસુક અંશે નષ્ટ થઈ ગયે, તો પણ આકર્ષક અને મનોહારી છે એ-લુંજ નહિ, પણ પ્રાચિન સમયના એ પર્વત ઉપર વીર તથા

આશુ ઉપર સ્થિત કર્યો, તે જાડો પુરીને ત્યાંજ રહ્યો, તેનાથી અચળેશ્વર તીર્થ કહેવાયું. ત્યાં પાર્વતિપતિનું સ્થાપન કરીને મહિમા ગહુ વધાર્યો છે.

+ તેના સંબંધમાં પણ એક નંતકથા પ્રચલિત છે: પરંતુ તે સાથે આપણને અત્રે સંબંધ ન હોઈ તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી.

સ્થિતિ ખરેખર દયા ઉપગમે તેવી હોય છે, કર્મભારથી દબાયેલા આત્માનું તેજ નષ્ટ થયેલું હોય છે, તેની શક્તિનો લોપ થયો હોય છે અને તેનું અનંત-વીર્ય છુપાઇ ગયેલું હોય છે: એ અનંત વીર્યને સ્ફુરવાવાને તેમજ અનંત શક્તિનું સામ્રાજ્ય હસ્તગત કરવાને મનુષ્યે સૌ પ્રથમ અહિંસક અથવા અજવાન બનવું જોઇએ. જેના અહિંસક હોય છે તેઓજ યથાર્થ અજવાન બની શકે છે. એ તમારે ખાસ રમરણમાં ગાળવું જોઇએ. વિવિધ પ્રકારના દુઃખોમાંથી મુક્તિ મેળવવાનો અને પરમ સુખને વરવાનો પ્રત્યેક પ્રાણીએ અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. શરીરે આરોગ્ય, ભાગ્યનો અન્યુદય, સ્વજનોમાં પ્રભુત્વ, જીવનમાં મહત્વ, ચિત્તમાં વિવેક અને ઘરમાં વિત્ત એટલે ધન, એ મનુષ્યને પુણ્યના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે. સમસ્ત સંસારમાં પ્રાણીમાત્રનો સદ્વાયક, કલ્પવૃક્ષ સમાન અને ચિન્તામણી રતનમૂલ્ય એક ધર્મજાત્યવ તો વર્તે છે. ધર્મનો મદિમા અપાર છે. અનેક તીર્થંકરોએ, અનેક ગણધરોએ, અનેક આચાર્યોએ અને અનેક મુનિઓએ તેની વ્યાખ્યા વારંવાર કરેલી છે, તેમ છતાં જ્યારે જ્યારે તે વિશે ઉપદેશ આપવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે તેના સંબંધમાં અનેક નવીન વિગતો કહેવાની અને ગાણવાની મળી આવે છે. ધર્મ, અંધુરહિત મનુષ્યને બંધુસમાન છે, મિત્રરહિતને મિત્રસમાન છે, વ્યાધિથી ખેલાલ થયેલા પ્રાણીઓને ઉત્તમ ઔપત્ર સમાન છે, રાતદિવસ દારિદ્ર્યથી જેમનું મન પીડિત છે એવા મનુષ્યોને તે ધનસમાન છે, અનાથનો નાથ છે અને ગુણહીન જનોને ગુણના નિધાન રૂપ છે ધર્મના અનેક ખેદો છે, અનેક માર્ગો છે અને અનેક પ્રણાલિકાઓ છે. પરંતુ અત્રે હું તો તમને સામાન્ય ધર્મ કે જેને જીએ દર્શનકારોએ માન્ય ગણી ઉપદેશો છે અને જેને પરમ ધર્મ કહેવામાં આવે છે, એવા પ્રાણીમાત્રને પરમોપકારી અહિંસા ધર્મનો પ્રતિબોધ કરીશ દરેક શાસ્ત્ર-કારોએ અહિંસા ધર્મને મુખ્ય ગણેલ છે; કેમકે એ એકજ ધર્મ સિદ્ધાંતને આચારમાં મૂકવાથી મનુષ્યમાત્ર કર્મના ગાઢ દળોને દૂર કરી અક્ષય સુખને વરવા ભાગ્યશાળી થઇ શકે છે. અહિંસા ધર્મના સેવનથી મનુષ્યમાં અનેક સદ્ગુણોનો વાસ થાય છે અને તેનું જીવન સુખપૂર્ણ થાય છે. શાંત સ્વભાવ, સદા લોકપ્રિયતા, પ્રેમભાવ, કૃષ્ણ-દયા અને સૌમ્યતા આદિ સદ્ગુણો અહિંસા ધર્મના સેવનથી મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. સુત જનોએ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરવો, એ પરમ કર્તવ્ય છે. દુઃખથી આર્ત થયેલાં મનુષ્યો પણ ધર્મ તો કરે છે, પણ પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા કરનારા અને તેમના ઉપર ઉપકાર કરનારા તો મહાજનોજ હોય છે. દીન, દરિદ્ર, નિરાધાર અને દુઃખિત તથા ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી પીડિત એવાં પ્રાણીઓ ઉપર દયા લાવી તેમના દુઃખોને દૂર કરવાં એ અહિંસા ધર્મનું જ સ્વરૂપ છે. પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા, પ્રેમ, સ્નેહ અને કરુણા રાખવી, તેમનાં

સૂરીશ્વરે પોતાનો અમૃતમય ઉપદેશ અંધ ક્યો જોડે આખો મમાજ જાણે નિદ્રામાંથી જાગૃત થયો હોય તેમ આશ્ચર્યચ્છિત થઈ ગયો. હર્ષને પવિત્ર કરનારી ઉપદેશમયી વાણી માંગળી સર્વ શ્રોતાઓ હૃદયથી અત્યંત પ્રસન્ન થયાં અને તેમની આંખોમાં આંસુ ઉભરાતાં જણાયાં. વિમલ સદ્ગુણો ઉપદેશ સાંભળીને તેમને પંદન કરી હૃદય લાગ્યો. પ્રભુ, મેં અનેક જીવોની દિંસા કરી છે અને યુદ્ધક્ષેત્રમાં લોહીની નદીઓ વહેવરાવી છે. શુ તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન થઈ શકે ?”

સૂરીશ્વરે સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું. “ મંત્રીશ્વર ! તમ અપાર કર્મ કર્યાં છે, હજારો અને લાખો જીવોની તમે દિંસા કરી છે, દેશ ઉત્તર કર્યાં છે, નગરો કુટ્યાં છે, બાળક અને તેની માતાને વખુટા કરી નહ્યાં છે, તજવારના બળે પારકું ધન હરણ કર્યું છે, નહોટા મહોટા રાજ્યોને દંડ્યા છે અને એવી રીતે પાપકર્મની ડાઘીમાં મૂકાય તેવાં કર્મો કર્યાં છે; પરંતુ તમે જે ઝાંઝ કર્યું છે તે તમારી ફરજને અંગે કરેલું છે, આત્માને નિરાળો રાખીને કરેલું છે, માતૃભૂમિના હિતાર્થે કરેલું છે. હૃદયમાં દયાભાવને ધારણ કરીને કર્યું છે, અને પ્રસંગે પ્રસંગે શ્રી ઓ ઉપર ઉદારતા બતાવીને કર્યું છે. તેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું અશક્ય નથી. ”

વિમલે વિનયપૂર્વક કહ્યું. “ ગુરૂદેવ, મેં કરેલ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ન્યારે અશક્ય નથી તો પછી મારા ઉપર કૃપા કરીને મને આલોચણ (પ્રાયશ્ચિત્ત) આપો, આપ જેમ હોય તેમ કરવાને હું તૈયાર છું. ”

આચાર્યે વિમલની ખરા હૃદયની લાગણી જોઈને કહ્યું:—“ મંત્રીશ્વર ! પ્રાયશ્ચિત્ત અનેક પ્રકારનાં હોય છે. તમારે માટે સૌથી વધારે ઉત્તમ અને બંધખેસતું પ્રાયશ્ચિત્ત માત્ર એક જ છે અને તે એજ કે તમે અત્યારસુધીમાં રાજ્યના-માતૃભૂમિના અને ન્યાય-નીતિના રક્ષણાર્થે શત્રુઓને લાખી દેવાનો જે ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે તેવો જ પ્રયત્ન શાસનની ઉન્નતિ અને પ્રભાવના અર્થે કરો ! આખું જેના રમણીય ગિરિરાજ ઉપર સુંદર અને કળા-દ્રશ્યતા યુક્ત ચૈત્ય-મંદિરોની સ્થાપના કરો ! તે માટે સંકાચરહિતપણે-પથાશક્તિ ધન અને સત્તાનો ઉપયોગ કરો ! જીર્ણ મંદિરોનો ઉદ્ધાર કરો ! સુમુખુઓ અને જીજ્ઞાસુઓને તીર્થયાત્રાના પ્રસંગે આપો ! ટૂંકામાં બની શકે તે રીતે શાસનની સેવા કરો. વિશેષ શું કહું ? તમારું હૃદય નિર્મળ છે. તમારું ભાવ ઉજ્જવળ છે. હવે તમારા જીવનને ધર્મપરાયણ બનાવો એજ તમારે માટે ઉચિત અને સલાહકારક છે. ”

વિમલે પ્રસન્ન થઈને કહ્યું: “ પ્રભુ, આપની આજ્ઞાનુસાર આજીવન પર્વત ઉપર જનમંદિર કરાવોશ અને તે ઉપગત શ્રી સિદ્ધાચળનો સત્ર કાઢી ત્યાં પશુ

છન ચેત્ય બધાવીશ તથા અન્ય તીર્થગ્યજોની સેના માટે મા ાથી મનતુ ડગી પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત ડગીશ ' .

ચદ્રાવતીના નગગજનો વિમળની ગામનમેવા તથા ગુર મહાગજની ઉપ દેશવાણી વિષે મનન ડગતા સ્વસ્થાનકે ગયા વિમલ પશુ આચાર્ય મહારાજની આગા લાઇ તથા તેમને પરિવાર સમેત ચદ્રાવતીમા પધાગવાની વિનંતિ ડરી સ્વસ્થાનકે ગયેલ.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

રાજસત્તા પ્રબળ કે પ્રબલમત ?

વિમલ જેવો એક વીરશિરોમણી અને મુમદી મત્રી પાટણુમાથી ચાલ્યો ગયો તેથી દામોલ વિગેરે બ્રાહ્મણ મત્રીઓ પ્રથમ તો અતરથી બહુજ રાજ થયા હતા પાટણુની ગાજમતા પોતાના હાથમાજ આવે અને તે કાયમ રહેશે, એ વિચારથી તેઓ મગજ થયા હતા દામોલરે હવે મહેશ્વરને પાટણુનો દુનાયક બનાવવા અને તેના ન્હાના લાઇ સોમેશ્વરને સેનાપતિ મનાવવા માટે ખટપટ ડગવા માડી તેનો વિચાર એવો હતો કે પાટણુના મુખ્ય હો,ાઓ પોતાના પક્ષના માણુમેના અધિારમા આવે તો આવેના પ્રાપ્તને એકદમ તોડી શકાશે, પરંતુ તેની આ દષ્ટનાઓ પ્રનાણે મનધારુ કાર્ય, યશ કે કેમ, એવી તેને શકા થતી હતી વિમલ ચદ્રાવતી ચાલ્યો ગયો તે પછી પાટણુની આવડ પ્રબલમા ન્હોટો બજાભગાટ થઇ ગયો હતો શ્રીત્તરીક, ધમમિહ મહેતા અને હલ્યાણુયે સમસ્ત આવડ મન 'મહારાજ જીમહેવે વિમલ મહેતાનુ અપ માન ડરી તેને પાટણુ છોડીને ચાલ્યા જવાની ડેવેલી આગા વિષે વિચાર ચના વવા અને ભવિષ્યમા તે માટે શુ પમના લેવા, તે મળધે નિશ્ચય ડગવાને' એકત્ર ડ્યો હતો ઘણા યુવાન અને અભિમાની આવડોએ મહાગજના અન્યાયી દુ-મને વખોડી કહાઓ, તેમજ દામોલ વિગેર ખટપટી અને ચ્વાર્થી મત્રીઓનો તીગ્દગ ડરી તેમને ઉચિત દડ દેવાનો વિચાર ડ્યો, નેમજ વિગેયમા એવો પણુ નિશ્ચય ડ્યો કે જો મહાગજ પોતાની મેજે સમગ્ર પોતાના અન્યાયી દુક મને પાટો ખેચી લાઇ વિમલ મહેતાને પાજ બોવાતી તેમને સન્માનપૂર્વક મત્રીની જગ્યા નહિ આપે અને દામોલ ખટપટી મત્રીઓને મોગર સિદ્ધા નહિ કરે તો ગજમલામા જઇ મહાગજના અન્યાયી કાઇ માટે મખત વિરોધ જાહેર ડગવો, અને તેમ જતા જો મહારાજ પે તાની જૂન નહિ જૂએ તો આખા

શ્રાવક સમુદાયે પાટણનો ત્યાગ કરી ચંદ્રાવતી ચાલ્યા જવું. યુવાન શ્રાવકોના ઉપર્યુક્ત વિચારને ઘણો ભાગ મળતો થઈ ગયો અને ઝટપટ તડ ને ફડ કરી દેવાને તૈયાર થઈ ગયો; પરંતુ મોતીચંદ શેઠ જેવા અનુભવી અને હરેલ શ્રાવકોએ બધાને શાંત પાડ્યા અને બળ કરતાં કળથી કાર્યસિદ્ધિ કરવાને માટે સમજાવ્યા. આ પ્રમાણે ચાર પાંચ વાર સંઘ એકત્ર થયો એથી પાટણની પ્રજામાં પણ બળભળાટ થયો હતો. પાટણની તટસ્થ પ્રજા વિમલ જેવા ન્યાયી, દાનેશ્વરી અને સર્વશુભસંપન્ન અધિકારી ઉપર ગુજરેલા અન્યાયથી દીવગીર થઈ હતી અને પાટણનું સૈન્ય વિમલ જેવા વીરશિરોમણી અને શુભુગ્રાહક સરદારના ચાલ્યા જવાથી બેદરકાર બન્યું હતું. ભીમદેવે ત્યારે આ વાત સાંભળી અને પ્રજાજનોનો બળભળાટ તેના જાણવામાં આવ્યો, ત્યારે તેને થએલી ભૂલનું ભાન થયું. વિમલ જેવા રાજ્યના એક ખરા હિતસ્વી મંત્રીનું અપમાન કરવા માટે અને તેને પાટણ છોડીને ચાલ્યા જવાની કહેલ અન્યાયી આજ્ઞા માટે તેને હવે કંઈક અંશે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. પાટણની શ્રવક પ્રજાના જોરને તે જાણતો હતો અને દામોદર આદિ મંત્રીઓની, સ્વાર્થી સલાહથી ભોળવાઈને તેનો નાશ કરવાના ઉતાવળા વિચારથી પોતે વિમલનું અપમાન કર્યું હતું, એ પણ હવે તેના ધ્યાનમાં આવ્યું હતું. એટલુંજ નહિ પણ પાટણની પ્રજાનો મોટો ભાગ નારાજ થયો હતો તે વાત પણ તેના જાણવામાં આવી અને તે સંબંધે તેણે ઉંડો વિચાર કર્યો ત્યારે તેને સમજાયું કે વિમલનું અપમાન કરવામાં પોતે એક ગંભીર ભૂલ કરી હતી. હમીર જેવા મહાનુરાજનો પરાજય કરનાર અને માળવા જેવા દેશ ઉપર જીત મેળવનાર વિમલ, રાજ્યનો એક સ્થભ હતો, એમ તેને વિચાર આવવા લાગ્યો. વિમલે ચંદ્રાવતીના રાજા ધ્રુવકેને હરાવી ચંદ્રાવતીની રાજ્યસત્તા પોતાના હસ્તગત કરી લીધાના ખમર ત્યારે ભીમદેવે સાંભળ્યા, ત્યારે તેને આશ્ચર્ય થયું અને વિશેષમાં વિમલ પોતાના નામથી ચંદ્રાવતીનો કારકાર ચલાવે છે, એ હકીકત તેના જાણવામાં આવી, ત્યારે તેની ન્યાયપરાયણતા અને રાજ્યભક્તિ માટે મહારાજા ભીમદેવે પણ ઉચ્ચ અભિપ્રાય બાંધ્યો તથા એવા એકનિષ્ઠ રાજભક્ત વિમલનું અપમાન કરવા માટે પોતાને અતિ શોક થયો.

મધ્યાહ્નનો સમય હતો. ઊનાળાનો સખ્ત તાપ પડતો હતો, પ્રસ્વેદથી પ્રત્યેક અંગ રેબઝેબ થઈ જતું હતું. ગુજરાતનો રાજધિરાજ ભીમદેવ આ સમયે પોતાની બેઠકના ખડમાં વિરામાસન ઉપર બેઠો હતો. તેનો એક સેવક પંખાવતી તેને પવન નાંખતો હતો. કુદરતી તાપથી ભીમદેવનું શરીર બળતું હતું અને અંતઃકરણના સંતાપથી તેનું મન વ્યગ્ર રહ્યા કરતું હતું. પાટણનો પતિ ભીમદેવ અનેક પ્રકારના વિચારોમાં

ગયા ખાતો હતો તેનું બન્ધ મુખ ઢાંકે ઉતરી ગયા જેનું જણાતું હતું અને તેનો કોપી ગ્વબાન ઢાંકે શાત થયો હોય એમ તેના ગાલ દેખાવ પડ્યો જણાતું હતું કેટલોક મમય વિચારનિદ્રામાં પડ્યા કર્યા પછી બીમદેવે પોતાની આંખો ઉઘાડી જોયું તો સામે તેનો માનીતો અને વિશ્વાસુ મેવડ મામન્ટ ઉભો હતો, બીમદેવે તેને જોતાજ રહ્યું 'મામન્ટ !'

“હી આના છે, મહાગજ ?” મામન્ટે પૂછ્યું

“દામોડ મહેતા તેની પુત્રી મેનાતું સન્ન લ્હાંગે જોડે કડવાના હતા, એ વાત જ મને છે ?” બીમદેવે પૂછ્યું

“ના મહાગજ, એ તો મેનાને આપની ગણી બનાવવાની ખટપટમાં હતા, તેથીજ મને મેનાની માથે દૂધથી વાતચિત કરવા દેતા.” મામન્ટે ઉત્તર આપ્યો

“દામોડ મહેતાને અભાગ સુધી કુ મરે માણસ ધારતો હતો પરંતુ એ તો મહેતા ખટપટી નીકળી પડ્યો છે ને શું રીડ એમ મધી આગળ ઉપર વાન, હાન ઢાંકે કડવાની અગત્ય નથી તુ જા અને સમામસિંહજીને મ્હારી પામે એકદમ મોટા” બીમદેવે રહ્યું

મામન્ટ બીમદેવને પ્રજ્ઞામંત્રી આપ્યો ગયો ચોડીજવારમાં સમામસિંહ આવી પહોંચ્યો. સમામસિંહને મામેના આમન ઉપર બેમવાનું કહીને બીમદેવે દ્વાર ધકેલે રહ્યું ‘પાટણની પ્રજ્ઞા અને તેમાં ખામ કરીને જૈન પ્રજ્ઞાના શા ખબર છે ? ઢાંકે નવીન વાત બની છે ?’

‘ખામ જણાવ્યા જેની નવીન વાત તો ઢાંકે નથી પણ પાટણની પ્રજ્ઞામાં અસતોપની લાગણી વિશે વિશે જુદી પામતી જાય છે અને તેમાંએ આવક સમ તો આપે દરેક વિમનના અપમાનથી કેવલ નાગજ ધકે ગયો છે” સમામસિંહે ઉત્તર આપ્યો

“હ” બીમદેવે વાન સાલગવાની જીતમાંથી રહ્યું

“પાટણનો જૈન મમુદાય ચાગ પાચ વખત વિમનના દુલ અપમાન મળ્યો વિચાર કરવા મળ્યો હતો, એ હકીકત તો આપ પણ જણાતા હશે તે પછી ખામ ધ્યાન આપવા લાયક બનાવે બનતા જાય છે અને તે એ કે જૈન મમુદાયના પક્ષમાં તટસ્થ પ્રજ્ઞાજનનો ધક્કો લાગે જાય છે વિગેવમાં આપણા નૈનિડામાં પણ અસતોપની લાગણી ફેલાતી જાય છે અને તેઓ વિમનના ગયા પછી બેઠગર બનવા લાગ્યા છે” સમામસિંહે રહ્યું

મે માલસુ છે કે ?” વડો, વિમનના દુલ અપમાન ચાગ આપણી

રાજસભામાં આવીને ખુલાસો માગવાના છે; અને જો ખુલાસો કરવામાં ન આવે તો તેઓ સવે પાટણ છોડીને ચાલ્યા જવાના છે, એ વાત શું સત્ય છે ?” ભીમદેવે પૂછ્યું.

“યુવાન આવક વર્ગ તો તઠ ને કડ કરી દેવાને તૈયાર થઈ રહ્યો છે; પરંતુ તેમને શ્રીદત્ત શેઠ, મોતીચંદ શેઠ અને ધર્મમિંદ મહેતા જેવા અનુભવી અને દરેક માણસો શાંત પાડે છે અને કાંઈ પણ પ્રદારનું ‘અયોગ્ય વર્ગ’નું ભરવાની તેઓ ચોખ્ખી ના પાડે છે, તેમ છતાં થોડા સમયમા રાજસભામાં તેઓ અવશ્ય આવીને અવાજ તો કંડાવશે જ, એમ મ્હારી ખાતરી છે.” સંગ્રામસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

“વાત તો વધી ગયેલી જણાય છે ને શું ?” ભીમદેવે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“હા મહારાજ, વાત વધી ગઈ છે, એટલુજ નહિ પણ જો પ્રજાને—જેનું સંઘને શાંત પાડવાનો પ્રયાસ કરવામા નાંદ આવે તો તેનું પરિણામ સાફ આવશે નહિ.” સંગ્રામસિંહે કહ્યું.

“ત્ય કે શું મ્હારે—ગુજરાતના રાજાધિરાજને પ્રજાથી કરીને ચાલવું ?” ભીમદેવે સહેજ કોંધના આવેશથી પૂછ્યું.

“વ્યાજખી બાપતમાં પ્રજાના અવાજને માન આપવું, એમાં આપની સત્તા ઓછી થશે નહિ; પરંતુ એમ કરવાથી દિનપ્રતિદિન સત્તા વધતી જશે.” સંગ્રામસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

“પણ મ્હારે શું વિમલ મહેતા પાસે ક્ષમા માગવી, એમ તમે કહો છો ?” ભીમદેવે પૂછ્યું.

“મહારાજ ! મ્હારું કથન એવું નથી કે આપે આપના ગારવને ખાંલુએ મૂકીને કામ કરવું. મ્હારું કહેવું એમ છે કે વિમલને પાછો અહિં તેડાવવાની આપની ઇચ્છા નહોતી તો ભલે —આપને અનુકુળ પડે તેમ કરવું. પરંતુ પાટણની પ્રજાને રાજી રાખવા માટે અને તેમની વ્યાજખી માગણીનું માન સાચવવાની ખાતર વિમલનો જો કાંઈ અપરાધ હોય તો તે માફ કરી તેને ચંદ્રાવતીનો દંડનાયક બનાવવો અને તેને રાજાનો ઇલકાગ આપવો. અહીં પાટણમાં વીર મંત્રીના દિક્ષા ગ્રહણ પછી દંડનાયકની જગ્યા ખાલી છે, તે જગ્યાએ શ્રીદત્ત શેઠને દંડનાયક નીમવા અને મોતીચંદ શેઠ જેવા અનુભવી પુરુષને નગરશેઠ અને સંઘપતિની પદવી આપવી. મ્હારો વિચાર આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરવાનો છે અને એમ કરવાથી પ્રજાજનોમાં શાંતિ ફેલાઈ જશે, તથા આપ વગર માગી આવી ઉદારતા બતાવશો તો જે પ્રજા આપના આ કાર્યથી નારાજ થઈ છે, તેજ પાછી આપના શુભાનુવાદ ગાવા મંડી પડશે.” સંગ્રામસિંહે કહ્યું.

બીમદેવે પ્રગળ થઈને કહ્યું “ તમે એ પાકા મુલ્સદી પુરૂષ છો, તમારી છદ્દિને માટે મને તથા માન છે તમાગા રિઆગને દુ મળો ચાઉં છું અને તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવાનું તમને જ મોપું હું થોડા વિચાર પછી ત્યાં ગયા સિપેહનો રિઆ આપે છે અને તે દિનને રીના જ મુજમ તમાગા ભગવાં કે તે જ વખતે તમે ત્યાં ની આપણે નકી દરેક વ્યવસ્થા વિશે લાવજુ આપી જાહેર કરજો. વિચાર મહેતાને ગમીને કહ્યું અને પોપાડ આપવા તથા ચકાવતીના દરનાથનો લેખીત હુકમ આપવા વ્યાખ્યાયક અને મહેશ્વર દર આગને બીજો દિવસ ચકાવતી ના, એ મઅધમા પણ સર્વ વ્યવસ્થા તમેજ કરી રાખજો.”

“ મહારાજ, આપની આગા મુજબ વખતમાં મારી વ્યવસ્થા હું કરી ગામીશ એ મઅધમા આપને હવે ચિંતા કરવાનું પ્રયોજન નથી બીજું ત્યાં કહેવું એમ કે કે આપણા મન્યમાથી લાઈ અધિ રીઆ અને મંનિકોને ધનામ આપવાની ગોઠવણ પણ તે જ દિવસે થા, તો મંનિકોમાંથી પણ અમ- તોય દુ થઈ જશે” મઆમસિદે કહ્યું

“ કીક છે, તેમ કરવાને પણ હું ખુશી છું, તમે લાઈ અધિકારી અને મંનિકોનું એ લીસ્ટ કરી ગામજે એટલે તેમને પણ દરમાગ રખાને ધનામ આપવાની વ્યવસ્થા કરી ગામવાનું ધર્મસિદ્ધ મહેતાને કહી દેવું”

“ આપની આગા પ્રમાણે લીસ્ટ તુરંતમાં તૈયાર કરી કોને ફેટવું ધનામ આપવું, તે વિશે આપનો અભિપ્રાય પૂછીને નકી કરી લઈગ ” મઆમસિદે કહ્યું

“ કીક ત્યારે આવતી લાતેજ એ લીસ્ટ તપાસ કરી ત્યાં પામે લાવજો એમ કહીને બીમદેવ ઉઠ્યો મઆમસિદે પણ ઉઠ્યો અને મહારાજની રમલ લઈ સ્વચ્છાનંદ ગયો. બીમદેવ પોતાના મામા મઆમસિદનો જુદિની પ્રથમ કોનો હતો ચિન્તામણીના મહેને ગયો. ઉત્તમસિ અને ચિન્તામણી આગકુમાર મુગગાજને રમાડના હતા અને એ રીતે ઉમર આન હોય ઉપમોગ કરના હતા. *બીમદેવે આવીને માગકુમાર મજરાજને તેડી લી ૥ અને સ્નેહથી તેના ન્હાના

* બીમદેવને તથા પુત્રો થયા હતા પ્રથમ મજરાજ પછી કોમગાજ અને પછી કુર્ષ મજરાજની માનુ નામ મળી આવતું નથી કોમગાજ ચિન્તામણીનો પુત્ર હતો અને કુર્ષ ઉત્તમસિનો પુત્ર હતો. હવે મુગગાજ મુરાવચામાજ મ પણ પામ્યો હતો બીમદેવ જ્યારે રૂઠ થયો ત્યારે તેણે પોતાના પાંચ રી કુમાર

શુભાળી ગાલો ઉપર ચુંબન કર્યું, ને જોઇને ઉદયમનિએ ચિંતામણી સામે જોયું એટલે તે દસી પડી. બીમદેવ તેનો આવર્થ સમજી દસવા લાગ્યો અને પોતાના પિતાને દસતો જોઇ મૂળરાજ પશુ મૃદુ મૃદુ દારૂ કરવા લાગ્યો.

“નાથ!” ઉદયમનિએ કુંવરને દસતો જોઇને કહ્યું. “જુઓ ને મૂળરાજ કેવો ચાલાક છે! ચિંતામણી અને આપ મર્મથી દસ્યા એટલે ને પશુ જાણે બધું સમજતો હોય, એમ દસવા લાગ્યો છે.”

“દેવી, તારા જેવી ચતુર અને ચિંતામણી જેવી ચંચળ જેની માતાઓ છે; તેનો કુંવર ચાલાક હોય, એમાં શું આશ્ચર્ય?” બીમદેવે કહ્યું.

“ખરૂં છે નાથ, આપનો જેવા ચાલાક અને દસ પિતાનો પુત્ર પશુ તેમના જેવો થાય, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી” એમ કહીને ચિંતામણી દસી, એટલે તેની ચતુરાઇ ઉપર ઉદયમનિ અને બીમદેવ પશુ દસી પડ્યાં.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

અદ્ભુત ચમત્કાર અને પૂર્ણાહુતિ.

વિમલ અને શ્રીદેવીના દાનેશ્વરીપણાની કીર્તિ ચોતરફ પ્રસરી ગઈ હતી. અનેક ભાટ ચારણો અને પંડિતો તેમની પાસે યાચના કરવાને આવતા હતા. ઉદાર અને પરદુઃખલંબન વિમલ સર્વને મોંઘાં માગ્યું દાન આપીને સતોષ પમાડતો હતો. એકવાર પાંચસોને અગિયાર ભાટ વિમલની પાસે યાચના કરવા આવી ચઢ્યા. વિમલના મુંદર આવાસની રચના જોઇને તેઓ આશ્ચર્ય ચકિત થઇ ગયા અને વિમલની અખર ઋદ્ધિ સિદ્ધિના વખાણ કરવા લાગ્યા. વિમલ આ વખતે રાજસભામાં ગયો હતો, એટલે દાસીએ શ્રીદેવીને ભાટના આગમનના

ક્ષેમરાજને રાજ્ય સોંપીને તપશ્ચર્યા કરવા જવાનો નીશ્ચય કર્યો, પરંતુ ક્ષેમરાજે રાજ્ય લેવાની ના પાડી અને તેની સાથે જવાને તૈયાર થયો એટલે ન્હાના કુંવર કર્ણને ગાદી આપવામાં આવી હતી. તે પછી તુરતજ બીમદેવ સ્વર્ગવાસી થયો. ક્ષેમરાજને પોતાના પિતાનો વિયોગ થયો તેથી દુઃખ પામીને સરસ્વતીના કિનારે મુડકેશ્વર નામે પવિત્ર સ્થળ છે ત્યાં જઈને રહ્યો; આ સ્થળ દધિસ્થલી અથવા દેથલી ગામથી બહુ આંધે નથી; આ ગામ ક્ષેમરાજના કુંવર દેવપ્રસાદને કર્ણરાજ્યએ આપ્યું હતું. દેવપ્રસાદનો પુત્ર ત્રિબુવનપાળ થયો અને તેને કાસ્મી-રાદેવીથી કુમારપાળાદિ ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ થઇ હતી—(જુઓ રાસમાળા ભાગ ૧ લો.)

—લેખક.

ખમર આપી શ્રીદેવી તુલતજ મહાગ આવી અને તેણે તેમનો મત્કાગ કર્યો શ્રીદેવીના અપૂર્વ રૂપ-ગુણ જોઈને ભાટો મનમુગ્ધ થઈ ગયા અને આ તે સાક્ષાત્ સદ્ગી હશે કે નહીં હસ એમ કહીને ડગા લાગ્યા ભાટો કવિત કહીને પાઠ વળવા વાગ્યા અને જોયા કે, માતા ! મ મોશ્વ ગજસભામાથી આવજો એટલે અમે ફરીથી આવશુ શ્રીદેવીએ તેઓને જણાવ્યું કે મ નીશ્વર બહાર મયા છે, પણ ધર તો અહીં મફતી મયા છે માટે જમીને પડી જમ્મે એમ કહીને ભાટોને સાગી રીતે જમાડયા અને તેમને મ તુષ્ટ કર્યા વિમલધેડ આ યો એટલે ભાગોને તેણે સુવર્ણદાન આપ્યું, ભાગોએ તેજ વખતે પ્રમત થઈને કહ્યું કે —

“ ગણિ ગઉનિ સૂગ સદા, દેવી અબાવિ પ્રમાણુ,
પોરઆડ પગગદમન મગણિ ન નહઈ માણુ ”

ભાટો ઉપરનું કવિત કહીને ચાલ્યા ગયા, આ વાત વિમને જાણતા પોતાની પત્ની શ્રીદેવીના અતિથિ મત્કાગના કત ન્ય માટે પ્રસન્ન કરી, શ્રીદેવી પોતાના પ્રિયતમના પોતાના માટેના પ્રશાસન વચનો આભગી ગિમત હાસ્ય પૂરક જોની કે — “ નાથ એ આડી અવગી વાતને જાણુએ મફતી જમવા પધારો, વખત થઈ ગયો છે ” એમ કહેની કહેની શ્રીદેવી પોતાના પ્રાણપતિનો સુદ હાથ પ્રેમપૂર્વક પકડીને તેને ભોજનમુદ્દમા સહ મધ અને અને પ્રાગની સ્વાદિષ્ટ વાનીઓથી તેને જમાડીને સતોષ આપ્યો સુવર્ણથી અને મરુગુણવતી સ્ત્રીઓના ગુણોનું વર્ણન ખરેખર અનોઢાજ છે સુતક્ષણી સ્ત્રી ધરનો શણગાર છે પુર પની સુખ દુ ખની માયો સ્ત્રીજ છે અને પુરવ પાછળ પ્રાણુ અર્પણ કરનારી પણ સ્ત્રીજ છે ધરમા સુદર અને સુપક સ્ત્રી હોય તોજ ધરની શોભા વધે છે, વખતસર ખાવાનું, વખતમર સુખ ભોગ અને વખતમર જોઈતી સર્વ વસ્તુઓ સ્ત્રી હોય તોજ મળે છે સદ્ગી, પદ્માવતી, અકેશ્વરી, સરસ્વતી, સીતા, સુભદ્રા ગજેમતિ, સુલભા, ચેનણા, મયણાસુદરી, ચંદનબાળા, મુલાવતી, દમયતી, દ્રૌપદી અને ગજસ્થાનની વીર ગમળીઓ એ સર્વ સ્ત્રીઓજ હતી, કે જેમણે પોતાના ઉત્તમ ચારિત્રથી જગતને ઉજ્જવન બનાવ્યું છે મહોટા આનંદ, ઉત્સવ અને ધાર્મિક કાર્યો પણ સ્ત્રી વિના ગોભના નથી. અમે જાણીએ છીએ કે શાસ્ત્રારોએ પ્રમ ગોપાત સ્ત્રીઓની નિદા કરેલી છે, પણ તેમણે ઉત્તમ ચારિત્ર-મુકત સુદક્ષણી નારીઓની તો પ્રશસાજ કરેલી છે એ પણ જુદી જવું જોઈતું નથી અવનત સ્ત્રી એ સમારનું બધન છે અને કેનગ આત્મહિતાયા પુરોગે તેમાં જદ્દાઈ મહેવાનું યોગ્ય નથી પરંતુ જે પુરોગ મસાગમા રવા ખતા સક્તિ અનુસાર ધમ કાર્ય કરનારા છે તેમને તો ઉત્તમ ચારિત્રવાળી સ્ત્રીની મદાપની ઘણીજ આવશ્યકતા રહેલી છે સદા પતિશ્વર ધર્મપાત્રે, મીઠી મધુર વાણી જોલે, પતિની મેળા કરે, અખડ પામે મહે અને ચંદનથી ગતાનો ડણ, ધારણ કરે એવી

શ્રીઓ જગતમાં અવશ્ય વર્દનીય અને તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કશું નથી. અરતુ !

સાચંકાળ પછી વિમલ અને શ્રીદેવી દલેલીની મેડી ઉપર ગયાં. મેડીઉપર પુષ્કળ દીપકો ઝગમગી રહ્યા હતા. સુગંધી ધૂપની સુવાસ આપ્યા ખંડમાં પ્રસરી ગઈ હતી અને તેથી અવર્ણનીય આનંદ થતો હતો. વિમલ એક ગાદી ઉપર બેઠો. દેવીસ્વરૂપા શ્રીદેવી તેની રોડમાં અડોઅડ થઈને બેઠેલી હતી. વિમલ રાત્રી સમયે અનેક પ્રકારની વાતો કરી રહ્યો હતો અને શ્રીદેવી એકચિત્તે તેની વાત સાંભળતી હતી.

વિમલે કહ્યું: “ દેવી, મહારાજ બીમદેવે રાજસભામાં મહારાજને અપમાન કર્યું હતું તે વિષે તેમને પશ્ચાત્તાપ થયેલો જણાય છે; કારણ કે તેમણે મને ‘ રાજ ’ નો ઇલ્લાજ આપીને ચંદ્રાવતીના દંડનાયકનો અધિકાર મુગ્ધ કરવા મંત્રી કલ્યાણચંદ્ર અને મહેશ્વરને મોકલ્યા છે અને તેઓ જાને આજે ચંદ્રાવતીમાં આવી પહોંચ્યા છે. ખીલ એક ખુશી થવા જેવી વાત એ છે કે તારા પિતા શ્રાદ્ધ રોકે તે પાટણના દંડનાયકનો અધિકાર મહારાજે આપ્યો છે, એવા ખબર પહોંચી કલ્યાણચંદ્રે મને આપ્યા છે.”

શ્રીદેવી હસીને બોલી: “ ત્યારે એ પછે હવે પાટણમાં જશું ને ? મહારાજે, કરેલી આજ્ઞા હવે પાછી ખેંચી લીધી છે ને ? ”

“ મધુરી, મહારાજે મને પાટણ છોડીને ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા તો પાછી ખેંચી લીધી છે; પરંતુ હાલમાં પાટણ જવાનો મારો વિચાર નથી. ગુરૂમહારાજના ઉપદેશથી આણુપર્વત ઉપર જનમંદિરો કાવવાં છે અને તેથી હાલમાં મારે અહીં રહેવાની આવશ્યકતા છે. તારો વિચાર પાટણ જવાનો અને એ રીતે તારા પિતા વિગેરેને માળવાનો હોય, તો કલ્યાણચંદ્ર અડવાડીયુ રોકાઈને જવાના છે. તેની સાથે જાજે ” વિમલે કહ્યું.

“ ના નાથ, જ્યાં આપ ત્યાજ હું રહેવાની. આપનાથી વિખુટા પડીને જવાનો મારો વિચાર છેજ નહિ, પરંતુ આપ જો મારાથી કંટાળી ગયા હો, તો ભલે મને મોકલી દો ? ” શ્રીદેવીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

વિમલે પોતાની અનુપમા પ્રિયા શ્રીદેવીનાં મસ્કરીનાં વચનો સાંભળી તેને પોતાના ગાહુપાસમાં લઈ તેના અધગમ્યતનું પાન કર્યું. અને શ્રીદેવીએ તેનો વળતો જવાબ પ્રિયના અધરોજીતું સુંબન કરીને દીધો. આ પ્રમાણે પાંત પત્ની ઉચીત સુખાનુભવ કરતાં દતાં એટલામા મૃદુ મૃદુ હાસ્યનો ધ્વનિ તેમના સાંભળવામાં આવ્યો. પ્રથમ તો તેમણે એ તરફ ધ્યાન આપ્યું નહિ, પણ બ્યારે હાસ્યનો ધ્વનિ વારંવાર સંભળાવા લાગ્યો, ત્યારે વિમળ અને શ્રી-

દેવીએ ચમત્કારને આમતેમ જોયું તો ખડના દારની વચ્ચે એક અનુપમ લાવ-
જ્યમ પત્રયુવતી તેમની એટા જોઈને ઉભી ઉભી દાસ્ય કરી ગઈ હતી શ્રીદેવીએ
પોતાની એકાદ મખી આવીને પોતાની મસ્કરી કરતી હશે, એમ પ્રથમ માની
લીધું, પરંતુ ત્યારે તેણે જગજગત ધ્યાનપૂર્વક જોયું, ત્યારે તેની એ દૃષ્ટના
ચાલી ગઈ અને આ તો કે.ઈ નવીન યુવતી છે, એમ વિચારી આશ્ચર્ય મુગ્ધ બની
ગઈ વિમલે તેને જોતા વેતજ ઝોગખી લીધી અને તેને આવી ગીતે અચાનક
આવેથી જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો તે યુવતી ધીમે ધીમે તેણે જ્યાં જ્યાં હતા
ત્યાં નજીક આવી પહોંચી અને તેમના સામે જોઈ હમણે શરૂ રાખ્યું
વિમલે આ યુવતીને એ ત્રણ વાર જોઈ હતી, પણ તે સમયના જોવામા અને
અત્યાગના જોવામા ઘણજ અતર હતું આ સમયે એ યુવતીનું સ્વાભાવિક
સૌંદર્ય અને તેના મોહાડાનું તેજ એટલું તો અનૌદિક હતું કે તેને જોઈને વિમલ
કેવળ મત્રમુગ્ધ થઈ ગયો. ત્રિશુવનનું રૂપ, નેજ અને લાનબ્ધ તેનામાજ આવીને
જાણે વસ્ત્રા કેમ ન હોય એમ વિમલને લાગ થયો શ્રી દેવી પણ તેનું અનુપમ
સૌંદર્ય જોઈને અભયન થઈ ગઈ હતી શુ ઇંદ્ર કે શુ ચંદ્ર શુ નાગેન્દ્ર કે શુ
મનુષ્ય, શુ યોગી કે શુ ભોગી—મર્વ ટાઈ તેના અપ્રતીમ લાનબ્ધને જોઈ મોહ
પામે એવું એનું રૂપ-અમાધ રૂપ હતું તે યુવતીના કાને સુદર આભૂષણો
શોભી ગયા છે, તેની ધીમી ચાન મત્કાતી દાયણીની ચાને પણ લલ્લપમાન
કરે તેવી હતી, તેનું સુદર મુખકમળ અપૂર્વ તેજથી પ્રકાશી ગયું હતું અને
તેના દાસ્યમા કોઈથી ન વર્ણવી શકાય તેવું જાદુ જરેરું હતું

તે યુવતીએ સ્મિત દાસ્યપૂર્વક પૂછ્યું, 'વિમલકુમાર ! આપ મને ઝોળખો
છો કે વીમરી ગયા છો ? આપ મને જૂની ગયા હો તો જને પણ કુ તો આ ને
જૂની ગઈ નથી "

"ના, ના કુ પણ તમને જૂની ગયો નથી, અભિકા ! પણ તમે અત્યારે
ગરીના મમયે અહીં દયાથી આવ્યા ? શુ તમને કોઈએ—મ્હાગ પહેરેગીરોએ
અટક વ્ધા નહિ ?" વિમલે સામે પ્રશ્ન કર્યો

"આપના પહેરેગીરો મને અટકાવી શક્યા નથી—અટકાવી શકે તેવી
ગિતિમા પણ નથી, પરંતુ એ આડી વાતને પડતી મૂકી મૂજ અને મુતાના
વિષય ઉપર આવીએ મ્હાગ માટે તમારો શુ વિચાર છે ? આપના અનુપમ
શરીર મમાગમનો લાભ આપવા હવે તૈયાર છો કે નહિ ?" અભિકા એ પૂછ્યું

'અભિકા' ફરી ફરી પ્રશ્ન પૂછીને મને શા માટે કુ ખ ઉત્પત કરો છો ?
મે તમને એક વખત રપટ ઉત્તર આપી દીધો છે કે પ્રાણુનિ પણ કુ મ્હારા
મતને ત્યજશ નહિ અને જરા પણ ચનામમાન થઈશ નહિ, તેમ છતાં તમે

શા માટે મ્હારી નકામી આશા કરા રહ્યાં છે ? શા માટે જીવનને ખરબચડ કરવા તૈયાર થયાં છે ? તમે પરણેલાં હો તો તમારા પતિની સેવા કરીને અને ન પરણેલાં હો તો પ્રેમ્ય પુરુષ સાથે લગ્ન કરીને તેનેજ તમારું જીવન સમાર્પિત કરી સુખ થવાને બદલે વિષય-વાસનાની તૃપ્તિ અર્થે શામાટે તમારા આત્માને દુર્ગતિમાં નાખવા તૈયાર થયા છો ? ” વિમલે ઉપદેશના રૂપે કહ્યું.

“ વિમલકુમાર ! મ્હારે આપનો ઉપદેશ સાંભળવો નથી, તેમ મ્હારે મ્હારા આત્માનું કલ્યાણ પણ કરવું નથી. મ્હારે તો આપનો પ્રેમ સંપાદન કરવો છે. આપ આ શ્રીદેવીના રૂપમાં મોહી પડ્યા છો, પણ જરા ધ્યાનપૂર્વક જુઓ કે કોણુ વિશેષ સૌંદર્યસંપન્ન છે ? અંબીકા કે શ્રી દેવી ? શું આપને સૌંદર્યની પણ કિંમત નથી ? ” અંબિકાએ આવેશયુક્ત સ્વરે પૂછ્યું.

“ અંબિકા ! હું બાહ્ય રૂપનો પૂજારી નથી. હું તો અંતરના સદ્ગુણોનો ઉપાસક છું. શ્રીદેવી ગમે તેવી કુરૂપા હોય, તોપણ મ્હારે મન એ અત્યંત રૂપવતી છે, મેં તેને મ્હારો પ્રેમ અર્પણ કર્યો છે અને તેના સિવાય અન્ય સર્વ સ્ત્રીઓ—આહો તો દેવેન્દ્રની પત્ની હોય કે રાજાની રાણી હોય, નાગકન્યા હોય કે વિદ્યાધર કન્યા હોય અને ગમે તેવી અને ગમે તેટલી સ્વરૂપસંપન્ન હોય તોપણ—મ્હારે મન તે સર્વે માતા અને બહેન સમાન છે.” વિમલે પણ દ્રઢતાથી ઉત્તર આપ્યો.

વિમલ અને અંબિકાની વાતચીત સાંભળીને શ્રીદેવી દિગ્મૂઢ થઇ ગઇ હતી. અંબિકા કોણુ અને તે શું કારણથી પોતાના પ્રિયતમ ઉપર અનુરાગિની થઇ છે તે વિષે તે કશું પણ જાણતી નહોતી.

વિમલકુમાર ! તમે મ્હારો તિરસ્કાર કરો છો, પણ યાદ રાખજો કે પાછળથી તમારે પસ્તાવું પડશે. હું વાસ્તવિક રીતે કોણુ છું એ તમે જાણતા નથી, ત્યાં સુધીજ તમે મ્હારી ઇચ્છાને સ્વીકારતા નથી; માટે મ્હારે હવે મ્હારું ખરૂં સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું પડશે.” અંબિકાએ કહ્યું.

“અંબિકા, હું તમારો તિરસ્કાર કરતો નથી, પણ તમારી અયોગ્ય ઇચ્છાને જ હું તિરસ્કારું છું. તમને તો મ્હારી સગી બહેન તરીકે આહવાને હું હજી પણ તૈયાર છું. તમે ગમે તે હો—તમારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ગમે તેવું હોય, મને તેની દરકાર નથી. મ્હારા વૃત્તથી હું કદિ પણ પૃથ્વી રસાતળ જાય, ચંદ્ર અને સૂર્યનું ભ્રમણ બંધ થાય, મેરૂ ચલાયમાન થાય, ઉદ્ધિ અમર્યાદિત થાય અને મ્હારા આ ક્ષુદ્ર શરીરનો નાશ થાય—તોપણ ચલાયમાન થઇશ નહિ, એ તમે નિશ્ચયથી માની લેજો.” વિમલે શાંતિથી અને નિશ્ચયાત્મક ભાવથી કહ્યું.

અંબિકાએ પોતાના મનથી વિચાર કર્યો કે હવે કસોટી સંપૂર્ણ થઇ ગઇ છે એટલે તેણે અટ્ટહાસ્ય કર્યું. તેના અટ્ટહાસ્યથી આખો ખંડ ગાજી રહ્યો.

ખડમાં એક અપૂર્વ પ્રમરણ તેજ વ્યાપી રહેતું વિમલ અને શ્રીવીના જોવામા આવ્યું એ તેજ એટલું બધું મખ્ત હતું કે ચારિણી અગ્નિકાને તેઓ ખરાખર જોઈ શક્યા નહિ. એ વ્યાપી ગહેના તેજમાથી મધુર આનંદવારી અવાજ થયો

“ મત્રીશ્વર ! તમારૂં આ ઉત્તમ ચાગ્રિ ત્રિભુવનમા પ્રગસાપાન થાય તેવું છે અને દેવોને પણ દુર્બલ થઈ પડે તેમ છે તમે જેમ તમારા બાહ્ય શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે, તેમ આનંદનુઓ ઉપર પણ તમે મપૂર્ણ વિજયને પ્રાપ્ત કર્યો છે વિમનકુમાર ! તમે મનુષ્ય નહિ પણ દેવ છો અને વિશ્વને વદનીય છો. મ્હારા અતગતમા તમારૂં ઉત્તમ ચાગ્રિ જોઈને એટલે બાધે પ્રમત્ત થયો છે કે જેનું વર્ણન મ્હારી વાણી દ્વારા થઈ શકે તેમ નથી તમારો દૃઢ નિશ્ચય જોઈને મ્હારી દુર્ણદિનો નાશ થયો છે અને મ્હારી તીવ્ર વાસના પણ પલાયન થઈ ગઈ છે વિમલકુમાર ! બધું ! હું ચારણ ભતિની સ્ત્રી છું એ તો તમે જાણો છો, પરંતુ મ્હારામા જગદ મા શ્રી અબાજનો અશ છે એ તમે નહિ જાણતા હો. હું તમને મ્હારા ખગ અતકરણથી આશીર્વાદ આપુ છું કે તમારી દિનપ્રતિદિન ચડતી ટળા થશે અને તમારી મર્વ મનોકામના પરિપૂર્ણ થશે. ”

આ વાક્યો અગ્નિકાબોનતીહતી કે કોઈ બીજી તે ખડમા પ્રમગી રહેના ત્રિન તેજથી વિમન જોઈ શક્યો નહિ તેજમાથી ફરીને અવાજ મળાગો “ અને દેવીસ્વરૂપા બ્હેન શ્રીદેવી ! તું વિમનકુમાર જેવા સર્વશુભ સપત્ન પતિને પામીને મપૂર્ણ ભાગ્યશાલી થઈ છો ત્હાગ જેવી સ્ત્રી ખરેખર આ મસાગમા પરમ સૌભાગ્યવતી છે જગન્નજનની શ્રી અબાજ ત્હારૂં માભાગ્ય અખંડ રાખે એવી અતકરણની તને મ્હારી આશીર્વાદ છે ”

વિમલ અને શ્રીદેવી બંને અગ્નિકાનું અપૂર્વ રૂપ, તેની આમપામ વ્યાપી રહેતું તીવ્ર તેજ અને તેના આશીર્વાદનો સાબળો આશ્ચર્યચ્છિન થઈ ગયા હતા અને અનેક પ્રકારના વિચારમા મગ્ન બની ગયા હતા અચાનક ખડમા વ્યાપી ગહેતું તેજ એટલું વિચીન થઈ ગયું અને ચાગ્રી અગ્નિકા પણ અદૃશ્ય થઈ ગઈ વિમને વિચારનિદ્રામાથી જાગીને જોયું તો અગ્નિકાને નહિ જોતા તેના આશ્ચર્યનો પાર ગણો નહિ. વિમલ અને શ્રીવી ઉભય બની ગયેના બનાવ વિશે અનેક પ્રકારના વિચારો ડરતા નિદ્રાધિન થઈ ગયા નિદ્રાવસ્થામા વિમલને પોતાની કુળેવી શ્રી અબાજના દર્શન થયા અને જાણે દેવી પોતાના પ્રત્યે સ્નેહમયી અમીટિય વર્માવી રહ્યા હોય એમ તેને લાન થયું સ્વમાવસ્થામા શ્રી અબાજએ તેને આણુ પર્વત ઉપર જનમંદિરો બંધાવવાની આજ્ઞા કરી હોય એમ તેને લાગ્યું પ્રાત કાળે ઉઠીને ગુરૂ પાસે જઈ નેણે ગત દીનીની ધટના

અને સ્વમતી વાત તેમને કહી સંભળાવી. ગુરૂદેવે પણ પ્રસન્ન થઇને જીનમંદિર બંધાવવાની શરૂઆત કરવા માટે તે અનુકૂળ પ્રસંગ હોવાનું જણાવ્યું.

વિમલે થોડાજ સમયમાં આજુ ઉપર જિનમંદિર બંધાવવાની શરૂઆત કરી દીધી. આ જોડેને શૈવમતાનુયાયીઓ ત્રિગેરે વિમલને અનેક પ્રકારની હરજત કરવા લાગ્યા અને અહીં જીનમંદિર અમે કોઇ પણ રીતે કરવા દેશું નહિ એમ બોલવા લાગ્યા; પરંતુ વિમલે તેમને મીઠા વચ્ચોથી તથા દ્રવ્યાદિ આપીને સંતુષ્ટ કર્યા અને કાર્યની શરૂઆત કરી. મંદિરના પાયા વગેરેનું બોદાણ કામ ચાલતું હતું એટલામાં એક સ્થળેથી જમીનમાંથી બોદતાં બોદતાં શ્રી આદિનાથની મૂર્તિ નીકળી આવી. મંદિરનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું એટલે ઇ. સ. ૧૦૩૧ (સંવત ૧૦૮૮) માં વિમળમંત્રીએ મંદિરમાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુની કલ્યાણકારી મૂર્તિની આચાર્ય શ્રી વર્ધમાનસુરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એ પછી વિમલ મંત્રીએ ચંદ્રાવતીમાં અને આજુ પર્વતના આસપાસના દેસવાડા, કુંભારીયા આદિ ગામોમાં અનેક દેવાલયો, ધર્મશાળાઓ અને ઉપાશ્રયો કરાવ્યા. આજુ પર્વત ઉપરના મંદિરની રચના અને તેની કારીગરી મહુજ ઉત્તમ પ્રકારની છે, એ આજે પણ તેને નજરે જોવાથી ખાતરી થાય છે. વિમલ મંત્રીએ કરાવેલા મંદિરમાં તેની પોતાની ઘોડા ઉપર બેઠેલી પ્રતિમા આજે પણ તેનું ગૌરવ જળગી રહી છે. આજે તે વીરશિરોમણી વિમલ નથી, આજે તે દેવીસ્વરૂપા સુલક્ષણી શ્રીદેવી નથી, આજે તે ગુજરાતનું ગૌરવ નથી, આજે તે પ્રનાપી ભીમદેવ નથી, આજે તે સમયનું સમૃદ્ધ પાટણ નથી, તેમ અલકાપુરી જેવી ચંદ્રાવતી નથી, આજે તે વીર શ્રાવક મંત્રીઓ નથી અને આજે તે ગુજરાતની પૂર્વની અત્યુત્તમ જાહોજલાલીનું ઉત્તમ દ્રશ્ય નથી; માત્ર છુટા છવાયા અને અસંખ્ય ઇતિહાસમાં આજેબેલાં તેમનાં વર્ણનો જ આજે રહેલાં છે અને એ વર્ણનો વાચીનેજ આપણે સતોષ માનવો પડે છે. કાળની ગતિ વિચિત્ર છે અને એ વિચિત્ર ગતિમાંજ પૂર્વની જાહોજલાલી નષ્ટ થઇ ગઇ છે; પરંતુ હાલમાં થોડા સમયથી ગુજરાતમાં એક નવીન પ્રકારના ચૈતન્ય જન્મ લીધો છે અને એ ચૈતન્યનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી ગુજરાતની જ્ઞેન, હિન્દુ, મુસલમાનાદિ સર્વ પ્રજા એકત્ર થઇને પૂર્વના ગૌરવને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાસ્ત્રી થાય, એ અંતઃકરુના ઉર્મિ સાથે અમે અત્રે વિરમીએ છીએ.

